iletişim felsefesine giriş

insani iletişimin felsefi temelleri

H. MUSTAFA AÇIKÖZ

birey

2. BASKI

İletişim Felsefesine Giriş

İnsani İletişimin Felsefi Temelleri

birey yayıncılık : 126
iletişim - medya serisi

Copyright © birey yayıncılık

Dizgi-Mizanpaj
birey

Kapak
Ümit Karadağ

Baskı Cilt
İstanbul Matbaa ve Mücellit

ISBN
975-8618-56-3

Baskı
Mart 2003

birey yayıncılık
Yerebatan Cad. Çatalçeşme Sok.
Üretmen İşhanı No. 29/17 Cağaloğlu İstanbul
Tel: (0 212) 511 33 69 Fax: (0 212) 511 77 16
web: www.bireykitap.com

İletişim Felsefesine Giriş

İnsani İletişimin Felsefi Temelleri

"Yeniden gözden geçirilip genişletilmiş ikinci baskı"

H. Mustafa AÇIKÖZ

birey

Dr. Hacı Mustafa AÇIKÖZ

1962 yılında Yozgat'ın Aşağıhasinli köyünde doğdu. 1988 yılında, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümünü bitirdi. 1989 yılında, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Felsefe Tarihi alanında İngiltere'ye mastır ve doktora yapmak üzere gönderildi. Thomas Reid'in Eylem Felsefesi Üzerine doktorasını yaparak 1995 yılı sonunda yurda döndü. 1996 yılı Mart'ında Muğla Üniversitesi Felsefe Bölümüne atandı. 2001 Şubat'ına kadar bölüm başkanlığı ve öğretim üyeliğine devam etti. 2001 Mart'da Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümüne naklen atandı. Halen bu bölümde öğretim üyeliğine devam eden Açıköz: Pakistan, Endonezya, Amerika ve Yunanistan'da çeşitli akademik etkinlikler ve incelemelerde bulundu. Evli ve iki çocuk babasıdır.

"*Sağduyu Eylem Felsefesi*" (birey) (Doktora tez çev.) ve "*Berkeley ve İmmateryalist Metafiziği*" adlı iki kitabı bulunan Açıköz'ün Yurtdışı ve yurtiçi sempozyum, kongre ve konferanslarda sunulup çeşitli dergilerde yayınlanmış onu aşkın bildiri ve makaleleri bulunmaktadır.

İthaf

Acizane bu çalışma: genelde kendini pazarlama, satışa çıkarma gereği duymayan ve doğal iletici durumunda olan "nevi şahıslarına munhasır" mütevazı insanlara; başka bir deyişle, menşeini inkar gereği ve kompleksi duymaksızın aksine bu menşe bilinçle sarılan, savunan ve bu uğurda nefes alıp veren bütün gönül erlerine ve onların varlık nedenlerine; ve özelde ise Hocam Mubahat Türker KÜYEL Hanımefendiye ithaf olunur.

İçindekiler

Sunuş..... 11
Önsöz..... 13
Giriş..... 21

Birinci Bölüm
İletişim Ve Uygarlık..... 35
İletişim Olgusunun Genel Çerçevesi..... 35
Uygarlığın Tanımı Ve İletimi..... 38
İnsan Tiplemeleri: İleten Aktif İnsan
Ve İletilen Pasif İnsan..... 42
Uygarlığın Menşei Problemi..... 46
İletişim Mekanizmasının İşlerliğinde Bilme Olgusu, Dil,
Bilen Adam Ve Aralarındaki Zorunlu İlişki..... 51
Bilgi Temelli İletişim Hümanizması, Etiği Ve İletimi..... 55
Dil Etütleri Örneğinde Kültür İdeolojisi
Aracı Olarak İletişim..... 57

İkinci Bölüm
İletişim Mekanizması Ve Öğeleri..... 63
İletişim Olgusu Ve Öncülleri..... 63
Eylem..... 65
İnsan Eylemini Belirleyen Öğeler..... 66
İletişim Bağlamında Eylem Ve Tarih İlişkisi..... 67
Dil..... 71
İletişim (Raporsal) Bilgi Kuramı Ve Öğeleri..... 74
Olay Veya Eylem (İleti) 75
İleten (Eyleyen, Gözlemci Veya Raportör) 78
İletilen..... 79
İleti (İletsel Bilgi)'Nin Yargılanması..... 80

Üçüncü Bölüm
18. Yüzyıl Ada Felsefesi Ve İletişim..... 83
Hume Öncesi Ve Sonrası
Raporsal Bilgi Kuramının Tarihsel Gelişimi..... 83
Hume'un İndirgemeci İletişim Bilgi Kuramı

Ve İki Örneğin Sorgulanması..... 90
Hume'un Hintli Prens Örneği Ve Yorumu..... 90
Hume'un Caesar Örneği Ve Yorumu..... 95

Dördüncü Bölüm
Reid'in Sağduyu Felsefesinin Takdimi..... 101
Sağduyu Kavramının Etimolojik Açılımı..... 103
Sokak Ve Sağduyu..... 104
Filozofların Sağduyuya Yönelimleri..... 105
Thomas Reid Ve Sağduyu..... 105
Reid'in Sağduyu Felsefesi Dinamiklerinin
Eleştirel Serimi..... 107
Reid'in Sağduyu İletişim Epistemolojisinin
Temel Öğeleri Ve Üç Ana Sağduyu Hükmü..... 115
Özne..... 115
Nesne..... 116
Üç Temel Sağduyu Hükmü..... 117

Beşinci Bölüm
Reid Ve Sağduyucu İletişim..... 119
Reid'in Sağduyu İletişim Bilgi Kuramı
Ve Algı Teorisi..... 119
Reid'in Empirist 'İdealar Teorisi'ni Eleştirisi..... 120
Reid'in Algı Kuramı İle İletişim
Bilgi Kuramı Arasındaki İlişki..... 127
Reid'in Dil'i Bir Araç Ve Delil
Türü Olarak Kullanımı..... 127
Sağduyu Felsefesi Tümcü İletişim
Bilgi Kuramının İç Ve Dış Dinamikleri 134

Altıncı Bölüm
Postmodernizm Bilgi Geleneği Ve İletişim..... 141
Bilme Eylemine Dair Genel Problemler..... 141
Bilme Eylemi Ve Bilimde Metot
Ve Yaklaşım Tartışmaları..... 148

Yedinci Bölüm
Bilgi Ve İletsel Bilgide Tümcü Yaklaşım
Ve Metot Arayışları..... 159

Tümcü Alternatif Yaklaşımı..... 160
Sağduyucu İletişime Getirilen Çeşitli Yaklaşımlar..... 167
Tümcü İletişim Bilgi Kuramının
Felsefi Teorik Sonuçları..... 171

Sekizinci Bölüm
İletişim Ve Kitle İletişim Araçları..... 175
Kitle İletişim Araçları..... 175
Popülar Kültür Ve Medya Örneklerinde İletişimde
Kitle İletişim Araçlarının Yeri, Önemi Ve İşlevi..... 179
İletişimde İmaj Ve İmajolojinin Yeri,
Önemi Ve İşlevi..... 188

Dokuzuncu Bölüm
Tümcü İletişim Bilgi Kuramı, Siyaset
Ve Uluslararası İlişkiler..... 197
Siyaset Ve Uluslararası İlişkilerde
Bir Propoganda Aracı Olarak İletişim..... 198
Siyaset Ve Uluslararası İlişkilerde
Bir İletiyi Meşrulaştırma Eylemi Olarak Lobicilik..... 201
Bir Örnek..... 207
Siyaset Ve Uluslararası İlişkilerde
Sağduyu Ve Sağduyucu Ahlaki Alternatif..... 210

Onuncu Bölüm
Tümcü İletişim Bilgi Kuramı Ve Tarih..... 217
Tarih Ve Tarihsel Olgu..... 217
Tarihte İletişim Mekanizmasının İşlerliği..... 220
Tarihte Metot..... 222
Bir İletsel Bilgi Türü Olarak Tarih Yapımı Ve Yazımı..... 225

Onbirinci Bölüm
Tümcü İletişim Bilgi Kuramı Ve Hukuk..... 235
Günlük Hayatta Yemin Ve Söz Verme Eylemleri..... 235
Hukukta Yemin Ve Uygulanımı..... 238
Tecrübede Sağduyunun Sesi..... 244

Onikinci Bölüm
Tümcü İletişim Bilgi Kuramı Ve Hadis..... 249

Kavram Ve Olgu Olarak Hadis..... 252
Hadis İlminin Gelişiminde Hadis Sünnet
İlişkisine Eleştirel Bir Bakış..... 252
Batılıların Hadis İncelemeleri..... 254
Hadis İletişim Bilgi Kuramı Ve Öğeleri..... 257
İslam Dünyasında Yazının Belge Olarak Kullanım
Alanları Ve Hadis Öğrenme Merkezleri..... 258
Hadisde İsnad Olgusu Ve Fonksiyonu..... 258
Hadis (Rapor, İleti) Bilgi Kuramının
Temel Öğelerinin Formülüze Edilmesi..... 261
Birinci Aşama: İletinin/Raporun (Hadisin) Nesnel
Boyutu; Fail-Fill İlişkisi (Hz. Peygamberin Her Türlü
Eylemi, Sözü Veya İkrarı) 262
İkinci Aşama: İleten (Raviler Zincirinde-Ri);
Sahabe Döneminde Ravi-Hadis- İletilen İlişkisi..... 263
Üçüncü Aşama: Tabiiler ve Etbau't-tabiiler Döneminde
İleten/Raportör (ve Raviler Zincirinde-Rii)-
Hadis (İleti/Rapor) İlişkisi..... 264
Son Aşama: Hadis Usulünde İletinin Rapor) İlişkisi (Hadis)
Mahiyeti Ve Özelliklerinin Sorgulanması..... 264

Onüçüncü Bölüm
Tümcü İletişim Bilgi Kuramı Ve Eğitim..... 269
Eğitim Ve İletişim..... 269
Eğitimde İletişim Mekanizmasının
İşletiminde Amerika Örneği..... 270
Eğitimde İletişim Mekanizmasının
İşletiminde Türkiye Örneği..... 275
İletsel Bilgi Dağıtım Ve Uygulanım
Merkezi Olarak Üniversite..... 280

Sonuç..... 287
(Toplumların Küreselleşme Maceralarına
Dair İleri Sürülecek Olası İletişim Hümanizmalarına Öndeyi)

Ek - 1..... 309
(Habermas Ve İletişimsel Eylem Kuramı)

Kaynakça..... 329

Sunuş

İnsanın kendisine yabancılaştığı ve kendisini yeniden tanımlamaya çalıştığı bir yüzyılın içinde yaşamaktayız. Bu yüzyıl kimilerine göre bilgi çağı kimilerine göre dehşet; kimilerine göre ise siber savaşlar çağı olarak tanımlar.

Dünyanın evlerimizin içine sığdırılacak kadar küçültülüp yaşanmaz hale getirilmesine büyük katkısı olan iletişim araçlarının gerisinde saklı olan paradigmayı anlamadan insanı yeniden tanımlamak yetersiz kalacaktır.

Genelde kitleleri özelde ise insanı esir alacak kadar büyük bir güce sahip olan iletişim araçlarını yeniden tanımlamak artık kaçınılmaz bir gerçektir. Bizi insanız bir dünyaya doğru sürükleyen bu acımasız paradigmaya yeni bir yaklaşım getirmek gerekir.

Günümüz dünyasına baktığımızda kitleleri uyuşturan, haksız savaşları meşru gösteren bütün vicdani değerleri hiçe sayan eli sopalı zihniyetlerin kontrolünde olan medya ve iletişim araçlarına temiz ellerin, saf yüreklerin nûfuz etmesi gerekmektedir. Peki bu nasıl mümkün olacaktır?

Batı dünyasının ruh halini ve entelektüel yüzünü bize yansıtan makaleler ve eserler okuduğumuz zaman bir çoğumuz bu yorumlara dikkat kesiliriz. Alışıla gelmiş yorumlar ve belki de bakışlar bir süre sonra bizi başka dünyaların olmadığına inandırmaya çalışır. O halde bizim de aynı şekilde eleştirel bakışlara yönelmemiz gerekmez mi?

İnsansız bir dünya kurmayı amaçlayan secüler anlayışa karşı insanı ve ötesini önemseyen Alternatif bir iletişim kuramı geliştirmek için öncelikle mevcut anlayışların eleştirel bir yoruma tabi tutulması gerekir.

Yaşadığımız ülkede kaç kişi bize iletilen bilgilerin, haberlerin, akademik çalışmaların, çok sağlam veriler olup olmadığına inanıyor? Kaç kişi mevcut yaklaşımların yanlışlığını, insanı para-

nın kölesi yapması gibi insanı esir alışı gibi iletişim araçlarının insanı esir aldığını detaylarıyla ele alıyor?

Kendisini çok az sayıda insanın ilgilendiği konularla ilgilenmeye adayan H. Mustafa Açıköz'ün hazırladığı *insani iletişimin felsefi temelleri*ni ele alan "İletişim Felsefesine Giriş" isimli çalışmayı yukarıdaki değerlendirmeler noktasında son derece önemli gördüğümüzü belirtmek itiyoruz.

Eleştirel ve alternatif bir anlayışla hazırlanan emek mahsulü bu kitabı yayınlamayı dikkatli okuyucular için bir sorumluluk görmekteyiz.

birey yayıncılık

Önsöz

Bilen, bildiğince eyleyen ve söyleyen insan kimdir? Bilgi ile insan arasındaki ilişki nedir? Bilgi mi insanın efendisidir, yoksa insan mı bilginin efendisidir? Bilgi ile iletişim arasındaki ilişki ne türdendir? Kişiler, topluluklar, toplumlar, kültür ve uygarlıklar arasındaki bilgi alış-verişinde iletişim mekanizmasının yapısı, yeri, önemi ve işlevi nedir? İnsanın (toplumların, kültürlerin ve uygarlıkların) hayatı iletmek ve iletilmelik eylemine koşut mu gerçekleşir? İnsan bilerek eyleyen bir varlık türü ise, iletişimde bir insan eylemi olduğuna göre, iletişim bilişsel bir eylem midir? Her eylemin ontolojik, epistemolojik, etiksel ve estetiksel bir örgüsü olduğuna göre, iletişim eylemi söz konusu olduğunda, bir iletişim ontolojisi, epistemolojisi, etiği ve estetiğinden söz edebilir miyiz? Her eylem bir amaca veya zihinsel projeksiyona koşut gerçekleştirildiğine göre, iletişim eylemi amaçsal bir eylem midir? Kötü, yıkıcı ve negatif amaçlara sahip olan kişiler iletişim eylemini bu doğrultuda kullanabilir mi? Bu tür olumsuz kullanımlara karşı alternatif bir iletişim bilgi kuramı ve hümanizması meydana getirilebilir mi? Her eylemin beraberinde bir sorumluluk alanı oluşturursa, iletişim eyleminin gerçekleştirilmesi sonucunda ne tür bir sorumluluk alanı veya alanları ortaya çıkar? İletişim eyleminin öğeleri nelerdir? Bu öğeler bir ilkeye veya ilkeler dizgesine bağlanabilir mi? İletişim eyleminin üç temel öğesinden ikisi (ileten ve iletilen) insan ise, bu durumda bir iletişim hümanizmasından söz etmek mümkün müdür? Tam, yetkin ve etkin bir bilginin; yine tam, yetkin ve etkin bir iletisi; tam, yetkin otorite (bilgide ve kişilikte) sahibi bir ileten tarafından sunulması; ve bu sunuyu anlayıp içselleştirebilecek kapasiteye sahip bir iletilen tarafından doğruca alınıp kullanımı mümkün müdür? Birine

inanmak ne demektir? Doğru veya yanlış olarak değerlendirdiğimiz diğerlerinin iletilerinin gerçekten doğru veya yanlış olduğunu nasıl, hangi ölçüt ve dayanak ile biliyoruz? Yanılmış, kasıtlı olarak yanıltılmış olamaz mıyız? Bir iletişim eyleminde veya iletsel bilgi ediniminde iletişim mekanizmasını işleterek, iletinin içeriğinin doğruluğu, iletilenin iletenin doğruluğuna olan inancı sebebiyle mi doğru bilgi parçacığı olarak alınır? Yoksa iletilenin iletinin içeriğini sorgulayıp yargılaması sonucunda mı doğru bilgi parçacığı olarak nitelendirilir? İnsan kendini ve başkalarını bilinçli olarak planlı, proğramlı bir amaca yönelik yanıltıp yanlış olarak bilgilendirebilir mi? Bugün bu çerçevede, diplomasi, diplomatik dil, medya, propoganda, lobicilik, reklam, siyaset, istihbarat birimleri, soğuk savaş, psikolojik savaş, ideoloji, dünyagörüşü, kültür transferleri olgularını ve çeşitli humanizmaları nasıl açıklayabiliriz? Problem, bir bilgi önermesinin kendisinden mi, yoksa onu iletenin önermenin fonksiyonunu kendi niyet, amaç, çıkarı çerçevesinde kullanım ve dağıtım iştahasından mı kaynaklanır?

Her hangi bir eserin önsözünde bu kadar soru bombardımanıyla karşılaşıp, tahammül ederek yaklaşık bir buçuk dakika harcamak zorunda kaldınız mı? Kaldıysanız eğer, bu tahammülü kitabın sonuna kadar sürdürdünüz mü? Eğer her iki soruya da cevabınız evet ise, bu cevaptan en hoşnut olacak kişi okuma lütfünde bulunduğunuz kitabın yazarı olsa gerektir. Tabi yayınevini de unutmamak gerek. Yok eğer cevabınız hayır ise bence bu cevap iki şekilde anlaşılıp yorumlanabilir. Cevabınız olumsuzdur çünkü:

I.) Konunun çok popüler olup, pratikte gündelik hayatta açık ve seçik olarak yoğun bir şekilde yaşandığı için, sizde teorik veya spekülatif seviyede konuya dair orijinal nitelikli bir eser ortaya konmasının olası görülmemesi anlayışı hakimdir.

II.) Bu yüzden de eser yine sizin için içerik ve nitelik bakımlarından pek bir şey ifade etmeyip, konuya dair pek çok eser orta-

ya konduğundan, elinizdeki kitap aynı konunun değişik tarzlarda paketlenip sunulması olarak değerlendirilecektir.

Bu iki değerlendirmenin elinizdeki esere yansıtılıp yansıtılamayacağı konusuna geçmeden önce hemen şu hususu peşinen belirtmek isterim. Eğer bu eseri okumayı seçerseniz, yukarıda sunulan genel soruların yanısıra bir dizi bunaltıcı özel soru gruplarıyla da karşı karşıya kalacaksınız. Göreceksiniz ki, bunlara verilen cevaplar aynı zamanda yeni, alternatif bir "Sağduyu Felsefesi Tümcü İletişim Bilgi Kuramı ve Hümanizması"nın teorik cephede mantıksal, içeriksel ve işlevsel örgüsünü oluşturacaktır. İkinci aşamayı oluşturan pratik cephede ise, ileri sürülen bu alternatif iletişim kuramının teorik sonuçları seçilen uygulama alanlarında birer birer kısaca test edilerek genel bir modelleme yoluna gidilecektir.

Genelg bir yaklaşım ile iletişim olgusunun insanlar (resmi veya sivil kurum ve kuruluşlar) arasında çeşitli biçimlerde hem kişisel hem de toplumsal seviyelerde eylem alanlarına taşındığı ve insanın ancak ilettiği veya iletildiği sürece varlığını veya varlıktalığını işlevselleştirip tescillettiği gerçeği dikkate alınırsa, evet iletişim bir popüler en azından pratik seviyede bilindik bir konudur. Yine dünyanın bilgi iletenleri (satıcıları) ve iletilenleri (alıcıları) diye toplumsal ve uygarlık çevrelerine bölündüğünü ama farkında olarak ama olmayarak kendi toplumsal ve uygarlık çevremizde yaşayıp, gündelik hayatımızda lokal ve küresel seviyelerde bilgi ileticisi ve iletileni rollerini sürekli olarak sergilediğimizin zaman zaman gerekçelerini bilemeyip adını koyamasak ta, bilincindeyiz.

Çünkü birileri bizim adımıza düşünmekte ve önümüze bir dizi eylem ve söylem kalıpları koyarak, bize kendilerinin istediği türden bir kimlik, kişilik, karakter ve bunların ortaya çıkmasına kaynak teşkil edecek olan dünyagörüşleri ve ideolojileri sunmakta, hatta diplomatik tarzda dikte ettirmektedir. Bütün bunları da iletilerinin içeriklerini kendileri kendilerince doldurarak, yine

kendilerine has özel paketleme ve pazarlama dil tekniklerini kullanıp, bu kullanıma kitle iletişim araçlarını vasıta yapmaktadırlar.

Bu yüzdendir ki, kimi zaman ve durumlarda (günümüzde çoğu zaman) bu rollerin icrası sürecinde etken ve edilgen bireyler, topluluklar, toplumlar ve uygarlık çevreleri olarak olumlu olumsuz maddi ve manevi (ahlaki, hukuki) faturalar ödemekteyiz. Bu durumdan sık sık gerek kişisel, gerek toplumsal seviyelerde şikayet etmekteyiz.

Öyle ki, çağdaş insan ilk defa bilgi bombardımanından bu denli şikayetçi olmaktadır. Belki de bu durum aynı zamanda çağdaş olmanın ve iletsel bilginin ilk defa bu derecede özel bir şekilde uzmanca formatlanmasına etken ve edilgen olarak muhatap olmamızdan kaynaklanmaktadır. Çünkü, günümüzde bireyler ve toplumlar, bilgi seviyeleri arttığı oranda kendilerinden, kendi iç dünyalarından kopmakta, daha doğrusu koparılmaktadır. Bilinçaltındaki kişilik bilinç üstüne çıkamamaktadır veya bir güç özellikle çıkarılmamasını istemektedir.

Bu amaçlarını da alıcı konumda olan topluluklara, toplumlara ve uygarlık çevrelerine düşünmelerine fırsat vermeyecek şekilde ağır bir bilgi bombardımanı yaparak başarmaktadırlar. Böylece insanlar boş zamanlarında bile gerek bireysel gerekse toplumsal seviyelerde kendilerini sorguya çekmeye zaman ve ortam bulamamaktadır. Çünkü kendi düşünceleri çerçevesinde şekillenecek ikincil nitelikli bireyler oluşturarak kendi insancılık anlayışlarına edilgen dolgu malzemesi işlevini oluşturacak olan insan tipleri meydan getirmek gayretindedirler. Bunu da mümkün olduğu kadar sevecen ve sempatik pozlara bürünerek, hissettirmeden kişilerdeki (dolayısıyla farklı toplumlardaki ve uygarlık çevrelerindeki) kendilik kimliğini ortadan kaldırıp yerine kendi verecekleri edilgen, silik, kendi adlarına iş bitiren taşeron kendilikleri ve kişilikler oluşturmak için profesyonelce yapmaktadırlar.

Sonuçta beden ile akıl (ruh, duygu) alanları birbirleriyle zıtlaştırılarak adeta gayri insani bir rekabet ve savaşa zorlanmaktadır. Bu savaşta tarafsızlığı yer yoktur ve hiç kimse ben tarafsızım

diyemez. Geniş anlamda insan, beden uygarlığı ile akıl veya ruh uygarlıklarından birinin seçimine zorlanmaktadır. Günümüzde istikamet beden uygarlığı yönünde tayin edilmiştir.

Bu kısa durum tespitinde anlaşılacağı üzere, elinizdeki bu kitap kişiler arasında geçen basit gündelik konuşmalar vasıtasıyla şekillenen sıradan, doğal, masum ve insani iletişimden söz etmemektedir. Bu yüzden yukarıda söz konusu edilen okuyucu profilinin değerlendirilmesiyle örtüşmez. Zaten kitabın yazarı da öyle bir çerçeve ve nitelikteki bir eser için enerjisini ve zamanını harcamak istemez.

Bu eserin özce içerik, varlık nedeni ve amacı şu şekilde ifade edilebilir. "Yeryüzünde bilgi (ileti konusu) güçtür, ona sahip olan dünyaya sahip olur" düşüncesini esas alıp, insanları (toplulukları, toplumları ve uygarlık çevrelerini) bilgi satıcıları (ileticileri) ve alıcıları (iletilenleri) diye genel de iki gruba özelde çeşitli alt guruplara bölen baskın, aktif ve dikteci anlayış ve uygulamalarının arka plânına veya bilinçaltına inme denemesidir.

İkinci baskıya sunulan bu kitapta: ana gövde muhafaza edilip; yeni bölüm eklemeleri ve yer yer çıkarmalar yapılarak; eser yeniden gözden geçirilip genişletilmiştir. Genel olarak dört aşamadan geçirilip: Giriş; müstakil onüç bölüm; sonuç; ve bir Ek maddesinden oluşturulmuştur.

Birinci aşamada (Giriş, I. ve II. Bölümlerde): iletişim eyleminin icraatında iletişim mekanizmasını temel nosyon, öğe, unsur ve ilkelerini kullanarak; masum insani iletişimin mikro (çekirdek ikil iletişim) ve makro (toplumlar ve uygarlıklararası iletişim) seviyelerinde iletsel bilginin içeriği ile hangi amaç ve motivasyonlarla; nasıl bir insanlık dışı düşünce, metot, yaklaşım, üslûp ve tavır ile determine edilip oynalınarak; ne tür bir mantık yürütümü ve argüman zincirleri ile küresel insancılık, objektiflik, rasyonellik, bilimsellik, medenilik, barış, dostluk, mutluluk, dinginlik, hoşgörü ve yeni dünya düzeni söylemleri adına niçin sergilendiğinin felsefi bir resminin çekilmesi amaçlanmıştır.

İkinci aşamada (III., IV. ve V. Bölümlerde): bu resimden hareketle, dünya siyaset ve diplomasi tarihinin geçmişinde ve bugününde büyük bir etkinliğe sahip olan Britanya düşünce çevresinin 18. yüzyıl filozoflarından Hume'un (1711-1776) empirik ve Reid'in (1710-1796) sağduyu direkt realist epistemolojilerindeki insan figürü ve onun eylem alanındaki iletişimsel işlevlerine dair görüş ve yaklaşımlarının karşılaştırmalı analizi yapılarak elde edilen verilerden hareketle kuramımızın oluşturulmasına zemin hazırlanmıştır.

Üçüncü aşamada (VI. ve VII. Bölümlerde): felsefi teorik zeminde bilme yolunda olan insanın bilginin elde edinimi, işlenmesi ve başkalarına iletsel bilgi formunda aktarılması sürecinde ortaya çıkan problemlere karşı postmodernist yaklaşımlara değinildikten sonra iletişim mekanizmasını kullanma çabasında insanı sağduyusuna çağırıp, yapısındaki aşkın asli özelliğini hatırlatıp onu hem bedensel hem de zihinsel yapısıyla bir bütünde değerlendirip alternatif bir iletişim kuramı ve buna dayalı bir iletişim hümanizmasının temelleri atılmaya çalışılmıştır.

Eserin pratik çerçevesine karşılık gelen dördüncü aşamada (VIII., IX., X., XI., XII. ve XIII. Bölümlerde): medya örneğinde kitle iletişim araçlarının iletişim olgusundaki yeri, önemi ve işlevini vurguladıktan sonra sağduyu tümcü iletişim bilgi kuramı adını verdiğim, bu kuramın seçilmiş siyaset ve uluslararası ilişkiler, tarih, hukuk, hadis ve eğitim gibi çeşitli bilgi alanlarında uygulamalarını örneklem bazında göstererek sonuç bölümünde de genel bir değerlendirme yapılmıştır.

İleri sürdüğümüz teorinin seçilmiş uygulama alanlarını oluşturan bilgi disiplinlerinde konuya ilişkin genel kaynaklar seçilmiş diğer özel nitelikli kaynaklara inilmemiştir. Kitabın içerik, amacı ve çizilen sınırları dikkate alındığında bunun olması gereken bir durumun olduğu inancındayım. Umit ederim ki: söz konusu edilen ilgili ve kitaba konu edilmeyen diğer uygulama alanlarının uzmanları, sahalarının özel ve daha teknik kaynaklarını kullanarak ileri sürdüğümüz sağduyu felsefesi tümcü iletişim bilgi kuramı-

mız çerçevesinde sahalarının iletişim teori ve etiklerini ortaya koyarlar.

Ayrıca, Ek 1 bölümünde ise, Habermas ve iletişimsel eylem teorisinin genel bir eleştirisi yapılarak materyalist çerçevede sağduyuya nasıl yönelip kullandığının bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Ülkemizde iletişim konusuna dair çeşitli eserler var ise de, bizim, "İletişim Felsefesine Giriş (İletişimin İnsani Temelleri: Sağduyu Tümcü İletişim Bilgi Kuramı ve Uygulama Alanları)", adlı bu eserimiz ülkemizde bu isim ve içerik ile yayınlaşmış ilk eserdir. Ayrıca, ilk defa bu eser yoluyla bu özel konuda bir kuram ortaya konulmaya çalışılıp, siz okurların takdirine sunulmuştur. Umarım okurlara faydası olup, en azından onlarda iletilenler sınıfının üyesi olmaklığın bir alınyazısı olmadığı bilincini uyandırıp, onların iletenler grubuna doğru yol alma azimi, çabası, iradesi ve eylemini körükler.

Sonuçta, kitabın basıma giriş aşamasına kadar olan teknik süreçte her zaman olduğu gibi, gönüllü teknik yardımı ve önerileri için sevgili dostum Yrd. Doç. Dr. Cercis İKİEL'e; basım öncesinde kitabı bir kaç defa satır satır okuyup düzeltmeleri yapıp, ısrarla gecikmeden ikinci baskısının yapılmasında diretip adeta beni bunaltan sayın Ali ÖZTÜRK'e; yine aynı şekilde ikinci baskı talebinin bir an önce karşılanıp geniş okur kitlesine ulaştırılmasını isteyen ve bu isteği fiiliyata geçiren sayın Mahmut BALCI'ya ve onun şahsında Birey Yayınevine teşekkür ederim.

Dr. H. Mustafa AÇIKÖZ
Sakarya, 2003

Giriş

Günümüzde iletişim önemine dair bir vurgu yapmaya gerek var mı bilmiyorum. Çünkü bilindiği üzere iletişim olgusu adeta insanın varlıktalığı ve varolma misyonuyla özdeşleşir hale geldi. Nitekim insanın doğası ve işlevine bakıldığında böyle de olmalıdır. İletişim insanın bilgi faaliyetine koşut olarak ortaya çıkıp, dallanıp budaklanıp günümüze kadar gelmiştir. Çünkü, bir bakıma ileten hangi tür ve seviyelerde olursa olsun bir bilgi parçacığını iletir. Öyleyse, ileten insan aynı zamanda bir bilen ve bildiğini zanettiği şeyleri ileten insandır.

Günümüzde iletişim ile bilgi arasındaki zorunlu bağ en yetkin bir şekilde anlaşılmış olup, iletişim olgusu profesyonel seviyede bilen adamlar toplulukları (toplumları, kültürleri ve uygarlıkları) tarafından icra edilmektedir. Bu icraatların sonuçları bakımlarından iletilen veya alıcı topluluklar (toplumları, kültürleri ve uygarlıkları) üzerinde olumlu olumsuz, kimi zaman telafisi mümkün olmayan derin etkiler bırakmaktadır. İletişim mekanizmasının işletimi sonucunda karşımıza: aktif, üretken ve baskın uygarlık temsilcileri iletenler; edilgen, alıcı ve uygarlaşma çabası içerisindeki iletilenler gurubu olmak üzere en azında iki insan tipi çıkmaktadır.

İnsanlık tarihi bize göstermektedir ki, insanoğlu, bilginin bir güç olduğunun ve ona sahip olanın dünyaya hatta gökyüzüne sahip olacağının bilincindedir. Fakat yine aynı tarih bize göstermektedir ki, eğer bu bilinç gayri insani değerler üzerine kurulmuşsa, iletişim mekanizmasının kullanılması vasıtasıyla "insan insanın kurdu" olup, toplumlar ve uygarlıklar arası savaşa kaynak teşkil edebilmektedir. Sonuçta baskın uygarlık çevresi edilgen alıcı uygarlık çevrelerini ya kendi içerisinde kendi amaçları doğrultusunda sindirip eritmekte ya da yok etmektedir. Ama kendisi de bir gün gelip alıcı duruma düşüp yok olmakta veya yeni bir alternatif uygarlık çevresi tarafında yok edilmektedir. Bu sürece insanlık tarihinin kısır döngüsü de denilebilir.

İşte uygarlıklar arası çatışmalar sürecinde bilgi, iletişim mekanizmasının kullanımı sonucunda silah olarak kullanılmaktadır. Günümüzde bu kullanım kitle ileşim araçları vasıtasıyla son derece profesyonelleşmiş, uzmanlaşmış, özelleşmiş ve kurumsallaşmış bir şekilde devlet politikaları haline dönüştürülerek resmi veya gayri resmi kurum ve kuruluşlarda gerçekleştirilmektedir. Bu kurum ve kuruluşlara baskın kültür ve uygarlık çevrelerinin istihbarat birimleri (bilgi denetçileri, sevk ve idarecileri), üniversiteler (bilgi üreticileri ve depolayıcıları), görsel ve işitsel medya (bilgi dağıtıcıları) kurum ve kuruluşları örnek olarak verilebilir.

Eğer insanın hayattaki amacının mutluluğa ve dinginliğe ulaşmak olduğu genel iddiasını kabül edecek olursak, kişi, bu amacı gerçekleştirmek için öncelikle kendini ve evrendeki canlı ve cansız varlıkları tanıması ve bu varlıklar içerisinde yeri, konumu, önemi ve işlevini tespit etmek durumundadır. Böylece bu tanıma ve tespite bağlı olarak kendi bireysel hayatı ve diğer canlı cansız varlıkların hayatına dair kişisel bir insan ve dünya görüşüne ulaşabilir.

Sonra ulaştığı bu dünya görüşünü içinde bulunduğu toplum ve yeryüzünün diğer toplumlarına insan hayatının çeşitli bilgi alanlarına uzandırarak genişletip genel bir insan ve insancılık anlayışını oluşturabilir. Nitekim insanlık tarihinin ilk gününden bu yana pek çok dünyagörüşü ve insancılık anlayışları ileri sürülmüştür ve yeryüzünde son insan kalana kadar da insan zorunlu olarak bu uğraş içerisinde olacaktır.

İnsanın kendini, diğerlerini, doğayı ve evreni tanıması ancak bilgi faaliyetinde bulunmasına koşut olarak gerçekleştirilmekte ise, insan bu faaliyetin kendisi için bir amaç veya araç olup olmadığına dair bir fikir sahibi olması gerekir. Sahip olunan bu fikrin içeriğini de sahip olduğu dünya ve evren görüşü belirler. Gerçekte kişinin bir dünya görüşü geliştirip mutluluğa ulaşma hayat çabasında anahtar olgu bilme faaliyetidir. Çünkü insan bu bağlamda kendisini ve canlı-cansız bütün varlıkları algılayıp anlayıp başkalarına aktarmak için bilmeye mahkumdur. Ancak bu şekilde varlık potansiyelini dışavurup işlevselleştirelebilir.

Bu durum bizi mutluluk veya dinginlik ile bilgi arasındaki kaçınılmaz bağa götürür. Bu bağlamda bilgi, mutluluğa götüren bir araç olarak değerlendirilebilir. Hem bilgi hem de mutluluk

paylaşıldıkça artan bir olgudur. Her ikisinin paylaşımı veya çoğalımı ancak iletişim mekanizmasının işletilmesi sonucunda gerçekleştirilebilir. Bu süreçte kişi, zorunlu olarak içsel ve dışsal iletişime ihtiyaç duyar. Kendi varlığını ne denli dışsallaştırıp diğerlerine iletirse o denli varlık alanındaki yeri pekişip, kuvetlenip tescillenir. Çünkü insan doğası ve yaratılış amacı gereği ileten ve kendisine iletilen bir varlıktır. Ayrıca, ileti konuları da çeşitli bilgi alanlarına dair bilgi parçacıklarını içerir. Aynı durum makro iletişim seviyesinde insan gurupları, toplulukları, toplumları, kültürleri ve uygarlıkları içinde geçerlidir.

Diğer taraftan hemen belirtelim ki, gerek mikro gerek makro iletişim seviyelerinde: insanın doğası ve işlevinin; gücü ve yetileri belirlenip diğer insanlar, canlı ve cansız varlıklarla olan iletişimini ve etkileşimini sağlayan ileti konularını oluşturan bilgi parçacıklarının hangi amaç ve anlayışla, hangi ölçüt ve yaklaşımla nasıl tespit edilip, analiz edilip, yargılanıp ve bir ilkeler dizgesine bağlanarak iletildiği sorusuna koşut olarak bir dizi problem ile karşı karşıya kalırız. Günümüzde her kadamede bu problemlerle yüzyüze gelen insanlar, yaklaşım, tepki ve tavır olarak "merkebini dövemeyen planını döver" sözünden hareketle "palancılık" adını verdiğim bir savunma mekanizması geliştirip animist bir anlayışla çoğu zaman farkında olmadan kullanmaktadırlar.

Çünkü palandan öfkesini, hırsını çıkarmak, eğer merkep başkasından ödünç alınmış ise, merkebe ve sahibine bulaşmaktan kişisel veya toplumsal menfaatını koruma ve kollama adına daha cazip gelmektedir. Çünkü kişinin merkebe de sahibine de ihtiyacı vardır. Öyleyse sahibini ürkütmemesi, küstürmemesi, kızdırmaması gerekmektedir. Aynı yaklaşım merkebi kiraya vermeden elde ettiği kazancı sürekli kılma kaygısında olan merkeb sahibi için de geçerlidir.

Bu durumu iletişim eylemine uyarlayacak olursak, kitle iletişim teknolojisine sahip olan kişiler, toplumlar ve uygarlıklar bu teknoloji ürünlerini iletilenler pozisyonundaki kişilere, toplumlara ve uygarlıklara satarken alıcılarını ürkütmeme, küstürmeme, kızdırmama çabasındadırlar. Çünkü iletişim pazarındaki paylarını kayıp ederek toplumsal refahlarını düşürmek istememektedirler.

Bu satışın onlarca belirlenmiş bazı olmazsa olmaz şartları söz konusudur. Alıcı konumundaki iletilenler güvenilir ödeyiciler ol-

malıdırlar. Bu teknolojiyi olur olmaz iletilerin aktarımlarında kullanılamaz. Hatta kimi durumlarında iletilerin içeriklerinin kendileri belirleyerek bir sansür mekanizmasından geçirirler. Çünkü onların teknoloji ürünleri nasıl kendi markalarını taşıyorlarsa, sattıkları iletişim araçlarının taşıdıkları iletilerin arkaplanında kendi markaları yer alıp, kendi kültür ve uygarlık ürünleri taşınmalıdır. Bilgiyi ve ona bağlı olarak geliştirilen her türlü teknolojinin üreticileri olarak bunları tabi hakları olarak görmektedirler.

Çünkü değil mi ki onlar, insana, maddeye ve bunların içerisinde yer aldıkları dünyaya şekil verip sevk ve idare etmektedirler, öyleyse ürünlerinin alıcılarını da, aracı bayileri de, kullanım amaçları, alanları, şekilleri ve metotlarını da doğal olarak kendileri belirlemelidirler. Sonuçta bilgi ve teknoloji transferi kendilerinin anladıkları türden "adamlık" anlayışına sahip adamlara, topluluklara, toplumlara, kültür ve uygarlık çevrelerine kendilerinin çıkarını garantiye alacak bir tarzda pasif, edilgen ve adiktik alıcılara yapmak istemektedirler. Bunların kendi kontrollerinden ve inisiyatif alanlarının dışına çıkıp, alternatif bir adamlık anlayışına sahip bilgi ve teknoloji üreticilerine tahammülleri yoktur. Bu anlamda alıcılar ancak palan ve çul sahibi olabilirler.

Diğer taraftan, satıcı iletenlerin bu anlayış ve uygulamalarının farkında olup, onlardan etkilenen alıcı iletilenler kitle iletişim araçları örneğinde olduğu gibi, bilgi ve teknoloji ürünlerini almak için maddi bedeller ödemenin yanısıra manevi, kişisel kimlik, karakter, psikolojik, sosyal ve kültürel erozyonlara neden olan manevi ödemeler de yapmak zorunda kalırlar. Sonuçları bakımlarından en vahim olanı manevi türden yapılan ödemelerdir.

Bunlar daha ziyade kitle iletişim araçları vasıtasıyla iletişim mekanizmasının işletimi sonucunda transfer edilen iletilerin içeriklerine müdahalelerde görülmektedir. Bu durum alıcı pozisyonundaki kişileri, toplulukları ve toplumları (bilgi ve teknoloji sahalarındaki varlıklarının idamesini onlara borçlu olduklarından) satıcılara (baskın bilgi ve teknoloji toplumları üyelerine) bir şeyler söyleyemediklerinden onların ürünlerine karşı animist bir anlayışa sürükleyip palan ile meşgul ettirmektedir. Hatta alıcı toplulukları, toplumları, kültür ve uygarlık çevrelerini oluşturan bireyler palan veya çullardan hızlarını alamayıp kendilerini mazo-

şistçe dövmekte ve dövünmektedir. Böylece onlar, uygar ve modern olmanın kendilerince tadını çıkarmaktadırlar.

Bu ürünlere bozuk, kötü yakıştırmaları veya tekmelemeleri rasyonel bir tavıra karşılık gelmese de satıcılardan habersiz icra edilen çaresiz bir tepki olarak değerlendirilebilir. Oysa, gerçekte hem palanı hem de kitle iletişim araçlarını dövmenin mazoşistçe psikolojik tatminden başka hiç bir mantıklı gerekçesi yoktur. Çünkü iletişim mekanizması, onu oluşturan öğeler ve araçlar kendiliklerinde masum iken, bilgi gücünü tekelinde tutup sadist donanımlı bilgi üreticileri, denetçileri ve dağıtıcılarının elinde tehlikeli bir silaha dönüşebilmektedir.

Peki bu gayri insanı ve ahlakdışı irasyonel anlayış ve uygulamalara karşın alıcı durumunda olan kişiler, topluluklar ve toplumlar ne yapıpta hem maddi hem manevi bedel ödemekten hemde olumsuz palancılık psikolojisinden kurtulmalıdırlar? Alıcı durumunda olan toplumların bu durum değişmez bir alın yazısı mıdır? Başka bir deyişle, hep alıcı kalmaya mahkum mudurlar? Yoksa bu pozisyondan silkinip kalkmanın ve satıcı pozisyona geçmenin bir yolu yok mudur?

İşte bu soruların birinci derecedeki muhatapları alıcı ülkelerdeki bilimadamları, düşünürler, aydınlar ve devlet adamlarıdır. Eğer bunlar pasif alıcı (iletilen) pozisyonundan aktif, üretgen satıcı (ileten) pozisyonuna geçiş yapmak istiyorlarsa, kendilerine büyük sorumluluklar düşmektedir. Özellikle bunlar eğitim kurum ve kuruluşlarında faaliyetler gösteriyorlarsa. Çünkü, dünyanın her yerindeki üniversiteler bağlı oldukları ülkelerin insanlarını çeşitli mesleki bilgi ve becerilerle donandırıp hazır uzman işgücü olarak devlet veya sivil kurum ve kuruluşlara istihdam edilmek üzere yetiştirmektedir. Dolayısıyla, bir ülkenin üniversiteleri bozuk ve yetkin değilse devletin kurum ve kuruluşları da bozuk ve dejenere olacaktır.

Öyleyse, en azından üniversiteler bilgiye araç olarak değilde amaç olarak yönelmelidirler. Bu yönelimdeki üst amaç olan kişilerin manen ve maddeı refahı, mutluluğu ve dinginliği gözardı edilmemelidir. Eğer bilgi araç olarak değerlendirilecekse, ancak bu bağlamda değerlendirilebilir. Universiteler bilgi üretimi ve iletimi merkezleridir. Bilgi bu merkezlerde derlenip toparlanıp, rafine edilip, paketlenerek eğitim ve öğretim yoluyla bireylere

iletilir. Bu iletimde iletişim mekanizması kaynaklara inilerek profesyonelce yapılır. Burada genel akıl hamallığının özel alt kümesi olan bilgi hamalları bilginin bir güç hatta varlıkta kalmaklık nedeni olup, onun saklandıkça atıl, iletilip dağıtıldıkça çoğalıp çeşitlilik kazandığının bilincinde olmalıdırlar.

Bilindiği üzere palan, semer veya hebe altından da olsa asıl olan palanı taşıyandır. Hüner ve marifet ünvan ve ona koşut elde edilen akademik ve idari pozisyonlarda değil, gerçek ilmi bilinç, irade, söylem ve eylemi ortaya koyacak olan bilimsel liyakattadır. Nasıl ki, "işe göre aş"ın esas olması gerekirse, işe göre adam olmalıdır, "adama göre iş veya aş olmaz". Olmamalıdır.

Eğer olur denilirse, günümüz Asya toplumlarında gözlemlenen "keramati kendilerinden menkul" palan, çul ve hebe (boş veya borç ile doldurulmuş) kreasyonlarını tanıtım podyumunda boy gösterip merdi kıptice süzülen sözde bilimadamları, düşünürler, aydınlar ve medyatik tipler ortaya çıkar. Bunlar şişirilmiş balon ve asalak cüce-devlerdir ki, mensubu oldukları toplumlara egoist ve sadistçe maddi ve manevi çok ağır faturalar ödetirirler. Hatta bu ödemelerin çoğu gelecek nesillere fatura edilir.

Çünkü toplumların uygarlık seviyeleri ancak onların bilime olan katkıları ile ölçülüp, bu katkılarına koşut olarak insanlık sınıfına dahil edilir. Böylece katkıları tescillenip sürekli olan toplumlar, iletilenler veya borç alanlar sınıfından sıyrılıp, iletenler veya borç verenler sınıfına yükselirler. Lamb'inde kişisel seviyede işaret ettiği gibi, tarih bize gösteriyor ki:

"İnsan türü, borç alan adamlar ve borç veren adamlar olmak üzere iki farklı ırktan oluşur." (Lamb, 1775-1834)

Yukarıda söz konusu edilen sıyrılma ve yükselme sanıldığı gibi kolay ve çabuk gelişen anlık bir olay değildir. Aksine uzun bir süreci gerektirir. Yani, çağ atladık; şu uygarlık seviyesine ulaşıp; şu uygar çağdaş topluluğu, birliğe veya çevresine girelim demek ile olmaz. Çünkü haklı olarak bilgi pazarında "ürettiğin kadar konuş"; "önce eyle sonra söyle" ilkesi geçerlidir. Uygar toplumlar podyumdakilere veya vitrindekilere değil, podyum ve vitrin gerisine bakmaktadırlar. Yani bilgi pazarındaki iletiler yarışında bilgi toplumlarının kendi bireylerine karşı sunulan ürünlerde makyaj ve plastik cerrahi vasıtasıyla yapılan aldatmacalara yer yoktur. Çünkü satıcısı da (ileteni de), alıcısı da (iletileni de)

bilgi sahibi olup; hem ayran, hem ayranı elde edecek mandırası hem de kendi imalları olan ihtiyaçlarını giderecek teknik vasıtaları mevcuttur. Bu tür olumsuzluklar ancak onlar, ayranı olmaksızın ihraç ve montaj vasıtalar ile ihtiyacını övünerek gideren gerçek bilgi toplumu veya toplumları olmayan diğer toplumlara karşı sergilenebilir.

Genel ve özel anlamlarda, mikro ve makro seviyelerde iletişim mekanizmasını işleterek baskın, etkin ve aktif düşünce ve uygarlık çevrelerinin uygarlık ürünlerini edilgen, pasif ve alıcı toplumlara borç verirken takındıkları tavır, yaklaşım ve ileri sürdükleri şartlar karşısında alıcıların bir dizi ciddi tehlikeli durumlarla ama bilinçli ama bilinçsiz olarak karşı karşıya kaldıkları malumumuzdur. Bu olumsuz gayri insani sonuçlara karşı kimi durumlarda müspet ve menfi olmak üzere çeşitli savunma mekanizmaları geliştirmişlerdir.

Bunlardan ilkinin, en basit tepkisel olanı ve irasyonel bir psikolojik duruma karşılık gelen "palancılık" olduğunu belirttik.

Diğerlerini şöylece sıralayabiliriz:

İki: Mevcut durumu kabüllenerek taklit ve kopyacılığın sembolü olan "mayımunculuk oyunu"nu oynayarak oyunun kurallarını, alanlarını, içeriğini, amacını ve aletlerini belirleyen satıcıları memmun etmek anlayış ve uygulamalarıdır.

Üç: Yine mevcut durumu kabüllenerek bu kabülle birlikte yaşamaktansa, acziyetinin "akrep tarzı harakiri" ile tepkisel boyutta ortaya koymaktır.

Dört: Ortamın kurtlar sofrası olmasına rağmen kuzu tavrını yansıtan teslimiyetçi anlayış ve uygulamalardır.

Beş: Kurtlar sofrasından geriye kalan artıklara razı olup kedigillerden tilki, sırtlan ve çakalların anlayış ve uygulamalarını yansıtan fırsatçı tavır.

Altı: Reel durumu kabül etmekle birlikte bilgi ve teknoloji ürünleri satan baskın ülkeler ile olan iletişimi ve alışverişi rasyonel bir ilkeye bağlayarak beni ancak borç ödemelerimden sorumlu tutabilirsin, gerisinde ise bugün alıcı konumunda isem de, yarın rol değişimi olabilir buna hazırlanmaktayım diyebilme gayretidir.

Yedi: Bilimin insanlığın ortak malı olduğu düşüncesine sahip olup içinde bulunduğu şartlardan dolayı mecburen borç alan toplumların tavrıdır. Bunlar borç almanın sonsuza dek süremeyeceği-

nin bilincinde olup aldığı ürünleri rafine edip bir senteze ulaşarak bir süre sonra da bilgi pazarına kendi markasını taşıyan ürünleri çıkaran sentezci toplumlar.

Sekiz: Maddi bedeli öderken manevi bedelden kaçınmaya çalışıp alıcı ve satıcılığın konjektürel bir durum olmasına rağmen insan faktörünün önplana çıkarıldığı adamlığın bilincinde olup, bedel ödemesinden sonra satıcı toplumlara gerisinde keyfiyet benimdir deyip bilgi yarışına katılma düşüncesinde, azminde, iradesinde ve eyleminde olan alıcı ülkeler.

Dokuz: Bir koyup üç almaların muhatabı olan alıcı toplumların çeteleler tutup hesabı istikbale bırakma eğilimleridir.

Öte yandan bu maddelerden hareketle alıcılara (iletilenlere) dair aşağıdaki insan ve toplum profillerini çıkarmak mümkündür. Bunları:

I.) Pasif, edilgen ve silik;

II.) Meramını anlatamayıp iletilen veya alıcı durumda kalmaya mahkum olan;

III.) Polyana tatlı limoncu;

IV.) Mazoşist;

V.) Teslimiyetçi ve kaderci;

VI.) Ucuz hesapçı, desinlerci ve görsünlerci;

VII.) Uzağı göremeyen ilkesiz anlık pragmatist;

VIII.) Basireti bağlanmış kişiliksiz, kimliksiz, karaktersiz ve gamsız;

IX.) Aman ürkütmeden, kızdırıp küstürmeden günü kurtaralımcı;

X.) Sanalite ile realite arasında gel gitler yapan istikametini kayıp etmiş insan ve toplumlar olarak karşımıza çıkarlar; ve son olarak

XI.) Zorunlu olumsuz konjektürel duruma rağmen, agah olup ileriye yönelik hesaplaşmayı düşünen istikbalciler diye sıralayabiliriz.

Anlaşılacağı gibi, bu sınıflamalar edilgen durumda olan borç alan toplumlara karşılık gelir. Oysa biz biliyoruz ki, birde bunları lütfedip muhatap alan aktif borç veren toplumlar vardır. Bu toplumlar yukarıdaki maddeleri oluşturan toplumların kendilerine yönelik ne düşünüp nasıl bir tavır takındıklarının bilincinde olduklarından onlara ekonomik, coğrafi, sosyal, dini, ırki, bilimsel

ve düşünsel etkinlikler, kültürel vesair zeminlerden hareketle çeşitli sıfatlar yükleyerek sınıflamalara tabi tutmuşlardır.

Bunlardan bir kaçını şöylece sıralayabiliriz.

Ekonomik zeminde: gelişmiş; azgelişmiş; gelişmekte olan; ve gelişmemiş fakir ülkeler.

Bilimsel ve düşünsel etkinliklerine göre: birinci, ikinci ve üçüncü dünya ülkeleri.

Coğrafi konumdan hareketle: genelde Doğu ve Batı ülkeleri; özelde ise, Amerika (Kuzey, Güney) ve Avrupa eksenli ülkeler, Afrika, Ortadoğu, Asya (ön, orta, doğu), Pasifik ülkeleri gibi vesair sınıflamalara gitmişlerdir.

Kültür ve uygarlık çevreleri dikkate alındığında: Batı düşünce ve uygarlık çevresi ve bunların müttefikleri olan ülkeler; bu müttefik baskın bloka karşısında yer alan Doğu düşünce ve uygarlık çevresi mozağini (müttefikleri değil) oluşturan edilgen ülkeler olmak üzere yeryüzünü bölmüşlerdir.

İdeolojiler esas alındığında: kapitalist, liberalist, komunist veya sosyalist, faşist vesair.

Dinsel temelli olarak Yahudi, Hiristiyan, İslam, Hindu, Budist, Taoist vesair.

Devlet yönetim biçimleri bakımından: cumhuriyet, demokrat, liberal, mutlakiyet, teokratik, tiranlık, monarşi, despotizm. klancılık, karma, ilkel vesair toplum veya ülkeler.

Baskın ileten Batı toplumlarının etkinliklerine karşı Doğu toplumların duruşları dikkate alındığında: rasyonel, uygar, barışsever ve hümanist toplumlar (Batı uygarlığı) ve bunların karşıtı terörist, anarşist, barbar, savaşçı ve şer odakları olan (Doğu uygarlığı) toplumlar.

Yapılan bütün bu sınıflamalar bilgiye sahip olup onun işlenip, satışa çıkarılması olgusunun sevk ve idaresi keyfiyetinden kaynaklanır.

Alıcılar cephesinin genel karakteristik özelliklerini sıralayıp, satıcıların onlar merkezli yeryüzü insanları ve toplumlarını değişik bakımlardan hareketle nasıl tasnife tuttuklarını gördükten sonra, şimdi bilginin elde edilmesi, işlenip depolanması ve uygun alıcılara paketlenerek pazarlanması sürecine dair satıcı ve alıcı arasındaki etkileşiminin diğer cephesini oluşturan satıcılarının genel karakteristik özelliklerini de şöylece sıralayabiliriz.

Bir: Bilginin bir güç ve hükmetme vasıtası olduğuna dair bir bilinç sahibi olmalarıdır.

İki: Bilgi üretim, rafine, depolama, iletme merkezlerine (üniversiteler, akademiler, topluluklar gibi bilgi kurum ve kuruluşlarına) bu anlayış ile sahip olmaları.

Üç: Bilgiyi elde etmeyi, işlemeyi, paketlemeyi, pazarlamayı, satışa çıkarmayı belirli bir anlayış ve metod dahilince profosyonelce yapmaları.

Dört: Bilginin yerine göre amaç, yerine göre vasıta, yerine göre de her iki fonksiyonuda göreceğinin bilincinde olamaları.

Beş: Bilginin gerek teorik gerek pratik boyutta her türlü kullanıma açık edilgen bir özelliğiğe sahip olduğunun farkında olmaları.

Altı: Bilgi insanların varlıkta kalmalarının ve varlıktalıklarının sürekli, etkin olmasının teminatı olan güçlü bir silah olduğunun farkında olmaları.

Yedi: Bilgide tekelcilik esas olup, ileride kendilerine rakip olabilecek yanlış ellere aktarılmamalı.

Sekiz: Bilgi planlanmış özel bir iletişim anlayışına koşut olarak belirli bir iletişim metodu dahilinde belirlenmiş kişiye, kişilere, topluluklara ve toplumlara maddi ve manevi yaptırımlar karşılığında iletilip satılmalıdır.

Dokuz: Her bilgi, özellikle teknolojik bilgiler satılmaz ve satılmamalıdır. Ancak bilgi ürünleri istenildiği zaman uygun kişilere satılması.

On: Bilgi diğerlerini (toplulukları ve toplumları) kontrol etme, yönetme, denetleme ve itiat ettirme aracıdır. Öyleyse bilgiyi talep eden alıcılar kitlesi oluşturma ve bilgi ürünlerinin kullanımını cazip kılmak gerekir.

Onbir: Bilgi kontrol edilen isteğe göre eğilip bükülen antromorfik bir tanrıdır. Öyleyse onun ile diğer insanlar arasındaki ilişkiyi bilgi tanrısı temsilcisi olarak bilgi toplumları ona itaat edecek topluluklar ve toplumlar oluşturulmalıdır. Buyüzden eski kavramların içeriklerini boşaltarak yeni terminojiler icat edilip yeryüzü yeniden şekillendirilip ona yeni bir düzen verilmelidir.

Yukarıda olduğu gibi bu maddelerden hareketle bu kez satıcılara dair aşağıdaki insan ve toplum profillerini çıkarabiliriz: Bunlar:

I.) Aktif, üretgen, dominant, ileten ve satıcı;

II.) Realist ve rasyonel anlayışlı pozitivist yaklaşımlı;

III.) Sadist, egoist ve narsist;

IV.) Liberal ve kaderci olmayan indeterminist dünya görüşlü;

V.) Uzağı görüp uzun vadeli düşünebilen ve geleceğe yönelik plan ve programlar yapabilen;

VI.) Kendine güvenen, sekular (bizde anlaşıldığı şekilde değil), dünyacı ve çifte standartçı;

VII.) İlkeli, kimliği ve karakteri oluşmuş ve faydayı uzun vadeye yabilen pragmatist;

VIII.) Kavramlar ile istediği şekilde oynayıp gereğinde içini boşaltıp, ya yok eden ya da yerine menfatına uygun içerik yüklemesi yapan; ve son olarak

IX.) Tekelci, profesyonel pazarlamacı ve dil kullanım ustası.

Bütün bu özelliklerinden dolayı kendilerini diğer alıcı toplumlara birinci sınıf gerçek insan ve toplumları olarak takdim ederler.

Tahmin edileceği üzere, bu her iki alıcı ve satıcı toplumlarının anlayış, tavır ve yaklaşımların hepsi aynı zamanda insan toplumlarında birer müstakil hümanizmaya ve bu insancılığın uygulanması sonucu ortaya çıkan farklı ahlaki ve hukuki yapılara karşılık gelir. Ülkelerarası ilişkiler her bakımda ve seviyede bu farklı insancıllık anlayışları çerçevesinde şekillenir.

Buraya kadar söz konusu ettiğimiz genel çerçeveli konular günümüz insanı için afaki olmayıp, aksine alıcı satıcı çarkında çeşitli alanlarda ve seviyelerde farklı tarzlarda da olsa, etken ve edilgen olarak yer alıp birebir yaşayıp tecrübe ettikleri şeylerdir. Zaten insan olma yapı, donanım ve potansiyeli de bunu gerektirir. Bilgi alış-veriş süreci ancak iletişim mekanizmasının işletimi sonucu başlatılıp sürdürülebilir.

Öyleyse sormak durumundayız: Eğer iletişim bu kadar bilindik ve insanın varlığının veya varlıktalığının tescili gibi hayati öneme sahipse neden iletişimin farklı olumsuz ve ciddi tehlikeli sonuçları ortaya çıkmaktadır? Her insanda tabi olarak doğuştan varolan bu potansiyel yeti standardize edilip olumluda, insani

cephede en azından genel insani değerler dikkate alındığında gerçekleştirilemez mi?

Sorulara olumlu ya da olumsuz verilecek cevap birincileyin insan kavram ve olgusuna; ikincileyin insan topluluklarına, toplumlarına, kültürlerine ve uygarlıklarına yüklenecek olan içerik, anlam, önem ve işlev ile alakalıdır. Bu her iki adım aynı zamanda zorunlu olarak insanın insan dışı varlıklar ile etkileşiminin niçinliği ve nasıllığının tespitini zorunlu kılar. Böyle bir cevap arayışı da felsefi bir projeksiyon gerektirir.

Elinizdeki kitabın içeriği bir bakıma bu sorulara, genel mahiyette de olsa, felsefi perspektifde cevap verme çabasından oluşmaktadır. Bu çaba bölümler boyunca takip edildikçe cevabın müspet veya menfi olup olmadığı gözlemlenecektir. Fakat biz Giriş bölümümüzde ana hatlarıyla şu temel hususları belirtmek ile yetinip, böylece ileri sürdüğümüz sağduyu felsefesi tümcü iletişim kuramının dayandığı ontolojik, epistemolojik ve etiksel ilkelerin genel bir takdimini yaparak diğer bölümlerimize zemin hazırlayalım.

Hemen şu noktanın altını çizelim. Eğer insanlar arası asgari müştereklerin tayini yapılacak ise, benim bulabildiğim tek dayanak veya çıkış noktası onlarda ortak olan sağduyuları açığa çıkarmaktan geçer. Günümüzde insanlar insanlar arası asgari müştereklerden söz ettiklerinde bir nevi insanları ortak sağduyularının yansısı olarak değerlendirilen "insan hakları evrensel beyannamesi"ne gönderme yapmaktadırlar.

İnsanlık tarihi bize göstermektedir ki, insan topluluk ve toplumları maddi ve manevi ağır bedel ödediği takdirde sağduyuya yönelip kollektif insanlık şuuruna yönelme ihtiyacını hissetmektedirler. Tıpkı söz konusu edilen beyannamenin arka planında görüldüğü gibi. Her konuda insanların hem fikir olabileceklerini düşünmek malesef safdillik olur. Çünkü insanların normal şartlarda yapı donanım ve yetileri aynı olmasına rağmen bunların kullanımı insandan insana, topluluklardan topluluklara, toplumlardan toplumlara, kültür ve uygarlık çevrelerinde ciddi farklılıklar gösterebilmektedir. İnsanlar ancak rasyonel ortak bir pragma veya fayda etrafında toplamak mümkün gözükmektedir.

İleriki bölmülerimizde bu noktaların değişik açılardan açılımlarını yapacağız, şimdi insan denilen mahlukun genel mahiyette

ilkesel seviyede iletişim eylemi merkezli olarak ontolojik, epistemolojik ve etik cephelerde takdimine geçerek Giriş bölümümüzü kapayalım.

İnsan, kompleks yapı, donanım yeti ve işlevine sahip bir varlıktır.

İnsan, madde ve mana örgülü birbirini tümleyen ikil yapılı özel bir varlıktır.

İnsan, maddi yönüyle en, boy ve derinlik alanına ait olup, zaman ve mekanla kayıtlı olup, dünyalı bir varlıktır.

İnsan, mana yönüyle aşkın alana ait olup, zaman ve mekanı aşabilen öteli bir varlıktır.

İnsan, toplumsal özellikli olup, gerçek anlamda bir toplulukta ve toplumda varlığını sergileyendir.

İnsan, bilme ve bilerek, seçerek iradi eyleme faaliyetlerinde bulunan bir varlıktır.

İnsanın bütün eylemleri içsel ve dışsal iletişim bağlamlarında iletişimsel bir özellik arz eder.

İnsanın genel eylemleri içersinde iletişim eylemi özellik arz eder.

İnsan, varlığına ve diğer varlıklara akıl yetisinden dolayı anlam yükleyen bir varlıktır.

İnsan, her ikil yapısı ve aşkın donanım yetilerinden dolayı iki dünyada da sorumlu bir varlıktır.

İnsan, bütün varlığın içerisinde aşkın özelliğinden dolayı kendi ve diğerlerinin varlık nedenlerini sorgulayan tek varlıktır.

İnsan, nesnel ve aşkın alanda ileten ve iletilen konumundadır.

İnsan, ileti kurguculuğu yapan, anlayan, anlamlandıran, analiz eden, çözümleyen, değerlendiren, özümseyip yorumlayabilen bir varlıktır.

İnsan, ilettiği ve iletildiği sürece varolandır.

İletilerinin içeriğini kendisinden ve doğadan elde eder.

İletinin içerikleri her iki alanda da yalın bir şekilde mevcuttur.

İnsan bu iletilerin kendince resmini çeker, çoğunlukla bu resimlerin içerikleri aynı olmasına rağmen değerlendirip yorumlamaları farklılık gösterebilir.

Evren, içindekilerle birlikte potansiyel bir iletiler yumağıdır.

İnsanın kendisi de kompleks bir ileti yumağıdır.

Fakat insan yapı, donanım potansiyeli ve yetenekleri gereği varlıklar içerisinde hem ileten hem de iletilen olan bizim bildiğimiz tek varlıktır.

İnsan, ileten, ileti oluşturan ve iletilen sıfatlarına bireysel seviyede sahip olduğu gibi, grup, topluluk, toplum, kültür ve uygarlık seviyelerde de sahip olup yüklenir.

Bilgi ile iletişim eylemi arasında doğrudan bir bağ söz konusudur.

İletiyi iyide kötüde, doğruda yanlışta, güzelde ve çirkinde manüpüle eden tek varlık insandır.

Her bilişsel, amaçsal ve iradi eylem gibi, iletişim eyleminin de etiksel, estetiksel yaptırım yönleri vardır.

Birinci Bölüm
İletişim Ve Uygarlık

"Oluşturabileceğim en yetkin teoriye göre, insan türü, ödünç alanlar ve ödünç verenler olmak üzere iki ayrı ırktan oluşur. - The human species, according to the best theory I can form of it, is composed of two distinct races, the men who barrow, and the men who lend."

C. Lamb (1775-1834), İngiliz denemeci, 'Essays of Elia. The Two Races of Men'.

İletişim Olgusunun Genel Çerçevesi

Günümüz dünyası için genel bir kabul olan "Dünyamız iletişim dünyasıdır" ifadesi, Descartes'in "Cogito ergo sum[1] " yargısının temel bir açılımı olarak "İletişiyorum veya iletişimdeyim, o halde varım" şeklinde zorunlu bir anlayışa adeta bizi mahkûm etmektedir. Bu anlamda iletişim olgusunda insanın rolü:

1-) İletişim eyleminde ortaya koyduğu ileti ile aktiflik ve vericilik (iletenlik); ve

2-) İletiyi alanın edilgen alıcılık (iletilen) durumlarına karşılık gelmek üzere iki yönlüdür.

Fakat bu demek değildir ki, iletilen, iletiyi sorgulamaksızın pasifçe almaktadır. Bunun tam aksi söz konusu olabilir, bilinçli alıcıdan beklenen de budur. İletişim olayında hangi kimliği taşırsak taşıyalım, kimi zaman ileten, kimi zaman iletilen ve çoğu zaman ise ikisini birlikte içeren rolleri sürekli olarak, özne ya da nesne konumunda gerçekleştirmekteyiz. Günlük hayat tecrübelerimizden biliyoruz ki; ileti, bizim dışımızdaki diğer şahısların (ileten, konuşmacı) söyledikleri, özellikle ileti formunda sunulan bilgi parçacıkları, bilgi birikimimizin oluşmasında vazgeçilmez ana unsurlarından biri olarak görülür. Gerçekte bilgi po-

---

1 "Düşünüyorum o halde varım"

tansiyelimizi analiz yoluna gidersek, bu nokta daha açık şekilde ortaya çıkar. Bizim bilgi parçacıklarımızın çoğu temel iki kaynaktan elde edilir. Bunlar:

a-) Dış çevremizde gözlem ve tecrübe alanına giren direkt aracısız şeyler (varlıklar); ve

b-) İnsan toplulukları merkezli kamu ve özel kuruluşlardan görsel ve işitsel (veya görsel+işitsel) iletişim vasıtaları ile bize ne işittirilip, ne gördürülüp, ne okutturulup, ne öğrettirilip ne yönde yazdırılıp ne yönde eğitildiğimiz şeylerin içerikleridir.

Örneğin: sosyal hayatta özel ve tüzel kurum ve kuruluşlardaki ikincileyin şahıslarla olan (okulda, öğretmenden; çarşıda esnafdan; evde, ebeveyn ve büyüklerden) ilişkilerimizi hep iletişim eylemi yoluyla sağlarız. Bu süreçte, pasif veya aktif iletişim eylemlerine temel teşkil edip ve aynı zamanda iletişim mekanizmasının zorunlu üç ana unsur olan:

I-) İleten (veya konuşmacı, raportör veya verici);

II-) İleti (veya rapor, mesaj veya haber); ve

III-) İletilen (dinleyici veya alıcı) öğeler ile karşılaşırız.

Aynı anlam öbeklerini taşıyan parantezler içersindeki terimler, çeşitliliklerinden dolayı bir problem oluşturuyormuş gibi düşünülebilir. Oysa bunlar, ilgili farklı iletişim sahaları dikkate alınıp değerlendirildiğinde, böyle bir durumun olmadığı, olduğu zannedilen durumlar da bunun sadece ifade farklılıklarından kaynaklandığı anlaşılır. Fakat, felsefi çerçevenin genel ve kuşatıcı özelliğini ön plana çıkararak iletişim eyleminin gerçekleştirilmesinde olmazsa olmaz nitelikteki bu üçlüyü; İletişim = İleten + İleti + İletilen olarak formülüze edilmesinin uygun olacağı kanaatindeyim.

Bizim açımızdan bu üç elemanın birlikteliğini algılamak ve anlamak son derece önemlidir. Bu önem, bilgimizin (en azından iletsel bilginin) kaynağına indiğimizde kendiliğinden ortaya çıkar. Çünkü, iletsel bilgi, kişinin kendi bireysel bilgi bankasının temel taşları olduğu gibi, kendi dışındaki aynı bilgi coğrafyasında nefes alıp veren ve ayni bilgi dilinden konuşan ikincileyin şahısların bilgi bankalarının da temel taşlarını oluşturur. Bu bireysel bilgi bankaları arasındaki bilgi alışverişi kaçınılmazdır. Eğer bilgi varsa, her ne şekilde iletilirse iletilsin, iletişimden dolayı vardır.

Bilindiği üzere, en basit çerçevede iletişim eylemi şu kurgu üzerine kurulur: A bireyi B bireyine o zamana kadar B için bilinmeyen hükmündeki x'i transfer eder. A'nın naklettiği bu x (A'nın nakli, sözü, raporu, haberi, ifadesi, açıklaması, yargısı, iletisi vs. denir.) geçmişteki, şimdideki veya gelecekteki herhangi bir durum, olay, eylem veya şeye ilişkin olabilir. Şayet iletilen, iletenin otoritesine inanır veya güvenirse bu iletilen (bilgi parçacığını) x'i kendi bilgi bankasına yeri gelince kullanmak veya öteki bilgi bankalarına transfer etmek üzere hafızasındaki ilgili kasaya koyar.

Bu bilgi bankaları da yine iletişim mekanizmasının işlevselleştirilmesi sonucunda bir araya gelip milli merkez bilgi bankasını başka bir ifadeyle bilgi toplumunu oluştururlar. Bu nedenle, bilgi toplumu zorunlu olarak iletişim olgusunun varlığını gerektirir. Çünkü iletişim yoksa bilgi de, bilgi toplumu da yok demektir. Nitekim yüz yıllardır insan, bilgi toplulukları ve toplumları arasında çeşitli teorik ve pratik bilgi aktarımını içeren sosyal, kültürel, siyasi, teknolojik, ekonomik, askeri, dostluk ve işbirliği paktları, kulüpleri ve organizasyonları kurmuştur.

Buraya kadar iletişimi iki temel düzeyde ele aldık. Biri iki birey arasında geçen temel ikil (mikro) iletişim iken; diğeri, toplumlar arasında cereyan eden çoğulcu (makro) iletişimdir. Gerçekte tanım gereği ayrı mütalaa edilen bu iletişim dereceleri birbirinden bağımsız değil, aksine birbirlerini içererek, biri diğerini zorunlu olarak kapsar. Peki, her iki seviyede de iletişim nasıl gerçekleştirilmektedir? Böyle bir soruya muhatap olma durumu bizi, iletişim eyleminin teorik ve pratik yönlerinin kendisinden çıkarılacağı bir "iletişim bilgi kuramı"nın oluşturulması ihtiyacıyla karşı karşıya bırakır.

Sözü geçen bu sorunun cevaplanması ve ihtiyacın felsefi zemininde karşılanması durumu, bir çok yaklaşımı söz konusu edilme zaruretini gündeme taşır. Bu problemler ve bakış açıları iletişim eylemini mümkün kılan öğelerin iletişim olgusunun gerçekleştiği, iletinin içeriği, iletenin iletme amacı, niyeti ve bilginin tabiatına dair sorulara özelde ve genelde verilen cevaplar doğrultusunda şekillenir.

Yukarıdaki çerçeve dahilinde şu sorularla karşılaşmaktayız. İletişimin temel öğesi olan *insan*ın genelde ve özelde iletişimdeki ontolojik önem ve işlevi nedir? İnsan gerçekten iletişimde olan

biri mi? İnsan her şeyi her varlığa iletebilir mi? İnsan neden, nasıl ve kimlere iletir? İnsan neleri iletebilir? İnsanın iletişim, bilgi, kültür, uygarlık ve bunların öğeleri ile arasındaki ilişkisi nedir? İletişim nedir? İletişim eyleminin unsurları ve metotları nelerdir? İletişimi önemli ve zorunlu kılan öğeler nelerdir? İletişimde dil'in önemi ve işlevi nedir? İletişimin fayda ve zararları nedir? İletişime bağlı olarak insan ve toplum tiplemeleri yapılabilir mi? İletişim eylemi beraberinde etiksel bir sorumluluk getirir mi? Bütün bunlara ilave olarak genel bir iletişim bilgi kuramı oluşturmak mümkün mü? Eğer mümkünse nasıl oluşturulabilir? Bu kuramın iç ve dış yapı taşları nelerdir? Bu oluşumda dilin yeri ve rolü nedir? Tasarlanan genel iletişim bilgi kuramının uygulama alanları olabilir mi? Olursa bu alanlar nelerdir? Ve sonuçta düşünce tarihi çerçevesinde iletişim temelli genel, tümcü yeni bir humanizma oluşturulabilir mi?

I.2. Uygarlığın Tanımı ve İletimi

Yukarıda belirtilen amaçlar çerçevesinde ilk soru gurubuna ait temel iki soruyu öncelikle açmaya ihtiyaç vardır: "İnsan denen varlık kim? İnsan gerçekten iletişimde olan biri mi? İnsan her şeyi her varlığa iletebilir mi? İnsan neden, nasıl ve kimlere iletir? İnsan neleri iletebilir? İnsanın iletişim, bilgi, kültür, uygarlık ve bunların öğeleri ile olan ilişkisi nedir?" İnsan yapısının fizyolojik yönü, biyolojik oluşumlar sürecinden geçerek biçimlenip mükemmel bir yapıya dönüşmesi sonucu insan yani sen, ben ve o ortaya çıkmıştır. Bu kısmi takdim her ne kadar doğru olsa da burada göz ardı edilmemesi gereken önemli bir nokta var ki, o da bu oluşuma konu olan canlıların ilki veya ilklerinin nasıl ortaya çıktığıdır? İşte problem ve kavgalar burada başlar. Peki insanın akli, ruhi ve duygusal alanlarına ne demeli! Bunlar nasıl ortaya çıkmış olabilir?

İndirgemeci veya parçacı yaklaşımı esas alırsak, insanın fizyolojisinden bağımsız böyle iddia edildiği gibi böyle aşkın alanlar yoktur. Var olan şey, insanın fizyolojik tekamülüne bağlı olarak gelişen, insanın fizyolojisi çıkışlı fonksiyonel durumundan başka bir şey değildir. Bu fonksiyonel durum, ister akli alan, ister ruhi alan, ister duygusal alan diye adlandırılsın, sonuçta insanın fizyo-

lojik yapısına indirgenemeyecek hiç bir fonksiyonu veya fonksiyonları yoktur. Örneğin ne zaman ki, nörolojideki çalışmalar daha da ilerler, o zaman biz de beyinin düşünceye, zihne, zeka'ya ve şuura ilişkin fonksiyonel durumlarını daha da iyi gözleyip açıklayacak durumda oluruz. Dolayısıyla bu tür açıklamalar sadece bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Ayrıca, hayvan davranışlarını algılama ve anlama metodunu rehber edinerek insanın davranışlarını esas olan duygu, düşünce, duyum, dürtü ve motivasyonları ne kadar lâboratuar ortamına sokar, gözlem ve deney kalıplarına uyarlayarak inceler ve niceliksel değerlere ulaşıp kanunlaştırabilirsek, o zaman ancak metafiziksel insan mitini bilimsel anlamda algılayıp anlatabiliriz. Bu anlayış az çok Galileo ve Newton döneminde başlayıp "modern bilim ve metodolojisi" adını alan ve bilimsel araştırmada *niçin* sorusu yerine (zorunlu olarak teleolojik açıklamayı beraberinde getirir) *nasıl* sorusu (tespitçi ve tasvirleyici açıklamayı esas alır) konulmasıyla ortaya çıkmıştır. Adeta *niçin* sorusuyla uğraşmak metafiziğe karşılık gelir olmuştur. Günümüzde de bazı bilim adamları ve filozoflar arasında aşağı yukarı aynı anlayış geçerlidir.

Öte taraftan, bu soruları felsefi cephede nasıl ele alıp cevaplayabiliriz? Muhtemelen insan merkeze alınmak üzere, insanın, varlığa (ontoloji), bilgiye veya bilinmeliğine (epistemoloji), değere veya kendisinin bizatihi değer (etik) ve güzele veya hoşa (estetik) ilişkinliği bakımından en az iki açıdan cevap vermek mümkündür. Birinci bakış açısı, insanın sırf mahiyetiyle ilgili olan ontolojik alana karşılık gelir ki; burada insan bizatihi var olması, veya varlığa gelmesi, var olmasındaki yapısı ve tekamülü, kısacası var olması bakımından değerlendirmeyi esas alır. Bu çerçeveyi insanın kendi üzerine yine kendisinin etkisi olmaksızın sadece bir araştırma konusu olduğundan ve daha çok var oluşunun, orijininin ve fizyolojik gelişimini hikaye edinildiğinden dolayı pasif veya edilgen alan adlandırılması uygun düşer.

Diğer taraftan, burada alan ne şekilde adlandırılıp nitelendirilirse nitelensin, hikayeci yine insanın kendisi değil midir? diye sorulabilir. Doğrudur, hikaye konusu da hikaye eden de yine insanın kendisidir. Ama burada vurgulanmak istenen, insana ilişkin her araştırmada iki boyutun, hasta-hekim, tanık-hakim dualitesi-

nin olduğudur. İleride bu ilişki karşımıza bir problem ağı olarak çıkacak ve üstesinden gelme çabasında olacağız.

İkinci yaklaşım ise, bu varlık alanında var olan insanın birinci aşamada: yapısı ve bu yapı özellikleri esas alınarak; varlık alanındaki fonksiyonel durumunu, ön plana çıkararak; insanı genelde ve özelde zihni, fizyolojik ve ikisinin birleşiminin işlevleri bakımından değerlendirerek; diğer varlık türlerinden ayrım ve benzerliklerini ortaya koyarak; kimliklendirme düşüncesinden kaynaklanır.

İnsanın bu iki aşamadan geçirilerek kimliklendirilmesi, kimliklendiren kişinin felsefi yaklaşımına bağlı ve yukarıdaki dört sahaya ilişkin olarak değerlendirilip şekillendirilmesinde farklı renkler veya renk tonlarıyla çizilen farklı resimlere yol açabilir. Bu farklı resimlerin çizilmesinin sebebi, insanın fizyolojik ve zihinsel dual yapı özelliğinden kaynaklanır.

Düşünce tarihi insan sergisi, tek taraflı olarak insanın sadece fizyolojik yapısını esas alarak, zihni alanını da bu yapıya irca ederek bu merkezde indirgemeci yaklaşımla insanı fonksiyonel özelliklerini içeren farklı resimlerle doludur. Bir de diğer indirgemecilerin durumunda olduğu gibi, insanın dual yapısındaki zihni veya ruhsal yapı özelliğini ortaya çıkarıp, fizyolojik özelliğini bu yapı özelliğine indirgemektir. Dolayısıyla çizdikleri insan portreleri de spiritualist veya maddeci indirgemecilik merkezli olmuştur. Kanaatimce, her iki indirgemeci ve parçacı felsefi yaklaşım da yanlış ve en azından tek yanlıdır.

Genel olarak yukarıdaki dört felsefi temel disipline ilişkin olarak insan, felsefe tarihinde indirgemeci değerlendirmeler temelli algılanmıştır. Oysa ki insanın bütünde portresi çizildiğinde tabi olarak şu özellikler söz konusu edilir. Bu bağlamda insan: düşünen, duyumlayan, duygulayan, yaratan, kendini ve etrafını değiştirip düzenleyebilen, anlamlandıran, yorumlayıp, yargılayan, bilen ve bildiğini aktarabilen, kendine özgü (nevi şahsına münhasır) ve özgür olan bir varlık türüdür. Günümüze kadar olan süreçte insanın genel hayat hikayesi söz konusu olduğunda insanın iki fonksiyonel özelliği ön plana çıkarılarak bu genel insanlık hikayesi yazılmıştır.

Yukarıdaki çerçeveyi İzzetbegoviç şu şekilde ifade eder: "İnsanın ortaya çıkmasında iki zıt olguya ilk aletin insan tarafından

icadı ve yine insanın oluşturduğu ilk kült'e veya mit'e bağlı olarak iki zıt görüş birbiriyle çatışarak günümüze ulaşmıştır" (İzzetbegoviç, 1984). Kültür tarihi etütleri yaklaşımlarına bakıldığında İzzetbegoviç'in tespiti doğruluk kazanır.

Çok çeşitli uygarlık veya kültür tanımı yapılmıştır. Örneğin: "Uygarlık veya kültür; insanın kalıtım yolu ile doğuştan beraberinde getirmeyip sonradan kendisine ve çevresine akıl, irade ve fizyoloji üçlü birleşiminin kullanımı sonucu ortaya koyduğu ürünlerin bütünüdür. Eğer bu ürünler madde cinsinden ise maddi uygarlık veya maddi kültür (en güzel örneği teknoloji), eğer yine bu ürünler manevi cinsten ise manevi uygarlık veya manevi kültür adını alır." (Küyel, 1978: 97-181)

Bu tanım dikkate alındığında İzzetbegoviç'in ilk alet'in icadı ve kullanımı (maddî uygarlık öğelerinin oluşturulmasında teknolojik tutkunun ilkel şekli) diye adlandırdığı süreç, insanın genelde maddi (fizyolojik) dürtülerinin tatminini ön plana çıkaran, sonuçta insanı kendi yaratısı olan eşyaya kulluğa kadar götürebilen bir maddi uygarlığın hikayesidir.

Diğer tarafta ise, manevi uygarlık veya kültür sürecinde insan: "Ne zaman ki, ilk defa, insan kendi yaratısı olarak kullandığı taşa veya eşyaya bir ruh yükledi veya ruhların simgesi olarak niteledi, o zaman insan gelişiminde veya evriminde bir devrim meydana geldi" (İzzetbegoviç, 1984).

Başka bir ifadeyle, insanın manevi duygular ve duygusal yönü yine insanın kendisi tarafından keşfedilmiş oldu. Aynı şekilde, insanın yaratıcılığının estetik yönünün yine kendisi tarafından keşfi, bu özelliğin kendi tarafından kullanımı, geliştirilmesi, kendini tanıma, anlamlandırma ve tekamülü sürecinde adeta bir devrim etkisi yaratmıştır. Nitekim:

"Ne zaman ki, insan kum üstüne düşen gölgesini çizerek çevreledi, o zaman diğer canlıların (hayvanların) yapamayacağı canlıların evriminde devrim demek olan sadece kendine özgü bir şeyi, yani resmi yapmış olmakla zamanlar ve mekanlar üstü olan bu özelliğiyle diğerlerinden şüphesiz kesin farkını ortaya koymuş oldu." (İzzetbegoviç, 1984).

Sonuçta, belki bu iki farklı tarih birbirlerine direkt indirgenemez olarak değerlendirilebilir. Başka bir deyişle, insanın menşei konusu, şuan revaçta olduğu gibi, insanın fizyolojisi temel alınıp,

bu yönde süregelmekte olan tarihle hikaye edilip popularize edilebilir. Ancak, insanın ortaya çıkışının zihni veya ruhsal (aşkın) yönü bu tür biyolojik canlıların tekamülünden çıkarılıp analoji yapılarak açıklanamaz. Açıklanırsa da, insanı öte alan ile ilişkilendiren aşkın yönü göz ardı edilmiş olduğundan, eksik kalıp bizi ciddi yanlışlara sürükleyecektir.

Nitekim insan, dinlerin de ifade ettiği gibi, öteki dünyadan, gökten gelmedir yani göklüdür. Mit ve araç insanın iki doğasını ve dolayısıyla iki türlü tarihini temsil eder. Bu iki tarih bir birine asla indirgenemez diye iddia edilebilir. Değişik gerekçeler bu iddia için ileri sürülebilir. Bu gerekçelerden birini şöylece ifade edebiliriz. Bunlar birbirlerine irca edilemez, çünkü:

"Biri insanın dramı, gökte ortaya çıkan başlangıç, özgünlük ve özgürlük ki, tarihin ve tarihinin ahlaki boyutunun teminatı olan son yargı günü ile biten bir sonun başlangıcı. Diğer tarih ise, insanın alet yapma ve kullanma özelliğine, nesnel dünyaya karşılık gelen, eşya veya alet tarihidir. Başka bir ifadeyle insanın dünyalı yönü aletle simgeleştirilebilir. Kült veya mit yönü ise bu alet uygarlığında kendini yabancılaştırıp kaybolurken, orijinini arama ve hatırlama boyutudur."(İzzetbegoviç, 1984).

Fakat kültür ve uygarlık anlayışımızda kendisini açıkça gösteren şu önemli nokta unutulmamalıdır ki, bu iki tip tarihte, mite ve alete şu veya bu şekilde sıkı sıkı bağlıdır. Sonuçta kültür ve uygarlığın bu iki başat yönü bir bütünün iki ayrılmaz parçalarıdır. Başka bir deyişle insanın göksel yönü ile dünyalı yönü arasında bir denge sağlayıp ikisini barışık halde tutmak gerekir. Bu yönlerden birinin diğerine indirgenmesi doğru olmayacağı gibi, insanın doğası ve bu doğaya koşut kendisine yüklenen insan olma işlevine de aykırı düşer.

I.3. İnsan Tiplemeleri: İleten Aktif İnsan ve İletilen Pasif İnsan

İnsanı kimliklendirmenin diğer bir yolu ise, yukarıdaki tanımlamalara alternatif olarak, onun ikili yapısına vurguda bulunarak, bu iki değerin bir birinden ayrılmazlığını sistematik tümcü bir yaklaşımla ele almaktır. Bu perspektif çerçevesinde adı geçen dört felsefi sahaya (ontoloji, epistemoloji, etik ve estetik) ilişkin

olarak insanın özgün yapısı ve fonksiyonel potansiyelinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Biz araştırma konumuzun ortaya konması sürecinde bu iki yaklaşımı ayrı ayrı detaylarıyla inceleyip değerlendirdikten sonra sonuçları bakımından karşılaştıracağız. İnanıyorum ki: insan parçalarına indirgenemeyecek bir bütün; veya yetkin, etkin, yaratman, kendine dönebilen ve dışa açılabilen, aşkın bir bütüncül sistemdir. Dolayısıyla, insan bu bağlamda ele alındığında, ancak, sağduyu felsefe merkezli, tümcü bir yaklaşımla anlaşılır, analiz edilir, sorgulanır, anlamlandırılır, yargılanır, yorumlanır, ve ortaya konulabilir.

İnsanın tanımı ve menşeine ilişkin çeşitli (indirgemeci ve tümcü) yaklaşımları kısaca gözden geçirirken aynı zamanda iki insan tipi veya başka bir ifadeyle, aynı insanın edilgen pasif yönü ve etken, yaratıcı yönlerine bağlı olarak:

1. Yapısal yönü ve
2. Fonksiyonel durumunun tespitini yaptık.

İnsanın bu iki yönü, özgün, özgür, aşkın ve fonksiyonel özelliklerinin sergilenmesi en geniş eylem sahası olan, uygarlık sahasında ortaya çıkıp, anlam bulur. Bu anlamda her kim ki, yaratıcı ve aktif insan tiplemesine dahildir: o, birey, toplum, ülke, uygarlık veya kültür eylem sahasında ortaya koyduğu, katkıda bulunduğu maddi ve manevi kültür öğeleri (dil, din, ahlak, hukuk, bilim, sanat, teknoloji vs.) ve ürünleriyle ikinci tiplemeyi oluşturan bireylere, toplumlara ve ülkelere örnek, dikte etme, yönlendirme, dağıtma keyfiyeti ve hakkını elinde bulundurmuş olur. Ayrıca bu iki farklı yön, doğal olarak bireylerden toplumlara ve devletlere yansır. İşte bu yüzdendir ki, kültür ve uygarlık ürünlerini oluşturma ve öğelerini en iyi şekilde geliştirme ölçütüne bağlı olarak bugün:

"Kültür ve uygarlık öğeleri, hem belli bir toplumun tarih içersindeki evreleri, hem de, zamandaş toplumlar göz önünde tutularak kendi kendileriyle ve birbirleriyle yapılan karşılaştırmalarla değerlendirilerek nesnel değerlendirme yargılarına varılabilir; ve yapılan değerlendirilmelerde 'ileri-geri', evrimlenmiş-evrimlenmemiş, ilerlemiş- gerilemiş, gelişmiş-gelişmemiş, yetkin-ilkel gibi karşıt sözcükler, adı geçen öğeleri betimlemek için kullanılabilirler."(Küyel, 1978: 97-181).

Burada sorun, insanın neliği ve menşei konusunda olduğu gibi, uygarlık öğelerinin hangisinin veya hangilerinin çıkış noktası olarak alınacağı ve buna bağlı olarak bir adlandırma ve sınıflamanın yapılabileceğidir. Bu tanımlama süreci değerlendirmelerde bulunan kişilerin felsefi alanda temel dört varlık, bilgi, değer ve estetik disiplinlerindeki felsefi görüş ve yaklaşımlarına bağlı kalınarak yapılacaktır. Bu da doğal olarak değerlendirme yargılarını, nesnel, tümel, zorunlu ve doğru olarak değil, sübjektif nitelikte olacaktır. Bu değerlendirme ve sınıflamalarda ortak genel ve geçer ölçüt bulunamaz mı, sorusuna Küyel iki ortak öğeyi ölçüt olarak ileri sürer:

"Bunlar, Bilim ve ona bağlı olan Tekniktir. Gerçekten de, işin özünde, biricik nesnel betimleme temeli kendisi toplumlara göre Ahlak, Siyaset, Dil, Din, Hukuk, Sanat vs. gibi göreceli olmayan Bilim olmalıdır. Çünkü, bilim tarihi göstermektedir ki, Bilim insanın her türlü din, ideoloji, dil, millet ve ırk sınırlarını aşan bir ortak çalışma ürünüdür. Bu çalışma nesnel, tümel, doğru ve zorunlu önermeler arkasından boyuna koşup durmaktır. Tekniğin temelini de yine bilim oluşturmaktadır. Anlaşılacağı üzere bilimsel faaliyet olmadan teknik olmaz, olursa da kısır olur. Toplumların değişim ve tekamül temelinde bulunan bu bakımdan birincileyin bilimdir. Bilim durursa toplumların ilerlemesi de, değişimi de durur. Böylece bilim faaliyeti temelli her kültür ve uygarlık öğesi bu ilerleme ve tekamüle katkıda bulunur."(Küyel, 1978: 97-181).

Bu çerçeve dikkate alındığında şu soruları sormak mümkündür: Uygar insan kimdir? Kültür ve uygarlık ürünlerinin iletişimle ilgisi nedir? Veya bu ürünler diğerlerine nasıl, ne yolla iletilir? Bu iletimde dil'in fonksiyonu nedir? Bunların cevaplarına geçmeden önce uygarlığın menşei problemine değinmekte yarar görüyorum.

Uygarlık, "insanın doğuştan getirmediği akli, iradi ve fizyolojik çabalarının bir sistematik bütünü olarak doğaya sonradan bizzat kendisinin kattığı maddi ve manevi ürünler bütünüdür" diye tanımladık. Bu tanım öğelerini temele alarak ürünlerin maddeye karşılık gelen kısmına, maddi uygarlık veya kültür, manevi kısmına karşılık gelenine ise manevi uygarlık veya kültür diye alt sınıflara bölecek olursak; bu tanım ve analiz çerçevesinde; karşımıza maddeci, maneviyatçı ve bu ikisini içine alan ve sistematik bir bütünde birleştiren düalist medeniyet anlayışı olarak üç farklı uygarlık yorumu ortaya çıkmaktadır.

Bunlar:

1. İnsan yaratısı olan ve fizyolojisinin tatminini esas alan "eşya veya madde medeniyeti";

2. İnsanın duygu ve ruhi hallerini esas alan mistik, ımitik öğeli ve özellikli "mistik veya spiritualist medeniyet"; ve

3. İnsanın hem fizyolojik hem de aklı ve ruhi özelliklerini bir bütünde toplayan, dengeleyen, anlam ve sorumluluk yükleyen "tümcü (madde+mana) medeniyet"leridir.

Görüleceği üzere bunların ilk ikisi indirgemeci yaklaşımı ön plana çıkarıp insanı kendine yabancılaştırıp, kendi yarattıklarına kul ederken, kendini ilahlaştıran uygarlık türü olarak gelişir. Sonuncusu ise insanı bir parça olarak değil de bir bütün olarak ortaya koyan anlayışın ve değerlendirmenin ürünü olarak açığa çıkar.

İşte günümüzde gündeme getirilen "medeniyetler çatışması" tartışması bir de bu bakımdan ele alınıp değerlendirilmelidir. İleride müstakil bir bölümde tartıştığımızda görüleceği gibi, bütün bu tartışmalar yukarıda belirtilen genel insan anlayışına koşut olarak yapılır. Günümüzde insan ve insan toplumlarının çeşitli ölçütlerden hareketle çeşitli gruplara bölünmesi tesadüfü olmayıp, aksine bilinçle yapılan bir tarihsel eylem örgülerine karşılık gelir. Bu tartışmalar insanın doğası, varlıktaki ontolojik, epistemolojik, etik, estetik ve diğer bilgi sahalarındaki işlevlerine koşut gelişen etken ve edilgen statülerine dair bakış açıları ve değerlendirmeleri yansıtır.

Biz biliyoruz ki, bu etkinliğe uygarlık adı verilmektedir. Oyleyse, insan ve toplumu ancak uygarlığa katkısı oranında konuşma hakkına sahiptir. Bu hakkın değişik felsefi anlayışlar çerçevesinde hangi amaçlar doğrultusunda nasıl kullanıldığı; ve bu kullanım sonucunda ortaya çıkan olumlu veya olumsuz etiksel sonuçlarının tespit ve değerlendirmesini yapacağız. Bu tartışmalarda bizi birinci derecede ilgilendiren konu: öne çıkarılan medeniyetin insan tipolojisi ve ortaya koyduğu uygarlık ürünlerinin maddi ve manevi bedeller karşılığında kimlere kimler tarafından iletişim mekanizması işletilerek hangi amaç, beklentiler dahilinde hangi metotlarla dağıtılacağı soru ve sorunsalıdır.

Öyleyse, günümüzde uygarlığın menşe denilince akla ne gelmektedir?

I.4. Uygarlığın Menşei Problemi

Uygarlığın menşei tartışmasını anlamsız görüp, ona dair sağduyulu şu tür bir fikir yürütemez miyiz? Kaynağı her kim olursa olusun, gerçek olan bir şey varsa, günümüzde uygarlık ürünleriyle karşı karşıyayız ve bunların kullanımlarına bağlı olarak maddi ve manevi hayatımız belirlenmektedir. Uygarlık insanlığın ortak malı veya insanlık değerinin maddi ve manevi cephelerdeki ifadesi olarak, insanı da sadece insan olması açısından hiç bir ayrıma tabi tutmadan değerlendirmek var iken, niçin insan ve toplumları çeşitli farklı gruplara ve kamplara ayrıştırılarak bu ayrım uygarlık öğeleri ve ürünlerine de yansıtmaktadır?

İlk bakışta bu tür bir akıl yürütümü cazip gözükse de, insanlık tarihi dikkate alındığında bu tür bir anlayış maalesef safdilliğe karşılık gelmektedir. Çünkü hoşumuza gitse de, gitmese de, düşünce ve bilim tarihinde uygarlığın menşeinde Doğu'nun mu yoksa Batı'nın mı (Yunan uygarlık çevresi) olduğu tartışması mevcuttur. Yüzyılımızın ikinci yarısına kadar bu soru Batı yönünde cevaplandırılmış, ondan sonraki arkeolojik kazılar ve etütler sonucunda durumun böyle olmadığı aksine uygarlığın temelinde Doğu uygarlık çevresinin bulunduğu ortaya konmuştur.

Menşei problemi neden bu kadar önemli? Soruya çeşitli açılardan hareketle değişik gerekçeli cevaplar verilebilir ama biz kendi çerçevemizi dikkate alarak önemine binaen cevap verelim. Önemlidir. Çünkü, Roger Bacon'ın de işaret ettiği gibi "Bilime sahip olan dünyaya sahip olur." ve dolayısıyla eşyaya ve insanlığa hükmeder. Gerçekten de bugün insanlık tarihine göz attığımızda şahit oluyoruz ki, Bacon'ın tespiti bir realitedir. Günümüzde ise, bu yönlendirme ve hükmetme gücü Batı uygarlık çevresinin elindedir. Dolayısıyla üstünlük ve otorite Batı insanın hakkıdır, diğerleri bu üstün ve otorite sahibi insanların dikte ettiği şeylere yapmak veya uymakla mükelleftir. Doğal olarak, bu uygarlık veya kültür ideolojisi, uygarlık ürünlerinin diğerlerine iletiminde de etkin belirleyici güçtür.

Tarihte ve bugün açısından resmi uygarlık ve bilim ideolojisi söz konusu olduğunda, resmi eğitim ve araştırma kurum ve kuruluşlarında indirgemeci yorumlar baskın ve etkili olmuştur. Bu duruma Batı geleneğinde Doğu ve Batı Roma Uygarlığına maddi

medeniyet perestliğine, yine Orta Çağ Avrupası Skolastiği Hıristiyan uygarlığı ve resmi kilise veya kilise merkezli resmi kurum ve kuruluşlarındaki tedrisatını da, resmi teolojik ruhçu medeniyet perestliğe örnek olarak, kimi zaman teorisyen kimi zaman pratisyen durumunda olan şu isimleri sayabiliriz: Augustinus, Anselmus, Roscelinus, Albertus Magnus, Aquinolu Thomas, Duns Scotus, Ockhamlı William v.s. verebiliriz.

Öte yandan diğer bir önemli nokta ise felsefe tarihindeki Herakleitos'la başlayıp sofistik gelenekle gelişen, Avrupa aydınlanmasından geçip 18. yüzyılın sonlarında bağımsızlığını kazanan sosyoloji, psikoloji, pedagoji, antropoloji, arkeoloji hatta ekonomi, Darwin'in bilimsel yolla ortaya koymaya çalıştığı evrim olgusuyla sistematize edilmiştir. Özellikle 18. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan süreçte adı geçen bilgi disiplinleri bu sistematiği model olarak alıp, varlığın özünde, düşüncede, değerde evrim olgusunu aramışlardır. Böylece:

"Doğru'yu Pragmayla, praxisle, işe yarama'yla, çıkarla belirleyen, Doğrunun ölçütünü Pragmada arayan, sonunda Doğrunun ve Gerçeğin ölçüsünü insana dayandıran görüşlerle de ister istemez birleşmiş olurlar. Onlara göre, Doğru artık enstürümental bir değer taşımalıdır... Doğrunun adam eliyle varlığa getirilmesi,adamın elinde bir oyuncak gibi, bir araç gibi, hem yapılması hem kullanılabilmesidir, işe yaramasıdır... Doğru mutlak değildir, dinamiktir, hep yürüyüş halindedir, varlığa gelmiş, olmuş bitmiş değildir, durmadan varlığa gelmektedir."(Küyel, 1978: 97-181)

Günümüzde ise daha önce belirttiğimiz gibi modern bilim ve metodolojisi adını verdiğimiz, bilim de metot arayış ve pozitivist uygulamaları Roger ve Francis Bacon'ların, Kopernic, Kepler, Galileo, Newton'la başlayıp Darwin, Lamark'la devam etmiş; sosyal bilimlerde (gerçekte teorilerde) ise; Simon, Comte, Ferguson, Spencer, Delambach, Rousseau, Lilienfeld, Schaeffle, Schmoller, Bücher, Sombart, Treitschke, Dilthey, Le Play, Durkheim, Pareto, Weber, Tönnies, Simmel, V. Wiese, Tarde, Le bon, Vierkandt, Freud, Mersenne, Wundth, W. James, Pavlov, Jung, Felsefi cephede ise Hobbes, İngiliz deneyci geleneğin filozofları (Locke, Berkeley, Hume), Avrupa'da ise rasyonalist kanalda Descartes, Malberance, Leibniz, Spinoza, Aydınlanmacı grup: Condillac, Voltaire, Thomasius, Wolf, Kant ve Alman ide-

alistleri grubu: Fichte, Scehelling, Hegel, Scheponhauer, Marx, Althusser, Vienna çevresi, analitikçiler ve sembolik mantıkçılar, neo-pozitivistler, Amerika'da pragmatistlerce ortaya konmuştur.

Bu bilim adamları ve filozoflar, şu veya bu şekilde indirgemeciliğin iki türünde de yer alıp kimi zaman teorisyen kimi zaman da pratisyen kimi durumlarında da ikisini birlikte icra etmişlerdir. Ayrıca bunlar ama direkt ama dolaylı mensubu oldukları teolojik ve sekülar anlayış ve yorumlar çerçevesinde, resmi ve sivil eğitim ve öğretim kurum ve kuruluşları şekillendirdiler. Batı düşünce geleneğinde Kant, fenomenoloji okulu, teist ve ateist varolmakta oluşçuları ve özellikle sağduyu felsefesinin kurucusu Reid'i, indirgemeci yaklaşım ve yorum geleneğinin kısmen dışında tutulması mümkündür.

Sonuçta karşımıza çıkan: bir yanda eşya veya bilimperest sekülar anlayış ve uygulaması öte yanda ciddi bir şekilde ihmal edilmiş insan olma gerçeği ve sorumluluğunu yansıtan motiflerden oluşan bir resimdir. Modern dünyada resmi kurumsallaşmış eğitim, çok rasyonel ve insanı kültür değerlerinden oldukça uzaktır. Başka bir ifadeyle, oldukça teknik olmasına rağmen klasik ve tarihsel kültür motiflerinden uzaktır. Bu gün rahatlıkla iddia edilebilir ki, bilgi iletileni olan bir öğrenci ilk öğretiminden bu yana uygarlık adına çok şey öğrenmiştir. Fakat doğru, dürüst bir insan olma hakkında kendisine bilgi iletenleri tarafından hiç bir şey öğretilmemiştir.

İlginçtir ki, teknolojinin ortaya çıkardığı hayat anlayışı ve rehavetinden olsa gerek, maalesef her iki grupta böyle bir kaygıyı taşımamıştır. Bu vahim ve endişelendirici durumun altında maddi medeniyeti ön plâna çıkarıp dünyalı motiflerin baskın olup, günümüzde yürürlükte dominant bir şekilde mevcudiyetini sürdüren Batı uygarlık veya bilim ideolojisi yatar. Bu ideolojiden yola çıkan dünyanın gelişmiş ileri sanayi devleri insanlığı yok etme pahasına bilimsel ve her türlü teknolojik faaliyetlere akıl almaz trilyon dolarlar harcamışlardır. Ve harcamayı sürdürmektedirler de.

Fakat bütün bunlara rağmen bu ülkeler, gerçek anlamda insana sırf insan olmaklığından hareketle yaklaşıp, değerlendirmediklerinden, gerçek insan örgülü aydın, kültürlü, barışçıl, hoşgörülü vesair değildirler. Örneğin geçmişte komünist blokta yer alan ülkelerde komünist ideoloji ve sistemi korumak doğrultusunda

doktirinel eğitim verilirdi. Aynı çerçeve kapitalizm merkezli olarak ve kapitalist sistemi idame ettirmek yönünde kapitalist blokta da geçerlidir. Her iki durumda da eğitim sistemi resmi ideolojiyi koruma ve kollama insiyakine bağlı olarak hizmet verir.

Sonuç ise çok yıkıcı, hatta yok edici rekabet; çeşitli sahalarda geliştirilen aşırı zorlamalı yapay dil ve kullanımı; insana tepeden bakan ve insanı cüce kılan büyük gök delenler; ve buna bağlı olarak özgün ve özgür olmayan modern köle, esir insanların ortaya çıkarıldığı gerçeğidir.

Öte taraftan Doğu uygarlık çevresinde ise indirgemeciliğin ruhçu kısmı baskın çıkmışsa da taklit dönemine kadar adı konulmamakla birlikte denge ve düzen kavramı çerçevesinde tümcü yaklaşım (holist approach) eksiğiyle fazlasıyla baskın çıkmıştır. Doğu uygarlık tarihinden şu ana kavramlar ve filozoflar hatırlanırsa tezimiz daha da iyi anlaşılmış olur.

Bunları: Hint'teki beş nesil filozoflarının ruh, nefis, düşünce, devinim, maya, samsara, nirvana, tenasüh ve Siddhartha Gautama Buddha, ve kaynak olduğu altı sistem, tatharta, sonuçta rya-rita-rota (doğru yol); Pers'te Ehrimen ve Hürmüz (iyilik ve kötülük), doğuş çarkı; Çin'de Konfüçyus, Lao Tzu, Mo Tzu, Lieh Tzu, Yang Chu, Shang Yang, tao (doğru yol); Sümer'de nigsisa (doğru yola çizgiye sevk etmek); Türkler'de Çular'da orduk (doğru yol ve düzen); ve Mısır-Mezopotamyada adl (terazinin dengede olup doğruca tutulması) olarak sıralayabiliriz. (Ware, 1982)

Diğer taraftan, Islâm'ın Arap yarımadasına gelmesiyle Doğu coğrafyası ve uygarlığında bilim ve uygarlık öğelerinin oluşturulmasında, analizinde, sorgulanması ve yorumunda tümcü (veya bütüncü) yaklaşımın ilk ve sistematik örneğiyle karşılaşıyoruz. Şöyle ki, Hıristiyan teolog ve bilim adamlarının İznik konsülü toplantısında ortaya çıkan monofuzist, nasturi gurup takip altına alınarak ilgili coğrafyadan kovulmalarından sonra bu yarı teolog yarı bilim adamları bugünkü Adana, Diyarbakır, Antakya ve Urfa civarına geldiler. Yedinci yüzyılın başında (M.S. 610) evrensellik iddiasıyla ortaya çıkan İslam dini, Hz. Muhammed, dört halifesi ve halife Harun Reşid'in oğullarından annesi Türk olan halife Me'mun dönemine kadar çok geniş coğrafyalara dolayısıyla geniş insan kitlelerine ulaşmıştı.

Bilim adamı iştihasına sahip olan, bilimi madden ve manen destekleyip bilimci bir anlayışı miras alan Halife Me'mun Dünya ve İslam uygarlık çevrelerinde işlevi bakımından ilk olan "Beyt-ül Hikme" veya "Dar-ul Hikme" adı verilen bir müessese tesis etmiştir. Burada o günkü şartlarda dünyanın her yerinden toplanılan el yazma kitapların tercümeleri yapılarak, böylece bugünkü dünya uygarlığının bir bakıma kaynağını oluşturulmuştur. Bu kurumun faaliyetlerine ama dolaylı ama direkt olarak değişik inanç (Yahudi, nasturiler, monofisistler ve Müslümanlar) ve düşüncelere sahip değişik milletlerden teolog, bilim adamları ve düşünürler katılmışlardır. Böyle bir destek ve hoş görü ortamında spiritualist indirgemeciliği esas alan Batı, Ortaçağ Skolastiğinin doruk noktasında iken Doğu İslam Dünyası, Dünya uygarlığının oluşturulmasında hummalı bir çalışma ortamındaydı.(Küyel, 1976)

Örneğin, ilk ansiklopedist hareket olan İhvan-ı Safa'nın (safa kardeşler) çeşitli bilimlere ilişkin risaleleri, Uluğ Bey ve arkadaşlarının rasathaneleri, hastahaneler, kütüphaneler, ve tarihte ilk defa resmi eğitim ve öğretim kurumu olan medreseler (üniversiteler) kurulmuştur. Ayrıca değişik bilim türlerindeki buluşlar ve katkıların temsilcileri olarak, Harezmi, El Cabir, Biruni, felsefede El Kindi, Farabi, İbni Sina, İbni Meymun, Gazzali, İbni Rüşt, İbni Haldun gibi isimleri sayabiliriz. Bu bilimsel iştehayı ve aktivitileri, insanın kendi iç dünyası ve çevresiyle barışı esası üzerine kurularak böylece genel dünya uygarlık tarihinde İslam uygarlık çevresi insanlığa uygarlık adına altın çağı yaşatmıştır.

Sonraki tarihsel süreçte insanın maddi ve manevi yönlerinde sağladığı bilgisel ve bilgiye dayalı ortaya konan eylemlerdeki dengeyi kaybederek, ya insanın madde yönüne ya da manevi yönüne kayarak indirgemeci anlayışın etki alanına girmiştir. Böylece, bu uygarlık anlayışı asıl esprisini kaybederek taklit dönemine giriş yapmıştır. Taklit kaynağı ise, bu arada açığı kapatıp ileri geçen, indirgemeci Batı uygarlık çevresi olmuştur. Doğu insanı günümüze kadar uzanan bu taklit sürecinde, Batı eşya medeniyetinin insanın beş duyusunun, dürtülerinin biyolojik çerçevede tatminini esas alan Batı uygarlık ürünlerinin çaresiz müptelası olmuş, adeta Doğu insanı uyuşturulmuştur. Şarkiyatçı Louis Massignon, bu durumu şu şekilde tasvir eder:

"Onların her şeylerini tahrip ettik, felsefeleri, dinleri mahvoldu, artık hiç bir şeye inanmıyorlar, derin bir boşluğa düştüler. Anarşi ve intihar için olgun bir hale geldiler..."(Said, 1991: 72).

I.5. İletişim Mekanizmasının İşlerliğinde Bilme Olgusu, Dil, Bilen Adam ve Aralarındaki Zorunlu İlişki

Şimdi takdimi yapılan bu tarihsel genel zemin sonra şu soruların cevaplarına yönelmek istiyorum. Uygarlık öğelerinin bilgisi diğer insanlara nasıl iletilir? Bu iletişimde dil'in önemi ve işlevi nedir? Ve Uygar insan kimdir? Uygarlık bir bakıma bir bilgi veya bilme, bildiğini bir sistematiğe dökme, bildiğini uygulama ve diğerlerine şu veya bu şekilde iletme eylemidir. Sağduyu eylem felsefesi ve tümcü yaklaşım söz konusu olduğunda bilmeklik eylemi: bilme azmini (bu azim hangi motivasyon, neden veya amaç çıkışlı olursa olsun) taşıyan bir bilen; ve bilenin bilmekliği (veya bilme eylemi) bir şeye (konuya-nesneye, her ne tür nesne ve konular ise onlar) ilişkin olmak üzere, temelde özne ve nesne arasındaki zorunlu etkileşimden ortaya çıkar

Bir bilme eylemi bu bağlamda aşağıda ki şartlar veya öğeler sağlanabilirse ancak yerine getirilebilir:

1. Bilme eyleminin bir konusu veya nesnesi olmalıdır;

2. Bilinecek nesne veya bilme konusu hakkında bilme eylemini gerçekleştirmeye muktedir bir Sujenin yani Bilenin olmasıdır.

Bu muktedirlik aşağıdaki şartlarını yerine getirmekle ancak mümkün olur:

a. Bilenin bilinecek şey hakkında az çok ön bilgi veya en azından kavramsal malumatına sahip olması gerekir;

b. Bilenin bilmeklik yönünde bir ön tartım, ve amaç temelli bir dizi plan ve projesinin olması gerekir;

c. Bilenin bu eylemi gerçekleştirmesinin gücü (teorik-zihni ve pratik-iradi yönlerden) dahilinde olduğuna ilişkin bir inancının ve gayretinin olması gerekir. (Reid: 1969b)

Peki böyle bir bilme eylemi sonucu elde edilen bir bilgi parçacığı yüklü iletinin bir bilen-ileten tarafından iletiminde dilin

hem kendisi bir uygarlık öğesi, hem de bir iletişim aracı olarak etkinliği, önemi, gücü ve işlevi nedir?

Düşünce tarihinde kimi filozoflar ve teologlar tarafından dil'in fonksiyonel gücü ve etkisi Tanrısal güce eş tutulmuştur. Örneğin, tek Tanrılı dinlerde, kutsal kitapların Tanrı sözü ve bu kitapların içeriklerini irticalen ileten elçilere peygamber denilmiştir. Örneğin Hıristiyanlıkta ve İslâm'da İletici Hz. İsa tanrının kelimesi olarak adlandırılmıştır. İslâm'da ise Allah kavramları veya eşyanın adlarını bilme ve iletmenin, insana özge en üstün yapı ve fonksiyonel niteliklerden olduğunu, Kuran-ı Kerimde, Bakara Suresi, Ayet; 30, 31, 33, şu şekilde ifade edilir:

"Hatırla ki, Rabbin meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi...Allah Ademe bütün isimleri öğretti. Sonra onları önce meleklere arz edip: Eğer siz sözünüzde sadık iseniz, şunların isimlerini bana bildirin, dedi. (Bunun üzerine) Ey Adem! Eşyanın ismini meleklere anlat, dedi. Adem onların isimlerini onlara anlatınca: Ben size muhakkak semavat ve arzda görülmeyenleri (Oradaki sırları) bilirim. Bundan da öte gizli ve açık yapmakta olduklarınızı da bilirim, dememiş miydim? dedi"(Kuran-ı Kerim, 2: 30-33).

Görüldüğü üzere dil, bir 'Tanrı bağışı'dır. Eski çağda, beş nesli kapsamına alan Hint felsefesinde (M.Ö. 700-550) birinci nesilde söz'ü rüzgar ve nefesle birlikte müstakil bir varlık kategorisi olarak düşünmüşlerdir. Beşinci nesilde ise, küçük evrendeki söz, büyük evrendeki ateşe özdeş ve benzer kılınmıştır. Yine eski çağ Yunan kültür çevresinde ise "logos (söz), hem, kozmos (düzenli ve uyumlu evren) un ta kendisiydi, hem de onun düzenli güdücüsü" olarak düşünülmüş ve bu güdücü güttüğü evrenden ayrı tutulmamıştır.

Doğal olarak bir kavram her ne cinsten (nesnel veya ötesel) olursa olsun bir nesneye, bir olguya karşılık gelmelidir. Bu karşılıklı ilişki kaçınılmazdır. Fakat bu ilişki kimi zaman ve durumlarda (felsefede çoğu zaman ve durumlarda) beraberinde problemleri de birlikte getirir. Böyle bir problemin kökü Platon'a kadar götürülebilir. Gerçekte de, ilişki problemi Platon ile Sofistler arasında Platonun *Kratylos* diyalogunda ele alınmıştır. Örneğin:

"Parmenides'e göre insan her şeye bir ad vermiştir. Onun için Dil bir 'adamlık koyum'dur, adamların bir uylaşımıdır. Fakat

Platonun yedinci mektuplarında ortaya çıkan şu ki; dil bir bilgi vasıtasıdır, bilgi aracıdır, bilgi yükletilidir. Dil bilginin bir başlangıç noktasıdır." (Küyel, 1978).

Böylece Dil'in bir düşünce, bilgi aracı, taşıyıcısı olmasının yanısıra bir de duyguları taşıması ve etkilemesi söz konusudur. Dil bu tür fonksiyonu, dilsel simgelerle yapar ve bu simgeler de konuşulan dillere göre değişir. Dilsel bir simge söz konusu olduğunda, simgede, neyin simgelendiği (bir nesnenin, bir olayın anlamının dilsel ifadesi demek olan simgeden yola çıkılarak) bulunur. Simgenin anlamı, yine simgenin yapısıdır. Şöyle ki:

"Dilin tümü de bir parçası gibi anlam taşır. Dil denen bu anlam taşıt aracına, hangi anlamların bindirilmiş olduğunu, onun hangi göstergenlerle yükletilmiş bulunduğunu o dilin kullanıldığı uygarlık ortamıyla, kültür çevresi belirler. Ayrıca, dile göstergen yüklemeler tarihlendirilebilirler." (Küyel: 1978).

Dilin kendisi bu durumda ise, simgelere dökülmüş anlamlar taşıyan, ileti aracıdır. Böylece dil'in yapısından kaynaklanan genel fonksiyonu da kültür ve uygarlık öğelerinin simgelere dökülmüş anlamlarını bir uygarlık çevresinden diğer uygarlık çevrelerine hem özelde hem de genelde taşımasıdır.

Öte taraftan dil'in bu aktif işlevinin yanısıra bir de edilgen yönü vardır. Örneğin, Humboldt'e göre: dil, kültür ve uygarlık etkisiyle de gelişebilir. Şöyle ki; uygarlık, milletlerin dış kurum ve adetlerinde ve onlarla ilgili iç duyumlarında insanlaşmasıdır, hak ve görev duygularının gelişmesidir. Kültür ise, topluluk hallerinin asilleşmesine bilim ve sanatın eklenmesidir. Yine Humboldt'e göre:

"Kültür ve uygarlığı yakalamış ve elinde tutan gelişmiş bir ülkenin etkisine açık ve gelişmek isteyen bir ülke veya ülkeler bu amacı gerçekleştirmek için bu etkiyi ruhuna ve karakterine sindirmesi gerekir. İç yapıyı, düşünce biçimini değiştirmelidir. Dolayısıyla dildeki değişimlere de, etkiye de gönüllü açık olmalıdır." (Küyel, 1978).

Bu anlayış şuna işaret eder ki, dil katı kalıplarla korunmamalı doğal akışında sınırlarını şeffaf tutmalı gereğinde sınırlarını aşmalıdır. Bu da dilin niteleyici ve kimlikleyici özelliğine de işaret etmesi demektir. Bundan dolayı, dil öyle bir şeydir ki:

"Şu millet işte böyle düşünüyor böyle duyuyor dedirten şeydir. Dil, milletin 'dünya tablosunun biçimidir. Öyleyse uygarlıkta ilerlemek için hangi 'dünya tablosu' esas alınmalıdır?" (Küyel, 1978).

Yukarıda bilme eyleminin gerçekleştirilmesi için ortaya koyduğumuz iç ve dış öğeler genel şeması, insanın gerek zihni ve gerekse pratik bütün eylemlerinin iskeletini oluşturur. Aynı çerçevede iletişim de bir, insan eylem türüdür ve doğal olarak aynı iskelete sahiptir. Şimdi bu alt yapı üzerine "uygar, ideal ve örnek insan kimdir?" Ve bu uygarlık öğelerinin bilgisi diğer insanlara nasıl iletilir? sorularını cevaplayalım.

Genel çerçevede bu soruları ele alacak olursak, uygar veya kültürlü insan, belki de ideal anlamda, içinde bulunduğu toplumda karşı karşıya geldiği maddi ve manevi kültür ürünlerini ama olumlu da ama olumsuz da:

1. Algılayan;
2. Anlayıp, anlamlandıran;
3. Sorgulayan;
4. Özümseyen;
5. Yargılayan;
6. Benimseyen;
7. Uygulayan; ve
8. İleten insandır.

İşte bizim incelememizin konusu kendisi bizzat bir eylem türü olan iletme veya iletişimin bilgi kuramını felsefi bütüncü yaklaşımla, bu kuramı öğeleri ve iç dinamikleriyle birlikte sistematik bir şekilde oluşturup ortaya koymaktır. Bu oluşum sürecinde iletişim veya iletme eyleminin öznesinin, konu ve nesnesini yukarıdaki iskeleti oluşturan öğe ve şartları esas alarak analiz edip, sorgulamaktır. Yukarıda görüldüğü gibi, iletme uygar veya kültürlü bir insan olmanın kesin şartlarından biridir.

Dolayısıyla bir şeyi (uygarlık ürününü) iletmek için, iletenin iletilecek konuyu öncelikle doğru bir şekilde algılaması, anlayıp anlamlandırması, sorgulaması, özümsemesi, yargılaması, benimsemesi ve uygulaması gerekir. Diğer bir önemli noktada bilgi (ne tür olursa olsun veya neye ilişkin olursa olsun) paylaşıldığı, ilgili sahalarda kullanıldığı sürece vardır. Bilginin paylaşılması ve kullanımı da ancak ve ancak iletim veya iletişim mekanizmasının

işletimi yoluyla olur. İletişim eyleminde de ana öğelerden biri hiç şüphesiz dil'dir.

I.6. Bilgi Temelli İletişim Hümanizması, Etiği ve İletimi

Şimdi ortaya konan bu genel değerlendirme üzerine "uygar, ideal ve örnek insan kimdir?" sorusunu, özelde "İletişim Hümanizması ve Etiği" açısından değerlendirelim. Eğer insanlar biyoloji temelli doğa bilimlerinin pozitivist metodolojisiyle değerlendirilip evrim sürecinden geçirilerek, bir insan ya da adam tanımlaması yapılıp bu adama nitelikler ve buna bağlı olarak kimlikler yüklenecekse; buna da *hümanizma* adı verilecekse; bu şu demektir: Bu tür hümanizmalar pek çok olacak ya da zorla şu veya bu vasıtalar kullanılarak teke indirgenip diğerlerine dikte edilecektir. Bu durumda sorulacak soru şudur: Teke indirildiğinde hangi kültür ve uygarlık çevresi öğeleri; dil, din, bilim, sanat, felsefe, ahlak vs. esas alınıp; hangi dille aktarılacak; ne temelli; neyin; nasıl; kime; kimler tarafından kimlerin hümanizması yapılacaktır? Bir dil Hümanizması mümkün müdür?

Şimdiye kadar ki, araştırmalarımızda gördük ki; insanlığa ilişkin ürünler (humanitas) dilde yansır, dilde görünür, bundan dolayıdır ki, adam tüm dilin sanatlarıyla, becerileriyle adam olur. Dili incelemek adamı insan eder, adamı adama sevdirir demektedir. Ama hangi dili incelemek? Bu sorulara ne kadar çok ve farklı cevap verilirse o kadar çok ve farklı hümanizma çeşiti vardır demektir. Küyel'e göre tek asgari müşterek bir gerçek, genel ve geçer hümanizmanın oluşturulması "ancak insanların ortak malı olan ve milliyeti olmayan bilim temelli olabilir veya bilime dayandırılarak ortaya konabilir."

Küyel bilim ve teknoloji ürünlerinin yaratıcısına hükmetmeme ve diğer pasif alıcı insanlara transferinde iletiminde bir yıkıcı, tahrip ve hiçleştirici bir bilim tanrısı ve ideolojisi formunda bir silah olarak kullanılmamasının teminatını en azından teorik çerçevede vermesi şartıyla tespitinde haklıdır. Araştırmamızın sonraki ilgili bölümlerinde bu konu derinmemesine tartışılacaktır.

Uygarlık ve kültür ürünlerinin baskın bir dil vasıtasıyla diğer alıcı toplumlara belirli bir dil hümanizması (dil ideolojisi) çerçevesindeki iletim söz konusu olduğunda, yoksa dünyayı yöneten ve yönlendiren gelişmiş uygar ülkelerin uydu ülkelerde askeri, teknik, ekonomik, sosyal ve kültürel dayanışma, işbirliği ve transferi adı altında kendi dillerinde eğitim yapan okullar açmasının ve her yönden desteklemesinin altında yatan gerçek bu mudur? Başka bir deyişle, dil etütleri temelli bir kültür ideolojisi ve empozesi yapılabilir mi? Yoksa Batı'da tarihsel olarak sloganlaşan: "bilime sahip olan dünyaya sahip olup, ona hükmeder ve düzenler" ifadesi uygarlık tarihinin işlevselliğinin en çarpıcı özeti değil midir?

Gerçekte bu tür tespiti ve sanırım kaygıyı Küyel'de taşımaktadır ki, bu tür ilişkiler ve iletişimin en çarpıcı örneğini şu maymun benzetmesiyle dile getirir:

"Bir aç maymuna bir sandık, bir sopa transfer edilse', verilirse, aç maymun sandığa çıkıp o sopa ile muzu düşürebilir ve yer. Ama, o maymun aç da olsa bir sandık, bir sopa yapmayı, muz yetiştirmeyi akıl edemez, beceremez, bunu dile getiremez, maymun, transferler dünyasında, kendisi de bir sandık, bir sopa, bir de muz vereni bekleyerek, maymun kalarak, günlerini doldurur. Ama içine, 'ilerleme' kavramı sokulmuş olan evrim yasasının nasıl olup da, bu maymunun tüylerini dökeceği, baş parmağını öteki parmaklarının karşına getireceği, onu ne zaman 'transferler' evreninden kurtarıp 'evrimlenmişler' evrenine sokulacağı bilinemez. Bir sorun daha var: Sandık ve sopa yapımcısı, muz ekim ve dikimcisi ya artık bunları 'transfer' etmez olursa? Oysa, İnsan maymundan farklıdır."(Küyel, 1978: 97-181).

Bu bağlamda maymun durumunu bir gerçeklik olarak değerlendirip, kabullenme dürüstlüğü ve cesaretini Güngör (1990) Türk düşün çevresinde Batı uygarlık ürünlerine alınıp alınmamasına ilişkin soruya verdiği şu cevapla sergiler:

"Neyi alıp neyi atacağımıza karar verebilmek için, önce bu konularda bizim irademizin ne kadar geçerli olduğunu bilmemiz gerekiyor. Hangi tip değişmeye ne ölçüde müdahale edebiliriz? Bu soruya objektif cevap verebilirsek, en azından bir çok noktalarda neticesiz gayretlerden ve boş ümitlerden kurtulmuş daha gerçekçi işler yapmış oluruz."(Güngör, 1990: 7).

I.6.1. Dil Etütleri Örneğinde Kültür İdeolojisi Aracı Olarak İletişim

Sorularla araştırmamızın içeriğini ve genel sistematiğini kısaca ortaya koyma sürecinde son soru grubumuza ulaştık. Bu soru grubuna da kısaca değinmekte yarar görüyorum. Bunlar: Dil etütleri temelli bir kültür ideolojisi ve empozesi iletimi yapılabilir mi? Bu iletişim tarzında etiğin yeri nedir? Başka bir ifadeyle, iletişim etiği veya ahlakı diye bir olgu söz konusu edilebilir mi? İletişim eyleminin sonucu açısından etiğin iyi, kötü, doğru, yanlış, kabul edilir, kabul edilemez, dürüstlük, sahtekarlık, gibi ahlaki kavramlar nasıl değerlendirilebilir?

Öncelikle şu tespiti yapalım ki, egemen ve iletken Batı kültür çevresi yukarıda da belirtilen uygarlık öğe ve ürünlerini doğal akışında ürünlerini ama olumluda ama olumsuzda: algılama; anlama ve anlamlandırma; sorgulama; özümseme; yargılama; benimseme; uygulama; ve iletme gibi çeşitli aşamalardan geçirerek bugünkü haklı durumunu ve sıfatını kazanmıştır. Bu kazanç hakkıdır çünkü emek sarf etmiştir.

Diğer taraftan, önemle vurgulanıp hatırlanması gereken bir şey varsa: bu kazanmanın iç ve dış dinamikleri; ilke ve kuralları; ve elde edilen sonuçların yorumlarının nasıl empoze edildiği gerçeğidir. Batı her ne kadar kendi kültür hümanizmasını dürüst, yansız, bağımsız, özge ve özgürce, bütün insanlığın refahı, mutluluğu, barışı, katılımı, paylaşımı, dostluğu için oluşturmuştur şeklinde pazarlamışsa da, gerçekte böyle değildir.

Başka bir deyişle bütün bunlar kendi uygarlık çevreleri dışındaki insanlar dikkate alındığında: bu oluşumun motivasyonları; güdüleri; dürtüleri; niyetleri ve idealleri değildir. Eğer yukarıda serimi yapılan bu kültür çevresinin pragmatist ve indirgemeci ana felsefi karakteri bir kere daha hatırlanacak olursa; bu tür pozitif, iyimser ve kendini aldatıcı değerlendirmenin, gerek bu değerlendirme Batının bizzat kendisi tarafından yapılsın ve gerekse Batılı olmayan pasif alıcı, iletilen kültür çevreleri tarafından yapılsın, esas olan bir şey varsa, o da bunun Batının zihin terbiyesine ve alışkanlığına uymayacağı gerçeğidir. Şayet Batı bu gün kendi medeniyetini kısmi de olsa yargılamakta ise bu yargılama (belki günah çıkarma) eyleminin altında bu gerçeğin gizli olmasındadır.

Bu konunun açılımını ileride teferruatıyla birlikte ele alıp yapacağız. Fakat, bu bölüm başlığı altında ben yukarıda ortaya koyduğum tezin haklı gerekçelerine ilişkin Batı kendi kültürel diktası ve hümanizmasını oluştururken yaptığı oryantalist (şarkiyat) etütlerinin, metodu, amacı, motivasyonu ve doğurduğu doğal sonuçlar açısından kısaca değinmek istiyorum. Said'in işaret ettiği gibi:

"Oryantalizm ciddi bir tahsil sahasıdır. Hıristiyan Batıda, Oryantalizmin (Şarkiyatçılığın) resmi varlığının, 1312'de, Viyana Kilise Konseyinin Paris, Oxford, Bolonya, Avinyon ve Salamanka'da, Arapça, Yunanca, İbranice ve Süryanice hakkındaki bir dizi kürsü kurulmasına ilişkin kararı ile ortaya çıkmış olduğu kabul edilir"(Said, 1991).

Sonra bu hareketi Avrupa'nın çeşitli Kraliyet Akademilerinin (İngiliz, Fransız, Alman vs.) kurulması izlenmiştir. Şarkiyat etütlerinin ana öğesi ve en güçlü kullanım silahı dil ve dilbilim (filoloji) olmuştur. Örneğin Renan, filoloji, doğal bilimler ve aralarındaki ilişki konusunda şöyle der:

"Felsefe ile uğraşmak bilgi ile tanışmak demektir; Cuvier'in çok güzel ifade ettiği gibi, 'felsefe dünyaya teorik bir eğitim vermek demektir.' Kant gibi ben de safi felsefi ispatın matematik ispattan farklı olmadığı, bize vaki gerçekler hakkında bir şey söyleyemeyeceği kanaatındayım. Filoloji zihinsel nesnelerin bilimidir. Fiziğin ve kimyanın, cisimler bilimi açısından manası ne ise, filolojinin de beşeri bilimler açısından manası odur."(Said, 1991).

Said, bu tespiti yapılan karşılaştırmadaki tavrı, amacı ve niyeti bakımından şu iki sorunun cevaplarında arar. 1. Mukayeseli şark etütlerinde şarkiyatçıların bu çalışma ve çabayı sırf bilimsel iştihalarının tatmini olarak mı yaptıkları yoksa; 2. Bilim ve bilimsellik etiketiyle gizlenmeye çalışılsa da ırkçı bir motivasyonla mı yapmaktadırlar? Bunu ortaya koymaklığın zorluğuna dikkat çeker. Ve şu şekilde yorum getirir:

"Bu ikisi birlikte tesir icra etmekte ve birbirlerine yardımcı olmaktadırlar. Renan ve Sacy'nin yapmaya çalıştıkları şey Şark'ı insanı zaviyeden tam bir yalıtkanlığa indirgemekti, böylece özellikleri kolayca görülecekti ve beşeri karmaşıklıklar giderilmiş olacaktı. Renan için, gayretin meşruiyetini temin eden şey filoloji idi. Filoloji, dilin köklerine indirilmesini teşvik eden bir ideoloji... Bundan sonra filolog (Renan ve ötekilerinin yaptıkları gibi) bu

'dilsel' kökleri, ırk, zihin, karakter ve mizaç 'köklerine' bağlamaya başlamaktadır... Bu suretle Şark ve farklıların tetkikinde kıyaslamalı metot demek, Doğu ile Batı ırkları arasındaki (yaratılışça) eşitsizlik demektir."

Anlaşılacağı üzere, bu tür bir yaklaşım ve indirgemeci metodolojinin doğal sonucu olarak karşımıza ideoloji temelli çeşitli insan tiplemeleri çıkmaktadır. Bu tiplemeler tarihi olgulardan ayrı ve bağımsız olarak adeta aşırı bir soyutlama ile mitik ve mistik öğelerle dışa vurulur. Araştırmanın nesnesi ve konusu olan Doğulu ve onun medeniyeti üstün, rasyonel, yaratıcı, yönlendirici, yönetici ve aynı zamanda kendisi de bir insan olan bu araştırmanın öznesi, yürütücüsü, bilen ve bilgilendiren sıfatıyla irrasyonel, mitik ve mistik bir Doğu efsanesi oluşturur. Bu irrasyonel, mistik mitte kimi zaman:

"Bir Çinli adam, bir Arap adam (...bir Afrikalı adam) söz konusu olur." Fakat, rasyonel, yaratgan, üretgen, bilen, bilgilendiren ve istediğine istediği kadarıyla istediği şekilde dağıtan, ileten gerçek "Adam (işte o, yani 'normal' adam) antik Grek çağından bu yana yaşamakta olan Avrupalıdır."(Said, 1991)

Mukayeseli diller ve edebiyatları uzman akademisyeni, ve kendi ifadesiyle bir yanı doğulu bir yanı batılı olan bir kültür ortamının ürünü, olan, Edward Said'e göre insan 18. yüzyıldan itibaren:

"1- Mal sahibi zümrenin (Marx ve Engels'ce ortaya konan) hegemonyasının, 2- (Freud'un kapağını kaldırdığı) antroposantrizm (insanı kainatın odağı kabul etme)in, 3-Beşeri bilimlerde sosyal bilimlerde, bilhassa da Avrupalı olmayanların konu edildiği dallardaki, 'öroposantrimin' yan yana yürüdüğünü hemen görüyor." (Said, 1991).

Öte yandan, felsefe tarihi açısından yukarıdaki dil merkezli özeldeki tespiti, felsefi çerçevede genelde ifade edecek olursak: Batı uygarlık ve kültürünün felsefi ana çıkış noktalarından belki de en baskın öğelerinden biri Herakleitos'la başlayıp; sofistik gelenekle gelişen; Bacon'ların (Roger Bacon ve Francis Bacon) bilime ve onun metoduna sahip olan dünyaya sahip olur; ayrıca Hobbes'ın 'insan insanın kurdudur' söylemlerini ilke edinen; ve Avrupa aydınlanmasından geçip 18. yüzyılın sonlarında bağımsızlığını kazanan sosyoloji, psikoloji, pedagoji, antropoloji, arke-

oloji hatta ekonomi Darwin'in bilimsel yolla ortaya koymaya çalıştığı evrim olgusuyla sistematize edilmiştir. Özellikle 18. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan süreçte adı geçen bilgi disiplinleri bu sistematiği model olarak alıp varlığın özünde, düşüncede, değerde evrim olgusunu aramışlardır.

Yukarıdaki serimin içeriğinden de anlaşılacağı üzere, doğruyu-yanlışı, iyiyi-kötüyü, güzeli-çirkini, hoşu-hoş olmayanı, adamlığı-adam olmamayı, adamlık ürünleri ve adamlık kimliğini de ancak rasyonel, bilimsel, metodik, üretgen, mücadeleci, özgün, özgür ve en önemlisi Batılı (beyaz) olan gerçek insan grubu tarafından yapılmasıdır. Bu anlamda Batılı kültür çevresini oluşturup bu kavramın içini anlamla doldurup kendi kültür çevresini dışındakilere istediği şekilde dağıtıp iletebilmektedir. Kendi kültür çevresi dışındaki insanlar ancak bir denek gerektiğinde de kendi kültür ve uygarlık öğelerinin ürünlerini sattığı bir ekonomik pazar; kendi narsist duygu, dürtü, motiv, düşüncelerini dışa vurarak tatmininde yalıtkan bir ayna görevi gören bir canlı madde olan Doğuludur, Doğu insanıdır.

Bu çerçevede, bilimde ve felsefede indirgemeci yaklaşım ve metodu esas alındığında, insanın duygusal ve ruhsal yönünü fizyolojik yönüne indirgeyerek rasyonel bir kurguya mahkûm edildiği gözlemlenir. Bu bağlamda sözü geçen yaklaşımın "*niçin*" soru kalıbını yasakladığı bunun yerine "*nasıl*" sorusunu esas alarak insanı lâboratuar nesnesi gören ve kullanan bir düşünme biçimi geliştirdiğini gözlemleriz. Batılı aydın ve hümanistleri, özellikle Batılı olmayan kültür çevresi insanları söz konusu olduğunda, yer küreyi bir lâboratuar ortamı, diğer insanları ise denek grupları olarak düşünmektedir.

Bu düşünce biçimi Pavlov'un deneyinden esinlenmiş gibidir. hatırlanacağı gibi Pavlov deneyinde bir fareye içi boş çemberden atlayınca belli bir miktar (varsayalım 200 gram) peynir ile ödüllendiriyordu. Farenin içi boş üçgenden atlamaması için onu çan sesiyle uyarıp, korkutarak her hangi bir şey vermiyordu. Son aşamada ise bir çember içersinde daire gösterip farenin şok geçirerek çatlayıp ölmesine neden oluyordu.

Bu örneğin uygulaması bugün için uluslararası ilişkilerde merkez ülke-uydu devlet ilişkisinde aynı şekilde cereyan ettiği gözlenmektedir. Örneğin merkez ülkenin dikte ettiği A davranış

kalıbına bir uydu devlet bağlı kaldığında 200 milyon dolar ile ödüllendirilebilmektedir. Bu yardımı askeri, mali, sosyal veya kültürel yardım adı altında almaktadır. Sözü geçen uydu devlet varlığının gereği olup ta merkez ülkenin çıkarlarıyla çelişen, B gibi bir davranış sergilediğinde sözü geçen ödülü alamamakla tehdit edilip çok kuvvetli bir şoka girmesi sağlanarak yönetim ve iktidar değişikliğine gitmek zorunda kalıyor ise; bundan daha yetkin bir insan veya insanların davranışının prensiplere bağlanması ve deneysel yolla ifadesinden başka bir bilimsel metot ve yaklaşım söz konusu olabilir mi?

Bu açıklamalı soruya Doğulu bir denek psikolojisiyle muhtemelen 'Olamaz' diye cevap vereceklerden biri olan, aynı zamanda, oryantalist etütleri ve onun ideolojik etkisi altında kalmış gözüken Sinanoğlu, her ne kadar Batı kültürüyle her açıdan yüz yüze gelecek bir alternatif bütüncü ve geniş kapsamlı Doğu kültür kuramının yokluğunu söz konusu etmekte haklı gözükse de bu yokluğun nedenlerini tespitte kanaatımca yanlışlık yaparak konuyla ilgili olarak şunları yazar:

"Batılı olmayan evreni bir bütün olarak kavrayan bir kuram bugüne kadar vücut bulmuş değildir; bunun en başta gelen nedeni batılı olmayan evrenin, yaratılışının gereği olarak, sistemli bir araştırmaya, yani bu evrenin özünü ortaya koyacak ve böylece nedensel bağlantılarını ve ideal değerlerini saptayacak veya, başka bir deyimle, bu evren hakkında tarihsel yargılar verecek ve onun felsefi kavramlarını bulup çıkaracak araştırmalara yaratılışı gereği aykırı düşen bir nitelik taşımasıdır."(Sinanoğlu 1988: 17).

Sinanoğlu'nun bu tespitlerinin ilişkin düşüncemi, nedenleriyle birlikte iletişim temelli yeni bir kuşatıcı, genel bir hümanizma mümkün müdür? sorusunun cevaplarını bu araştırma ortaya koyacaktır. Burada bu lâboratuar ortamına deney ve gözlem, prensiplere sokulamayan ve bu tür güdük bir çaba ile anlaşılıp anlamlandırılamayan bir ruh ve düşünce ile tarihte bağımsızlık mücadelesi vermiş olan yüzlerce ülkeleri hatırlatarak yetinelim.

İkinci Bölüm
İletişim Mekanizması Ve Öğeleri

Bu bölümde iletişim mekanizmasının öğeleri ile birlikte analizi yapılarak bu öğeler (veya dinamikler) ortaya konup, sorgulanıp, ve iletişim bilgi kuramına ilişkin genel bilgi kuramı içersinde çeşitli yaklaşımlar ve metotların olduğu tespitinden sonra bir genel formüle bağlama çabasında olacağız.

II.1. İletişim Olgusu ve Öncülleri

İletişim olgusunun kendisi ve etkilerine ilişkin daha önce şu tespitleri yapmıştık; günlük hayat tecrübelerimizden biliyoruz ki, ileti: bizim dışımızdaki ikincileyin şahısların bize sözel, yazal veya vücut dili ile transfer ettikleri kimi zaman rapor formunda sunulan bilgi önermeleri olup, bilgi birikimimizin vaz geçilmez ana unsurlarındandır. Gerçekte bilgi potansiyelimizi ve hazinemizi analiz yoluna gidersek bu nokta daha açık şekilde görülür. Çünkü, bizim bilgi parçacıklarımızın çoğu şu iki kaynaktan beslenir ki bunlar:

I-) Dış çevremizde neleri gözlemlemişsek ve

II-) Diğerlerinin bize ilettikleri bilgilerdir.

İletişim olgusunun fonksiyonel anlamda pasif veya aktif iletişim eylemleri olarak en azından iki formda karşımıza çıkabileceğini ve iki eylem türünde de yine en azından üç ana unsurun bulunacağını ifade ettik. Bu öğeler:

a-) İleten/Konuşmacı/Raportör/Satıcı,

b-) İleti/Rapor/Mesaj; ve

c-) İletilen/Dinleyici/Alıcı öğeleridir.

Bu üç içsel öğeye, dışsal öğe olarak: iletinin formu ve araçlarını da ekleyebiliriz.

İletişimi iki temel seviyede:

1-) İki birey arasında geçen temel ikil (çekirdek) iletişim; diğeri,

2-) Topluluklar ve toplumlar arasında cereyan eden çoğulcu (katılımcı) iletişimler olarak söz konusu etmiştik.

Gerçekte tanım gereği ayrı mütalâa edilen bu iletişim dereceleri birbirinden bağımsız değil, aksine birbirlerini içermektedir. Bütün bu noktalar dikkate alındığında özelde 'ileti bilgi kuramı'nın oluşturulmasına, genelde de bu özeli de kapsamına alan 'iletişim bilgi kuramı' nın oluşturulmasının zarureti ortaya çıkar.

Bu kuramı oluşturulması aynı zamanda ideal bilgi toplumunun oluşumuna davetiye çıkarmak demektir. Onun oluşum süreci pek çok problemler yığınıyla uğraşmayı, boğuşmayı ve hesaplaşmayı gerektirir. Bu durum özellikle felsefi analiz, farklı bakış açıları ve metodik yaklaşımlar söz konusu olduğunda daha bir kompleks yapı arz eder. Bu problemler ve bakış açıları aşağıda belirtilen bilginin tabiatına ilişkin sorulara verilen cevaplar doğrultusunda şekillenip kendini ortaya çıkarır.

Eğer bilgi zihinsel bir eylem ise, eylem ve onu oluşturan öğeleri nelerdir? Bilgi nedir? Ne (çeşit şey) bilinebilir? Bildiğimizi (zannettiğimiz şeyi) nasıl biliyoruz? Birine (iletene) inanmak ne demektir? İnsanların zihin ve dış dünyalarına dair yaptıkları iddiaların anlamı veya doğruluk dereceleri nelerdir? Doğru yorumladığımızı ve bildiğimizi zannettiğimiz şeyler gerçekte nasıldırlar? Bunların genelde bilgi, özelde raporsal bilgi ile ilgisi nedir? Bilgi ve bilgi kuramı nedir? İletsel (raporsal) bilgi ne demektir ve genel bilgideki yeri, önemi ve işlevi nedir? İletsel (raporsal) bilginin öğeleri nelerdir? Bu bilgi türünün ve öğelerinin tarihi perspektifte ontolojik, epistemolojik ve etiksel statüsü nedir? Bütün bunların uygulanması ve testi için seçilen ilgili uygulama alanları, tarih, hukuk, din, siyaset ve uluslararası ilişkiler ve eğitimle ilgisi nedir? Ve bu ilgi nasıl kurulabilir?

Bu soruların cevapları ilk aşamada karşılaştırmalı bir şekilde, Batı felsefesinin öncü felsefi istasyonlarından biri olan Ada (Britanya) felsefe istasyonunun deneyci şubesinden Hume'un yaklaşımı ve teorisi ile sağduyucu şubesinin temsilcisi olarak Reid'in yaklaşımı ve iletişim teorisi esas alınarak verilecektir. Fakat öncelikle insânı insan kılan şu veya bu şekildeki eylemlerin farkındalığı ise, ilkin bu olgunun neliği, nasıllığı ve niçinliği ortaya konmalıdır.

II.2. Eylem

İnsan günlük hayatında çok çeşitli şekillerde eylemlerde bulunur. İnsan hayatı eylemlerinden müteşekkildir, buna bağlı olarak hayatı anlamlı veya anlamsızdır. Bu anlamda iletişim de insanın sürekli eylemlerinden biridir. Sözel ve yazal dilde biz, kendi veya başkalarının eylemlerine yönelik değerlendirmelerimizi (olumlu-olumsuz, onaylanıp-onaylanamayacağını, doğru-yanlış vs.) tanımlayıcı, tasvirci veya emir cümle yapılarını kullanarak yaparız. Yazılı dildeki insan biyografileri ve tarih yazıcılığını insanlığın biyografisi şeklinde değerlendirilip aktifliğinin, eylemciliğinin göstergeni olarak düşünülebilir.

Öyleyse eylem nedir? Eylemin tanım ve tasviri nasıl yapılabilir? Böyle bir tanım ve tasvir yapımı için herhangi bir ölçüt ve metot var mıdır? İnsan eylemleri diğer canlı türlerininkinden farklı mıdır? Eğer farklı ise bunun nedeni, nasıllığı ve varsa ölçütü nedir? Nihai soru olarak; neden insan eylemini analiz etmek bu kadar önemlidir?

Bu soruların cevabı bize insan eyleminin problematik yönünü ortaya koyar. Bunlar çerçevesinde aşağıdaki bize pek yabancı olmayan (A), (B) ve (C) şahısları arasındaki kurgusal diyalogun değerlendirmesini yapmakla başlayalım.

(A) Ne yaptığını gördün mü?

(B) Evet, gördüm gerçekten!

(A) Zannetmiyorum ki, böyle bir eylemin, yapılmasına kimse hoşgörü göstersin. (Bu değerlendirmenin aksine, olumlu bir yorumlamada getirilebilir).

(C) Ne oldu?, Ne oluyor?, ve Ne olmuş?

(B) .....

Bu diyalogu nasıl yorumlayabiliriz? Hepimiz şahidiz veya biliriz ki, bu tür ikili veya çoklu diyaloglar şu veya bu şekilde günlük hayatımızda yer alır. Bunlar her ne tarzda yer alırsa alsın, asıl olan bir şey var ki, o'da bir yerde, bir zaman biriminde, biri veya birileri tarafından bir şeylerin yapıldığıdır. Bu yapılan şey ne olursa olsun veya her ne şekilde adlandırılırsa adlandırılsın, yapanla anlam kazanır ve zorunlu olarak birlikte mütalaa edilir.

Bu durumu, dil gramerleri içersinde Arapça fiil morfolojisi en uygun bir şekilde yansıtır. Şöyle ki: bir fiil (eylem) faili (eyle-

yeni, özne) gerektirir; ve bir fiile maruz kalan meful (üstüne eylenilen, nesne) failsiz olamaz. Günlük hayatta biz, insanın ortaya koyduğu eylemler ile insan dışı edimleri veya insanın maruz kaldığı olayları bir birinden ayırırız. Bu ayrılığın felsefi analizi, eylem kavramının sağlıklı bir şekilde ortaya konmasını sağlar.

Çünkü insanın eylemi zihnine binaendir yani birincileyin zihni bir faaliyet sonra, irade ile bir eyleyen tarafından ortaya konması söz konusudur. Bir failin bir fiili gerçekleştirmesi için şu ön şartları yerine getirmesi gerekir. Bu şartları Thomas Reid (1710-1796) şu şekilde ortaya koyar:

1-) Yapılacak eylem veya bir fiil, bir şey'e ilişkin olmalıdır;

2-) Eyleyen yapılacak eylemin nesnesi hakkında bir kavrama yani ön bilgiye ve tartıma sahip olmalıdır;

3-) Eyleyenin eylem nesnesini yönelik gerçekleştireceği eylemin kendi gücü dahilinde olduğuna dair kesin bir inança sahip olması gerekir; ve

4-) Eylemin eylemcinin kendisi tarafından akli bir şekilde seçilip ve gerçekleştirilmesi yönünde ciddi bir gayret sarf etmesi zorunludur.

Bu ön şartlardan sonra insanın eyleminin analizi bizi aşağıdaki beş ana unsuru içeren Rescher'in tablosuna ulaştırır. Rescher tabloyu şu şekilde takdim eder.

II.2.1. İnsan Eylemini Belirleyen Öğeler

1.) FAİL: Kim (eylemi) ortaya koydu?

2.) EYLEMİN TÜRÜ: Ne eyledi veya eylendi?

3.) EYLEMİN MODU: (Eylem) nasıl yapıldı?

a-) Nasıllık modu: (Ne halde eylem yapıldı?)

b-) Vasıta modu: (Ne vasıtayla eylem yapıldı?)

4.) EYLEMİN ÇERÇEVESİ: (Hangi çerçevede eylem yapıldı?)

a-) Zaman: (Ne zaman eylem yapıldı?)

b-) Mekan: (Nerede eylem yapıldı?)

c-) Ortam: (Hangi şartlar altında eylem yapıldı?)

5.) EYLEMİN RASYONEL (EREKSEL) BOYUTU: (Niçin eylem yapıldı?)

a-) Nedensellik: (Neye sebep eylem yapıldı?)

b-) Amaçsallık: (Ne amaçla eylem yapıldı?)

c-) Niyet: (Hangi motivasyonla eylem ortaya kondu?).(Rescher-1970).

Burada hemen şu noktanın altını çizmekte yarar görüyorum. Yukarıdaki eylemi oluşturan öğelerden birini veya birkaçını kalkış noktası yapılarak: teleolojik, normatif, dramatürjik, karma eylem modelleri örneklerinde olduğu gibi, çeşitli eylem modellemeleri yapmak mümkündür. Biz ise bütüncü bir perspektifde hareketle Rescher'ın bu genel eylem tablosunu özel iletişim eylemine uyarlamasını aşağıda gösterildiği biçimde yapabiliriz.

1.) İLETEN: Kim iletişimde bulundu?

2.) İLETİŞİM TÜRÜ: Ne iletildi?

3.) İLETİŞİMİN MODU: iletişim nasıl yapıldı?

a-) Nasıllık modu: (Ne halde iletişimde bulunuldu?)

b-) Vasıta modu: (Ne vasıtayla iletişimde bulunuldu?)

4.) İLETİŞİMİN ÇERÇEVESİ: (Hangi çerçevede iletişimde bulunuldu?)

a-) Zaman: (Ne zaman iletişimde bulunuldu?)

b-) Mekan: (Nerede iletişimde bulunuldu?)

c-) Ortam: (Hangi şartlar altında iletişimde bulunuldu?)

5.) İLETİŞİMİN RASYONEL BOYUTU: (Niçin iletişimde bulunuldu?)

a-) Nedensellik: (Neye sebep iletişimde bulunuldu?)

b-) Amaçsallık: (Ne amaçla iletişimde bulunuldu?)

c-) Niyet: (Hangi motivasyonla iletişimde bulunuldu?).

II.3. İletişim Bağlamında Eylem ve Tarih İlişkisi

Tarih, bilim dalı olarak insan eylemlerinin zamanda kendini ve çevresini bilmesinin bir coğrafî mekanda hikayesidir, diye tanımlanabilir. Bu yönüyle tarih, kısaca insanın varolmakta oluşunun raporsal (iletsel) düzeyde ortaya konmasıdır. Bundan dolayıdır ki, dar anlamda tarihsel bilgi, insanın kendi eylemlerinin algısından öteye gidemez. Öte yandan tarih, ferde ve eylemlerine ilişkin incelemelerde nesnel gerçeklik, tanımlayıcı, tasvirleyici ve bilimsel bir yapı özelliği gösterir. Fakat bu eylemlerin anlaşıl-

ması, yorumlanması kişilerin farklı kavrayış ve bilgi kapasitelerine bağlı olarak, kişiler tarafından farklıca rapor edilmesine sebep olabilir.

Ayrıca bu çerçevede nakledilen rapordaki farklı ve tek yanlı bilinçli yoruma ilişkin olarak raporsal bilgi kuramında ahlaki boyutta söz konusu edilebilir. İnsan eylemlerine ilişkin tarihsel tasvirler iletenlerin (tarihçi) kişisel dünya görüşündeki ideal birey ve eylemleri çerçevesinde (en azından şu veya bu şekildeki etkisi) şekillenip zihni bir kurguya dönüşebilir. Bu da bize gösteriyor ki, bütün tarih insanın kendi eylemlerinin nesnelliğini tecrübesiyle tescilleşmesine rağmen kendisinden önceki veya kendi dışındakilerin eylemlerinin değerlendirilip iletiminde, bilhassa tarihi şahsiyetlerin bol keseden kurgusal bir örgüde idealize edilmesi gibi bir tehlikeye sokabilir.

Bu kurgusal örgü işçiliğine insanlar tarafından kolaylıkla medeniyetler de malzeme edilip medeniyetler pazara satış için çıkarılabilir. Tabi ki, satış için paketleme, bilgilendirme ve pazarlama ustalığı gerekmektedir. Sonuçta da, kurgusal ürünler pazarında benim toplumum ve uygarlığı, senin toplumun ve uygarlığı tartışmaları sıklıkla gözlemlenir. Ama bu süreçte çoğunlukla ürün mü satışa çıkarılmakta, yoksa ürünü ortaya koyan toplum (veya toplumlar) mı satışa çıkarılmaktadır? sorusu ile karşı karşıya kalınır. İşte medeniyetler arası çatışmalara bir de bu açıdan bakılmalıdır ki, ileride bu konu üzerinde duracağız.

Tarihte insan eyleminin tasvir ve yorumunun raporsal bilgi formunda iletimi, yukarıda da değindiğimiz gibi ileten, ileti ve iletilen üçlüsünün ortak dil ve kitle iletişim araçlarının kullanımı ve bilgi seviyesine paralel olarak çeşitli aşamalardan geçer. Bu aşamalarda iletenin iletiyi iletim motivini ve amacını da göz ardı etmemek gerekir. Bu yönüyle tarih amaçsal bir özellik arz eder ki, bu özellik tarihsel bilginin nesnelliğini ve nasıllığını belirler.

Şayet amaç açık ve seçik ortada ise iletinin/raporun kendisi ve iletimi de o minvalde, yani amacın açıklığında dönecektir. Öte yandan, amaç bariz bir şekilde ortada değilse eylemin raporsal iletimi tarih zaman zemininde de askıda kalacaktır. Buradan ortaya çıkan şu ki: iletilen veya rapor edilen eylemlerin kendi oluşumu ikincileyin, üçüncüleyin.... gibi şahıslara (iletilenlere) veya toplumlara iletiminde tarihsel zaman birimlerinde farklı

problematik durumlara ve buna bağlı olarak ciddi kalıcı tartışmalara sebep olabilir (Dani, 1988: 315-316).

Fakat bu farklı problematik durumlar veya faktörler iletilenler tarafından iletinin edilen eylemlerin anlaşılmasında niyetsel veya amaçsal bir algılama çabası olmaksızın farkına varılıp idrak edilemez. İletilen bunları kendi amacı ve niyeti doğrultusunda her ne kadar böyle olduğunu açıkça ortaya koymasa veya kimi durumlarda koyamasa da, zihinsel ve psikolojik vicdan seviyelerinde sağduyusunu ön plâna çıkardığında algılar. Aynı durum tabii olarak ileten için de söylenebilir. İletinin yorumu aynı zamanda hangi zaman biriminde yapılıyorsa, bu zaman biriminin izlerini ve özelliğini taşır ve bu taşımaklık süreklilik arz edebilir.

Böylece iletinin ve iletsel bilginin iletiminde ölçütler ortaya açık ve seçik bir şekilde konmaz (veya konamaz) ise iletinin her zaman biriminden birimine, her mekandan mekana, her toplumdan topluma, bir uygarlık çevresinden diğerine veya diğerlerine, her kültürden kültüre ve her bireyden bireye iletiminde iletenin (Raportör 1,2,3,4,5,6,7...~) iletimini yaptığı eylemi nasıl algılayıp kendi amacı ve niyeti çerçevesinde nasıl idealize ettiyse o şekilde iletecektir.

Tarih disiplininde tarihsel olaylara ve figürlere ilişkin iletsel bilginin açılımını tarih yazıcılığı örneğinde ileri ki bölümlerimizden birinde müstakil olarak ele alınacaktır. Ancak, burada eylemin zaman ve mekan boyutunda ortaya konması, olayın faili olan eyleyenin (veya 1., 2., 3., vs... el durumunda olan iletenlerin) bu olayı veya eylemi diğerlerine (iletilenlere) iletmesinde kendisi ve iletilenler açısından, iletme eyleminde ortaya çıkabilecek problemlerin kısaca tarih zemininde, iletişim öğelerinin müstakil olarak ortaya konmasından önce, tarihi anlamlandıran insan eylem ve iletilerinin tarih ile olan kaçınılmaz ontolojik bağı belirtilmek istenmiştir. Ayrıca burada ileride incelemeye tabi tuttuğumuzda görüleceği üzere, özel zaman ve mekan birimindeki insan eylemi-nin nasıl olup ta günümüzdeki insan eylemleriyle ilgili kılınması hususuna dikkat çekilmek istenmiştir.

Bütün bunlardan çıkarılacak sonuçlardan en azından biri şu ki; insanın düşünen, eyleyen, icat eden, konuşan bir hayvan olarak tanımlanması tesadüfi değildir. İnsan kültür ve uygarlığının incelenmesi yapıldığında açık bir şekilde görülür ki, insan kültür

ve uygarlık ürünlerinin ortaya konması ve özellikle nesiller boyunca kuşaktan kuşağa aktarılması dil ve kitle iletişim araçları yoluyla gerçekleşir. Bu aktarımın veya iletimin sistematik ifadesi de bizi genelde genel bilgi kuramına, özelde de rapor (ileti) bilgi kuramına ulaştırır. İletişim bilgi kuramı, iki felsefi alanın birlikteliği üzerine inşa edilir. Bunlar:

a-) Bilginin yalın ve kompleks; ve

b-) Dilin yalın ve kompleks doğalarıdır.

Bu birliktelik A gibi bir bilginin doğası (bir şey'e dair ortaya konup, ileri sürülen önermenin yargılandıktan sonra inanılarak yürürlüğe koyma -"kısaca yargılanmış inanç/justified belief") ve dilin doğasına (bilim önermesinin -hangi bilim ve bilgi disiplinine ilişkin olursa olsun, ifadesinin, raporunun, iletinin ve iletim aracına) ilişkindir. Bu ikisi birbirlerini zorunlu olarak gerektirir.

Birinci Bölümümüzde de değindiğimiz gibi, bilgi ancak ve ancak sözel ya da yazısal dilin kullanımıyla dağıtılır, iletilir. Hangi bilgi kuramı olursa olsun bilginin inşasında, iletiminde (veya iletim surecinde), ileten, iletilen ve nakledilen şey (ileti) arasında zorunlu bir bilgi bağı vardır ki, bu bilgi iletimi bağına binaen iletilen, iletinin içeriğinin doğruluğuna inanıp bilmiş olur. Bu inanma ve bilme de ancak dil vasıtasıyla olur.

Genelde iletsel (rapor) bilgi kuramı söz konusu olduğunda:

a-) İndirgemeci yaklaşımın uygulanması sonucu ortaya konan yargılamacı (bilginin yargılanmış veya sorgulanmış bir inanç olarak değerlendirilmesi) bilgi teorisi; ve

b-) Tümcü yaklaşımın uygulanması sonucu güvenilir veya dayanabilinir (inançın güvenilir ve dayanılır bir bilgi olarak değerlendirilmesi) bilgi teorisi olarak karşımıza çıkar. Bunlar birbirine rakip genel bilgi kavramları olarak takdim edilebilir.(Fricker, 1987)

Bunların açılımını ileride yapacağız. Fakat iletişim eyleminin kaçınılmaz ve göz ardı edilemez ana vasıta unsurlarından biri olan dilin önemi ve fonksiyonunu, ayrıca sağduyu tümcü iletişim bilgi kuramımızın oluşumunda temel faktörlerden biri olmasından dolayı, ona dair öncelikle bir kaç tespit yapmakta yarar görüyorum.

II.4. Dil

Yukarıda iletsel bilgi iletiminde dilin iletici faktör olarak kaçınılmaz önemine değindik. Fakat aynı zamanda dil faktörünün iletici kesin şart özelliğinin yanısıra sunulan raporu oluşturan kavram ve anlam sistematiğinin analizinde kavram ve anlam netliği, doğru veya yanlışlığı, anlamlı veya anlamsızlığı gibi yine kendini kendi ile yargılama aracı olmaklığı rolünü de inkar etmemeliyiz. W. V. Quine ve J. S. Ullian (1978), dil'in bilgideki özellikle iletsel bilgi türündeki önemini çok açık bir şekilde şöylece ifade eder :

"Dil bize iki şekilde hizmet sunar a- kendi bildiklerimizi ötekilere aktarmada ve b- ötekilerden bilmek istediklerimizi öğrenmede. Dil'in raporsal veya malumat- toplama fonksiyonu ilkin gözlem cümlesini içerir veya ona dayanır... Böylece (birilerinden veya birinden) bir gözlem cümlesi işittiğimizde bu cümlenin ihtivası bizim kendi deneyimizi aşan bir şeyin raporu olacaktır; iletenin rapor cümlesine dair ciddi motivasyonundan dolayı (ki o motivasyon bize ulaşmasa bile) kendimizi rapora ilişkin delillendirilmiş sayarız. Bir bakıma rapor iletimi mekanizması bizim duyularımızın uzatımı veya uzanımıdır. Bu mekanizma, insanın gözlemsel veya tecrübi bilgileri edinmesinde (ama birinci elden ama ikinci, üçüncü vs. elden) ilk ve en büyük aletidir. Teleskop, mikroskop, radar vs. araçlar ayni sona modern ilaveler-dir."(Quine and Ullian, 1978: 50-51)

Dil, bilindiği gibi, özel veya genel statülerde ilgili sahada bir anlamı veya anlamlar öbeğine ilgili dilin gramer yapısına ve kurallarına göre taşır. Doğal olarak kullanıcısı olmaksızın hiç bir şey ifade etmez. Dil'e anlamı yükleyen ve taşıttıran dilin mucidi ve kullanıcısı olan insanın kendisidir. Bu çerçevede, anlam (gösterilmiş) ile simge (göstergen, gösterici), bir simgeye bir anlam, bir anlama bir simge, bir simgeye bir kaç anlam, bir kaç anlama bir simge karşı tutularak bağlanır. Böylece belli simgeler belli anlamları dile getirmek için kullanılmış olur. Bu yönden, bir simge değişince, ya da değiştirilince, ona karşı tutulan anlam da değişmiş, ya da değiştirilmiş olur. Ama, anlamla simge arasındaki tüm bağlantılar kesilirse, mutlak simge değiştirmeleri denene dursa

bile, anlam değiştirilemez; bu durumda anlamsızlık, anlamama söz konusu olur (Küyel, 1978: 97-184).

Kitle iletişim araçları, medya, lobi ve propaganda konularını içeren ileri ki bölümlerimizde de (özellikle VII. ve VI-II.Bölümlerde) göreceğimiz üzere, bu konular esas alındığında iletilen deneysel psikolojide olduğu gibi bir denek olarak değerlendirilmekte, ve deneysel psikolojinin terminolojisiyle bu ortamda denek olarak görülen, iletilen 'mesaj' (iletiyi) alamamaktadır. Sonuçta:

"Denekle veya iletilenle ileti arasında iletişim kesilmiştir. Bu iletişim kesintisi belirli amaç ve yararlar için birileri tarafından bilinçli, planlı ve programlı yapılabilir. Dilin anlam taşıma görevi, diller değiştiği halde dilin değişmediği olgusu, insan için anlam-iletişim imkanlarının değişmezliği eskiden de bilinen şeylerdi. Kültürleri ayakta tutan ana unsurlarından biri de dilin bu fonksiyonu olsa gerek"(Küyel, 1978: 97-184).

Her dilde dış dünya nesnelerine verilen isimler, belirli bir yapı sistematiğinde çeşitli fonksiyonlara sahip özneler (etkin), nesneler (edilgen), sıfatlar, zarflar, bağlaçlar, yüklemler bulunmaktadır. Kültür ve uygarlık seviyesi ve içeriği bakımından birbirinden farklı milletlerin iletişim dillerinde bu tür köklü benzeşmelerin olması, temelde zihin özelliklerinin evrensel, genel, geçer tezini doğrular görünmektedir. Farklı sesler, yapısal kurallar ve anlam sınıfları kullanmalarına rağmen, dillerin birinde ifade edilen düşünce, adeta 'akıldan akıla yol vardır' deyişini doğrulamaktadır.

İletişim olgusunda konu ileten ve iletilen bakımından değerlendirildiğinde, zihin işleyişinin önemi yine kendini ortaya koymaktadır. Örneğin, kulağa gelen sözel bir iletiyi, tesadüfi olarak bir araya getirilmiş bir sesler yığını olarak değil de, anlamlı bir ileti olarak yorumlayabilmek için ileri derecede sistematik bir şekilde gelişmiş sembolik yetenek bütünlerine ihtiyaç duyulur. Sözel iletiyi alan iletilen aynı zamanda hem sesleri gruplandırmak, hem yapısal kurallara göre iletiyi kontrol etmek, hem de sözcüklerin nelere işaret ettiğini veya karşılık geldiğini bulmak zorundadır.

Doğal olarak bu demek değildir ki, ileten de bir dil bilimci gibi davranıp gramer analizi ve değerlendirmesi yapmalıdır. Çün-

kü, insan bir makina olmadığı gibi, dil'in de bir psikolojik boyutu vardır. Bu da bize, iletilen sözel iletiyi aldığında sadece sesler ve yapısal kurallar düzeyinde kalmayıp, iletide söz konusu edilen nesne ve ilişkiler hakkındaki bütün bilgileri kullandığını göstermektedir. Bu da ancak zihnin, algılama, duyumlama, hatırlama, karşılaştırma, yargılama vs. gibi fonksiyonlarının işletilmesiyle olur (Şahin, 1978: 183-185).

Öyleyse, iletişimde bulunan ileticinin sözel bir iletiyi kurması olayı sadece dil grameri hakkındaki bilgisiyle açıklanamaz. İletişimin en önemli özelliği 'yaratıcı bir etkinlik' olmasıdır. Bir iletişim olgusunda iletende iletilende, önceden hiç karşılaşmadığı, duymadığı, ve kullanmadığı ileti formunda bir sözel birleştirmeyi çok kısa bir sürede kurabilmekte veya anlamlandırabilmektedir. İletilmek istenen bir anlamın belirlenmesi, uygun sözcük ve yapıların seçilmesi iletişimin ayrılmaz bir öğesidir. İleten kişi, dilin kendine sağladığı olanaklar içinden duruma, iletilmesi amaçlanana en uygun olanları seçmek, sözel ileti ile düşüncesindeki anlam arasında tam bir uyum sağlamaya mecburdur. Nitekim, araştırmalar da iletişim sırasındaki duraklamaların planlama ve seçim ile ilgili olduğu görüşünü desteklemektedir. (Şahin, 1978: 183-185).

Dili geliştiren, işleyen, olgunlaştıran ve yücelten kişiler mensup oldukları dili kullanarak bilim, felsefe, teknik, ahlak, hukuk, siyaset, din, dil, sanat vs. ile uğraşanlardır. Başka bir deyişle kültür ve uygarlık öğe ve ürünlerini dil yoluyla literatüre döküp, diğer toplumlara, kültürlere, düşünce ve uygarlık çevrelerine iletmektedirler. Öte taraftan sormak gerekir: Dilde, simgedeki, veya işaretteki değişmeler, özü, 'simgelenen'i, anlamı değiştirebilir mi? Mutlak simge değiştirerek anlamı değiştirmek mümkün müdür? Bilgi teorisi açısından acaba nominalizmin ve rölativizmin sınırları var mıdır? Küyel, bu sorulara doğru bulduğum şu haklı cevabı verir:

"Dilin belirlenmiş bir tarihte, her hangi bir kültür ve uygarlık öğesiyle olan bağlantısı biçim ve içerik, ses ve anlam yönünden dondurulursa, -bu durgun bağlantı literatürde gözlemlenir. Bu açıdan literatür demek dondurulmuş bağlantı demektir. Orada dilin belli bir biçimi ve anlamı yakalanmış olur. Dilin o andaki bağlantısında, dilin biçimi istenildiği kadar değiştirilmeye çalışılsa da,

dilin tespit etmiş olduğu anlamda bir değişme olmaz. Anlam artık değişmenin etki alanının dışına çıkmıştır, belirlenmiştir. Bu aşamadan sonra dil değiştirilmek istense de değiştirilemez" (Küyel, 1978: 97-198).

Bütün bu tespitler dil'in iletsel bilgi ve iletişim bilgi kuramı bakımından, hem özelde hem de genelde, inkar edilemez rolünü ve önemini ortaya koymaktadır. Bu dinamizmin teorik işleyişini (III. IV., V., VI., VII., VIII. ve IX. Bölümlerde) ve uygulamadaki işleyişini (X., XI., XII., XIII., XIV. ve XV. Bölümlerde) genişçe analiz edip, sorgulayıp, yorumlayacağız.

II.5. İletişim (Raporsal) Bilgi Kuramı ve Öğeleri

Genel bilgi kuramını (epistemoloji), bilginin (hangi tür olursa olsun) kaynağı ve doğası bakımından sorgulanıp sistematik bir bütünde ifade alanı olarak tanımlayabiliriz. Bilgi kuramının uygulanması söz konusu olduğunda öncelikle, pozitif ve negatif bilgi kuramı ayrımını ortaya koymalıyız. Negatif bilgi kuramı teorik problemlerin şüpheci ve radikal felsefi tavırla ele alınmasıdır. Pozitif bilgi kuramı ise, bu tür radikal şüpheci tavrın hakkından gelineceği ve bilginin temellerinin ve ona yönelik inancın ortaya konulabileceği kanaatinde olanların kuramıdır (Coady, 1992: 32-42).

Raporsal bilgiye (testimonial knowledge) ilişkin filozoflar çeşitli yaklaşımlar getirmişlerdir. Bu yaklaşımları üç ana grupta toplayabiliriz: Geleneksel, indirgemeci ve temelci yaklaşımlardır. Simdi kısaca bunları gözden geçirelim.

1.) Geleneksel yaklaşım (traditional approach):

Bu çerçeveye Plato ve Collingwood'u dahil edebiliriz ki, bunlar bilgi parçacığının, raporun ve dolaysıyla bilgi kaynağının sorgulanmasını pozitif bir şüpheci tavırla ön plana çıkararak bilgiyi gerçek ve sanısal (imaginative) bilgi diye ikiye ayırırlar. Raporsal (iletsel) bilgi bu ikisinin ortasında yer alır.

2.) İndirgemeci yaklaşım (reductional approach):

Bu yaklaşımda, rapora ve onun bilgisine güvenip dayanmamız beklenir. Ancak rapora olan güvenimizin veya dayanmaklığımızın kendisi, daha temel başka delil kaynakları tarafından yargılanmaya tabii tutulur, mesela, kişinin bireysel

gözlem veya tecrübeleriyle birlikte bunların akli muhakeme ve mukayesesiyle bir çıkarıma ulaşması. Mackie bu indirgemeci yaklaşımı otonom bilgi türünün bir parçası olarak mütalaa edip deneyci gelenekten kaynaklandığını haklı olarak söyler.

İndirgemeci yaklaşımda, bilici veya dinleyicisi bireysel gözlemin bilgi kuramsal önceliğini ve raporun güvenilirliğini birlikte kabul eder. Ancak, rapora ilişkin güvenimiz veya dayanağımız bizim inancımıza akli destek sağlıyorsa mümkündür. Çünkü ilgili bölümde tartışıldığında görüleceği üzere, Hume ve Clifford gibi filozoflar her birimizin şu veya bu şekilde raporun veya iletinin genellikle doğru-kayıtcılığı olgusuna karşılık geldiğini gözlemleyerek kontrol ettiğimizi iddia ederler.

3.) Tümcü yaklaşım (holistic approach):

Bu yaklaşımın temsilcileri (Reid, Chisholm, Taylor, Lehrer, Brody, Dogan, Coady vs.), indirgemecilerin raporun bize bilgi verebileceği tezini kabul eder, ancak, öte yandan raporun dayanılırlığı ve güvenilirliğinin başka temel bilgi kaynaklarına yönelik delil türlerine indirgeyerek sorgulanıp yargılanabileceği tezini şiddetle reddederler. İndirgemecilerin aksine, temelciler bizim rapora ilişkin güven ve dayanağımızın kendisine duyulan inancın yargılanmasında bir ana unsur olup, aynı statüde olan duyum, algı, hafıza, bireysel deney, bireysel gözlem ve tasımla birlikte mütalaa edilmelidir görüşünü savunurlar. Bilginin inşasındaki ana temel unsurlarından biri de iletinin hem bir bilgi (iletsel) türü ve hem de bir delil türü olarak kendisi olma durumudur (Coady, 1992: 32-42).

Şimdi bu çok yönlü temel üzerine bütün bu yaklaşımları iki ana (indirgemeci ve bütüncü) yaklaşıma indirgeyerek doğrudan analiz ve sorgulama objeleri veya konuları olan raporsal bilginin öğelerini kısaca gözden geçirelim.

II.5.1. Olay veya Eylem (İleti)

Her iletsel/raporsal bilgi kolayca anlaşılacağı gibi zorunlu olarak ileti, raporu, rivayeti, hikayesi edilen bir eylem sistemine ilişkindir. Çünkü biz yukarıdaki açıklamalardan biliyoruz ki, bir eylem belirli bir örgü sonucu ortaya konur. Bu yüzden: oluş, olgu veya olay (tabiata ilişkin) iken; konumuza daha uygun düşen ifa-

desiyle eylem (insana ilişkin) iletinin nesnel boyutu (zihni, sözel, dilsel, fiziksel veya bunların çeşitli şekillerde birleşmeleri ile ortaya konan fiil, hareket) ve kaynağıdır. Dolayısıyla iletilen tarafından ne çeşit bir olgu, nesnel boyut, olayın ve olgunun kaynağı, olayın ortaya konması, mekan ve zaman boyutu, gözleme ve ölçüme uygun olup olamamasına yönelik sorgulanması gerekmektedir.

Öncelikle iletsel bilgide veya genel olarak iletişim eyleminde iletinin fonksiyonel durumunun belirtilmesi gerekir ki, yukarıda vurguladığımız "ileten", "ileti" ve "iletilen" arasındaki zorunlu bağ anlaşılabilsin. İleti saf ve yalın felsefi anlamda yansıttığı konuya ilişkin bir delil (bu delil bir olaya, eyleme ilişkin ve açıklatıcı bilgilendirici olmalıdır) özelliği arz eder. İletinin fonksiyonel özelliklerini sıralayacak olursak:

a-) İleti bir delil türüdür;

b-) Bir iletici tarafından delil olarak sözel ya da yazısal bir ileti formunda iletilenlere iletmek ve bilgilendirmek amacıyla yapılan zihnin sosyal içerikli fonksiyonel eylemidir;

c-) İleten ileti konusunda bir otorite, bilgi, kişisel saygınlık ve güvenirlik özelliklerine sahip olarak bu eylemi gerçekleştirir;

d-) Özellikle hukukta, mahkemelerde, tanık durumundaki iletici, iletme eyleminin ve sonuçlarının bilincinde olması ve resmi bir düzenleme dahilinde eylemini tanıklık sıfatının bilincinde olarak gerçekleştirmelidir.

e-) Tıpkı hukuk uygulamalarında olduğu gibi, mümkünse iletide bulunan tanığın birinci el tanık olması gerekir (Coady, 1992: 32-42).

Austin iletişim eylemindeki iletişim mekanizmasının zorunlu üçlü öğesinin bir araya gelmesi ve bu biraradalığın fonksiyonel sonucunu şu şekilde formülüze eder:

"Otorite sahibi olan bir konuşmacının raporuna veya söylediğine inanmak iletişim eyleminin ana unsurlarından birini teşkil eder ki, biz bu eylemi düzenli bir şekilde icra ederiz. Bu durum bizim günlük deneyimlerimizin inkar edilmez bir parçasıdır, söz vermek, yarışma oyunlarını sergilemek, veya renkli aralıkları duyumlamak gibi. Otorite, birinin raporu veya açıklaması dinleyici pozisyonundaki beni bir şeyin farkında kılar ve o bir şeyi

bilinmesini sağlar ki, aksi takdirde o, şeyi ben bilemeyecektim. Bu bir bilgi kaynağıdır." (Austin, 1961).

Eğer, Austin'in bu genel formülünü yine yukarıdaki üç öğe merkezli bilgi ve bilgilendirme açısından özelde sözel ileti veya konuşma eylemi (speech act) çerçevesinde ifade edecek olursak, Coady hem fikir olduğum bu doğal ileti (testimony) eylemini maddelere dökerek şu şekilde formülüze eder:

Bir iletici (konuşmacı) bir durumu ve olayı içeren bir iletiyi ancak ve ancak aşağıdaki şartların sağlanması şartıyla doğruca bilen ve bilgilendiren olarak iletir:

1-) İleti bir şeye (olaya, duruma, eyleme) ilişkin olarak delil durumunda ve bu amaçla iletildi ise;

2-) İleten ileti konusunda bir otorite, bilgi, kişisel saygınlık ve güvenirlik özelliklerine sahip olarak bu eylemi iletinin doğruluğunu bilerek ve başkalarını da bilgilendirmek amacıyla gerçekleştirirse; ve

3-) İletenin iletisi problematik, tartışmalı ve müphem olan bir duruma, konuya, olaya ve eyleme ilişkin olup veya olmaması ve bu durum, konu, olay ve eylem hakkında delil ihtiyacında olan iletilenlere yöneltilmiş ise ancak sağlıklı iletişim gerçekleşebilir (Coady, 1992: 32-42).

Coady, Reid'in zihnin sosyal fonksiyonları açıklamasından yola çıkarak, "doğal iletinin bir delil kategorisi olması aynı söz verme durumunda, söz'ün yerine getirilme veya gerçekleştirme kategorisine dahil olması gibidir", haklı hükmünü verir. Fakat ileten ikinci, üçüncü, dördüncü... el olabilir. Araştırmamızın ilgili uygulama alanlarında da göreceğimiz gibi, ileti illa özel bir konuda, özel bir anlatıda belirli bir kitleye özgü bir durumda da olmayabilir. Tıpkı, tarih iletsel bilgi disiplini göz önüne alındığında, iletişimde döküman ileti formunda sunulmasında olduğu gibi.

Bu bağlamda, bir de durum bilgileri ve dondurulmuş konuşma eylemi diye niteleyebileceğimiz kurumsal iletiler, haritalar, yol işaretleriyle karşılaşırız. Son olarak, dolaylı delilin ileti formunda sunulması söz konusu edebiliriz. Örneğin, biz doğduğumuza inanıyoruz ama kendimiz bizzat bu olayı görüp algılamadık. Fakat güvendiğimiz, inandığımız başkaları ve belgeler şüphede kalmamaksızın bunun böyle olduğu hususunda bizi ikna ve

tatmin eder. Sonuçta biz biliriz ki, belli bir zaman ve mekanda doğduk ve şimdi de yaşıyoruz.

Aynı anlayış tarihteki olay, durum, eylemler ve meşhur kişilerin varlığına da delil olarak getirilebilir. İleti ve rapor delil olarak ele alınıp yorumlanması farklı sahalarda farklı şekilde dilsel ve fonksiyonel anlamda kullanılabilinir. Dinlerde mucize örneğinde, matematik, geometri, soyut fizik, kimya ve biyoloji, soyut edebiyat ve sanat olgusunda olduğu gibi. Araştırmamızın ileri ilgili bölümlerinde bu konu ve örneklerin detayıyla açılımını yapacağız.

II.5.2. İleten (Eyleyen, Gözlemci veya Raportör)

Kuramımız gereği her olay bir gözlemci her eylemde bir eyleyen ve iletişimde bir ileten gerektirir. Burada baştan bir noktaya açıklık getirmek durumundayız. Bir eylemci kendi eylemini başkalarına aracısız hikaye ettiği veya ilettiği gibi gözlemci (veya ileten) durumunda olan ikincileyin, üçüncüleyin, dördüncüleyin ... vs. bir şahısta rapor edebilir veya iletebilir.

Her iki durumda da yapılacak şey raportörlerin (iletenlerin) (Ri-asli eylemci raportör/Rii-ikincileyin raportör ve diğerleri): eğitimli, eğitimsiz, samimi, samimiyetsiz, güvenilir veya güvenilmezliği, inanılır veya inanılmazlığı, geçmişi, öznelci, nesnelci, tecessüs ve araştırmacılık, ilke sahibi olup olmaması, nevi şahsına münhasırlığını, negatif veya pozitif boyutta olup olmaması, yalancı, çıkarcı, hayalci, yorumcu, ahlaki zayıflık, kişilik zafiyeti, zihni zafiyet, disiplinli, ön yargılı, uzman olup olmadıklarını ortaya koymak durumunda olmalıdır.

Sonuçta, ideal bir iletilenden beklenilen ileteni ve ilettiği raporu bütün bu yönleriyle analiz edip, sorgulayıp ondan sonra raporun içeriğini anlayıp, yargılayıp doğruluğuna dair bir inançla iletsel bilgi parçacığı olarak alıp kullanmak ve muhtemelen başkalarına iletmek doğrultusunda bilgi bankasının ilgili kasasına koyulmasıdır.

II.5.3. İletilen

Öte taraftan, iletişim eyleminde iletenin (ister bu iletici orijinal, birinci elden isterse onuncu el iletici olsun) ve iletinin (içeriği her ne olursa olsun) muhatabı iletilen veya dinleyendir. İletilen veya dinleyici kendine aktarılan ileti karşısında iki durumla karşı karşıyadır.

Birincisi, doğrudan iletiyi ve içeriğini algılama, anlama, analiz ve sorgulama, özümseme, yargılama, benimseme ve kendi bilgi hazinesine mal edip gereğinde başkalarına bu sefer kendisi bir ileten olarak aktarması veya iletmesidir.

İkincisi ise aynı şekilde bir bilme ve soruşturma tavrıyla bu aşamalardan iletenin yukarıda söz konusu edilen olumlu veya olumsuz özelliklerini göz önüne alarak iletenin uzmanlık, inanılırlık ve otorite açılarından iletme eylemindeki iletenlik sıfatının ele alıp sorgulanmasıdır.

Bu iki durumu da kapsamına alan bir soru kalıbı ve muhtemel cevaplarını C.A.J. Coady [1992] şu şekilde ortaya koyar:

1.) Neden ona (bir olay, rapor, söylenti vs.) inanıyorsun? veya

2.) O şeyin (öyle olup olmadığını) nasıl, nereden biliyorsun?

Cevap:

I.) Öyle olduğunu gördüm .....GÖZLEM.

II.) O şundan sonra gelir veya şunu takip eder.....
.....TUMDENGELIMCI TASIM.

III.) O genelde bu şekilde meydana gelir.....
.....TÜMEVARIMCI TASIM.

IV.) Ahmet söyledi.....
.....RAPOR (TESTİMONY) (Coady, 1992: 32-42).

Bu sorulara daha değişik cevaplarda verilebilir. Örneğin; 'Hissediş meselesi', 'Onu (nun öyle olduğunu) hatırlıyorum', 'Onun (öyle olduğunu) sezdim', vs. Bu sorulara verilen cevaplarda bizim birinci derecede ilgilendiren 4. maddede verilen bir iletişim eylemine karşılık gelip, çekirdek iletsel bilgi örneği olan "Ahmed söyledi" cevabıdır. Fakat bu demek değildir ki, bir iletsel bilginin yukarıda söz konusu edilen iki sorgulama tarzının gerçekleştirilmesinde olduğu gibi, diğer cevap kategorileri önemsiz ve kulla-

nışsızdır. Burada özellikle vurgulanmak ve gösterilmek istenen iletsel bilginin ne tür bir delil olduğudur.

Öte yandan, yukarda idealize edilen iletilenin gerçekliği mal edilmesi için veya gerçekliğinden söz etmek için, tıpkı iletenin sorgulanması veya değerlendirilmesinde olduğu gibi, kendisinin iletenle ayni dili (özellikle anlam dili), ayni bilgi ve anlayış seviyesinde iletişimde olup olamayacağının netleştirilmesi gerekir.

II.5.4. İleti (İletsel Bilgi)'nin Yargılanması

Nakledilen iletinin/raporun, iletilen/dinleyici tarafından sorgulanıp yargılanmasına önceden de belirttiğimiz gibi üç değişik yaklaşım getirilebilir. Bunlar: gelenekçi, indirgemeci, tümcü epistemolojik yaklaşımlardır. İleten tarafından dışavurulan iletinin iletilen tarafından: içerik (anlam) ve biçim (dilsel) olarak algılanmış ve anlaşılmış olması, anlamlandırılması, nesnel ve öznelliği, özümsenmiş, yargılanmış, benimsenmiş, inanılmış, tartılmış, birikici, değişim, eklenip ve çoğaltılabilinirliğinin; teorik ya da pratik açıdan amaçlı veya amaçsız kullanımı, paylaşılabilinir olup olmadığının; iletilebilirliğinin (raporsal) bilgi parçacığı olarak alınıp kullanılması için araştırılıp sorgulanması gerekir.

Bu süreci ve uygulamayı işletmek için de bir yaklaşım ve metoda ihtiyaç vardır. İşte bu çerçevede, yukarıda söz konusu edilen bu üç felsefi yaklaşım türü gündeme gelir. Gerçekte Batı felsefe geleneğinde bilginin doğasına ve belki de iletsel bilginin doğasına dair tartışmalar ve yukarıdaki soruların bir kısmı Platon'dan (Plato yargılanmış veya sorgulanmış doğru bir inancın veya sanının bir bilgi olup olmadığını *Theatetus* ve *Meno* diyaloglarında tartışmıştır) bu yana çeşitli zaman birimlerinde gündeme getirilmiştir.

Onsekizinci yüzyılda David Hume ve özellikle Thomas Reid'in açtığı çığırın ekseninde dönen günümüzde de Anglo-Sakson ve Anglo-Amerikan Felsefe coğrafyasına Ingiliz güdümlü olarak tekrar yeni bir yorumla epistemoloji sahasına Linguistik veya Gündelik Dil Felsefeleri çerçevesinde sunulmuştur. Problem şu şekilde ortaya konmuştur; Bir kişinin iletenin diğer bir kişiye iletilene aktardığı, iletiği ileti formunda ortaya koyduğu önerme-

nin (Rapor, mikro birimde önerme veya kaziye) doğruluğunun teyidi veya bilinmesi iddiasının zorunlu ve yeter şartları nelerdir?

Soruya cevap olarak kimileri "inanç", kimileri "doğruluk", kimileri de "aklilik" ölçütünü öne sürdüler. Günümüzde bu çabalar bizi iki durumla karşı karşıya getirdi:

1.) Bilgi, inancın veya inanmaklığın bir parçası olarak değerlendirilir oldu. Fakat Gettier' in (1963) makalesinden sonra alternatif ölçütler arama yoluna gidildi.

2.) Hume ve Reid'den bu yana geçen süreçte belli bir dönem kesintiye uğrayıp ele alınmayan iletsel bilgi ve kuramı konusu, İngiliz Ada (Britanya) felsefe karakolunda tekrar gündeme gelmiştir.

Şimdiye kadar ki, incelememizde de ortaya koyduğumuz gibi bu durum tesadüfi değildir. Çünkü bu söz konusu edilen çabalar bir şeyi ortaya koydu ki 'dil, iletsel bilgi ve genel bilgi' üçlüsü arasında çok yakın hatta zorunlu bir ilişki var. Denilebilir ki, iletsel bilgiyi bir bilgi türü olduğunu yadırgar veya inkar edersek, bu bizim hemen hemen bütün bilgimizin inkarına özdeş olur. Başka bir ifadeyle, bilginin transferi, iletimi söz konusu olmadığı gibi, bilginin ve bilimin kümülatif temelli ilerici yapısına da ters düşer. Böylece ne bireysel ne de kolektif bilgi ve bilginin iletişimi söz konusu olup, bir bilgi toplumu oluşturulabilinirdi.

Anlaşılacağı üzere, bunu gerçekleştirmek için raporsal bilginin tarihsel gelişimini en azından bizi ilgilendiren tarih kesiti ve filozoflar çerçevesinde ortaya koymak durumundayız. Bu tarihsel kesitler 18. yüzyıl Avrupa ve Ada Aydınlanması ve temsilen iki ana felsefi (indirgemeci deneyci Hume ve sağduyucu tümcü Reid'i) şahsiyetin iletsel bilgi kuramlarını ve felsefi yaklaşımlarını felsefi araştırma merceği altına alacağız. III. Bölümde Hume'un negatif "indirgemeci yaklaşımı ve iletsel bilgi teorisi"; IV. ve V. Bölümlerde ise Reid'in pozitif "tümcü sağduyu yaklaşımı ve iletsel bilgi teorisi"ni; ve VI. Bölümde ise bu iki yaklaşım ve teorilerin etkisinde kalan şimdideki yaklaşımları ele alıp inceleyeceğiz.

Sonuçta biz bu bölümde, araştırmamızın ana, konusu olan iletişim eyleminin ve bunun sonucu elde edilen iletsel bilgi kuramının genel bilgi kuramındaki yeri, önemi ve fonksiyonunu iletişim bilgi kuramının ve mekanizmasının üç ana öğesini teker, te-

ker ortaya koyarak ele aldık. Doğal olarak iletsel bilgi kuramında dilin önemi ve fonksiyonu kaçınılmaz bir element olarak şüphesiz açıkça ortadadır. Buraya kadar olan araştırma sürecinde bu üçlü birleşimin analizi ve iletsel/testimonial bilgi türünün kuramsal sistematik bütünlüğünde öğeleriyle birlikte incelenmesi ve vazgeçilmez öneminin ortaya konup iletişim epistemolojisinin inşası amaçlanmıştır. Bu inşaya dair olarak ta çeşitli felsefi (geleneksel, indirgemeci ve tümcü) yaklaşımların olduğu tespitinde bulunduk. Bundan sonraki III. Bölümde bu yaklaşımlardan Hume'un indirgemeci felsefi yaklaşım ve iletsel bilgi teorisini değerlendirip sorgulayacağız.

Üçüncü Bölüm
18. Yüzyıl Ada Felsefesi Ve İletişim

III.1. Hume Öncesi ve Sonrası Raporsal Bilgi Kuramının Tarihsel Gelişimi

17. ve 18. yüzyıl Avrupa ve Ada (Bitanya) Aydınlanmasının başlıca amacı, insan uygarlık verilerinin veya elementlerinin tümünün akılın önderliğinde ve ölçütlüğünde tartımı idi. Bu durumdan din olgusu da doğal olarak etkilendi. Böylece tarihte Avrupa'da ve Ada' da olmak üzere bir defa daha teist, deist ve ateistler din olgusunun akliliği konusunda karşı karşıya geldiler. Deistler havarilerin raporlarına dayanan mucize konusunu akli merceğin altına koyarak Hiristiyanlığın akliliğini tartışmaya açtılar. Bunlara karşın teistler Hiristiyanlığı savunmak üzere iki noktadan yola çıktılar.

1.) Nedensel ve ereksel (veya ikisi birden) akli savlama gene akla dayalı bir inançla bize gösterir ki, az çok geleneksel bir ilahi varlık veya dinin varlığının akli ispatı mümkündür.

2.) Hz. Isanın ilahiliğini delilliyecek mucizelerin varlığının ileti silsilesini geçmişten günümüze iletimine olan güven ve dayanak ile kişinin çıkarsamada bulunabileceği durumundan hareket ettiler (Wilson, 1988)

Wootton [1990] ilgili ('*Hume's "of Miracles": Probablity and Irreligion*' - Hume'un Mucizelere dair Denemesi: İhtimaliyet ve Sanal Din) adlı makalesinde Hume'un üzerine etkide bulunan düşünürleri Fransız ve İngiliz olmak üzere iki grupta toplayarak belirtir. Mesela, kıtada Arnauld ve Nicoles (1662), Creech (1715), Fre`ret (1723), Ramsay (1727), Borghero (1729), Challe (1711) ve diğerleri. Ada'da ise Craig (1699), Locke (1690), Wollaston (1724), Sherlock (1729), Butler (1736), Tillotson (1684), Annet (1740), Collins (1741), Sykes (1725-42) ve diğerleri.

Ayrıca Wootton, Nicoles ve Arnauld'ın "The Arts of Thinking - Düşünme Sanatı" adlı kitabının Locke ve Hume üzerine etkisini gösteren bir kaç önemli noktanın serimini yapar.

Wootton (1990) yukarıda belirttiğimiz birinci maddeye şu şekilde açıklama getirir:

"Mucize probleminin analizi, raporun inanırlığı probleminin yeniden analizinin gereğini ortaya koydu. Aynı amanda Mucize probleminin analizi görünürdeki insan şehadetinin (tanıklığının) mucizevi olayların dellilendirilmesindeki inanırlığı ve güvenirliğine rağmen, kalıtımsallaşmış bu tür olayların ihtimaliyat dahilinde olmadığını ortaya çıkartı."(Wootton, 1990:196).

Wotton'a göre Wollaston ve Locke etkisi altında olan Hume'un bilgi ve ileti/rapora ilişkin yapabileceği iki nokta var idi. Birincileyin, kozaliti anlayışına uygun olarak Wollaston'un birinci savını [ki o, tabiat kanunlarına aykırı hiç bir şeyin olamayacağı gerçeği önsel ve içsel akli tartım gereğidir. Fakat biz her özel olay için bu genellemenin doğruluğundan emin olamayız, çünkü biz tabiat kanunlarını doğru anladığımızdan emin değiliz. Bu sav epistemolojik ihtimaliyatdan alınmıştır.] ve aleatory (kombinezonik ihtimalli değişim) ihtimaliyatdanda ikinci savını geliştirdi. Hume'un tabiat olayları arasında zorunlu bir bağın olmaması düşüncesi onu epistemolojik ihtimaliyatı aletory ihtimaliyatın bir branşı olarak mütalaa etmesine itmiştir. Sonuçta, bu zorlama mucizelerin ihtimaliyetsizliği söz konusu olduğunda onun avantajına olmuştur.

Hume aynı zamanda raporun güvenilirliği ve inanılırlığı gene aleatory ihtimaliyat çerçevesinde düşünmek durumunda kalmıştır genel kanıdaki derecelenme yerine, böylece olayların (var olmaklık) ihtimaliyatının aksine, yanlış rapor ve raporlamanın mümkünlüğünün dengelenmesinde, Hume matematiksel akıl ile karşılaştırıyor olacaktı. Burada denilebilir ki, Craig'in raporu matematiksel açıdan değerlendirmesi Hume için muhtemel bir model teşkil etmiş olabilir (Wootton, 1990: 196).

Hume bilgi, bilgi türlerini (ihtimali, ideaların karşılaştırılması ve olgular dünyasına ilişkin olan bilgiler), kendi deneyci epistemolojisini temele koyarak, bilginin delilendirmesini sebep-sonuç (kozalite) ilişkisi çerçevesinde *Treatise*'de şu şekilde ifade eder:

"Filozofların bir kısmı insan aklını bilgi ve ihtimaliyat diye ayırdılar ve birincisini idealaların karşılaştırılmasından ortaya çıkan delil olarak tanımladılar ve bizim bütün iddialarımızı genel ihtimaliyat kelimesi altında nedenlerden veya sonuçlardan çıkarılmış olarak toplamaya zorlandılar... Fakat şu kesin, ortak konuşmalarımızda tereddütsüz onaylarız ki, nedensellikten yola çıkan çoğu iddialar ihtimaliyatı aşar, ve yetkin bir delil türü olarak değerlendirilebilir. Yarın güneşin doğması ihtimaliyattan başka bir şey değildir veya bütün insanların zorunlu olarak ölmelerine dair bu tür bir söylemde bulunan bir şahıs saçmalıyor şeklinde değerlendirilir; şu kesin ki, bizim elimizde deney verilerinden başka bizi bu olaylar hakkında emin kılacak bir şey yoktur. Bu nedenledir ki, kelimelerin ortak olarak simgeledikleri anlamları korumak ve farklı delil derecelerini belirtmek uygun olcaktır, örneğin: Bilgiden, ispatdan ve ihtimaliyatlardan benim anladığım, idealaların karşılaştırılmasından ortaya çıkan eminlik durumudur. İspatlardan ise, belirsizlik ve şüpheden arınmış, ve sebep sonuç ilişkisinden elde edilen iddialardır. İhtimaliyat ise, hala belirsizliğe sahip olan delil türüdür" (Hume, 1978: 124).

Hume'un iletiye dair teorisi ilkin "*Treatise*"da ihtimaliyata kısmında gözüktü ve sonra Hume bu konuyu derli toplu bir şekilde "*Enquiry*"de 'Mucizeler Üzerine' adlı özel bir alt bölüm başlığı altında sistematize etmeğe çalıştı. Hume bu kısımda Hiristiyanların gerçek mevcudiyet veya gerçekliğin mevcudiyeti adını verdikleri doktrinini mucize kavramı ve olgusu çerçevesinde eleştiri merkezine koyarak kendi indirgemeci ileti/rapor ve iletsel/raporsal bilgi anlayışını bunun üzerine inşa etti. Gerçekliğin mevcudiyeti doktirini Hiristiyanların dini törenlerinde Hz. İsanın kanı şarabın içerisinde olduğu inancı ve kabulü ile içtikleri şarap ve aynı şekilde Hz. İsanın bedeni törende sunulan ekmeğin içersinde diye inanıp ve kabullenip yedikleri ekmek olaylarını içerir.

Hume, kendini mucit filozof ilan etmeden önce, mucitliğinin ilham kaynağı olan Dr. Tillotson'dan 'gerçek mevcudiyet doktirin'ine karşıt olan kanıtlanmasını örnek vererek başlar. Ve bu örneklemeden aşağıdaki noktaları çıkarır.

I-) Hiristiyanlığa (Kutsal kitap, ve Hz. İsanın mucizelerine) ilişkin ve geleneğe dayanan peygamberlerin bütün sözlerinin dayanağı Havarilerin şehadet, rapor, iletilerine dayanır.

II-) Bu dayanılırlığının veya garantinin dayanılırlığı onlardan (havarilerden) günümüze kadar gelirken daha doğrusu iletilirken derecesinin azalmış olması söz konusudur ki; bu durumda hiç bir iletilen, kendi duyularına dayanıp güvendiği kadar birincileyin veya sonunculeyin İletenin (konuşmacının) şahidliğine veya iletisine dayanıp güvenemez.

III-) Öyleyse, sonuç olarak Hiristiyanlığın doğruluğuna dair delillerimiz, duyularımızın doğruluğu hakkındaki delilerimizden daha azdır ve daha zayıftır. Başka bir ifadeyle, zayıf bir delil (evidence) daha güçlüsünü yok kılamaz bundan dolayıdır ki; gerçek mevcudiyet doktirini İncil'de mümkün olduğunca temellendirilmiş olsaydı bile bu temellendirme ve onun onayı akıl yürütme prensipleriyle çelişecekti.

IV-) Zayıf ve güçlü delil ayrımı ve bütün olgu sorunlarına ilişkin akıl yürütmelerde Hume'un rehberi ve kriteri "bireysel deney"dir. Bu (deney veya gözlem) kriter aynı zamanda raportörün raporuna verdiğimiz güven ve dayanağının da gerekçesidir. Fakat bu rehber kimi durumlarda beklediğimiz sonucu vermediği gibi yanlışa da sürekliyebilir. Çünkü (sebep sonuç ilişkisini kuramadığımız yerlerde) bazan sebep sonuç ilişkisinde bütün sonuçlar sebeplerini izlemeyebilirler.

V-) Bundan dolayıdır ki, olgu sorunlarına ilişkin akıl yürütmelerde delile yönelik kesinlik derecelerinde, en üst dereceden en alta, ahlaka ilişkin delillere kadar pek çok sıralama söz konusudur. Böylece fonksiyon açısından iki türlü deney alanından ve bunlara bağlı olarakta iki türlü ispatlama-delillemeyi söz konusu edebiliriz.

a-) Yüksek kesinlik derecesine ve dolayısıyla kesin kanıtlama [Hume'un anladığı anlamda] ortam oluşturan 'yanıltmaz deney veya gözlem alanı' ki bireyin hafızasında olguya ilişkin eski deneylere garantörlük eder. Bireylerin ötekilerin (iletenin kendisine ve) iletisine güven ve dayanak adına açtığı kredi de bu deney alanından kaynaklanır.

b-) Düşük kesinlik derecesine veya ihtimalîyat görülebilineceği 'yanıltıcı veya zıt deneyler alanı' mevcuttur. Öyleyse bizim genel bir prensibe ihtiyacımız olmalıdır.

VI-) Hume'a göre bütün bu durumlarda biz bütün zıt deneylerin bir oransal dengede tutmalıyız delilin kesinlik derecesinden mutlak emin olabilmek için büyük dereceden küçüğü çıkarıp ayırmalıyız.

Hume, bu prensiplerin uygulama alanı olarak indirgemeci ileti veya rapor teorisinin (reductionist theory of communication or testimony) inşasını seçer. Ve insan iletisini veya şehadetini "*Enquiry*"de şu şekilde tanıtır:

"Biz, seyircilerin ve şahidlerin raporlarından ve insan raporlarından derlenenden insan hayatına daha, aşina, kullanışlı, ve hatta gerekli olan bir akıl yürütme türü olduğunu gözlemleriz. Belki bu tür bir akıl yürütmenin sebep sonuç ilişkisi üzerine kurulduğunu inkar edebilir... (Ama) bu tür bir tartışmada bizim konuya ilişkin kesinliğimiz yeter derecede sağlayan gözlemlerimizden elde ettiğimiz prensipdir ki, (o da) bizim insan raporunun doğruluğuna dair gözlemimiz ve şahidlerin raporuna ilişkin olayların umumi onayıdır" (Hume, 1776).

Hume "*Treatise*"de konuyu biraz daha değişik tarzda şöylece ifade eder:

"Hemen inanmaklık veya ötekilerin raporlarına çok kolay İNANMAK kadar insan doğasının zayıflığını gösteren daha başka genel bir göstergen yoktur. Bu zaafiyet benzerliğin etkisinden dolayı da tabii olarak söz konusu edilebilir. Ne zaman ki, insan raporuna ilişkin bir olgu sorunuyla karşılaşırız, (o zaman) nedenlerden sonuçlara ve sonuçlardan nedenlere yönelik yaptığımız çıkarımlarda olduğu gibi yine aynı kökten aynı tarzda bizde bir inanç uyanır. Bu insan doğasını yöneten prensiplerin biri olan deneyimimizden başka bir şey değildir ki, o, bize insanın doğruluğuna olan her güveni sağlar. Fakat deney bunun ve bütün öteki yargılamaların doğru bir standardı olmasına rağmen, biz kendimizi ona göre nadiren tamamen düzenleriz" (Hume, 1978: 12-13).

Yukarıdaki alıntılardan iletiye veya bunların bilgisine ilişkin dört ana madde çıkarabiliriz. Bunlar:

1.) İletinin Hume açısından insan hayatındaki önem ve işlevi;

2.) İnsan iletinin/raporunun doğruluğuna ilişkin bizim günlük hayatımızdaki gözlemlerimizden ve deneylerimizden çıkardığımız genel kanaat ile iletinin konusunu teşkil eden olay veya olaylar (eylem veya eylemler) arasındaki uygunluğa ilişkin genel kanaat;

3.) İletinin bir objeye veya objenin durumuna dair olamaklığı gereği; ve

4.) İletinin kozaliti (sebep sonuç bağıyla) prensibiyle ilgili olması. Başka bir ifadeyle, iletilen raporla objesi arasında Hume türünden zorunlu bir ilişki olması gibi maddelerdir.

Bu maddeleri şu şekilde uygulamaya koyabiliriz. Bizim, kişilerin veya şahidlerin raporlarından elde ettiğimiz deliller geçmiş deneyimizin üzerine bina edilmiştir. Bu bina edilme sürecinde herhangi bir özel ileti ve düzenlilik veya değişkenlik gösteren herhangi bir çeşit obje veya nesnel gerçeklik arasındaki bağa göre, bu durumda onlara: ya ispatlanmış muamelesi yapılır V. maddenin a-) şıkkında olduğu gibi; ya da ihtimaliyatlık derecesinde mütalaa edilir, aynı maddenin b-) şıkkında olduğu gibi.

Fakat bu tür yargılamaların hepsinde dikkate alınması gereken çeşitli şartlar söz konusudur. Bu durumu prensipleştirecek olursak VI. maddeyi hatırlamamız yeterli olacaktır: Hume'a göre bütün bu gibi durumlarda bütün zıt deneyleri bir oransal dengede tutmalıyız ki, delilin kesinlik derecesinden mutlak bir şekilde emin olabilmek için büyük dereceden küçüğü çıkarıp ayırabilelim.

Bu durum özellikle V.a-) için düşünebilinir ki, onda bizim (inançla temellendirilmiş) iletsel bilgi parçacığı olan iletiyi ve ona ilişkin öğeleri araştırmamız gerekir. Biz ötekilerin iletilerinden elde ettiğimiz bu bilgi parçacığını (bilgi önermesi veya iletinin içeriğinin dilsel ifadesine karşılık gelen ileti önermesi) sorgulayıp, yargılayıp deney alanının türü ve doğruluklarının kesinlik derecelerine (V.a'da ya da b-de olmaklığa) göre bilgi hazinemize yargılanmış ve kozal inanç ile temellendirilmiş doğru veya muhtemel bir bilgiyi, iletsel bilgi olarak katabilelim.

Bu uygulamadan iletsel bilginin (Hume için iletsel inanç daha doğru bir adlandırma olur) veya inancın elemanlarını da elde etmiş olduk. Hume adına sistematik bir bütünde iletsel bilginin elemanlarını formulüze edecek olursak: ileten + ileti + (iletiye karşılık gelecek bir nesnel gerçeklik, obje veya objeye ilişkin bir

durum, içerik) + iletilen mekanizmasıyla karşılaşırız. İletilen merkezli olarak fomülü biraz daha yetkinleştirecek olursak, şu şekilde ifade edebiliriz. İletilen yargılayıp nesnel bir karşılığı ve içeriği olduğuna inandığı iletenin iletisinden inanç temelli bir iletsel bilgi parçacığı elde etmesi için uğraşını içerir.

Araştırma konumuzun amacı mucizeleri temellendirmek veya inceleme altına almak olmamasına rağmen, konumuz bağlamında Hume'un bu konudaki düşüncelerini çok kısa maddeler halinde belirtmeye yarar görüyorum.

I-) İnsan iletisinin doğruluğuna ilişkin bizim günlük hayatımızdaki gözlemlerimizden ve deneylerimizden çıkardığımız genel kanaatı ve yine aynı deney ve gözlemler bizi doğa kanunlarının varlığından ve doğruluğundan emin kılar.

II-) Mucizeler değişmez ve sistematik bir yapı arz eden deney ve gözlemlerden çıkarılan doğa kanunlarının çiğnenmesidir.

III-) Sonuçta, mucizeler bu kanunlar ile çelişir.

Bu noktada bazıları Hume'un iletiyi mucizeleri söz konusu ederek inceleyip, ileti bilgi teorisini oluşturma çabasını haklı olarak Hume'un iletinin fonksiyonunu ve temelini mucizelerinkine indirgeyerek raporun ontolojik ve epistemolojik değerini haksız bir şekilde düşürdüğünü söyleyebilirler. Fakat bu söylemeklik pek mucit vari bir şey olmaz. Şayet Hume'un genel bilgi teorisinin temel unsurlarını hatırlayacak olursak rahat bir şekilde o tip bir teoriden ancak bu tür bir rapor teorisi ortaya çıkar hükmünü verebildiğimiz gibi, Hume'un bir başka pratik amacının bu durumla ilgili olduğunu da söyleyebiliriz.

Belki Hume'un aydınlanma filozofu olarak (Hume'un anladığı anlamda) son kitabı olan *'Tabii Dine İlişkin Diyaloglar'*a (*Dialogues Concerning Natural Religion*) felsefi bir platform açmak ve bu platformda mucizeleri provakatif tartışma konusu yapmak için ileti ve iletsel bilgi kuramı ile yapay bir şekilde uğraştığı da söylenebilir.

Öte taraftan Hume'un raporla ilgilenmesi ve kendi genel bilgi teorisi çerçevesinde temellendirmeye çalışması Hume'un ortaya koyduğu şeylerin inkarını ve göz ardı edilmesini gerektirmez ve bu tür bir yaklaşım felsefi bir tavırla da bağdaşmaz. Bu gün bu tespitin doğruluğundan olsa gerek ki; Hume'dan etkilenerek çağımızın son çeyreğinde kimi filozoflar inaçları nereden kaynakla-

nırsa kaynaklansın, (Mcintosh, Vendler, Quine-Ullian gibi) kozal merkezli bilgi teorileri ortaya koymuşlardır. Şimdilerde Hume merkezli düşünenlerin bu konuya ilişkin anlayışlarına ileriki bölümlerimizde değineceğiz.

III.2. Hume'un İndirgemeci İletişim Bilgi Kuramı ve İki Örneğin Sorgulanması

Yukarıda çıkardığımız sonuçları Hume'un kendi iki örneğini inceleme altına alarak test edelim. Bunlardan birincisi suyun donma olayını bilmiyen Hintli prens, ikincisi ise tarihte dominant bir figür olan Caesar. Hume *Enquiry*'sinde suyun donma olayını tecrübe etmemiş olan dolayısıylada suyun donmasını inkar edip, kabullenmeyen bir Hintli prensi bazen iletilen bilgi ile olgular dünyasındaki olaylara ilişkin tecrübelerin birbiriyle zıt ve birbirlerini çelebileceğinin örneklemesi olarak belirtir.

III.2.1. Hume'un Hintli Prens Örneği ve Yorumu

Hume'un iptidai formda iletişim kuramının oluşumunda kendisine spekülasyon yapma imkanının tanıyacak olan Hintli prense ilişkin kurgusal olayı şu şekilde takdim ederek görünüşte akılıca bir manevra yapar ama istediği şekilde bir sonuca ulaşamayarak teorisine kurban gider:

"Donmanın sonuçlarına ilişkin bağlara inanmayı reddetmeyi HİNTLİ prens, haklı olarak düşündü; ve onun bu olguya ilişkin olumlu fikir yürütmesi için kuvetli bir rapor ağırlığına ihtiyaç vardı ki, o doğa durumundan ortaya çıkan onun aşina olmadığı bir şeydi, ve bu olaylara ilişkin o derli toplu bir deneyler dizgesine sahip olmalıydı ki, küçük bir benzetme yapmakta pasif kalmasın. Deneylerine aykırı olmamasına rağmen bu deneylerini tasdikler de değildi (Hume, 1957).

Dip notta Hume olaya yorum getirir:

"Hiç bir HİNTLİ, aşikardır ki, soğuk iklimlerde suyun donması tecrübesine sahip değildir. Bu, doğayı onun için bilmediği bir duruma sokmak olur ve bundan ne sonuç çıkacağını a priori olarak çıkarsaması imkansızdır. Bu yeni bir tecrübedir ki, sonucunun ne olacağı ise her zaman belirsizdir. Bazen anoloji yoluyla

neyin çıkacağı tahmin edilebilir, fakat yinede bu sadece tahminden öteye geçemez. Ve itiraf edilmelidir ki, elimizdeki donma olayı analoji kurallarına aykırı olarak ortaya çıkar ve akıllı bir HİNTLİ'nin beklemeyeceği bir türdür... SUMATRA'lılar kendi iklimlerinde suyu her zaman akar durumda görmüşlerdir ve onların ırmaklarının donması olağanüstü olarak nitelendirilmelidir. Fakat onlar hiç bir zaman suyu kışın Moskof ülkelerinde görmemişlerdir. Bu yüzden orada sonucun ne olacağı konusunda akla uygun olarak kesin bir şey söyleyemezler." (Hume, 1957).

Hume'un Prens örneği kendi teorisi aleyhine rahatlıkla kullanılabilir. Bu kullanımın nasıl olabileceğini iletişim mekanizmasının işleyişini göstermek açısından prens ve donma olayı merkezli olarak bir kaç senaryo ile ele alalım. Varsayalım ki, ikili diyalog ortamında prensin tanıdığı bir seyyah ona "kuzey ülkelerinde nehirlerin ve deniz sularının donduğunu" söyledi. Bu iletişimde prensin karşısında bir ileten (seyyah), bir ileti kısaca "suyun donması" ve iletilen olarak kendisi.

Burada sorulması gereken soru şudur: Hume'un teorisi söz konusu olduğunda böyle bir durum ile karşılaşan prensin ne yapması gerektiğidir? İlk adım olarak yapacağı şey: iletilen olay veya benzerinin kendisinin tecrübelerinden kaynaklanan bilgi hazinesinde yani hafızasında izlenim veya idea cinsinden var olup olmadığının tespitidir. Eğer bu olaya dair veya karşılık gelen hafızasında geçmiş deney ve gözlemlerinden çıkarabildiği benzer bir olay varsa iletenin iletiğine inanacaktır. Ve bu inanç yargılanmış bir bilgi parçacığı olacaktır. Fakat bu net açıklama özellikle doğurduğu sonuçlar bakımından sanıldığı gibi kolayca gerçekleşmez.

Çünkü böyle bir senaryoda haklı olarak Hume'a şu soru yöneltilebilir: Prensin bu yargılanmış veya yargılama aşamalarından geçirilmiş inancı prense gerçekten yeni bir şey (bilgi) kazandırıyor mu? Hayır, çünkü eğer Prens hafızasında iletilene benzer olan olayı bulmuş veya hatırlamış ise bu iletişimden kazandığı veya öğrendiği yeni bir şey söz konusu değildir. Başka bir ifadeyle, ileten ona daha önceden bildiği bir olayı iletmektedir veya tekrar etmektedir. Dolayısıyla burada bilgi alış verişi temelli bir iletişim yok, ama hatırlama veya hatırlatma söz konusudur.

Eğer Hume, iletişim teorisi bundan oluşmuş ise sonuçta hiç bir zaman gerçek anlamda iletişim ve buna bağlı olarak bilgi edinme ve edilinenin aktarımı, ne çekirdek iletişimde ne de çoğul iletişimde söz konusu olabilecektir. Sonuçta da ne bilgi ne bilen, ne bilinen, ne de bu bilgileri aktaran ileticiler olabilecektir. Her şey bireyin kendi bireysel deney ve gözlemlerine indirgenmiş olup bireye ilişkin bireyde bireyce olarak kalıp dışa iletilemiyecek ve dışardan da alınamıyacaktır ki, buna Hume'un tekbenci (solipsist) açmazı denir.

Senaryomuzda ki ikinci adımımız ise, Prens iletiyi reddedip kabul etmeyebilir. Yine varsayalım ki, prens iletişim anında bu adı geçen ülkelere sefere çıkmak üzere donanmasını hazırlanmakta ve bu ortamda iletici, iletiyi kendisine iletti. Ve ekledi aslında iletilen şeyin doğruluğunu ispatlamak için donmuş su parçası bir adet buz kalıbı aldı fakat yolda eridi, su formuna, sonrada buharlaştı yok oldu. Senaryomuzu, yakalanan bir kuzeyli seyyah eklemesiyle genişletelim. Kuzeyli seyyah da iletenin raporunun doğruluğunu onaylaması ve dolayısıyla kuzeye donanma götürmenin akıllıca olmayacağı gerçeğini eklemesi. Bu durumda Prens şu üç öğeyle karşı karşıyadır:

1.) Kendi halkından biri olan seyyahın iletisi;

2.) İletenin ilettiğinin doğruluğunu onaylayan düşman ülkelerden birinin seyyahı;

3.) İletilen olayın (iletinin) kendi bireysel deney ve gözlemlerine aykırı olması. Bu öğeleri prens birbiriyle çelişen durumlar olarak değerlendirebilir.

I.) Seyyahı iletisinin doğruluğunu delillemek için prensin tecrübelerine aykırı olan ve bilmediği buz adı verilen bir şeyi getirme gayreti ve bunun erimesi ve buharlaşması sonucu imkansızlığı, dolayısıyla; yok olanı var kılabilecek şekilde hayal perest ve aşırı mubalağacı sonuç olarakta yanıltıcı olarak niteleyebilir.

II.) Seyyahı ise düşman ülkelerden birine muhtemelen seferde uğrayacağı memleketlerden birine ait olamaklığından dolayı bilinçli ve kasıtlı olarak kendisini yalan söyleyerek yanılttığını düşünerek I. seyyahı iletisinin onayındaki "dolaysıyla kuzeye donanma çıkarmanın yanlış olacağını" eklemesini yanıltma çabasına bir delil olarak düşünebilir.

En önemlisi bütün bu durumların kendi deney ve gözlemleriyle çelişmesi gerçeğini temele koyarak, iletenin iletisini reddedebilir. Bu reddetmeyi Hume'un iletişim teorisi çerçevesinde ifade edecek olursak: İletilenin yapması gereken birbirini çelen bu durumlar arasında geçmişteki kendi tecrübe ve gözlemlerini hakem olarak tayin ederek, benzer bir olayın olup olmadığını hafızasına müracaat yoluyla bulmaya çalışmaya karşılık gelecektir.

Eğer hafızasında böyle bir olaya dair deney, gözlem ve duyular vasıtasıyla elde edilen bir zihinsel resim varsa, herhangi bir problem yoktur demektir. Fakat şayet yoksa, Hume'un bilgi teorisinin olasılık ilkesi gereği, bu birbirlerini çelen durumlardan doğruluğu en muhtemel olanı seçmektir. O da bizim senoryamızda iletilenin bireysel tecrübelerinde iletiye yönelik bir durumun olmadığı ve sonuçtada iletinin içeriği olan olayın gerçekte yer almadığı ve varolan gerçek durumla da bağdaşmadığıdır.

Sonuçta, Prensin iletinin doğruluğuna inanması ve reddinin gereği büyük bir ihtimalle kuzey cephesindeki muhtemel savaşı kaybedeceği ortadadır. Fakat bizi birinci derecede ilgilendiren bu inanmama ve reddetmesinin sonucunda bilgi cephesinde Prensin durumunun ne olacağıdır. Cevap ise bilgi cephesinde de (iletsel bilgi edinimi ve kullanımında) Hume'un prensinin savaşı şu sebeblerden dolayı kaybedeceğidir.

Bir bilgi parçacığı içeren iletinin yargılanmasında iletilen, (Prens) kendi bireysel tecrübe ve gözlemlerini yegane hakem pozisyonuna koyması ve diğerlerinin tecrübe ve gözlemlerini gözardı etmesi ve sonuçta da kendi bireysel sınırlı bilgi dünyasına kapanıp kalmasıyla sonuçlanan bir bilgi sınırlamasıyla karşılaşır.

Böylece kendini ve diğerlerini de yanıltmasına ilişkin olarak Coady'nin tesbitini hatırlamanın yararlı olacağı kanaatindeyım. Coady'e göre Hume ve onu takip eden indirgemecilerin bu soruları cevaplandırılmasındaki hayati hataları, raporun ele alınıp değerlendirilmesinde, raporun ontolojik ve epistemolojik durumunu deney ve gözlem gibi kavramlarla açıklamaya çalışmalarındadır. Coady, Hume's rapora ilişkin teorisi indirgemeci teori olarak niteler. Bu teorinin anahatları kısaca şu şekilde belirlenir.

a) Hume raporu Tümevarımcı tasımın bir destek ve delil biçimi veya türü olarak mutala edilir.

b) Tümevarımcı tasım türü gözleme veya gözleme ilişkin sonuçlara indirgenir ve aynı indirgemeye raporda tabii tutulur.

c) Tümevarımcı tasım (rapor) sebep-sonuç ilişkisine oturtturulur.

d) Bizler alışkanlığımızdan dolayı bir önsel görü ile rapor ve gerçeklik arasında bir uygunluk tasdikleme olduğu kanaatini taşırız.

Hume'a göre biz rapora güveniriz çünkü bizim bireysel deneyimiz onun güvenilir olduğunu gösterir ki, bu bireysel deneyimi Coady bireysel gözlem olarak niteler ve bunun yanlış olacağını söyler. Fakat, öte yandan şayet bu deneyden kasıt 'ortak tecrübe' ise belki bu başkalarının müşahadeleri üzerine getirilen güven şeklinde yorumlanabilir Coady bireysel gözlemle raporun çelişeceğini söyler ki Hume bu yanılgıya düşer. Ve gerçekte bu iki gözlem veya deney (1. Bireysel gözlem, 2. Ortak tecrübe) türünü fonksiyonel olarak birbirine karıştırır.

Sonuçta, Coady (1973) haklı olarak, şu hükmü veririr:

"iletinin yargılama problemi sahte bir problemdir ve iletinin deliliği ana ve asli olan delil kategorisi oluşturur. Tümden gelimci çıkarım veya gözlem gibi öteki temel kategorilere indirgenemez veya yargılanamaz" (Coady, 1973: 149-155).

c- a ve b maddelerinin içeriği gereği sonuçta gerçek bir anlamda bilgi alış verişi, bilginin iletimi dolayısıyla bilgi toplumuda söz konusu olamayacaktır. Çünkü bilgi edinmenin ve bilgi iletişiminin temelinde bireysel tecrübe esas ise, doğal olarak sonuç da bu yönde olacaktır. Fakat öte taraftan, eğer iletenin oteritesine prens (bilgiden ve billerek konuştuğuna ilişkin) inanıp güvenirse, ileticinin (seyyahın) iletisini aynı anlam dilinden konuşması şartıyla kabul edip, bilgi hanesine kayıt edebilir.

Böylece iletilen: ne diğerlerini yanıltmış; ne Kuzey; ve ne de bilgi cephelerinde kayıbı söz konusu olur. Hume'un prens örneklemesine ilişkin söz konusu ettiğimiz senaryolar bir sonucu daha ortaya koyuyor ki, o da Hume'un hakem olarak tayin ettiği deney ve gözlemde kendinin belirttiği gibi hatadan ve kusurdan uzak bir şey değildir. Eğer olgu sorunlarına ilişkin durumlarda deney ve gözlem anahtar role sahiplerse deneyin bu olumsuz yönünü de göz önüne alacak olursak ve buna bir de sebep sonuç ilişkisinin bir alışkanlık genellemesinden başka bir şey olmadığını da ekler-

sek, bu sahaya ilişkin hemen hemen bütün bilgi verilerimiz hatadan belki de yanılgıdan ibaret olarak kalacak demektir.

Daha açık bir ifade ile doğa bilimlerine ilişkin bütün bilgi verileri insanın zihni durumlarına indirgenmiş demektir. Bilgi bireyseldir, kişiye özeldir aynı bilgiye veya bilgilere sahip kişiler olmadığı sürece (yani tek tip insanlar) iletimi yapılamaz dolayısıyla bilgi toplumu da olamaz, oluşturulamaz.

IV.2.2. Hume'un Caesar Örneği ve Yorumu

Bu çerçevede Hume tarihsel bir olguyu Caesar tiplemesinde *Treatise*'da gününe şu satırlar ile taşır:

"Tarihin her hangi bir noktasını seçip, hangi sebebe dayalı olarak seçilen olayı kabul veya reddedeceğimizi inceleme altına alalım. Örneğin, Caesar parlementoda Mart günlerinden (birinde) öldürüldü; bu olgunun özel gün ve mekanda gerçekleştiğine ilişkin ortak kanaat tarihçilerin açık rapor ve şehadetnameleriyle ortaya konduğuna inanırız. İşte hafıza ve duyumlarımıza sunulan aşikâr karakterler ve mektuplar; o karakterler ki belli idealaların işaretleri olarak kullanmakta olduğumuzu aynı şekilde hatırlarız; ve bu idealar ya zihinde eyleme ilişkin olarak şimdide, ya da idealar direkt olarak onun varlığından sağlandı; veya onlar diğerlerinin raporlarından elde edildi ve tekrardan başka raporlardan sağlandı, görünür bir aşamalı tecrit ile, biz olayın gözlemci ve şahitlerine ulaşana kadar. Şu aşikar ki, bütün bu iddialar zinciri veya sebep ve sonuç bağlantıları birincileyin görülen ve hatırlanıp belirtilen karakterler ve mektuplar üzerine bina edilmiştir ki, hafıza ve duyumlarımızın otoritesi olmaksızın bütün akıl yürütmelerimiz temelsiz bir boş sesten ibaret olacaktı... ve sonuçta ne bir delil ne de bir inanç olacaktı. Ve bu bir gerçek durum bütün *faraziye* iddialarda, veya faraziye üzerine akıl yürütmeklikte; onların içersinde ne şimdide olan bir izlenim ne de gerçek bir varlığa ilişkin bir inanç vardır." (Hume, 1978: 83).

Yukarıdaki iletsel bilginin öğelerini Hume'un rapor teorisi çerçevesinde detaylı incelemeden sonra Hume'un Caesar örneklemesine geçmeden bir kere daha Coady'nin genel tespitine değinmek uygun olacaktır ki, bu vasıtayla Hume'un Caesar'ını genel tarihsel perspektifde bir yere koyabilelim. Şöyle ki, Hume ve onu

takip eden indirgemecilerin ileti ve iletsel bilgi kuramına ilişkin ciddi hataları iletinin ele alınıp değerlendirilmesinde, iletinin ontolojik ve epistemolojik durumunu bireysel deney, gözlem olguları ve kavramlarıyla nedensellik ilkesi çerçevesinde açıklamaya çalışmalarından kaynaklanır. Hume'a göre bu ilişki şu şekilde cereyan eder:

"Neden'den sonuca ilişkin bir çıkarsama yaptığımızda biz bu nedenlerin varlığını ortaya koymak durumundayız. Ya bizim hali hazırda bulunan hafızamızın veya duyularımızın algısı, veya öteki nedenlerden çıkarılan bir çıkarım vasıtasıyla ne zaman ki biz bazı gördüğümüz veya hatırladığımız nesnelere ulaşana kadar. Bu çıkarsamaları sonsuza kadar götürmek bizim için mümkün olmayan bir şeydir, biz bu durumda ne zaman ki hali hazırda bulunan hafızamızın veya duyularımızın algısı eya izlenimlerine ulaşırız, o zaman şüpheye ve araştırmaya lüzum kalmaksızın çıkarımlarımızı durdururuz" (Hume, 1978).

Öte taraftan, Anscombe [1981], *'Hume and Julius Caesar'*, adlı makalesinde bizim düzlemimizde haklı gerekçelerle aşağıdaki eleştirileri Hume'a yöneltir. Ona göre Hume, sebeplerden sonucu çıkarmıyor aksine sonuçlardan sebebi çıkarıyor. Şayet bu nokta esas alınıp Hume'un yukarıdaki belirttiklerini tamir edilecek olursa:

"Sonuçtan nedene ilişkin bir çıkarsama yaptığımızda biz bu sonuçların varlığını ortaya koymak durumundayız, ya bizim hali hazırda bulunan hafızamızın veya duyularımızın algısı, veya öteki sonuçlardan çıkarılan bir çıkarım vasıtasıyla ne zaman ki biz bazı gördüğümüz veya hatırladığımız nesnelere ulaşabilene kadar. Bu çıkarsamaları sonsuza kadar götürmek bizim için mümkün olmayan bir şeydir, biz bu durumda ne zaman ki hali hazırda bulunan hafızamızın veya duyularımızın algısı veya izlenimlerine ulaşırız, o zaman şüpheye ve araştırmaya lüzum kalmaksızın çıkarımlarımızı durdururuz."(Anscombe, 1981: 82-92).

Bilindiği gibi, Hume için 'sebep ve sonuç ilişkisi' bir köprü ki, onun vasıtasıyla bizim şimdiki izlenimlerimiz veya hatıralarımızı aşan maddelere ilişkin inanca ulaşırız. Ayni zamanda sebep ve sonuç simetriktir. Yukarıdaki Hume'un söylediğine ilişkin olarak 'Bu çıkarsamaları sonsuza kadar götürmek bizim için

mümkün olmayan bir şeydir' demek bu çıkarımlara temel teşkil eden unsurları sonsuza kadar uzatamayız demektir.

Eğer uzatırsak bu inanç zincirleri bir öteki zincire, ondan diğerine, ta ki bir temel gerektirmeyen veya bir şeye dayanmayan kaynak bir inanca veya güvence ulaşana kadar sıralanıp gidecektir. Fakat buradaki nokta, çıkarsamanın temel kaynak sebebe ulaştıracak bir başlangıç noktasının olmaklığıdır. Yoksa Hume'un iddia ettiği gibi (ne zaman ki hali hazırda bulunan hafızamızın veya duyularımızın algısı veya izlenimlerine ulaşırız, o zaman şüpheye ve araştırmaya lüzum kalmamaksızın çıkarımlarımızı durdururuz.) değildir.

Böylece Hume'un konuya ilişkin söylediklerinden aşağıdaki dört noktayı çıkarabiliriz. Bunlar:

I.) Raporun doğruluğuna veya yanlışlığına ilişkin inanç için gerekli olan nedenler zinciri kendisinden başka bir şeyin üzerine inşa edilemeyeceğine inanılan bir şeye ulaşıldığında durdurulmalıdır;

II.) Nihai inanç çıkarsanan veya derlenen inançtan oldukça farklı karakterde olmalıdır. Yani, o öyle bir algısal bir inanç olmalıdır ki, hali hazırda bulunan hafızamızın veya duyularımızın algısı veya izlenimlerine üzerine veya varlığına ilişkin olsun;

III.) Bir önermeye p ilişkin inancın hemen veya acil yargılanması veya sorgulanması, şayet inanç algı değilse, başka bir inanç olacaktır q gibi, ve oradan da p' nin arkasından başka inançları y, z gibi takip edecektir; ve sonuçta

IV.) Kayıt zincirindeki bağlara binaen yapılan çıkarsama vasıtasıyla bize iletilen bilgi parçacığına inanmış oluruz.

Hume bütün bunlara inanmalıdır. Aksi takdirde yukarıda ifade ettiklerini savunamaz.

II. Bölümümüzde de belirttiğimiz gibi, tarihe veya tarihsel olaylar içerikli tarihi iletilere yönelik inanç genelde, geçmişte meydana gelen olaylar ve onların icracıları hakkındaki geleneksel sözel veya yazısal kayıtlar ve iletilerin üzerine kurulur ve böylece günümüze taşınmasıyla tarih sahasını oluşturur. Bu inanç, spekülatif çıkarımlar (ki onlar geleneksel sözel veya yazısal kayıtlar ve iletiler zincirleri vasıtasıyla dünden bugüne kadar taşınır) yoluyla tarihsel olaylar üzerine yapılan bir inanç değildir. En azından, pek

nadiren söz konusu edilebilir. Biz Caesar'ın var olduğunu ve kim olduğunu eski tarihçiler ve kendi elyazılarından biliyoruz.

Fakat, antik tarihçilerin doğru söylediklerini (veya yazdıklarından) ve Caesar'a ait olduğu söylenen eserlerin varlığını nereden ve nasıl bilip, bunların doğruluğundan emin olabiliriz? Bunları bize birileri (eğitim kurumlarında öğreticiler, kütüphanede kitaplar vs.) söylediğinden veya illettiğinden biliyoruz. Peki onlar nereden ve nasıl biliyorlar? Çünkü, onlara da aynı yolla söylenip iletildi. Sonuçta elimizde şu veya bu şekilde iletilenlerden başka Caesar'a ait bilgimiz yoktur.

Peki, Caeser'in zamanına gitmek mümkün mü? Bugünkü teknoloji o zamanlarda olmadığı için malesef onu görsel sanal alana taşımak mümkün değildir ama sanal spekülatif alana taşınabilir. Bir anlamda teknolojinin gündemde olmadığı dönemlere ait tarihsel kişi, olay ve eyleımlere dair değerlendirmeler söz konusu olduğunda bügünkü tarihçilerin yaptığı da budur denilebilir. Öyleyse, sonuçta bu bağlamda dünü bügüne taşımak olası değildir. İleri teknolojinin ürünleriyle yaşadığımız günümüzde ise, dünü bügüne taşımakla yetinıneyip bugünde daha yarına dair hem bireysel hemde toplumsal bazlarda plan ve projeksiyonlar yapmaktayız.

Malum olan bir şey varsa, o da Caesar hakkındaki bilgiler ve o bilgilerin statüsü hariç; Caesar'in var olup olmadığını günümüzde kontrol edip evet, işte şu Caesar demenin mümkün olmayacağıdır. Öyleyse geriye tek mümkün delil türü kalıyor o'da günümüze iletilen tarihçilerin (veya ilgililerin) sözel ve yazılı raporlardır (veya şehadetleri) (Anscombe, 1981: 82-92).

Burada Hume yöneltilecek başlıca soru: "İnsan deneyinin ve gözleminin bir sınırının olup olmadığı şayet varsa insanlar nasıl ve ne şekilde o sınırı yakalayabilirler? Eğer o sınırı uzatmak mümkün ise insan nereye kadar ve nasıl uzatabilir? Hume her bir bireyin birer ince eleyip sık dokuyan bir hakim olmasını ister gibidir ki, ilmi işteha adına gerçekten çok cazip bir durum. Ancak mesele bu iştihanın eyleme dökülmesinde, çünkü pratikte uygulanması (Hume'u başta almak üzere) imkânsız gözükmektedir.

Varsayalım ki, hepimiz birer araştırmacı ve sorgulayıcı hakimiz, aşağıdaki problemleri nasıl yok edebiliriz?

1.) İnsan alet kullanmasına rağmen hepimiz biliyoruz ki, deney ve gözlemlerimizde beş duyumuzla sınırlıyız.

2.) Ne yazık ki, hiç bir kimse geçmiş bir olayı, durumu ve eylemi günümüze geçmişte olduğu şekilde getiremez.

3.) 'Sebep-sonuç ilişkisi' rapor silsilesi de dahil olmak üzere sonsuza kadar götürülemez

4.) Bireysel deney ve gözlem ile toplu, ortak deney ve gözlemleri birbirinden açıkça ayırmalıyız.

5.) Anscombe'ında belirttiği gibi Hume 'sebep-sonuç' sıralamasını netleştirmelidir. Çünkü onlar birbiriyle oldukça simetriktir.

6.) Bütün bunları Hume'un bize yüklediği misyon ve sıfatla yapmak için bize sonsuz bir hayat gerekir ki, bu da ancak Hume'un inkar ettiği öteki dünyada söz konusu olabilir.

Olgular sahasına ilişkin bilgi, alışkanlık temelli kozal bir inanç özelliği gösterir. Bu inancın yargılanmasındaki muhtemel delillerden biri de olayın türüne göre insanların şehadetidir. Hume'un indirgemeci ve negatif bilgi kuramı temelde olduğu sürece doğal olarak raporsal bilgi kuramı veya teorisi de pratikte pek bir şey kazandırmadığı gibi teoride de bağlı olduğu genel bilgi kuramının kaderini paylaşmak durumundadır.

Sonuç olarak belirtmemiz gereken şudur ki, tarihe mal olmuş şahıslar (Caesar, gibi) ve eylemleri kesin olgularla ulaşılıp açıklanacak faraziye şahsiyetler veya eylemler değildir. Tarihsel şahsiyetlerin varlıklarına ve eylemlerine ilişkin raporların iletiminde (sözel, yazısal, yapıtsal vs.) ve bu iletim sürecinde raporsal bilginin öğelerinin sistematik bütünlüğünde dereceler, aşamalar ve hatta kimi hatalar söz konusu olabildiği gibi bu aşamaların değerlendirilmesinde mitolojik veya uydurma figürlere rastlamak mümkün olabilir. Bu olumsuzluklar, yanlışlar veya eksiklikler doğrulanıp tamir edilebilir.

Fakat her şeyi bütünüyle kılı kırk yararcasına sorgu kontrolünden geçiremeyiz. Çünkü, Anscombe'ın haklı olarak dikkat çektiği gibi bu tavırla genelde de olsa bir epistemolojik nedenle tarihsel bir figür ve eylemlerinden şüphe, otamatikmen diğer bütün tarihsel şahsiyetler ve eylemlerinden aynı şekilde şüphelenmeye neden olacaktır; ve böylece onların sorgulanıp kontrol edilmesi için hiç bir şey ve hiç bir dayanak, ölçüt kalmayacaktır (Anscombe, 1981: 82-92).

Başka bir ifadeyle, ne Hume'un referans verdiği Caesar'ı var olabilecekti, ne de biz bu araştırmada Hume'u varlık (filozof olaması bakımından) sınıfında mütaala edip söylediklerini incelemeye tabii tutacaktık. Daha kötüsü bilginin iletimi, dolayısıyla 'bilgi toplumu' diye bir şey olmayacak bireyler kendi iç dünyalarına hapis olup kalacaklardı.

Fakat, öte taraftan Hume'un şu veya bu şekilde raporla ilgilenmesi ve kendi genel bilgi teorisi çerçevesinde temellendirmeye çalışması Hume'un ama doğru ama yanlış ortaya koyduğu şeylerin inkarını ve göz ardı edilmesini gerektirmez ki, bu tür bir yaklaşım felsefi bir tavırla da bağdaşmaz. Bu gün bu tesbitin doğruluğundan olsa gerek ki; Hume'dan etkilenerek çağımızın son çeyreğinde kimi filozoflar (Mcintosh, Vendler, Quine-Ullian, gibi) kozal merkezli bilgi teorileri ortaya koymuşlardır.

Dördüncü Bölüm
Reıd'in Sağduyu Felsefesinin Takdimi

Araştırmamızın şimdiye kadar ki bölümlerinde iletişim bilgi kuramına yönelik çeşitli felsefi yaklaşımların varlığından söz ettik. Bu çerçevede bir önceki Bölümümüzde Hume'un deneyci ve indirgemeci felsefi yaklaşımı ve iletişim bilgi kuramı öğe ve ilkelerini sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde analiz edip sorguladık. Sonuçta bu yaklaşımın bizi felsefi ve uygulama açısından bir yere götüremiyeceğini ve özellikle genel bilgi ve iletsel bilginin şüphe ve metodik ipotek altında olduğunu gördük.

Diğer taraftan, sözü geçen negatif iletişim kuramın alternatifi olduğunun da tesbitini yaptık. Şimdi, sağduyu tümcii ve pozitif iletişim bilgi kuramı adını verdiğim bu alternatif kuramın bir sonraki bölümümüzde (V. ve VI.) analizine geçemeden önce, bu bölümümüzde Reid'in sağduıyu felsefesi ve sağduyucu yaklaşımın serimini yapıp, ana çerçevesinin takdimini yapalım.

Bu serimi yapabilmek için öncelikle şu sorulara tatmin edici cevaplar vermek gerekir: Neden Thomas Reid'in sağduyu felsefesi konu ve ınodel olarak seçildi? Reid kimdir? Sağduyu felsefesinin yapısı, önemi ve işlevi nedir? Sağduyu felsefesi iç ve dış örgüleri ve ilkeleri nelerdir? Tümcü yaklaşım ne demektir? Bu yaklaşımın önem ve özellikleri nelerdir? Sağduyu felsefesinde bilgi, bilen, bilmek, bilgilenmek, bilgilendirmek, bilgi kuramı, iletişim bilgi kuramı, bilme eyleminin öğe ve ilkeleri nelerdir? Bilmeklik veya iletsel bilginin, iletinin ahlaki bir boyutu ve yaptırımı var mıdır? Varsa neden ve nasıl? Sağduyu felsefesi tümcü iletişim bilgi kuramından neler beklenebilir? Örneğin, bu kuramın uygulanabilirlik özelliği var mıdır? Ve genelde iletişim temelli bir Etik ve Humanizma, özelde de sağduyu felsefesi tümcü iletişim bilgi kuramı Etik'inden ve Hümanizmasından söz edebilir miyiz?

Bu çerçeveden hareketle, ilk soru grubunu oluşturan: Reid kimdir? Sağduyu felsefesinin önemi ve özelliği nedir? Neden Thomas Reid'in sağduyu felsefesi konu ve ınodel olarak seçildi?

Sağduyu felsefesi iç ve dış dinamikleri ve ilkeleri nelerdir? sorulara cevap vermekle başlayalım. Reid'in kurucusu olduğu sağduyu felsefesi (common sense philosophy) ve etkileri kendinden hemen sonra, Reid'in memleketdaşı olan Şair Robert Burns, James Tennant'a bir mektubunda şu şekilde ifade edilir:

"Göz atman için sana iki keskin filozofu göndermekteyim.
Sempatik hissedişi ile Smith,
Ve sağduyuya müracaatı ile Reid,
Filozoflar kavga edip yırtındılar,
Yunanca ve Latincenin posasını çıkardılar,
Ta ki, kendi imalları olan mantıkları yorulana
Ve bilimin derinliklerinde boğulana kadar
Şimdi onlar sağduyuya başvuruyorlar (yani)
Kadınların ve sokaktakilerin ne görüp ne hissettiklerine!" (Lehrer, 1989).

Öte taraftan, hep eleştiriye ve Reid'in kendisinin ve felsefesinin yanlış anlaşılması konu ve yorumuna neden olan Reid felsefeye seslenişini de peşinen belirtmekte fayda var. Reid sağduyudan uzak olan felsefeye şöyle seslenir:

"Hayran duyulan felsefe! ışığın kızı! bilgi ve bilgeliğin ailesi! şayet sen o isen, belli ki sen henüz insan zihni üzerine doğmamaktasın, bizi ışıklarınla kutsamadın da (ancak) onlar insan yetenekleri üzerine yeter derecede görünen bir karanlık bıraktı, ve daha mutlu ölümsüzlerin hoşlandığı güvenlik ve sukuneti rahatsız etmeklik ki, onlar senin kutsal masana ulaşamadıkları gibi senin etkini de hissetmediler! Fakat eğer, gerçekten, sen yaratmış veya icad etmekte olduğun şu bulut ve fantomları uzaklaştırmak için güce sahip değilsen, kötü ışıkların ve bu cimriliğin ile birlikte çekil; Ben Felsefeyi beyhude görüp rehberliğini reddederim - bırakın benim ruhum sağduyu ile birlikte olsun."(Lehrer, 1989)

Asrımızın felsefe alanında ikinci yarısı hariç *sağduyu* kavram ve olgusu ve felsefesini söz konusu etmeklik, bön realistlik ve felsefenin ruhunu anlamamaklıkla özdeş tutulmuştur. Hatta kaygan zeminde olmaklık ve entellektüel araştırıcı, soruşturucu kaygı ve tavırdan uzak, bu sebeble de felsefi utanç ve alay konusu olarak görülüp değerlendirilmiştir.

Peşinen bu tür bir sağduyu yorumunu benimsemediğimi ve yine yanlış ve saptırılan entellektüalizm ve sağduyu adına katılmadığım gibi, bu araştırmanın içerik mantığı ve sistematiğinden de anlaşılacağı üzere, sağduyu adına kınadığımı belirtmek isterim. Fakat şu gerçegin de altını aynı ciddiyetle çizmek isterim ki, sağduyu yaklaşımı ve felsefesiyle uğraşanın her felsefi inceleme ve sorgulama konusunda olduğu gibi, sağduyu kavram ve olgusunun net bir şekilde sorgulamalı olarak ortaya konması ve bunun üstüne de ancak sağduyu felsefi sistematiğinin inşa edilebileceğini idrak etmek zorunluluğu vardır.

Bu gerçeğin bize yansısı kendi araştırma çerçevemizde sağduyu kavram, olgusu ve felsefesini bizim anladığımız şekilde ortaya koyup diğer anlayış ve yorumlardan şayet ayrılıyorsa ayrı tutmaktır. Sağduyu kavramının kullanım ve yorumunu en azından üç grupta topluyabiliriz. Bunlar:

1.) Sağduyu kavramının sıradan kullanım ve yorumu;

2.) Felsefi kullanımı; ve

3.) Reid'in kendine özge kullanım ve yorumu. (Açıköz: 1997)

Fakat bu üç kullanım türünü inceleme altına almadan önce, kısaca sağduyu bileşik teriminin etimolojik açılımını yapmakta fayda görüyorum.

IV.1. Sağduyu Kavramının Etimolojik Açılımı

Sağduyu kelimesi veya dilsel hissediş söz konusu olduğunda "ortak duyum", ortak ve duyumdan oluşan bir bileşik kelimedir. Zıttı ise saçma veya aykırı olarak ifade edilebilir. Bu anlamda ne zaman sağduyu veya ortak duyum bileşik kelimelerini kullandığımız da aklımıza zıttı olarak genele aykırı ve saçma kelimeleri gelmelidir. Akarsu (1984) sağduyu kelimesinin eski Türkçede hasse-i selime'ye karşılık geldiğini ve akılla (yani akl-ı selim) eş anlamlı olduğunu; Descartes'de doğru ile yanlışı birbirinden ayırma ve doğru yargılama gücü; günümüzde ise gündelik hayatta iyi yargılama gücü olarak tesbit eder.

Öte taraftan, Grave (1960) "Common Sense - Sağduyu" adlı makalesinde Oxford sözlüğünden şu anlamları seçer ki; onlar bizim araştırma çerçevemizede karşılık gelir. Grave'in üç anlam

öbegi bizim üçlü sınıflamamıza alt yapı oluşturabilir. Bu anlamlar:

1.) Sıradan anlayış ki bu olmadan insan ya akılsız ya da özürlü olarak nitelendirilir;

2.) Günlük sıradan işlerde kullanılan pratik, ani hüküm verme ve çözüm gücü; ve

3.) Öncel olan doğruların fonksiyonu ve alanı olarak sıralanır (Grave, 1967).

Bu anlamlar zinciri, sağduyu kavram ve olgusunun anlam ve fonksiyonel alanını sınıflamamız söz konusu olduğunda, Grave'in ilk iki anlam maddesi bu kavramın sıradan yorum ve kullanılmasına karşılık gelir. 3. Maddesi, öncel olan doğruların fonksiyonu ve alanı ise felsefi anlam ve yoruma karşılık olarak alınabilir. Biz bu tasnife üçüncü anlamlandırma ve yorumlama sınıfı olarak Reid'in kendi özel yaklaşım ve yorumunu söz konusu edeceğiz ki, o da insanlığın genel, hissediş ve hükümlerine karşılık gelen sağduyu kavram ve olgusudur.

IV.2. Sokak ve Sağduyu

Genelde gündelik hayatlarında, sıradan insanlar ve gerçekte diğerleri de sağduyu kavramını şu iki kalıba yönelik kullanırlar:

1.) "Sağduyu şunu veya bunu gerektirir ki ...", ve

2.) "Şu veya bu eylemi yapıp, yapmamak veya bilip bilmemek sağduyu konusudur."

Bu çerçeve dikkate alındığında, fırıncı da filozof da bir ve aynıdır ve aynı şekilde bu kalıplara müracaat edecektir. Fakat bu yorumda şu şekilde bir problem karşımıza çıkar ki, göz ardı edilmemelidir. Bu iki şahsın da pratik hayat sözkonusu olduğunda bilgi ve deneyimleri nicelik ve nitelik yönünden farklılık gösterebilir. Sonuçta da Wittgenstein'ın ifade ettiği noktayı haklı çıkarır. Onun ifadesiyle:

"Felsefi bir probleme sağduyu cevabı yoktur. Bir kimse sağduyuyu filozofların ataklarına karşı ancak onların problemlerini çözerek savunabilir yani, onların sağduyuya ataklarına neden olan iştihalarını tedavi ederek; yoksa sağduyu görüşünü yeniden formülüze ederek değil."

IV.3. Filozofların Sağduyuya Yönelimleri

Düşünce tarihinde sıradan insanlar ve filozoflar gündelik hayatlarında sağduyunun pratiğe yönelik sıradan gündelik olgulara ilişkin ilkelerini ve yargılarını devamlı olarak kullandılar. Fakat bu kullanım ilginçtir ki, bu sıradan çerçevenin dışına çıkmadı veya çıkarılmadı. En iyimser tavırla ifade edecek olursak, sağduyu gündelik pratik işlere yönelik insanların evrensel yargısı olarak değerlendirilip kullanıldı. Reid'e kadar olan zaman biriminde bu çerçevenin dışında tutulacak muhtemel filozoflardan bir kaçı şunlardır: Aristo, Descartes ve Buffier. (1661-1737).

Sağduyuya çok nadiren felsefi anlamda ve alanda baş vurulmasının nedeni, felsefede genelde ne zamanki felsefi şüphecilik ön plana çıkmış, gerek Descartes'inki (1596-1650) gibi metodik şüphe ve gerekse Hume'unki (1711-76) gibi gerçek şüphecilik ortaya çıkıp, etkili olmaya başladığında bir alternatif kurtarıcı olarak düşünülmesinden kaynaklanır. Bu tarihi tesbitten hareketle biz sağduyu felsefesini ve kullanımını felsefi paradox, çıkmazlar ve şüpheciliğe karşı yöneltilmiş doğal reaksiyonu baş kaldırı olarak değerlendirebiliriz. Fakat bu doğal reaksiyon ve başkaldırı tek taraflı bir süreç değil, aksine çift taraflıdır.

Bir kimse, filozof, sağduyuyu felsefi akli öngörü ve yargılama zemini olarak değerlendirip kullanabilir. Onyedinci yüzyılda Descartes'in metodik şüphesinin olumsuz sonuçlarını memleketdaşı Buffier çok iyi gözlemledi ve sağduyuya müracaat ederek ona karşı çıkıp, oluşturduğu olumsuz sonuçlarının tedavisi yoluna gitti.

IV.4. Thomas Reid ve Sağduyu

Yukardaki tarihi sürecin onsekizinci yüzyılında Reid kendine özgü bütüncü sağduyu felsefe sistematiğini kurarak sağduyuyu:

a-) Hem bir hakem olarak başvuru yeri;

b-) Hem de felsefi problemlerin ve sorularının yargılama alanı olarak kullanıp Platon'dan başlayıp Fransa'da Descartes'in metodik şüphesine yol açan ve Britanya'da da Locke'la başlatılıp Berkeley ile devam edip çağdaşı ve memleketdaşı gerçek şüpheci Hume'un "idealar teorisi geleneği"nde deneyci felsefe ve indirge-

meci yaklaşımının şüpheci sonuçlarına cevap vermiş ve tedavisi yoluna gitmiştir. Reid'in eleştirisindeki ana figür Hume ve felsefesidir.

Gerçek şu ki, Hume'un "*İnsan Doğası Üzerine Bir Deneme - A Treatise of Human Nature*"ı Buffier'in Fransa'daki Descartes'in felsefesine yönelik reaksiyonundan çok daha güçlü bir reaksiyona ve başkaldırıya neden oldu. C. Fraser'inde (1819) belirttiği gibi:

"Hume'un felsefesi zihni bir intihar olarak şekillendirildi, bu nedenle ki, onu bir sistem olarak söz konusu etmek çok zordur" (Fraser, 1898: 83).

Reid'in reaksiyonu sağduyu felsefesinin sistematik olarak ortaya konması demek olan felsefe tarihinde, Aberdeen Çevresi, veya İskoç Doktorlar adı verilen bir akademisyen (Campbell, Beattie, Oswald gibi) gurubuyla Reid'in başkanlığındaki Aberdeen Üniversitesi, King's Koleji, Felsefe Bölümünde gerçekleştirildi. Hume'un felsefesini eleştirmek ve yerine bir alternatif getirmek için bu grup felsefenin yeniden şekillendirilmesi gereği üzerine ciddi bir şekilde düşünmeye zorlandılar.

Reid'in sağduyuya başvurusu ve kullanımı sorgulamadan uzak sıradan insanların bön realizmine eş tutarak, sıradanlığı düşünmekliğin üstüne çıkardığını iddia eden tarihsel ön yargıyı devam ettirerek burada bazıları ilk bakışta baştan bu sağduyu baş kaldırısını bir hiçe indirgeme çabası içersine girebilir. Nitekim bazı filozoflar bu girişimde bulunmuşlardır. Fakat Reid'in kitaplarından da kolayca anlaşılacağı gibi, bu tür bir anlayış gerçekten ciddi bir inceleme, araştırma yapılmaksızın acelece ortaya konan bir ön yargıdan başka bir şey değildir.

Fraser'in de haklı gerekçelerle işaret ettiği gibi:

"Şayet bu iddia doğru ise Reid'in felsefenin düzenleyici ilkesini sağduyuyla uğraşarak ifade etmesi kendi kitabını felsefe literatürünün dışına koyması gerekirdi. Aksine, Reid'in *Inquiry* sindeki iddialarının Hume tarafından derin felsefi nitelikteliğinin belirtilmesi bir yana (bu kitap) Reid'in kendisini bu tür varsayım ve suçlamalardan koruyacak durumdadır."(Fraser, 1898: 86)

IV.5. Reid'in Sağduyu Felsefesi Dinamiklerinin Eleştirel Serimi

Reid'in *Inquiry* (Soruşturma) ve diğer iki *Denemesinde* (Aktif ve Zihni Güçler - Active and Intellectual Powers) sağduyunun kendiliğinden delilli bir ilk ilkeler bütünü olarak anlaşıldığı ve diğerlerinin de (öteki düşünürler) bu şekilde anlaması gerekliliğini savunduğu görülür. Reid'in sağduyuya baş vurusunun ve onu felsefesinin temeline hem hakem, hem de yönlendirici bir zemin olarak görmesinin iki sebebi vardır.

Birincisi yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Hume'un indirgemeci ve şüpheci felsefesini sistemli bir şekilde eleştirip reddetmesinden kaynaklanmaktadır.

İkincisi ise, kendi alternatif felsefesini ortaya koyması şeklinde açığa çıkar. İkisinde de araç sağduyudur. Bundan dolayıdır ki, kendisi haklı olarak "sağduyu filozofu", felsefesi de "sağduyu felsefesi" diye adlandırılır.

Bu giriş hazırlık alt yapısından sonra, Reid'in sağduyu felsefesini genelde şu maddelerle ifade edebiliriz.

I.) Felsefe tarihçileri tarafından Reid'in bir filozof olarak başarısı ve şöhreti Descartes ile başlayıp Britanya empiristlerinde özellikle Hume'da odaklaşan kendi ifadesiyle "idealar teorisi"ne getirdiği güçlü eleştiriyle elde edildiği yolundadır. Biraz daha açacak olursak, algılamada düşüncenin ani objesinin zihinde idea cinsinden simgelenmesi anlayışı epistemolojide pek çok problemlere sebeb olmuştur. Şöyle ki, Locke'la başlayan birincil nitelikleri esas alınan maddi objenin bilgisi müphem bir zemine mahkum edilmiş ve böylece epistemolojik problemler zinciri başlatılıp Berkeley'in idealizmine yol açarak tutarsızlıkta zirveye ulaşmıştır.

Aynı zeminde yürüyen Hume doğal olarak maddi ve ruhsal özlerin varlığını reddetmiş veya en azından ciddi şüphe duymuştur. Hume'a göre biz, bizim bile olduğu şüpheli bir takım imgeler (ideas) ve izlenimlerle başbaşa bırakılmış durumdayız. Fakat bu çalışmanın içeriğinden de anlaşılacağı üzere göreceğiz ki, Reid sadece usta bir eleştirici değil aynı zamanda kendi içersinde iç dinamikleri ile epistemolojide, zihin felsefesinde, metafizikte, eylem ve ahlak felsefelerinde bir felsefi sistematiğe ulaşmış özgün bir filozoftur.

II.) Reid haklı olarak sağduyu felsefesinin kurucusu ve sağduyu filozofu diye adlandırılır. Fakat bu adlandırma beraberinde bilgiyi ve bilme eylemindeki felsefi tavrı sıradan sokaktaki soru sorma, yargılamadan uzak atıl bir insanın durumuna indirgemeye yol açan Reid'e yönelik bir suçlamayı da beraberinde getirir. Bu tavırda Dr. Johnson'un Berkeley'in idealizmine karşı çıkarken taşı tekmele ilkel tavrıyla aynileştirilebilir. Fakat Reid'in sağduyuya yönelim ve kullanımı tavrı kesinlikle Johnson'un tavrından çok uzak ve beride olduğu gibi aynı zamanda felsefi yetkinlik ve mükemmellik ihtiva eder.

Reid'in sağduyu felsefe sistematiğinin karekteristik özelliklerini özelde şöylece maddeler halinde sıralayabiliriz.

1.) Aktif bir Ben'in varlığı. Bütün düşünce faaliyeti pratik ve teorik güce sahip aktif bir Ben'in zorunlu varlığı üzerine konulur. Bu varlık: aktif bir eyleyen, algılayan, hayal kuran, yargılayan, hatırlayan, ileten ve iletilen bir Ben'dir.

2.) Düşünme eylemi, zorunlu olarak bir düşünen öznenin fonksiyonel varlığını gerektirir. Aynı zamanda düşünmeklik bir nesne veya konuya dair olmalıdır. Reid, Husserll'in "şuurun yönelimi" veya yönelim özelliğini başka bir ifadeyle, bir şey'e ilişkinliği, dairliği veya hakkındalığını daha önceden ortaya koymuştur. Reid'e göre, düşüncenin objesi veya nesnesi zihinsel olabilir. Fakat çoğu zaman hayal kurma örneğinde görüleceği üzere böyle değildir. Sonuçta, düşüncenin nesnesi kesinlikle bir imge (idea) değildir.

3.) Pratik zekamızı kullandığımızda farkına varırız ki, eylemlerimiz üzerine nesnel yaptırımlar söz konusudur. Böyle bir yaptırımlar zinciri bizim eylemlerimizde özgürlüğümüzün varlığını veya en azından varsayımsal seviyede zorunlu kılar. Reid'e göre, kişi, irade ve akıl ile donandırılmış aktif bir karakter taşıyan eyleyendir. O, bu yönüyle diğer canlı-cansız varlıklardan ayırılır. Bu yüzden, kişinin eylemleri doğadaki olaylardan ve doğadaki diğer varlıkların davranışlarından farklıdır. Çünkü, insan eyleyendir, ama onlar olaylar veya davrananlardır. Kişi özgünce ve özgürce eyler. Fakat onlar kendi içlerinde iç faktörlere veya dışlarındaki dış faktörlere bağlı olarak ortaya çıkartılan edilgen olaylar, edimler veya davranışlardır (Açıköz, 1997).

Reid'in sağduyucu epistemolojisini oluşturma sürecinde: ilkin bilgi kuramının *Inquiry*'de temelini atıp, *Zihinsel Güçler* adlı eserlerinde genişlettiği insanın yapısı veya oluşumu gereği doğuştan gelen zihin fonksiyonları, sağduyu ilkeleri üzerine bina etmiştir. *Aktif Güçler* adlı kitabı ise bu epistemolojinin insanın hem kendi iç bütünlüğünde hem de dışa açılımında yine insanın kendi özgün ve özgür eylemleriyle uygulamaya dökmesidir.

Lehrer terminolojisiyle ifade edecek olursak, *Zihinsel Güçler*, zihni bir içe-dönük sistem olarak değerlendirir. Öte taraftan, *Aktif Güçler* zihni dışa dönük veya dışa açılım sistemi olarak ele alır. Bu tür bir sınıflama, ilk bakışta, sanki gerçek bir ayrım varmış gibi bir kanaat oluştursa da, gerçekte böyle bir ayrım söz konusu değildir. Aksine bu iki ayrı gibi gözüken değerlendirme birbirini tamamlar ve tamamlaması da zorunludur. Eğer formülüze edecek olursak, Tümcü sistem ve yaklaşımı = içedönük sistem + dışa dönük sistem. Reid'e göre, eğer bir ahlaki özellik olan vicdan geçekten varsa, bu otomatikmen ahlaki bilginin de varlığının gereğini ortaya koyar. Reid bu sistematik bütünlüğü genel bir ifadeyle şu şekilde belirtir:

"İnsan zihnin etkinliklerinin Anlaıma ve İrade olarak bölümü çok eskidir, ve genelde çokca kabul görmektedir; ilki bütün bizim spekülatif, sonuncusu bütün bizim aktif güçlerimizi kapsar"(Reid, 1969a: 7).

Bu yüzdendir ki:

"Bizim güçlerimizin doğru bilgisi, teorik veya pratik olsun, şimdiye kadar bizde gerçek bir önem oluşturmuştur, onların ortaya konmasında bize onun yardım etmesinde olduğu gibi. Ve gerçek insan farkında olmalıdır ki, adam akıllı eylemek, doğru düşünmek veya yeterli tartmaktan daha çok değerlidir. Değerli ve övgüye layık her şey bizim gücümüzü doğru kullanımımıza dayandırılmalıdır; kötü ve suçlanabilir her şey onun yanlış kullanımına... Bilgi değerini bundan alır ki bizim gücümüzü genişletir ve ona baş vurumuzda bizi yönlendirir" (Reid, 1969a: Deneme, I, ı. böl).

Kitabımızın başında belirttiğimiz gibi, Reid'in sağduyu kavram ve olgusuna bir yaklaşım tarzı ve bir düşünce sistemi olarak ele alınmalıdır. Reid'in sağduyu bilgi kuramında, algı modelinin en önemli faktörünü özne ve nesnenin yönelimsel bir ilişkide

bulunmasıdır. İlişkinin özne ve nesnenin fonksiyonel birlikteliği ve ontolojik olarak bağımsızlığı esastır. Bu nedenle, tıpkı algı modelinde olduğu gibi, bu özelliğin diğer zihinsel eylemlere bir örnek oluşturmaktadır.

Bu çerçeve esas alınarak, Reid epistemolojisinde algının statüsünü yönelimsel ilişkiyi akılda tutarak maddi olandaki nesne ile özne arasında zihinsel bir köprü olarak değerlendirelebilir. Bu köprüyü bilginin elde edilmesi söz konusu olduğunda ancak zihinsel teorik ve pratik güçlere sahip, akıl ve irade ile donandırılmış bu özelliklerinin içe-dönük sisteme ilişkindir. Öte yandan, buna ilave olarak dışa-dönük sistemde kullanmasıyla, ve bu kullanım sonucuda kendi sosyal çevresine ve dış dünyaya bir şeyler katıp uygarlık ürünlerini ortaya koyabilen bir özne tarafından yapılır.

Hume kendi felsefesindeki problemini veya çıkmazını şu şekilde ortaya koymuştu: Algılayan (zihin) ile algının sonucu olan izlenimler veya idealar arasında gerçek bir ilgi kuramadığını, ve sonuçta da bu ilginin kurulup kurulamıyacağından da emin olmadığını ifade ederek tekbenciliğe kapı aralıyordu. Bu sorunlu açmaz bir bakıma felsefi sistemini oluşturma da Reid'e hareket noktasını göstermişti.

Reid işte bu problemi çözmek için sağduyu ile yola çıkıp, bu çerçevede bilgi kuramını oluşturdu. Reid yönelip kullandığı kaynaklardan biri de insanın yapısında bir potansiyel olarak varolan sağduyu inanç ve ilkeleriydi. Bu ilke ve inançlar bütünü Hume'un izlenimlerinden ve idealarından daha kapsamlı daha köklü ve en önemlisi bunlara dayanarak Hume'un izlenim ve ideaları elde edilebilinirdi. Başka bir ifadeyle, temelde ve esasda olanlar bu inanç ve ilkelerdi. (Reid, 1969a: Deneme, I, ı. böl).

Sağduyu inanç ve ilkelerinin genel geçerliliği, sıradan insanların kabulünden kaynaklanan bir durum değil, her insanın doğasında olan ve bu doğanın onların varlığına ve doğruluğuna ilişkin zorlaması ile ortaya çıkmış olmasındandır. Aynı zamanda ortalama bir anlayışa sahip olan bütün insanların da benimsemiş oldukları bir inanç ve ilkeler bütünüdür. Reid bütün bilimin ve akıl yürütmenin temeli ve dayanağı olan bu inanç ve ilkelere sağduyu prensibleri adını verir.

Önceden de belirttiğimiz gibi, Reid'in sağduyu anlayışı ve yorumu çok geniş kapsamlı ve felsefece tekniki özellik taşır. Kimi zaman Reid sağduyuyu bütün insanlara açık ve ortak olan bir zihin gücü diye takdim edip, bu güçle insan inançların kendiliğinden delilli olup olmadığına yönelik hükümlerin verilmesinde bir vasıta olduğunu söyler. Biz daha önce sağduyu teriminin kullanım ve yorumunu genelde, Reid'inkini de özelde incelediğimiz için burada sadece yargılama sürecinde kimi zaman delil kimi zaman da sebep (ereksel) olarak fonksiyon gören sağduyu ilk prensiblerinin statülerini inceleme altına alacağız.

Bu ikili anlamda sağduyu, doğruyu belirlemede bir tarafta ölçüt, diğer tarafta yeti olarak işlev görürken bir de karşımıza yargılama zemini olarak ortaya çıkar. Ben bu yönünün sağduyunun aktif yönü olarak anlamanın uygun olacağı kanaatindeyim. Çünkü, bu ölçütlüğün ve yetinin uygulanması için ortada olan bir yargılama zemininin olması gerekir. Bu ilişkiyi açıklamak için Reid'in kendi mahkeme benzetmesini esas alarak bir ileri adım daha atalım.

Mahkemeyi sağduyu ilk prensiblerinden oluşturulmuş bir sağduyu hukuku ve bu ilk ilkeler doğrultusunda eğitilip, öğretilen hakimlerden oluşan bir sağduyu mahkemesi olarak nitelemek gerekir. Sağduyu hukuku, yine kendi ilk prensiplerinden elde edilen sağduyu bilgisiyle özdeş kılınır. Bu şunu gösterir ki, her hükmün doğruluk değeri doğuştan ortaya çıkan bu temel ilkelerin varlığının isbatına bağlıdır (Reid, 1969a: Deneme, vii, ii. böl)

Öte yandan Reid'in ileri sürdüğü bu ilkelerin evrensel, genel ve geçerliliğine dair iddiasına karşı çıkılabilir. Çünkü, bunları insanların bir kısmı benimserken diğer bir kısımı benimsemeyebilir, dolaysıyla izafi bir özellik taşıyabilirler. Reid'in cevabı ise şu anlayışa koşut ortaya konur: sağduyu birbiriyle iletişimde ve ortak eylemlerde bulunan insanlar arasında paylaştıkları bir yargılama durumu ve derecesidir. Bu yüzden, sağduyu inanç ve ilkeleri günlük insan eylemlerinin yanısıra bilimsel araştırmanın temeli ve en önemlisi genel ve özel bilgi edinmenin kaçınılmaz doğal bir kaynağıdır. Bu eleştirel yaklaşım beraberinde şu sorularıda birlikte getirir. Bu ilkelerin varlığını nasıl ortaya koyup ispatlayabiliriz? Bu ilkelerin yapı ve önemleri nelerdir? Bu ilkelere sahip miyiz? Eğer sahipsek, onlara uymak zorunda mıyız?

Eğer Reid sağduyu felsefesi, bilgi kuramı ve özellikle iletsel (iletişim) bilgi kuramını her yönüyle anlamak ve sorgulamak istiyorsak, şu soruya verilecek cevaplar gerçekten önemlidir: Reid'in devamlı olarak baş vurduğu bu sağduyu ilk ilkelerinin doğası ve varlık statüleri nelerdir? Öncelikle onun için sağduyu hükümleri ister önerme isterse cümle durumunda ortaya konsun bunlar gerek yapı ve gerekse fonksiyon açısından sezgisel ve kaçınılmazdırlar. Reid bu hükümleri şu şekilde takdim eder:

"Yargılama onların zorunlu olarak anlaşılmasını takip eder, ve ikisi birlikte doğanın işi olup, bizim orjinal güçlerimizin sonucudur. Delil için araştırma ve iddiaların tartımı yoktur; önermeler birbirinden çıkarsanamazlar; o kendiliğinden kendinde doğruluk ışığına sahiptir, birinin diğerinden ödünç alma durumuda yoktur. Son tip önermeler, ne zaman ki bilim konularında kullanılır, aksiyom statüsündedirler; ve hangi durumda kullanılınırsa kullanılsın onlar, kendiliğinden delilli doğrular, ortak nosyonlar, sağduyu ilkeleri, ilk ilkeler olarak adlandırılırlar" (Reid, 1969a: Deneme, I, ı. böl).

Reid bu takdime ilave olarak ilk inanç, ilkelerin genel, geçer ve doğruluklarına ilişkin olarak şu dört noktaya dikkati çeker.

1.) "Akıl yürütme ile elde edilen bütün bilgiler bu ilk ilkeler üzerine inşa edilmelidirler."

2.) "Bazı ilkeler kesin sonuçlara yol açarken diğerleri en yüksekten en aşağısına kadar olmak üzere farklı derecelerde ihtimaliyetlere yol açar... fakat en aşağı ihtimaliyat derecesi mutlak kesinlik durumunda olduğu gibi ilk ilkeler üzerine inşa edilmelidir."

3.) "Gerçekten bu ilkeler her türlü araştırmada temele konursa insan bilgisinin dengeliğine ve buna bağlı olaral gelişmesine neden olacaktır."

4.) "Dürüst ve içten insanlar, bu ilkeler ve fonksiyonlarında farklılık gösteremezler"(Reid, 1969a: Deneme, I, ı. böl).

Sağduyu inanç ve ilkelerin bütün insanlar için genel ve geçerli olduğuna dair ölçütler şöyle sıralar:

I.) Bu inanç ve ilkelerin genel geçer ve evrenselliği;

II.) Bu inanç ve ilkeler felsefi düşünce aşamalarından çok önce bütün insanlarda oldugu ve esas alınması;

III.) Bunların inkarının bir boyutta saçmalıga karşılık geldiğine ilişkin olan evrensel kanaat; ve

IV.) Bunları inkar edip ciddi bir şekilde şüphe duyanların kendi günlük hayatlarındaki eylemlerde onları esas alıp bu yönde hayatlarını devam ettirmeleridir (Reid, 1969a: Deneme, I, ı. böl).

Reid, sağduyu felsefesinin iç dinamikleri demek olan zihnin ilk ilkelerini iki gruba böler. Bunlar:

a.) Olası doğruların ilk ilkeleri ve

b.) Zorunlu doğruların ilk ilkeleri şeklindedir.

Reid'e göre bunlar, karşıtları mümkün olmayan zorunlu ve değişmez doğrulardır; veya diğer bir grubu, başlangıca ve muhtemel bir sona sahip güç ve irade etkilerine bağlı olarak olumsal ve değişebilen özelliktedirler. Gerçekte Reid, birinci grup ilkeleri Hume'un şüpheci ve yıkıcı olan felsefesine alternatif olarak ortaya koymuştur. Hume zihin ile nesne arasındaki ilişki söz konusu olduğunda bu ilişkiyi en iyimser yorumda yapısal alışkanlığa indirgemektedir.

Bu alt yapı üzerine olumsal ilk ilkeleri sayacak olursak, bunlar:

1.) Var olan her şeyin şuurundayım. Şuur sadece zihinsel eylemimizin kavramlarını değil varlığın bilgisi ve ani hüküm sağlayan zihnin orjinal bir fonksiyonudur.

2.) Varlığının ve fonksiyonunun şuurında olduğumun düşüncesi veya düşünmekliği bir düşünenin düşünmeleridir ki, o düşüneni ben, kendim, benim zihnim ve kişiliğim olarak adlandırırım.

3.) Benim açık ve net olarak hatırladığım şeyler gerçekten olmuş şeylerdir.

4.) Geçmişte en uç noktaya kadar hatırladıkları açık ve seçik olarak götürülebilen bir varlığın devamlılıktaki kişisel kimliği veya kendiliğini bulur.

5.) Bizim duyularımız vasıtasıyla net bir şekilde algıladığımız dış dünyadaki algılananların algılandıkları şekildeki var olmasıdır.

6.) İrademizin belirlemeleri ve eylemlerimizi ortaya koyarken kullandığımızın gücün varlığı ortadadır.

7.) Doğruyu yanlıştan ayırmak için kullandığımız doğal fonksiyonların yanlış olamazlar.

8.) İletişim içerisinde olduğumuz insanlar hayat ve zekaya sahiptirler.

9.) Kesin karakterdeki ses, vucud hareket, mimik ve jestleri kişilerdeki belli düşüncelerin, fikir ve projelerin varlığına işaret eder.

10.) Fikri konularda insan otoritesine ve aynı zamanda nesnel olaylara ilişkin insanın raporuna ilgi veya saygının mevcudiyetidir.

11.) Şartlara göre az veya çok kendiliğinden delilli muhtemel insanın iradesine bağlı olan pek çok olayların olmasıdır.

12.) Doğa olguları söz konusu olduğunda, olgu, her ne şekilde veya durumda ise aynı ortamlar oluşturulduğunda yine aynı şekil ve durumda olacaktır (Reid, 1969a: Deneme, I, ı. böl).

Şimdi ikinci grup "zorunlu doğruların ilk ilkelerini" ele alalım. Bunların doğruluk değerleri bakımından statüleri bizim doğal yapımızdan veya oluşumumuzdan kaynaklanan kendiliğinden delilli aksiyomların durumu gibidir. Fakat bu iki grupta da delil kaynakları aynıdır. Reid bu aksiyomatik özellikteki ilkeleri grameree, mantıka, matematike, ahlaka ve metafizike ilişkin olarak şu şekilde serimini yapar:

1.) Cümledeki her sıfat, cümlede var olan ve özelliklendirilerek ifade edilen veya anlaşılan bir şeye ilişkindir ki, her tam cümle bir yükleme veya fiile sahip olmalıdır.

2.) Her önerme ya doğru ya da yanlıştır.

3.) Hiç bir kimse gücü dahilinde olmayan şeye ilişkin suçlanmamalı ve sorumlu tutulmamalıdır; kendimize uygun görmediğimizi başkasına da uygun görmemeliyiz.

Metafiziksel ilk ilkeler ise şunlardır:

a-) Duyularımız yoluyla algıladığımız nitelikler bir özneye veya konuya ilişkin olmalıdır.

b-) Var olan şey bir nedene binaen var olmalıdır.

c-) Sebebe ilişkin biçim ve akli düzenlilik unsurları sonuçtaki işaret ve izlerinden kesinlik derecesinde çıkarsanabilir(Reid, 1969a: Deneme, I, ı. böl).

Diğer tarafta Hume, çok genel çerçevede algılamaya ilişkin olarak bu tür ilkelerden söz eder. Hume'a göre kozal ilişkiler veya algıların birbiriyle bağlanması ve bu algılar arasında kozal çıkarımların yapılması insan doğasında zorunlu olarak yer aldığı iddia

edilen "zihnin kalıcı evrensel ilkeleri" yoluyla olur. Hatta bu ilkeler Hume tarafından insan eylemlerinde zorunlu ve kaçınılmaz olarak nitelendirirlir. Hume'un kendi ifadesiyle:

"Kendimi yargılamak için, kurguda sonuçlardan sebeplere ve sebeplerden sonuçlara dair alışkanlık çıkışlı geçişte olduğu gibi, evrensel, kaçınılamaz ve kalıcı prensibler arasında ayrım yapmış olmamalıyım. (Bu prensipler) Bütün, bizim eylem ve düşüncelerimizin temelidir ki, böylece onların uzaklaştırılması üzerine insan doğasını aniden yok olmalı ve yıkılmalıdır"(Hume, 1989)

Fakat, III. Bölüm'de gördüğümüz gibi, Hume bu genel geçer prensibleri insanın alışkanlıklarına indirger. Felsefesindeki çıkış noktası bireysel deney veya gözlem ve gerçek şüpheden kaynaklandığı için pratikte reddedemediği, teoride de adını koymasa da, bu ilkelerin genel geçer statülerini tanımak zorunluluğunu hissetmesine rağmen, şüpheci ve deneyci yanı ağır basar. Böylece zihinsel refleks olarak bu ilkeleri insanın alışkanlıklarına indirgemekten başka bir çare bulamaz.

IV.6. Reid'in Sağduyu İletişim Epistemolojisinin Temel Öğeleri ve Üç Ana Sağduyu Hükmü

Reid'in insan eylemleri söz konusu olduğunda eyleyen ve birde eyleme muhatab olan eylenilen arasındaki zorunlu ilişkiye değindiğini, ve bugünkü terminolojiyle fenomenolojinin yönelimine karşılık geldiğini ifade ettik. Şimdi bu yönelimsel ilişkinin öğelerini Reid'in üç ana sağduyu hükmü ile birlikte özelde ele alalım ki, algılayan-algılanan, ileten-iletilen ilişkilerinin ontolojik ve epistemolojik temelleri açıkca ortaya konmuş olsun. Bu temel öğeler: Özne ve Nesnedir.

IV.6.1. Özne

Reid'e göre, her zihinsel eylem veya fonksiyon (algılama, duyum, hatırlama, kavrama, soyutlama, yargılama, düşünme ve tadına) zorunlu olarak akıl ve irade sahibi bir özne (birey, kişi veya eyleyen) gerektirir ki, bu özne bir şey (nesneye)e ilişkin olarak eylesin. Eylem eyliyeninden (öznesinden) ayrı tutulamaz.

Eyleyen teorik veya zihinsel gücünü kullarak şu eylemleri gerçekleştirir.

Örneğin: Algılama bir algılayan; duyum bir duyumluyan; hatırlama bir hatırlayan; kavrama bir kavrayan; soyutlama bir soyutlayan; yargılama bir yargılayan; düşünme bir düşünen ve tadma zorunlu olarak bir tadan gerektirir; ve iletme bir ileten ile gerçekleştirilebilir. Aktif gücünü kullanarakta irade eder; eyler, iletir ve söz verir.

Reid'in eyleyeni aktif bir güce sahip yani ortaya koyacağı eylem hakkında en azından kavramsal bilgi ve bu bilgiye paralel olarak eylemin, eyleyen tarafından diğer alternatifler arasında bizzat eyleyenin kendisi tarafından belirlenmesi, değerlendirmesi veya seçim gücüdür ki, bu güce Reid tarafından "irade" adı verilir. Fakat bu gücün bir fonksiyon alanı daha var ki, o'da karşımıza bu belirlenen, planlanan veya seçilen eylemin gerçekleştirme yönüdür. Bu anlamda, bu gücün kullanımına Reid tarafından yine irade adı verilmekle birlikte, iradilik çerçevesinde iradi eylem adı da verilir.

Aynı zamanda, iradilik veya irade etme yönelimseldir. Yani irade etmeklik, bir şey (her ne tür nesne ise o şey) üzerine olmalıdır. Başka bir deyişle, bir nesnesi olmalıdır ki, eyleyen bir şey'e dair irade etmelidir. Ayrıca yukarıda belirttiğimiz gibi, bir şeye (eyleme) ilişkin olarak irade etmeklik için irade sahibinin iradesini veya irade gücünü kullanacağı şey (irade etmekliğin nesnesi) hakkında en azından bir kavrama sahip olması gerekir.

IV.6.2. Nesne

Anlaşılacağı üzere teorik ve aktif güçlerin eylem alanına çekilip kullanımı bir şeye (zihinsel veya maddi) ilişkin olarak gerçekleştirilir. Reid'e göre, bu durumun tek istisnası duyum veya duyumlamadir. Yukarıda belirttiğimiz zihni eylem veya fonksiyonlar sadece bir eyleyen gerektirmez, ayni şekilde zorunlu olarak bir eylem nesnesinin varlığını da gerektirir. Algılama bir algılanana; duyum bir duyumlanana; hatırlama bir hatırlanana; kavrama bir kavranana; soyutlama bir soyutlanan; yargılama bir yargılanana; düşünme bir düşünülene, tatma bir tadılana; ve iletme bir ileti konusuna dairdir.

Sonuçta, bu iki zorunlu unsurun varlığından çıkaracağımız fikir: eğer bir eylem söz konusu ise, doğrudan teorik ve aktif güce sahip bir eyleyen ve üstüne eylenilen arasındaki ilişki akla gelmelidir. Bu ilişki dışsal bir dünyada gerçekleştirildiği gibi, kişinin içsel dünyasında da gerçekleştirilebilir.

IV.6.3. Üç Temel Sağduyu Hükmü

Eyleyenin bu iki güç ve ona paralel eylem sahasına dair kullanımı, aşağıdaki üç sağduyu inanç veya hükümlerinin varlık ve işlerliğinin direkt kabullenmekliği ile söz konusu edilebilir. İnsanda var olan sağduyu inanç ve hükümleri şunlardır:

1.) Bireyin kendi bireysel varlığına ilişkin olan inancı ve kendine özge devamlı olan bir varlık veya var olmaktalık kimliğine olan inanç;

2.) Bireyin kendini algılamasından bağımsız kendi dışındaki dış dünyada nesnelerin varlığına olan inanç; ve

3.) Doğadaki düzenlilik ve dolayısıyla bu düzenliliğin algılanıp, anlamlandırılması mümkündür. Bu mümkünlüğün de, birey daha önceleri ne tecrübe etmiş ise, o birikim üzerine tesbit edilecekleri, onlardan çıkarsaması şeklinde prensibe bağlanması, biçimindedir.

Birinci ve İkinci maddeler Reid'in sağduyu ontolojisinin temel taşlarını oluşturur veya şüpheci olmayan herhangi bir felsefi sistemin 1. ve 2. maddeler arasındaki ilişki özne ile dışsal bir nesne arasındaki sağduyu yönelimsel sistematiğinin kaçınılmaz öğeleridir. Bu öğelerin fonksiyon alanı nedensellik ve düzenliliğin hakim olduğu nesnel dış dünyadır, bu da 3. maddeye karşılık gelir. Bu üç maddenin fonksiyonel birlikteliği bizi Reid'in sağduyu bilgi kuramında direkt realizmine ulaştırır.

Beşinci Bölüm
Reid Ve Sağduyucu İletişim

V.1. Reid'in Sağduyu İletişim Bilgi Kuramı ve Algı Teorisi

Felsefede hemen, hemen bütün bilgi kuramları şu veya bu şekilde bir algı teorisi üzerine inşa edilir. Felsefe tarihinde algı kaynaklı bilgiden, filozoflar zaman zaman şüphe duydular. Çünkü öznenin bilme eylemini yönelttiği bilme nesnesine ilişkin algısal inanç yanıltıcı olabilir. Bu yanılgı nesne veya özne kaynaklı olabilir. Örneğin Descartes, algı nesnesine dair inancı ve bilgiyi, nesnenin ve algılayanın ontolojık statüsünü bilmesi açısından açık ve seçik bir duruma getirene kadar (metodik) şüpheci bir tavırla askıya almıştır.

Bu tavır Britanya deneycilerinde Hume'la (psikolojik veya gerçek şüphe) doruk noktasına ulaştı. Böyle bir tavırın mantığına Reid karşı çıkar. Çünkü Reid'e göre, bu tavırın sonucu algısal inançlar onları meşrulaştıracak bir delil veya isbat zemini bulunana kadar askıya alınmalıdır veya en azından kuşkuyla değerlendirilmelidir.

Eğer bu inançların doğruluğuna ilişkin yeterli bir delil ileri sürülüp ispat öne sürülemez ise, şüpheci yaklaşım meşruluk kazanır. Reid algı teorisini bu tür bir olumsuz yaklaşımı geçersiz kılmak ve bir alternatif olarak, kendi sağduyu direkt realizminin epistemolojik ve ontolojik temellerinin atmak için ortaya kor. Reid'e göre algı bir zihin fonksiyonu veya eylemidir ve üç ana unsur üzerine inşa edilir:

1.) Algı eyleminin kendisi;

2.) Algı eyleminin kendisinden bağımsız olan bir nesnesi; ve

3.) Hazır ve huzurda bulunan bu nesnenin herhangi bir akli çıkarımdan uzak sadece insanın doğal yapısından kaynaklanan varlığına ilişkin olan kavram veya inançlardır.

Reid'in algı teorisinin bir önemli yanı da algılayan (özne) ile algınan (nesne) veya algı eyleminin konusu arasındaki doğrudan aracısız ani yönelimsel ilişkiyi ön plana çıkarmasıdır. Bu direkt ve ani ilişkiyi algı örneğinde bir felsefi sistematiğe bağladığından dolayı, Reid şüpheci empirizmin izlenimler ve idealarını reddeder. Zihin eylemleri veya fonksiyonlarına "yönelim" adı verilecektir. Fakat Reid söz konusu olduğunda bu tür bir terminoloji kullanımından uzak durmakta fayda var. Çünkü, Reid bu kelimeyi zihnin özel bir fonksiyonuna yönelik kullanır.

Şimdi bu temel üzerine Reid'in kendi adlandırması ve yorumuyla felsefesinin oluşumunu bu teorinin kritiğine borçluyum dediği, Platon'dan başlayıp Descartes ile şekillenip Britanya empiristleri (Locke, Berkeley) ile özellikle Hume'la son şeklini alan 'idealar teorisi'ne karşı felsefi manifesto formunda ileri sürdüğü sağduyu algı teorisini detaylarıyla birlikte incelenmesinde gerekli olduğu düşüncesindeyim.

Çünkü, iletişim mekanizmasının sağduyu epistemolojisinde nasıl bir işlerlik kazandığının göstergeni ilk aşamada algı eylemidir. Ayrıca unutulmamalıdır ki, bir iletişim eyleminin gerçekleşmesi için hangi türden (duyumsal, saf zihinsel, psikolojik veya bunların birbirleri ile olan kombinazonu sonucu ortaya çıkan) olursa olsun temel bir algı eylemine ihtiyaç vardır. Kaldı ki, ileten ve iletilen aynı zamanda birer algılayan ve algılanandırlar.

V.1.1. Reid'in Empirist 'Idealar Teorisi'ni Eleştirisi

Reid nasıl ideal teoriye ve onun şüpheci sonuçlarına alternatif bir teori oluşturabilir? Bu alternatif olan teori neleri amaçlayıp hangi zemin ve ilkeler üzerine inşa edilmelidir? Bence bu sorulara cevap olarak Reid, en azından üç noktayı hedeflemelidir:

1.) Hume'un kabul ettiği ve empirist epistemolojinin ana öğeleri demek olan kurgusal izlenim ve idealarından kurtulmalıdır;

2.) Hume'un reddettiği zihnin varlığını ve dışsal dünya nesnelerin varlığını yeniden ortaya koymalıdır;

3.) Zihin ile nesne arasındaki zorunlu yönelimsel ilişkinin ortaya konması veya çağdaş fenomenoloji okulunun ifadesiyle; bir

öznenin kendi dışındaki nesnesine olan zorunlu yönelim ilişkisini, gerekçeleriyle birlikte, belirtmesi gerekmektedir.

Reid'in bütün zihinsel işlevlere yönelik teorisi, "bu işlevlerde işlevin nesnesi zihinde olan, asla zihnin dışında olmayan zihinsel bir şeydir" tezini ileri süren "ideacı teorisyenler"e eleştirel bir reddiyedir. Ayrıca bu teorisyenler için şuur'un nesnesi her zaman zihinsel olandır. Kısacası düşünme eyleminde olduğu gibi, çoğu durumda kurgulama eylemi de dahil olmak üzere nesne zihinsel olandır.

Algı durumunda ise, Reid'in reddettiği teoriye göre bu zihinsel şey duyumdur; veya kavramlaştırma ve duyumun birliğinin bir ürünü demek olan bir görünüştür. Bu bile hala zihinsel bir şey olan demektir. Fakat Reid bunların hepsine karşı çıkar. Çünkü algılanan veya algı nesnesi, dışsal bir nesne ve o dışsal nesnenin nitelikleridir. Örneğin, ağaç yoksa ağacın görünüşü de yoktur veya ağaç kaynaklı duyumlar da söz konusu edilemez. Algı, maddi nesnenin doğrudan farkında olmaklık halidir.

Oysa Hume bunu inkar ederek, küçük bir felsefe darbesiyle yok edileceğini savunur. Geriye kalanda, algı ve zihinsel imaj dışında zihne hazır ve nazır olan bir şeyin olmadığıdır. Örnegin, Bizim görüş alanımızda olan masa ondan uzaklaştıgımızda uzaklık derecemize koşut olarak küçülmeye başlar. Fakat bizden bağımsız olarak var olan gerçek masa bu değişilikten etkilenmez. Bundan dolayıdır ki, onun imajı zihinde hazır ve nazır olarak bulunur.

Reid'in bu açıklamaya karşı açıklaması ise, bu tartışmanın geçerliliği algı nesnesinin gerçek büyüklüğü ile görünen büyüklüğü arasında yapılacak olan ayrıma bağlıdır. Gerçek uzaklık uzunluk birimleri ile ölçülür. Görünen uzaklık ise, açı ile ölçülür. Varsayalım ki, gözle, nesnenin en uzak noktası arasında bir açı oluşturacak şekilde iki doğru çizelim. Bu açı yoluyla, görünen uzaklık ölçülebilecektir. Bu nesnenin hazırda olan masa olduğunu düşünelim. Bu ınasa görülüp ve gösterileceği gibi, ondan uzaklaştığımız sürece küçülüp yok olacaktır.

Öte taraftan, bu küçülme nasıl olurda bizim görmüş olduğumuz gerçek masaya karşılık gelmez? O masadan uzaklaştığımızda gerçekte masada algıladığımız cinsten bir değişim, farklılık, noksanlık veya fazlalık olmuş mudur? Gördüğümüz masa gerçekte de bu aşaınalardan geçmekte midir? Burada bizim görmüş olduğu-

muz masanın gerçek olmadığı sonucunu çıkarmak saçmalıktır. Bu analizin bizi götürdüğü yargı ise, belli bir ağacı algıladığımızdır, yoksa ağaç tarafından bizde oluşturulan duyumlamaları değil.

Reid'in birincil amacı, 'idealar teori'sinin her yönelim veya açılım durumunda, yönelim nesnesinin bir simge, izlenim veya duyum olduğu tezinin analiz ve eleştirisiydi. Bu yönelim Reid'e göre direkt olarak farkına vardığımız, zihin fonksiyonumuzdur. Bu yolla dışşal olan bir şeyin içsel temsili söz konusu olur. Öyleki bu durum hayal etmedeki veya kurgulamadaki (anka kuşunu kurgulamaklığım) dış dünyada olamayan bir nesne durumunda bile geçerlidir.

Fakat burada Reid'e haklı olarak bir itiraz yapılabilir. Hayal veya kurgulamaklığın nesnesi nedir? Başka bir deyişle, bu nesne (anka kuşu) zihinsel bir simge veya resim değil midir? Reid'in cevabı hayır değil olacaktır. Şöyle ki, benim kurguladığım anka kuşunun kendisi bizzat bir nesne, yoksa onun kurgulanmış simge, ideası veya resmi değildir.

Yönelimle karakterize edilen algı eylemi zihin fonksiyonlarından biridir. Düşünme eylemi üstünde düşünülecek bir nesne veya konuya ilişkindir. Kısaca, düşünme zorunlu olarak bir üstünde, hakkında düşünüleni gerektirir. Aynı şekilde kurgu veya kurgulamada bir kurgulanan hakkındadır. İrade etme, bir üstünde irade edilen şey hakkındadır. Umma eylemi bir umulanı gerektirir. Korku korkulanı gerektirir. Algılama bir algılanana ilişkindir. Peki, algılanan veya algılama konusunun ontolojik, epistemolojik, etik ve estetik statüsü nedir?

Biz maddi nesnenin niteliklerini algılarız. Örneğin, benim çalışma odasının penceresinden görüp algıladığım ağaçlar benim algılamamdan (ister onları algılayım ister algılamayım) bağımsız olarak büyüyüp gelişmekte var olmaya devam etmektedirler. Yine şu an üstünde yazı yazdığım masayı algılamaktayım ve benden bağımsız olarak var olmakta. Fakat, Hume bu tür bir yoruma benim ilgili nesneler hakkındaki algılarım bu nesnelerin simge ve izlenimlerinden veya duyumlardan başka bir şey değildir diyerek karşı çıkar. Hume'un kendi ifadesiyle:

"Bizim beyaz olarak gördüğümüz, sertliğini hissettiğimiz, bizim algılamamızdan bağımsız olarak var olduğuna inandığımız ve onu algılayan zihinin dışında kalan bir şey olan şu gerçeklikteki

masa; bizim varlığımız ona bir şey katmaz; bizim yokluğumuz onu yok kılmaz ... (düşüncesi) bize zihin huzurunda (veya zihne sunulan) bir imaj veya algıdan başka hiç bir şeyin olmadığını öğreten küçük bir felsefe tarafından kısa zamanda yıkılır".(Hume, 1989).

Reid, duyumun algının esaslı bir parçası ve bileşkeni olduğunu kabul eder. Duyumlama zihnin bir fonksiyonudur veya zihinsel bir eylemdir. Reid'in karşı çıktığı şey duyumun bir algı nesnesi olarak görülmesidir. Ağaçlar örneğinde olduğu gibi benim gördüğüm görsel bir duyum değil (ama bu duyum aracılığıyla) ağacın veya ağaçların ta kendisidir. Benim duyduğum işitme duyumu değil, işitsel bir sesdir. Reid duyumun veya duyumlamanın zihnin bir fonksiyon nesnesi olduğunu inkar etmiyor. Ben bir çürük elma kokusu aldığımda ani düşünsel bir eylemle sahip olduğum duyuma dikkatim yönelir. Başka bir ifadeyle, ben bir duyumu hatırlayabilir veya kurgulayabilirim.

Öte yandan, insan söz konusu olduğunda algı, sinir sistemi, beyin; duyu organlarını içeren fiziksel bir süreci gerektirir. Bu sürecin mutlak doğası fizyologlar ve nörö-fizyologlar tarafından ortaya konmuştur. Fakat algı bu sürece bağlı olmasına rağmen bu süreçle kimlikleştirilip aynileştirilemez. Algının kendisi bir algı objesinin farkındalığıdır. Yoksa fiziksel bir süreç değil aksine zihinsel bir süreçtir ve zihnin bir eylemi ya da fonksiyonudur. Böyle bir fonksiyon duyumların nesnesi olamaz ama sadece şuurun nesnesi olabilir. Öte taraftan, bizim zihnimizin fonksiyonlarının şuurunda veya farkında olmamız onların kesin kavramalarına sahip olmamız ile aynı şey değildir. Bu tür bir farkındalık için dikkatle yapılan bir içebakış deneyi gerekir ki, bunun da öğeleri şunlardır:

1.) Duyum;
2.) Nesnenin kavramı; ve
3.) Ortamda mevcut olan bu nesnenin varlığına dair güçlü ve kaçınılmaz inançtır.

Bu inanç veya kanaat akıl yürütme sonucu olmayan doğal, ani ve kaçınılmaz bir inanç veya kanaattır.

Öncelikle, 2. ve 3. maddeleri incelemeye alacak olursak, bizim algıladığımız nesneye ilişkin bir kavramımızın olması şarttır. Kavramsız algı mümkün değildir. Fakat algılamaksızın bir nesne-

nin kavramına sahip olabiliriz. Diğer taraftan, algılamak için kesin kes algılanan nesneye ilişkin bir kavramımızın olması gerekir. Reid'in söylediği şu şekilde değerlendirilebilir: biz algı nesnesini oluşturan şeylere yönelik en azından bazı özellik kavramlarına sahip olmalıyız.

Genel olarak ifade edecek olursak, bir nesneye ilişkin kavramda veya kavramlaştırmada nesne karşımızda algılama alanımızda açık ve net bir şekilde ise bizim ona yönelik kavramımızda o derece nettir. En azından bizim kurgulama ve hatırlama durumlarımızdan daha nettir. Fakat bu açıklık ve netliği sağlama da ortamın etkisi gözardı edilemez. Şöyle ki, kapalı bir havada belirli bir uzaklıkta olan bir nesnenin gözlenmesi ile elde edilen kavram veya o nesneye ilişkin fikir açık bir havadaki elde edilen kavram netliği veya bu netliğin derecesi farklı olacaktır.

Fakat, eğer ben uzakta bulunan nesneleri veya kapalı ortamdakileri algılamaya alışkınsam, kavramlaştırmada algısal şartların normal olmamasına rağmen, algı nesnesi hakkında yine aynı şekilde açık ve net bir kavram veya fikir elde edebilirim. Üçüncü madde dikkate alındığında, Reid bazı durumlarda nesnenin şimdide var olduğu hakkında şüpheye düşülebilineceğini kabul eder. Fakat bu durum nesneyi algıladığım durumlar için geçerli değildir. Çünkü kesinlik, nesnenin yeter derecede algılanıp algılanmadığı durumlarda ancak ortaya çıkabilir.

Durumu aydınlatacak klasik bir örnek verelim. Uzaktan yaklaşmakta olan bir geminin ilk aşamada baca dumanını görürüm sonra yarısını ve sonundada geminin tümünü görürüm. İşte ilk aşamada söz konusu olan algı nesnesinin yeter derecede algılanıp algılanmadığı hakkındaki şüpheyi ön plana çıkarabilir. Başka bir deyişle, onu yeter derecede algılayıp algılamadığım hakkında şüphe duyabilirim. Ancak ne zaman ki, benim gemiye ilişkin algım açık ve net, o zaman hem algıya ilişkin hemde algılama nesnesine ilişkin, bu şüphe kendiliğinden yok olur.

Sonuçta algının, gerçek olan nesnesinin, varlığına dair oluşan inanç kaçınılmaz derecede zorunlu ve anidir. Bu inanç akıl yürütme veya tartışma süreci sonucu değil algılaımanın bizzat kendi özelliği gereğidir. Çünkü, algı, yapısı gereği, bizim inançlarımız üzerine bir otorite kurma ve süreçlerini dikte etme özelliğine sahiptir. Fakat bazı durumlarda bu inanç ve iknanın kaçınılmaz

derecede varlığına rağmen bu inanç veya ikna ani ve şimdide olmayabilir. Örnegin, üçgenin iç açılarının toplamının iki sağ dik açılarının toplamına eşittir - 180 derece olduğu - inancı kaçınılmazdır fakat göstersel çıkarıma dayandığından ani ve şimdide değildir.

Oysa matematiğin aksiyomlarına olan inanç hem kaçınılmaz hem de şimdidedir. Bizim aksiyomlara yönelik inancımız bir akıl yürütmeye veya tartışmaya yönelik mevcud olan bir şey değildir. Aksine akıl yürütmeler veya çıkarım onları esas alarak yapılır veya çıkarımlar onlar üzerine temellendirilir. Reid matematiğin aksiyomlarına olan inanç ile algılanan nesnenin varlığına olan inacın aynı olduğunu söylemiyor, Reid'in demek istediği bu iki durumda da inancın aynı derecede ani ve kaçınılmaz olduğudur.

Şimdi duyumun algılamadaki rölüne bir göz atalım. Önceden de belirttiğimiz gibi, duyum, algı ile aynı değil fakat duyum algıya fonksiyonu itibarıyla yardımcı durumdadır. Çünkü algı duyum eylemi sonucu elde edilen üzerine yapılan bir eylemdir. Duyum kendinden bağımsız kendi dışında veya kendi fonksiyonundan başka bir yönelim nesnesi değildir. Örnegin şu iki cümleyi zaman zaman kullanırız:

1.) "Bir çam ağacı görüyorum" ve

2.) "(Şuramda) Bir acı hissediyorum - Kendimi iyi hissetmiyorum".

Birincisi bir algılama cümlesi ikincisi ise bir duyum cümlesidir. Gramatik açıdan iki cümlede birbirine eşşittir. Ikisi de geçişli fillere! sahiptir (nesne açısından) ve yine ikisi de etken (özne açısından) bir fiil ve nesneye sahiptir. Fakat, şayet biz bu kelimelerin simgelediklerini göz önüne alırsak, ikinci cümlede fiil veya eylem ile nesne arasında gramatik ayrım dışında gerçek bir ayrım yok. Öte taraftan, birinci cümlede her iki bakımdan da bir ayrım söz konusudur.

Çünkü, Reid'e göre, hissediş hissedilen acıdan ayrı bir şey değil. Hissettiğim acı ve benim hissedişim bir ve aynı şeydir. Acı hissedilmediği sürece yok demektir. Acı kendi kendiliğinden var olamaz onu hisseden bir özne olmadığı sürece. Acı için geçerli olan bu çerçeve öteki hissedişler için de geçerlidir. Bu geçerlilik dışsal nesnelerin duyum yoluyla algılanmalarına kadar uzatılabilinir. Bu son durum algılanan nesnenin niteliklerine kar-

şılık gelir. Fakat duyumlama niteliklerle aynileştirilemez. Buradaki karışıklık çoğu durumlarda duyum ile niteliklerin birbiriyle karıştırılması ve aynileştirilmesinden sonucu aynı isim verilmesinden kaynaklanıyor.

Örneğin, gül kokusunu ele alacak olursak, koklanan gül kokusu dışsal bir nesneye yani gülden bağımsız olarak duyumun ta kendisidir. Yoksa gül değildir. Algının nesnesi bu durumda güldeki niteliktir. Kokuyu duyumu yoluyla hissederim. Nitelik duyumun nedenidir. Gül kokusu kelimesi hem duyuma hem de elmadaki niteliğe karşılık gelir. Şayet, koku elmada mı yoksa zihinde mi? sorusu sorulacak olursa; doğru cevap terimin iki farklı şeyi temsil edip etmediği sorusuna verilecek cevapta gizlidir. Biri zihinde ve sadece duyumlayan bir şahışta bulunabilir. Diğeri ise gerçekten elmadadır. Biz duyumları algılayamayız ama dışsal nesneleri ve onları oluşturan niteliklerini algılayabiliriz. Duyum ile nesnelerin nitelikleri arasındaki ilişkinin detayına inmeden önce Birinci ve İkinci nitelikler hakkında kısaca bilgi verelim.

I. nitelikler: uzanım, şekil, hareket, sertlik ve yumuşaklıktır.

II. nitelikler: ses, renk, tad ve kokudur.

Reid kavramlaştırma açısından nitelikler arasında bir ayrım yapar. Biz I. niteliklerin direkt ve net kavramlarına sahibiz. Fakat II. niteliklerin sadece değişken ve müphem özellikteki kavramlarını elde ederiz. Örneğin, sertlik niteliği söz konusu olduğunda karşımızda direkt ve net bir sertlik kavramı vardır. O bir nitelik kavramı olduğu sürece, kendi içerisinde olduğu gibi açık ve net bir kavramdır. Sertlik, maddelerin parçaları arasında bir denge derecesidir. Değişken ve izafi olan bir şeyin kavramı, o şeyin kavramı değildir. Fakat, o sadece başka diğer şeylere ilişkindir. Örneğin, yer çekimi kavramı maddelerin yere doğru yönelimi nedeninin kavramsal ifadesi ise, o, bu eğilimin kendisinin kavramsal ifadesinden ziyade, izafi bir kavramdır. Bizim II. niteliklere ilişkin kavramlarımız aynen bu şekildedir. Bu tür ikincileyin niteliklerin kavramı bizi belli hallerde etkiler, yani, bizde belli bir duyumu oluşturur.

Görüldüğü gibi, Reid'in algı teorisi, bilgi kuramının bütün yükünü taşır ve bir model teşkil eder. Öyle bir model ki, bilgiyi elde etmede dış dünyadaki özne ile nesne arasındaki yönelimsel ilişkiye gösterimsel bir örneklemedir.

Sonuçta algı teorisi bize Reid epistemolojisinin ilkelerini ve ontolojik sonuçlarını direkt realizm şeklindeki ifadesinin gerekçesini sağlar. Ve indirgemeci yaklaşım olarak ifade ettiğimiz Hume'un sistemine yapılan eleştiri ve getirilen alternatif teorinin gerçekleştirme alanında oluşur.

V.2. Reid'in Algı Kuramı ile İletişim Bilgi Kuramı Arasındaki Ilişki

Şimdi, bu çerçevede Reid'in algı teorisi sistematiğini yine kendi iletişim bilgi kuramının açıklanmasında örnek model olarak analiz edip sorgulamadan önce, iletişimin iletme boyutunda en önemli faktörlerden biri olan Dil'in iletişim eyleminde bir ana vasıta ve sağduyu felsefi sistematiğini ortaya koyarken bir delil olarak Reid'in değerlendirmesini ele alıp, incelenmesinde konunun anlam bütünlüğü ve gelişim sistematiği açısından fayda görüyorum.

V.2.1. Reid'in Dil'i Bir Araç ve Delil Türü Olarak Kullanımı

Broadie'nin de haklı olarak dikkati çektiği gibi, Reid'in bir özelliği de bu gün bir okula ve ekole adını veren dilin gramatik yapısı ve kullanımına vermiş olduğu önem ve yüklediği işlevdir. Broadie (1994) bu noktayı şu şekilde belirtir:

"Felsefi iddialarını gramatik olanlarla, ve dil kullanımında kendi felsefesi için destek aramasında Reid'in bir bağ kurma çabası alaşılmış bir şeydir... Reid'in felsefesi bir bakıma dil felsefesidir... Bu çerçevede dil bir filozofun elinde açıkça çok güçlü bir alet olabilirdi, ve hiç bir filozof bu avantajı Reid'in değerlendirdiği kadar değerlendiremedi. Bu aleti Hume'a olan atakının her noktasında Hume'un tartışmaya açtığı konuların dil kullanımında olmadığını, kendi durumunda aksi olduğunu, ve böylece Reid'in pozisyonu Hume'unkinden daha büyük desteğe sahip olduğu gerçeğini ispatta kullandı" (Broadie, 1990: 23).

Reid'in günlük sıradan dilin temel özelliklerine sağduyu yaklaşımı ile müracaat edip analize tabi tutmasının bir gerekçesi; belki de sonucu bu sahaya yönelimin sağduyu ve onun ilk ilkele-

rinin varlığına bir göstergen ve aynı zamanda delil oluşturmasıdır. Bu ilkeler açık ve net olarak sistematik biçimde dökümü, Reid sağduyu felsefe sistematiğinin gerekçesini ortaya koyar.

Reid dil ve fonksiyonu hakkında şunları söyler:

"Gözlemlemlenen çoğu kelimelerin açıklanmaya ihtiyacı olmasınna rağmen, mantıksal olarak tanımlanamazlar... İnsan bu tanımlanamazları tanımlamaya kalkıştığında, kelimelerin tanımı kapalı ya da yanlış olacaktır... Zihnimizin en basit operasyonları bütün bu çeşit kelimelerin kullanımı ile ifade edilir ki, zihnin operasyonlarının ve güçlerinin incelenmesinde mantıksal olarak tanımlamayan kelimeler daha sıklıkla kullanılır. Hiçbir kimse yoktur ki, mantıksal bir tanımla, düşünmesini, anlamasını, inanmasını, irade etmesini, istemesini açıklayabilsin"(Reid, 1969a).

Reid'e göre dil, insan düşüncelerinin resimleri ve imgelerini dışa vurur. Biz de, bu resim ve imgelerden orjinallerine dair belli kesin sonuçları çıkarırız. Bütün dil yapılarında eyleyen ve üstüne eylenene yönelik ayrımı; eylem ve eyleyen ayrımı; nitelik ve özne; ve bu çeşitten pek çok ayrımları buluruz ki, bu ayrımlar insanlığın evrensel yönüne ilişkin olarak temellendirilir. Bu çerçevede dilin bir delil ve anlatım özelliğine sahip olması bir yana, Reid idea teorisyenlerinin 'idea' kelimesini yanlış ve müphem bir yapıda kullandıklarını öne sürer. "Çünkü bütün dillerin yapısı Hume'un karşı çıktığı ve ters yüz etmek istediği sağduyu nosyonlarının üzerine inşa edilmiştir."

Fakat kaçınılmaz olarak Hume'un kendisinin de belirttiği gibi bütün dillerde ortak genel sentaks kurallarının varlığını kabul ve kullanmak zorunda kalmıştır. Dilin yapısındaki bu düzenli birliktelik, adı geçen bu nosyonların birliktelik dereceleri üzerine dil yapısının temellendirildiği veya kurulduğunu gösterir. Örneğin, Reid'e göre, "idea" terimi zihnin fonksiyonu veya bu fonksiyonun nesnesine karşılık gelir. Bu iki anlam Hume tarafından karıştırılmıştır. Bu yüzdendir ki, Hume'un sistemi onların ayrımına izin vermez. Idea teriminin ikinci anlamını (bir nesne olarak degerlendirilmesi) Reid sorgulamaya tabi tutar. Bu durumu şu şekilde ifade eder:

"Her hangi bir zihin fonksiyonunu, varsayılan bu fonksiyonların nesnelerinin varlığına dair delillendirilmesi ve temellendirilmesinin gerekçelerini sorgular; idealaların değil ve

(Hume) kesin bir şekilde zihindeki dışsal şeylerin bu tür imgelerinin varlığını reddeder"(Reid, 1969a).

Eğer, bu gün felsefede "sıradan dil felsefesi" (philosophy of ordinary language) adlı bir dal var ise, bu Reid'in dil anlayışı ve yorumuna paralel, dili her türlü felsefi sorgulamada ve yargılamada bir araç ve kimi zamanda delil olarak kullanmasından kaynaklanır. Bunu felsefe tarihi Reid'e borçludur. Reid bu çerçevede şunları söyler:

"Bilginin ilerlemesinde kelimelerin müphemliğinden daha büyük bir engel yoktur... Bir tanım anlamı önceden bilinen kelime tarafından bir kelimenin anlamının açıklanmasından başka bir şey değildir. Muhakkaktır ki, her kelime tanımlanamaz; çünkü tanım kelimelerden müteşekkül olmalıdır; aksi halde tanım olamazdı; önceden tanımı anlaşılmamış olmaksızın kelimeler yoktur. Ortak kelimeler, böylece, kendilerinin ortak kabulünde kullanılmalıdır; ve ne zaman ki onlar ortak dilde farklı kabullere sahiptir, bunlar, ayrıştırılmalıdırlar. Fakat bunlara tanım gerekmez. Anlamları ortak olmayan kelimeleri tanımlamak yeterlidir" (Reid, 1969a).

Reid'in sağduyu felsefesi bu yönüyle de bu gün felsefe literatüründe adı geçen filozofları (VI. ve VII. Bölümlerde göreceğimiz gibi) etkilemişlerdir. Bu etkilenmenin son örneklerinden biri Madden'dir. Madden'e göre, İskoç geleneğindeki sağduyunun felsefe üstü yaklaşımı bu gün sahip olduğu ilgiden daha fazlasına layıktır. Çünkü felsefi önermeler ile sağduyu (sıradan) önermeleri arasındaki ilişki çok yönlü ve farklı bakış açılarından yola çıkılarak değerlendirilebilir. Ayrıca her türlü analiz ve felsefi sorgulama, sağduyu sıradan önermeleri dikkate almak zorundadır. Madden bu çerçevede önermelerin ithalini üç noktaya indirgeyerek belirtir:

"Felsefi bir analiz: (1) sıradan önermelerin doğruluk değerleriyle çelişmemelidir; (2) sıradan önermelerin felsefe dışındaki kişilere kapalı veya müphem gelen anlamı ile çelişmemelidir; ve (3) sıradan hükümlerde ontolojik yönü ki, ifade edildiği zaman diğer alternatif ontolojilerle yarışır durumda olmaklığını ortaya koymalıdır" (Madden, 1983: 1).

Reid'in iletsel bilgiyi değerlendirmesine geçmeden, bu konuya bağlı iletişim etiği açısından temel teşkil eden bir noktanın bu bağlamda tekrardan belirtilmesinde fayda görüyorum. Bu da

sağduyu ilke ve hükümlerini (inançlarını) bizim yapımız veya yaradılışımız gereği olmasıdır. Yapımızdan kaynaklanan bu tür orijinal inançlar bizim sıradan günlük hayatımızın aktivitelerinin bir nevi ön şartıdır. Bu inançlar bizim zihni ve bedeni yapı sistematiğimiz gereğidir. Reid'in kendi ifadesiyle: "Biz tabiatımız gereği özgürce eylemede bulunabileceğimize ilişkin doğal bir ikna ve inanca sahibiz" (Reid, 1969b).

Öte taraftan, Reid'e bu noktada itiraz edilemez mi? Şöyle ki; ben çelişkiye düşmeksizin tabiatım gereği A önermesine (doğruluğuna) inanmam doğrultusunda belirlenmiş veya sebeblendirilmiş olabilirim, fakat A önermesi yanlış olabilir. Reid'e göre, A önermesine ilişkin olan inanç A önermesinin doğruluğunun teminatıdır ve bu teminatı da Tanrı sağlar. Bu tür bir yaklaşım Reid'in teizminin sonucudur. Bizim doğamızdan kaynaklanan bir inanç "Tanrı'nın sesidir, bu Onun semadan indirdiklerinden daha az değerde değildir. Eğer bu inancın yanlışlığı söz konusu edilirse bu, "Doğruluk Tanrı'sına (veya doğruluğun teminatı olan Tanrı'ya) yalancılık atfetmektir."(Reid, 1969b).

Fakat yine de bu tür bir inancın bizim yapımıza bağlamak veya onunla temellendirmek yanlış olmaz mı? Şayet Reid'in açıklaması esas alınırsa bu tür bir inancın evrensel bir özellik taşıması gerekmez mi? Reid'in cevabı evrensel olduğu yönündedir ve evrensellik özelliğinin bu tür orijinal inancın en açık göstergeni olduğudur. Burada da problematik bir durum yok mu? Eğer Reid'in açıklaması doğru ise kendisine karşıt pozisyonda aldığı ve eleştirdiği deterministlerin tavrını ve yaklaşımlarını nasıl izah edebilir? Onlarda doğal olarak aynı yapıya ve inançlara sahip olduklarına göre Reid'in anladığı anlamda özgürlüğü ve bu tür bir inançlar ağını reddetmek yerine, onların da Reid'in dilinden konuşması gerekmez miydi? Kısacası, kendisine karşıt gurupların olması bu tür inancın genel geçerliliğine, başka bir deyişle, evrenselliğine gölge düşürmez mi?

Reid'in bence cevabı şu şekilde olabilir: Belki onlar özgürlüğe inanmıyorlar ama onlarda diğerleri gibi aynı ortak yapıya sahiptirler. Bir adım daha atacak olursak, belki onlar teorik ve spekülatif seviyede özgürlüğe olan inancı reddedebilirler, ama pratik seviye de veya gündelik hayatlarındaki kendi ve diğerlerinin eylemleri bu tür bir inancın varlığına ve ilke edilmesine

binanen gerçekleştirirler. Reid bu durumu kendi ifadesiyle şöyle belirtir:

"... En büyük şüpheci, spekülasyonda (teoride) onunla savaşa devam etse bile, kendi uygulamalarında kendisini ona (özgürlüğe olan inanca) teslim etmek zorundadır" (Reid, 1970).

Örneğin, eylem öncesi ön düşüncede, niyetlerde ve söz verme eylemlerimizde olduğu gibi. Bütün bunlar bizim özgür olduğumuz veya aktif bir güce sahipliğimize olan inanca binaen anlam kazanır. Şöyle ki, ne yapıp yapmayacağımız hakkında bizim bir ön tartımda bulunmamız bizim özgürlüğümüze olan kanaatdan kaynaklandığı gibi, bu tür bir inancın varlığını zorunlu olarak varsayar. Yine Reid'in kendi kelimeleri ile ifade edersek:

"Bir amaç hakkında ön tartımda bulunmak için, biz araçların gücümüz dahilinde olduğuna dair ikna edilmiş olmalıyız; ve araç hakkında bir ön tartımda bulunmak içinde en iyiyi seçmek gücüne sahipliğimize dair (yine) ikna edilmiş olmalıyız" (Reid, 1970).

Aynı yaklaşım söz verme, niyetlenme eylemi içinde geçerlidir. Sonuçta ön tartım, amaç, niyetlenme, söz verme bizim özgürlüğümüze ilişkin bir inancı var sayar. Yine Reid'e göre öğüt verme, ikna etme, emir verme öteki şahıslarda özgürlüklerine olan inancın varlığını gerektirir.

Kısacası, Reid'e göre, Tanrı insanı yaratırken onun sosyal olmasını amaçladı. Bu nedenledir ki, bilgilerimizin çoğunu diğer insanlarla olan diyaloglarımızdan, onlar ile olan iletişimiz sonucunda elde ederiz. Tanrı bu yönde bizim doğamıza iki ilke yerleştirmiştir:

1-) Doğruyu konuşmaya yönelim ve bu amaçla bizim duygu, hissediş ve yargılarımızı iletmesi, taşıması için dilin simgelerini kullanma yetisi. Bu ilke Reid'e göre büyük fonksiyonel etkinliğe sahiptir. Öyle ki büyük yalancılar bile çoğu zaman ona bağlıdır. Belki birkaç defa yalan söylerler ama yüz defa doğru söylerler veya söylemek zorunda kalırlar.

2-) Diğerlerinin doğruluğuna olan güven ve onların iletisinin doğruluğuna ilişkin olan inancı içeren ilke. Bu ilkenin işlev ve etki alanı çocuklarda sınırsız özellik arz eder (Reid, 1970).

Belirtilmesi gereken diğer bir önemli nokta ise, sağduyu tümcü iletsel bilgi kuramlarında iletiyi değerlendirip yargılarken; önceden de belirttiğimiz gibi, indirgemecilerin iletinin bize bilgi

verebileceği tezini kabul eder. Ancak, iletinin dayanılırlığı ve güvenilirliğinin başka temel bilgi kaynaklarına yönelik delil türlerine indirgeyerek sorgulanıp yargılanabilineceği tezini şiddetle reddederler. İndirgemecilerin aksine, Reid iletiye ilişkin güven ve dayanağımızın kendisinin inancın yargılanmasında bir ana unsur olup ayni statüde olan algı, hafıza, ve tasımla birlikte değerlendirilmelidir görüşünü savunur. Bilginin inşasındaki ana temel unsurlarından biri de iletinin delil olma özelliği ile kendisidir.

Reid bilgideki genel delil kavramının filozoflarca değerlendirilmesini naklederken iletinin özelde bir delil özelliği arz etmesini şöyle anlatır:

"Filozoflar farklı delil türlerini bir ortak yapıya indirgeyebilmek umudu ve amacıyla analiz etmeye çalıştılar ki, bu tür bir metodik amaçla bütün delil türlerini bire indirgeyebilsinler. Şunu belirtmek isterim ki, farklı delil türlerinin varlığını kabul etmeme rağmen ben hala onların bulunacak ortak tabiatları gereği bire indirgenebileceği veya irca edilebileceğine yönelik temeli bulamadım. İnanıyorum ki, onlar sadece şu noktalarda birlik arz ederler; onlar tabiat tafından insan zihninde bir inanç oluşturmak için ayarlanmışlardır. Onların bazıları bu ayarlamada en yüksek fonksiyonel dereceye sahip ki, biz bu dereceyi kesinlik diye adlandırırız, ötekiler ise içinde bulundukları şartlara göre farklı derecelerde sıralanırlar... Ve çoğu durumlarda olduğu gibi, akıl, hatta olgunluğunda bile, rapordan (iletiden) yardım ödünç alır, böylece o ötekilerine de ciddi bir şekilde yardım eder, ve onun otoritesini güçlendirir. Çünkü, bazı durumlarda raporu reddetmek için güçlü sebeblere sahibiz, böylece biz öteki durumlarda bizim önemle ilgi duyduğumuz şeylerde kuvetli sebeblerden dolayı ona kesin bir güvenle dayanırız. Karakter, sayı, ve tanıkların menfaatsızlığı, çatışmanın imkansızlığı ve onların raporlarında çatışma olmamaksızın hem fikirliliklerinin inanılmazlığı rapora kaçınılmaz bir güç verir, onun doğası ve kendi içsel otoritesinin ilgi dışı tutulsa bile"(Reid, 1970).

Görüldüğü üzere, insanın bilgi kaynağı ve özellikle bilgi nesneleri sayılamaz çokluktadır. Fakat insan zihnine bunların aktarım kanalları sadece bir kaç tanedir. Bunların arasında duyumlarımız yoluyla dış dünyadaki nesnelerin algılanması ve insan söylemleri ile elde ettiğimiz bilgiler az önem taşıyor demek değildir. Bu yüz-

dendir ki, bunlar arasındaki benzerlik kaçınılmazdır. Zihnin prensibleri ile diğerlerininki birbirlerine hizmet etmektedir.

Reid'e göre, duyumlarımız vasıtasıyla elde ettiğimiz doğanın söylemleri ile dil kullanımı yoluyla elde ettiğimiz insan söylemlerinde; işaretler yoluyla şeyler bize gösterilir. Her ikisinde de, zihin ya original prensibler ya da alışkanlıklar vasıtasıyla işaretlerden kavrama ve simgelenen, belirtilen şeylere ilişkin inanca geçiş yaparız. Algılama, orijinal ve kazanılmış olarak; dil ise, doğal ve yapay olarak ikiye ayrılır. Bunlar arasında büyük bir benzerlik söz konusudur, özellikle orijinal algı ve doğal dil arasında.

Bilgi kuramı açısından duyum ile nitelik arasındaki ilişki simge ile simgelenen arasındaki ilişki gibidir. Duyum niteliklerin ve bu niteliklere sahip olan nesnelerin varlığını gerektirir. Biz duyumdan nesnel niteliklere akli geçiş yapmayız. Duyum ani olarak niteliğe ilişkin inanca ve kavrama neden olur. Bu tür bir gereklilik orijinal prensibler (doğuştan olan) yani insan zihninin doğal olusumuna bağlı olan ilkelerden kaynaklanır.

Duyum, doğal olan işaretin bir türüdür. Bunun ne demek olduğunu göstermek için Reid'in doğal ve yapay dil ayrımına değinmek gerekir. Reid'in dilden anladığı insanların diğerleriyle iletişim kurmak için kullandığı bir işaretler topluluğudur. İnsanların düşüncelerini ve niyetlerini; onların amaçlarını ve isteklerini taşıyan bir vagonlar sistemidir. İki türlü işaret vardır. Yapay simgeler veya işaretler ki, bunlar insanlar üzerinde hem fikir olup ortaya koydukları anlamlar bütünüdür. Bu anlamlar işaretlerle taşınıp dile ve yazıya dökülür. İkincisi ise bütün bunların öncesinde oluşan veya varolan ve her insanın doğasından çıkarabileceği ilkeler üzerine inşa edilen anlamlar topluluğudur. Dil bu iki anlam ve işaret guruplarının bileşkesidir.

Doğal dilin elementleri üç guruba indirgenebilir:

1.) Sesin module edilmesi,

2.) El, yüz kaynaklı mimik ve jestler ve,

3.) Hareketlerdir (Reid, 1970).

Fakat doğal işaret veya simgeler, eylemi kişinin kendi içsel hayatının simgeleştirilmesiyle sınırlandırılmamalıdır. Reid bu üç çeşit doğal simgeyi birbirinden ayırır.

I.) Bu guruptakiler simge ile simgelenenin deneyde birleşmesi sonucu ortaya çıkar. Örneğin, belli özellikteki kara bulut

yoğunlugu yağışlı havanın işareti veya simgesidir. Kızarmış bir yüz korku, tedirgenlik ve utanmanın işaretidir.

II.) Bu gurupta ise, simge ile simgelenen arasındaki ilişki sadece doğa tarafından ortaya konmaz, fakat aynı zamanda doğal ilkeler tarafından çıkarım ve deneye tabii olmaksızın ortaya konur. İnsanın doğal dili bu gurup işaret ve simgeleri içerir.

III.) Son grup ise, doğal işaret ve simgeler grubudur. Önceden hiç bir şekilde simgelenen şeyin kavram veya fikrine sahip olmamamıza rağmen, bunlar sanki doğal bir büyü tarafından ortaya konmuş ve bir kerede aniden bize kavramı verir ve ona ilişkin güçlü bir inancı oluşturur. Duyum nesnel gerçek niteliklerin işaretleri olarak bu üçüncü gruba dahildir(Reid, 1970).

Öyleyse, II. ve III. gruplar arasındaki gerçek fark nedir? Görünen davranış ötekilerin görülemeyen zihinsel fonksiyonlarını simgeler veya işaret eder. Bu böyle bir fonksiyonun varlığına dair inancı doğurur. Fakat bu fonksiyonların kavramlarını üretmez. Üçüncü grup kavram ve inancı üretirler ve böylece onlar bizim kendi doğal yapımız tarafından ortaya konur. Örnegin, dokunma duyumu birinci niteliklerden olan sertliğin bir doğal simgesi ve işaretidir. "Bizim doğal yapımızın orijinal ilkeleri yoluyla belli bir dokunma duyumunu zihinde sertlik kavramının oluşumu ve ona ilişkin bir inancın varlığını ortaya koyar." (Reid, 1970).

Duyumlar, her hangi bir simge ve simgelenen arasındaki benzerlik ilişkisi yoluyla nesnel niteliklerin işaretleri gibi fonksiyon görmez. Çünkü böyle bir benzerlik söz konusu değildir. Şayet varsa bile, bu şu benzetmede ki, saçmalığa irca edilebilir. Duyum ile nitelik arasındaki benzerliği varsaymak, kare ile karın ağrısı arasındaki benzerliği varsayma saçmalığına eşittir.

V. 3. Sağduyu Felsefesi Tümcü İletişim Bilgi Kuramının İç ve Dış Dinamikleri

Reid'in algı teorisini sağduyu bilgi kuramının temel taşı ve modeli olmaklığını iletsel bilgi kuramı ile olan zorunlu ilişkisini ortaya koyup, inceledik. Bu zemin üzerine yönelimsel ilişkinin temel unsurlarından biri olan öznenin ileten sıfatı ve fonksiyonunu belirtmeden önce, ontolojik yapısını veya varlık bilincinin içe bakış yöntemiyle, Reid'in duyumlama veya duyum teorisi

merkezli nasıl ortaya konduğunun tesbitini yapmalıyız. Reid'in sağduyu felsefesinde duyum veya duyumlama hariç her eylem yukarıda detayıyla açıklanan algılamadaki model çerçevesinde yapılır.

Fakat, burada insanın iletişim eyleminden ziyade, bu iletişim eylemini gerçekleştiren eyleyenin, iletenin varlık statüsünün ve var olma bilincinin yine kendisi tarafından kavranmasında duyumlama yoluyla veya duyumlama örneğinde dışa vurmasıdır. Şöyle ki, duyumun kendisi insanın bizzat kendi varlık bilincinin, kendine ilişkin (kendi kendini duyumlamanın) veya kendinde başlayıp kendinde biten varlık sürecinin birinci elden duyumlanmada olduğu gibi kendi tarafından hissedilmesi, algılanması, bilinmesi, yargılanması, iletilmesi bilinci özelliğinden yola çıkıldığı hatırlanmalıdır.

Bu model diğer eylemler içinde uygulanabilecek bir örnektir. Algılama eyleminde, nasıl ki, bir algılayan-bir algılanan var ise, iletişim eyleminde de bir ileten, bir iletilen ve iletişim eyleminin konusu olan bir ileti söz konusudur. Aynı şekilde duyum eylemini ortaya koyan, gerçekleştiren bir duyumluyanın zihnin varlığına ilişkin olarakta bir kavram ve inancı otamatikmen oluşturur. Reid böyle bir duyumluyanı *Inquiry*'de şöylece tasvir eder:

"Kalıcı özelliğe sahip bir varlık, duyumların geçici ve anlık süreli olmasına rağmen -var olan hala aynı kişi, onun duyumları ve öteki fonksiyonlarının on bin yolla değişse bile- (o) kişi ki, sonsuz çokluktaki bizim şuurunda veya hatırlayabildiğimiz düşüncelerle, amaçlarla, eylemlerle, etkilerle, hoşlanmalarla ve acılarla aynı ilişkiye sahiptir ..." (Reid, 1970).

Duyumdan bir zihnin veya öznenin varlığını çıkarsayamayız. Çünkü, özne tamamıyla nesnesinden bağımsızdır. Fakat indirgemeci Hume'a göre, biz bir takım izlenimlerden çıkarsadığımız özgün bir kişi veya özne ideasına sahibiz. Sonuçta eğer bu tür izlenimler yoksa zihin ve kişiyle ilgisi olmayan bir idealar toplamından başka bir şey değildir. Fakat, Reid açısından öncedende ifade ettiğimiz gibi insanın yapısının gereği bazı ilkeler ve inançlar söz konusudur. Evrensel özelliğe sahip bu inanç ve ilkelerden biri özneye, kişiye ilişkin olandır ki, bütün zihinsel eylemler veya fonksiyonlar eyleyen, ortaya koyan bir öznenin, kişinin eyleme-

ridir. Doğal olarak iletişim eyleminde de aynı çerçeve söz konusudur. Reid'in kendi ifadesiyle:

"Hatırladığım veya şuurunda olduğum bütün düşünceler bir ve aynı düşünmeklik ilkelerine bağlıdır ki, ben onu kendim veya benim zihnim veya kimliğim olarak adlandırırım" (Reid, 1969a).

Fakat burada Reid'in sağduyu felsefesinde bireyin zihni veya fizyolojik eylemlerinin eylem nesnesi söz konusu olduğunda önemli bir farklılık vardır. Şöyle ki, nasıl, letişim eyleminin rasyonel ve iradi özellikleri bünyesinde taşıyan ve iletişim eyleminin eyleyeni, öznesi, faili durumunda olan ileten, iletmeklik eylemini gerçekleştirmek açısından aktif bir eyleyen olarak değerlendirilir. Aynı şekilde her ne kadar bu eylemde iletilen bir nesne durumunda olsa da ileti zihni bir faaliyeti gerektiren bir bilgi (her ne çeşit olursa olsun) parçacığını (önerme, mesaj vs.) oluşturur.

Bu bilgi parçasının iletimi sürecinde mantık gereği iletilen (yani eylemin nesnesi olan, öyle bir nesne ki, bu eylemin sonucunda kendiside bir özne durumuna geçebilir ve geçmesi de beklenilir) böyle bir zihin merkezli iletiyi doğruca algılayıp, anlayıp, anlamlandırıp, özümseyip, sorgulayıp, yargılayıp, benimseyip başkalarına bu kez kendisi bir ileten olarak (diğer iletilenlere, dinleyenlere, alıcılara) iletmesi, aktarmaklığı söz konusudur. Bu da kendisininde en az orijinal eylemdeki ileten ile aynı zihinsel, iradi aktif yapı özelliklerine sahip olmasını gerektirir.

Reid'in sağduyu felsefesi tümcü yaklaşımı çerçevesinde aktif, bilen, bilgilendiren, bildiren, ileten, üretgen, aşkın özellikli diğer varlık türleriyle karşılaştırıldığında dışa açık ve kendine dönebilen eylem açısından kendi kendine yeten bu varlık ilke ve sisteminin, ontolojik yapı ve fonksiyonel karakteristik özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1.) Bu düşünen, aynı zamanda düşündüren ve yeri geldimi kendi kenidini düşünme eyleminin nesnesi olarak alan, bir ilke ve bölünüp, parçalanamaz özelliğe sahip bütüncül bir sistemdir.

2.) Bu ilkenin (öznenin, iletenin), sistemin kişiliği veya kişilik kimliği geçmişi ile şimdisi arasında geçişli bir ilişkiden dolayı ortaya çıkar. Başka bir deyişle, akli, iradi ve aşkın özelliği ile geçmişe gidip, şimdide durup, geleceğe uzanabilir.

3.) Özne, eyleyen, ileten duruma göre iletilen (the agent, subject) belli kabiliyetleri olan -zihinsel (teorik) ve fizyolojik- ve

bu kabiliyetleri anlama ve irade yetisi ile pratiğe dökebilen aktif, yaratgan bir eyleyendir.

4.) Bu tür bir eyleyenlik (iletmenlik) veya bu tür bir varlık sisteminin kendini dışa açımı, onun eylemi dış fiziksel dünyanın durağan olan canlı-cansız olaylarının, nesnelerinin hareket, edim, davranışlarından açık bir farklılık gösterir.

Çünkü özne (eyleyen) teorik ve pratik güce sahip olması ve onları ortaya koyduğu eylemlerinde kullanması yoluyla; özne kendi sosyal ve fiziksel çevresini yine kendi özgün kimliği ve özgür iradesiyle değiştirip, şekillendirip, oluşturup, yönlendirip algılayıp, anlayıp, anlamlandırıp, anlatabilir.

Eğer Reid'in sağduyu algı teorisini bilgi ediniminde kişi ile varlık arasındaki zorunlu yönelimsel ilişkide bir hayati temas noktası ve bu yönüyle örnek oluşturması gerçeğini esas alarak, temel noktalarını maddelere indirgiyerek, gösterecek olursak aşağıdaki maddeleri söz konusu edebiliriz.

1.) İnsanın kendisi ve özellikle sosyal ve fiziksel çevresindeki olaylar, nesneler hakkında bilgi edinmesinde algı eyleminin yönelimsel ilişkiyi esas alan bir model olması.

2.) Böyle bir ilişkide algı eylemin gerçekleştirilmesi için bir algılayana (eyleyen, özne, kişi veya zihin) ve algılananın (zihni veya fiziksel) varlığına ve bu varlığa ilişkin inancın gereği.

3.) Duyum dışarda tutulmak şartıyla, algının diğer zihinsel eylemler veya fonksiyonlar gibi zorunlu olarak ortaya konmaklığının gereği olan şartlar:

a-) Algı eyleminin kendisi;

b-) Algı eyleminin kendisinden bağımsız olan bir nesnesi;

c-) Hazır ve huzurda bulunan bu nesnenin herhangi bir akli çıkarımdan uzak, sadece insanın doğal yapısından kaynaklanan varlığına ilişkin olan kavram veya inançtır.

4.) Reid'in algı teorisinin bir önemli yanı da algılayan (özne) ile algınan nesne veya algı eyleminin konusu arasındaki aracısız ani yönelimsel ilişki ve bu ilişkinin yapımızdan dolayı zorunluluğu.

5.) Algı teorisi bize Reid epistemolojisinin ilkelerini ve ontolojik sonuçlarını direkt realizm şeklindeki ifadesinin gerekçesini sağlar. Bizim indirgemeci ve şüpheci yaklaşım olarak ifade ettiği-

miz Hume sistemine yapılan eleştiri ve getirilen alternatif teorinin gerçekleştirme alanıdır.

Kısacası iletişim eylemindeki, ileti'nin rasyonel bir çözümü esastır. Bu da bu eylemdeki ileten ve iletilen adları verilen her iki temel öğenin zihinsel ve iradi olarak aktif olmaları gerektirir ki, sağlıklı bir iletişim sözkonusu olabilsin. Doğal olarak, bu iki taraflı iletinin aktif çözümü ve kodlanması dil'in vasıtasıyla dil formunda (sözel, yazısal; görsel, işitsel vs.) sunulmuş anlamlar üzerine olur. Bu da dilin iletişim eyleminde ne kadar önemli bir role ve fonksiyona sahip olduğunu gösterir. İletişim eylemini burada sözkonu ettiğimiz ontolojik ve çekirdek yapısından, genele yani kültürler arası iletişime yansıtırsak bu ontolojik mekanizmanın önemle değerlendirilmesinin gereği kendiliğinden ortaya çıkar.

Adamlık ürünlere (kültür ve uygarlık öğe ve ürünleri) adamca, yaratma, işleme, sahip olma ve başkalarına adamca aktarma veya iletme sürecinin merkezinde bu mekanizma vardır. Bu şu demektir; uygar ve kültürlü bir ülkenin bireyleri ne kadar, üretgen, aktif, (mümkün olan her alanda), bilinçli, iradeli ve aşkın; yukarıda serimi yapılan kendinin varlık olma açısından yapı ve özelliklerinin şuurunda ise, mensubu olduğu toplumda o derece bilinçli, üretgen, ileten, akli, aktif, dirayetli ve aşkın, kültürlü, uygar gerçekten adam gibi adamlar, yani örnek adamlar toplumu ve uygar bilgi ve bilgeler ülkesi demektir.

Günümüzde de Anglo-Sakson ve Anglo-Amerikan Felsefe coğrafyasına Ada (Britanya) felsefesi güdümlü olarak tekrar yeni bir yorumla epistemoloji sahasına Linguistik veya Gündelik Sıradan Dil Felsefeleri çerçevesinde sunulmuştur. Problem şu şekilde ortaya konmuştur: Bir kişi (ileten) tarafından ortaya konan iletinin (rapor, mikro birimde önerme veya kaziye) diğer bir kişi (iletilen) tarafından doğruluğunu teyidi veya bilmesinin zorunlu ve yeter şartları nelerdir?

Soruya cevap olarak epistemoloji disiplininde, bir tarafta Reid'in sağduyu felsefesi ve tümcü yaklaşımını diğer tarafta ise Hume'un empirist indirgemeci felsefesi ve yaklaşımını model alarak kimileri "inanç", kimileri "doğruluk", kimileride "aklilik" ölçütünü öne sürdüler. Şimdilerde ise, bu çabalar bizi iki durumla karşı karşıya getirdi.

1.) Bir kez daha bilgi, inancın veya inanmaklığın bir parçası olarak değerlendirildi. Fakat Gettierin (1963) makalesinden sonra alternatif ölçütler arama yoluna gidildi.

2.) Reid ve Hume'dan bu yana ele alınmayan ileti/rapor (testimony) konusu Ada felsefesinde tekrar gündeme gelmiştir.

Şimdiye kadar ki incelememizde de ortaya koyduğumuz gibi, bu durum tesadüfi değildir. Çünkü bu söz konusu edilen çabalar bir şeyi ortaya koydu ki 'dil, iletişim ve bilgi' üçlüsü arasında çok yakın hatta zorunlu bir ilişki vardır. İletsel bilgiyi bir bilgi türü olduğunu yadırgar veya inkar edersek bu bizim hemen hemen bütün bilgimizin inkarına özdeş olur. Başka bir ifadeyle, bilginin transferi iletimi söz konusu olmadığı gibi bilginin ve bilimin kümülatif ve gerisi temelli ilerici yapısınada ters düşer. Böylece, ne bireysel ne de kolektif bilgi ve bilginin iletişimi söz konusu olabilir.

Altıncı Bölüm
Postmodernizm Bilgi Geleneği Ve İletişim

VI.1. Bilme Eylemine Dair Genel Problemler

Araştırma amaçlarımızdan birisi de iletişimde, iletişim mekanizmasının işletiminde, ortak bir felsefi yaklaşım ve metod bulmak idi. Bu bağlamda kendimize Reid'in sağduyu felsefesi ve bu felsefeden çıkarılabilecek olan yaklaşımı ki, ona "tümcü yaklaşım" (holist or holistic approach) adını veriyorum, yakın bulduk. Bu yakınlığı kendimize hareket noktası olarak alıp insani bir iletişim kuramı oluşturma yolunda adımlar atmaktayız. Bu adımlar araştırmamamızın bu aşamasında iki hamleyi içermektedir.

Birincisi: iletişim mekanizmasının işlerliğinde olmazsa olmaz şartlarından biri olan iletinin içerik dolumuna karşılık gelen bilgi parçacıklarının doğası, yapısal özellikleri, elde edinim süreçleri, önemi, kullanımı, dağıtımı ve işlevleri bakımlarından değerlendirilmesi sürecini kapsar. Ayrıca, bilen adam ile ileten adam arasındaki ilişki ve bu ilişkide ortaya çıkan soru ve sorunların tespitini de içerecektir. Bu tespitlerin ağırlığı bilme eyleminde veya bilgi elde edinim sürecinde sergilenen yaklaşım ve metotların belirlenmesi, ve bunlara dair yapılan tartışmalar üzerinde olacaktır.

İkincisi ise: bilginin elde edinim ve iletimi sürecinde kullanılan yaklaşım ve metotlardan sağduyucu tümcü yaklaşım ve metotlarına dair eğilimlerin tespiti; ve bu yaklaşım ve metotun iletişim mekanizmasında nasıl işlerlik kazandırılacağına dair muhtemel kısmı görüşlerin serimini yaparak, sağduyu tümcü iletişim bilgi kuramı formunda günümüze taşıyacağız.

Yukarıdaki sunulan birbirlerine bağlı bu iki maddeden birincisi bu bölümün içeriğini oluşturmaktadır. Şimdi ilk maddemizin içeriksel açılımını eleştirel zeminde yapmaya çalışalım. Birinci bölümümüzde, eğer ortak, genel ve geçer iletişim bilgi kuramı

merkezli bir humanizma oluşturulacaksa, bunun ancak kültür ve uygarlık öğelerinden "bilim"in ön plana çıkarılması ile mümkün olacağına ilişkin bir tezi söz konusu edip, gerekçe olarakta bilimin milliyeti, ideolojisi ve dünyagörüşü olmayan, kişilere göre değişmeyen, genel geçerli kanunlar alanı olması fikrinden yola çıkmıştık.

Bu bölümde göreceğiz ki, bu tez cazip gözükse de insanların bilinçaltlarında sanıldığı kadar kolay kabül görüp, uygulanabilecek bir tez değildir. Bunun en güzel göstergenlerinden biri modernizm sonrasındaki (post-modernist) süreçte devir alınan bilgi geleneğindeki spekülatif karşı çıkış ve başkaldırılardır. Bu başkaldırılar I. ve özellikle II. dünya savaşlarından sonra Avrupa, Britanya ve Amerikada hızla gelişerek büyümüştür.

Post-modernist süreçte kimi sosyalbilimci ve düşünürler çoğunlukla farkına varmadan spekülasyonlarda veya teori ileri sürümlerinde sağduyuya başvurmuşlardır. Bunlardan bir gurubuna bu bölümde kendi konumuz çerçevesinde değineceğiz. Ayrıca, Ek 1' de bu karşı çıkışlarda mutedil çizgide manevralarda bulunan post-modernist gelenekte Frankfurt Okulunun son figürlerinden olan Habermas'ın toplumbilimi ağırlıklı iletişimsel eylem kuramının eleştirel değerlendirmesini yapacağız.

Yukarıya dönecek olursak, doğrudur, bilim en azından ideal seviyede: milliyeti, ideolojisi ve dünya görüşü olmayıp, kişilere göre değişmeyen, genel geçerli kanunlar alanıdır. Fakat bilimi yapanın, yönlendirenin, kullananın ve diğerlerine dağıtanın (yani bilimin öznesinin, bilenin, bilgilendirenin, bilgiyi yönlendiren, kullanan aktaran, veya ileten insan ve insan topluluklarının) milliyeti, ideolojisi ve dünyagörüşü vardır.

Başka bir deyişle, bilimin öznesi ile nesnesi birbirine karıştırılmamalı ve safi bilme eylemi ile bu eylem sonucu elde edilen ürünlerin kullanımıda sevki ve dağıtımı aynı şekilde birbiriyle karıştırılmamalıdır. Bu iki olgu her ne kadar aynı eyleme yönelik olsa da insan tasarrufu ve insiyatifi işin içersine girdiğinde iki zıt yönde geliştirilip kullanılabilir. Bu kullanımda gerek kişisel gerek toplumsal seviyelerde dünyagörüşleri, ideolojiler, gelenek, görenek ve inanç sistemleri baskın çıkıp yönlendirici olabilir.

Gerçekten de, düşünce ve uygarlık tarihine baktığımızda: uygar-barbar; ileri-geri; gelişmiş-azgelişmiş; gelişmekte olan; alıcı-

satıcı; ileten-iletilen vesair karşılaştırılmasının merkezinde bilim, bilime sahip olma, üretkenlik ve bu ürünlerin madde ve mana insanlık pazarında satışı söz konusudur. Fakat, bilim merkezli uygarlığın insan tipi ideal bir insan tipi olmaktan ziyade, faydacı, hatta çoğu zaman ilkesiz formda menfaatçı baskın ve çoğu zaman kontrollü hırçın bir insan tipidir.

Bu tipin karakteristik özelliklerini biz, bilen ve bilgisine koşut üreten insan ve insan guruplarının bilgi pazarında ürünlerini kendi ideolojileri, dünyagörüşleri çerçevesinde paketleyip, pazarlayıp ve diğerlerine satışa çıkarma durumlarında açık ve seçik olarak görülür. Oysa bilindiği üzere, bilim ve kendisinden çıkarıldığı ürünler pasif, edilgen ve ımasumdur.

Fakat onun olumsuz kullanım, sevk ve idaresi dikkate alındığında, bilgi hümanizmanın varlık nedeni olan bilim ve bilge toplumlarının bu masum potansiyeli kendi amaç ve niyetlerinin doğal taşıyıcısı durumunda olan insan tipleri çerçevesinde maddi ve manevi bakımlardan olumsuz, kulu kulluğa mahkum edici, yıkıcı ve tahrip edici kullanımlarına bir vasıta ve kimi durumlarda kalkan yapmaktadırlar. Kısacası alete değil onu kullanmak için elinde tutan kişiye veya kişilere bakmak zorundayız.

Bugün gözleri kamaştıran, insanları büyüleyen ve histeri nöbetlerine sebep olan Batı medeniyetini, kültürünü, ideolojisini, dünya görüşünü, etiğini ve hümanizmasını, kendi bilim adamları, düşünürleri, ilahiyatçıları, aydın ve sanatçıları tarafından ciddi bir şekilde eleştirilmektedir. Çünkü bu medeniyet insan hayatının maddi ve manevi cephelerinde insanın kendisine yabancılaşmasına ve yapay bir insan tipolojisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Öyleyse sormak durumundayız: Her ne kadar bilim yoluyla ve onun nesnel ürünü olan teknolojiye sahip olma, dünyaya sahip olmayla özdeş kılınıp, bu özdeşlikte ciddi gerçeklik payı olsa da, insanın bedensel yönünü ön plana çıkarıp tatminini esas alan Batı ımedeniyeti, insanların duygu, düşünce ve gönüllerine sahip olabilmiş midir? Genelde uygarlık, özelde bilim ve teknoloji transferinin kültürel, sosyal, ekonomik, teknolojik, yardım adı verilen ve çeşitli (resmi, yarıresmi ve gayriresımi statülerde ortaya konmuş olan) paktlar, andlaşmalar, organizasyonlar, kulüpler, dernekler

yoluyla icrası yapılan bu tür bir transferin motivasyonları, nedenleri ve amaçları neler olabilir?

Diğer taraftan: eğer bilim, bir güç gösteri silahı ise bilime sahip olan, üreten, yönlendiren ve transfer edenler bu silahın kendileriyle aynı varlık sınıfından gördükleri insanlara, insanlık veya hümanizma (adam olmaklığın gereği olan: barış, dostluk, her türlü işbirliği ve yardımlaşma, dayanışma, kardeşlik vs.) adına sergiledikleri olumsuz anlayış ve tavırdan sorumlu değiller midir? Bilim, bilgi ve teknoloji iletiminde söz konusu ettikleri: yanlış el - doğru el; yanlış yer - doğru yer; yanlış insanlar - doğru insanlar; yanlış toplum veya ülke - doğru toplum veya ülke; üstün kültür - aşağı kültür; üstün uygarlık ve bayağı, ilkel uygarlık gibi ayrımcı tasniflerin gerekçeleri ve mantığı nelerdir? Her ileti, herkese her mekan ve zamanda iletilir mi? Başka bir deyişle, iletişimde, iletinin de, ileteninde olumlusu-olumsuzu, gereklisi-gereksizi, doğrusu-yanlışı olur mu? Olursa eğer, iletişimin veya iletinin ahlaki yaptırım özellikleri nelerdir? Dünyaya hakim olmada iletişimin ve kitle iletişim araçlarının önemi, rolü ve fonksiyonları nelerdir?

Bu gün bu tür sorular ama bu şekilde, ama diğer şekillerde; ama dolaylı aıma dolaysız tartışma ortamına getirilmiştir. Geçen yüzyıl ve günümüzde Batı, kendi uygarlık ve kültür anlayışını ve sonuçlarını açtığı yaraları, bilimsellik ve rasyonalite adına yarattığı çarpık insan tiplerini, bunların mentalitelerini ve oluşturduğu problemleri, gerek felsefi perspektif ile bilim ve metodoloji alanında ve gerekse diğer alanlarda tartışmaktadır.

Bu tartışmalar, Batı hümanizmasının ortaya çıkardığı sonuçlar dikkate alındığında hiçte sürpriz olarak karşılanmamalıdır. Bu bir nevi onların "sağduyularına başvurarak entellektüel günah çıkarma"larıdır. Bu "entellektüel günah çıkarma"yı da dört yolla yapmaktadırlar:

1-) Bilimin ve bilim verilerinin kullanım ve sevkinin sorgulanması (pratik veya uygulama çerçevesi) ve buna bağlı olarak;

2-) Bilimin ve teknolojisinin ilahlaştırılması ve diktatörlüğünün eleştirisi;

3-) Bilme eylemine yönelik pozitivist yöntem ve indirgemeci yaklaşımların sorgulanması, ve bu metod ve yaklaşımların insanı ve eylemlerini (her türlü) inceleme, sorgulama ve yorumlama ko-

nusu edinen sosyal bilimlere yansısının eleştirisi, ve bu maddeye ilişkin olarak;

4-) Bilimin ürünleri ve bizzat bilimin var olması bakımından, bilimin öznesi ve nesnesi açısından değerlendirip, sorgulayıp, yargılamadır. 3. ve 4. maddelerin kurumsal (üniversiteler, enstitüler, akademiler vesair) pratik çerçevesi ise, "bilim adamının ilahlaştırılması ve diktatörlüğünün" bilim ideolojisi merkezli tescilinin eleştirisine karşılık gelir.

Biz bu dört maddeyi araştırma konumuz ve amacımız açısından ayrı ayrı ele alıp değerlendirmenin gerekli olduğu kanaatindeyim. Özelde bu değerlendirme bizim iletişim mekanizmasına karşılık gelen basit formülümüzün (İletişim= İleten+İleti+İletilen) nesnel ürün boyutu demek olan ileti kendine içerik olarak, ama direkt ama dolaylı kültür ve uygarlık ürünlerini bünyesinde barındırır, gerçekte sağlıklı bir iletişimde de barındırması beklenir. Araştırmamızın buraya kadar olan bölümlerinde iletişim formülümüzün bütün öğelerini felsefi teorik çerçevede özellikle 18. yüzyıl empirist (Hume) ve sağduyucu (Reid) Ada felsefe geleneğinde negatif indirgemeci ve pozitif tümcü yaklaşımlardan yola çıkarak ele alıp sorguladık.

Şimdi ise, bu iki farklı felsefi yaklaşımın iletişim bilgi teorilerinin günümüze yansısı ve etkisini yukarıda iki maddeye ilişkin olarak ele alıp değerlendirip sorgulayacağız. Böylece, araştırmamızın felsefi teorik çerçevesini yetkinleştirip bir sistematiğe ve şimdiye bağlıyarak diğer bölümlerde uygulamalarına geçip muhtemel, geniş kapsamlı bir sağ duyu felsefesi tümcü iletişim bilgi kuramını ve iletişim ahlakı, humanizmasına genel bir çerçeve çizmiş olalım.

Öncelikle: "İnsanın bilme sınırları nedir? İnsan her şeyi bilebilir mi?" sorularına cevap vererek başlıyalım. Sokrates öncesi filozoflardan Ksenophanes bu sorulara 2400 yıl öncesinden şu satırlar ile cevap verir:

"Tanrılar açmadılar başından,
Her şeyi bizlere, ama zamanla
Arayarak bir şeylere öğrenebilir ve daha iyi bilebiliriz
Fakat tam doğru bilgiyi hiç kimse edinememiştir,
Edinemiyecektir de, gerek tanrılar hakkında olsun,
Gerek sözünü ettiğim bütün şeyler hakkında olsun,

Çünkü raslantıyla söyleyeverecek bile olsa, insan
Sonul gerçeği kendisi bilemezdi;
Bilgimizin tümü, örülmüş bir oranlamalar ağından başka bir şey değil de, ondan." (Magee, 1990).

Bilim Tarihçisi Dampier (1989), "The Riddle of the Sphinx", adlı şiirde bilim adamları ve filozofların doğayı algılama, anlama, anlamlandırma, yorumlama çabalarına rağmen "gerçekliğin tanrılar tarafından ölümlü insanlara sadece görünüşler formunda verdiğini doğanın insanın kıyasıya bilme çabasına bakıp alaycı bir şekilde gülümsemekte olduğunu" edebi bir ifade ile dile getirir.

Öte taraftan, bilim söz konusu olduğunda bilimi yapan veya bilme eyleminde bulunan insanın kendi zihni potansiyeli ve fonksiyonel alanın sınırlılığı bir yana, felsefe ve bilim tarihinde yer yer haklı olarak belirtildiği gibi, bilimin kendisi ve kanunlarında da pek tabi görecelik söz konusu olabilir. Günümüzde Feyerabend'in ifadesiyle:

"Bilimde kesinlik olmaz her zaman her şey değişebilir... Bilimi doğruyla özdeş tutamayız, çünkü hem Newton'un hem Einstein'ın kuramlarını bilim sayıyoruz, ama ikisi birlikte doğru olamaz, üstelik her ikisi de pekala yanlış olabilir."(Feyerabend, 1989: 18-25).

Bilindiği üzere, her bilimsel kuram ve kanun bilim dallarına göre belirli şartlar altında, belirli sınırlamalarla ve sınırlı gözlem ve deneylerle ortaya konarak kurama veya kanuna bağlanır. Hangi formda hangi alanlarda ileri sürülürse sürülsün, bilimsel genellemelerde her zamanda bir açık kapı vardır. Ve var olmak zorundadır da. Çünkü, teoriye veya kanuna götürecek faktörler, şartlar ve ortamlar değişebilir. Belki böyle olmasa idi, bilimin birikici, yenileyici ve ilerleyici sıfatlarını söz konusu edemeyecektik.

Bütün bunlardan ortaya çıkan şu ki: insanın bilme azmi, iradesi ve eyleminin takdir ve alkışlanması hakkı saklı tutulmak şartıyla insanın her şeyi bilmesi deney ve gözleme tabi tutması, laboratuvara sokması ve ihtimaliyeti yüksekte olsa genel ve geçer kanunlar ve teoriler ortaya koyması bilimi ve bilme azmini ilahlaştırmaya yeter sebep değildir.

Peki, bilgi elde edinim çabasında sergilenen yaklaşım ve kullanılan metot söz konusu olduğunda, bu günkü bilim ne yapmaktadır? Veya bilimde metod anlayışı hangi esaslar üzerine kurul-

maktadır? Dampier'e (1989) göre, bilim adamlarının çoğu "mutlak gerçeklikle uğraştıklarını sanıyorlardı fakat şimdilerde uğraşalarının gerçek doğasını daha iyi bir şekilde anlar ve algılar olmaya başladılar", tesbitinden sonra bu tür soruya şu cevabı verir:

"Bilimin metotları öncelikle çözümleyici, fenomenleri matematik ve fiziksel kavramlar çerçevesinde açıklamaya, mümkün veya yapabildiği kadarıyla ulaşmasına neden olmaktadır. Fakat, fizik bilimi temel kavramı, şimdi anlaşıldı ki, fenomendeki görünen karmaşalara bir basitlik ve düzen getirmek için bizim zihinlerimiz tarafından çerçevelenen soyutlamalardır. Bilim vasıtasıyla gerçekliğe yaklaşım, bundan dolayı, sadece gerçekliğin kendisinin görünüşlerini verir. Buna rağmen, hatta filozoflar bile görmeye başladılar ki, bir gerçekliğin metafiziksel çalışmasında, metotlar ve bilimin sonuçları muhtemel en elverişli delillerdir. Ve yeni realizm, eğer mümkün ise bir şekilde onların aracılığıyla inşa edilmelidir"(Dampier, 1989: vı-vıı).

Bu bağlamda Joad (1947), kimya laboratuvarında bir denek durumunda olan hem kendisi bilimin veya bilme eyleminin eyleyeni, hem de nesnesi olan insanın bilimsel portresini, kimliğini duygu, akıl ve ruh eklenmesi şartıyla, eleştirel bir şekilde şöyle çizer:

"On varili doldurabilecek yeterlilikte su; Yedi sabun kalıbını oluşturacak yeterlilikte yağ; 9000 kurşun kalemi oluşturacak yeterlilikte karbon; 2200 kibrit başını oluşturacak yeterlilikte fosfor; Orta boy bir at nalını oluşturacak yeterlilikte demir; Tavuk lekesini sakız gibi yıkamaya yeterlilikte limon; ve Küçük niceliklerde magnezyum ve sülfür"(Joad, 1947: 252).

Doğrudur, bu tür kimyacı+muhasebeci yaklaşımı insanın fizyolojik yönü esas alındığında geçerli, fakat insanın duygusal, akli ve ruhi yönüne ne demeli ki, kimi zaman fizyolojik yönüne etki edip, ağır basıyor. İnsanın bu manevi insana gerçek insan kimliğini veren yönü ülserin, kimi kanser türleri ve çeşitli hastalıkların nedeni olabildiği gibi bu soyut insani yönün işletilmesiyle diğer hastalık türlerinin tedavi aracı olabiliyor! Felsefi bir ifadeyle, insanın aşkın yönü demek olan bu soyut manevi sahası fizyolojisini kendine konu veya nesne edinip, istediği yönde (pozitif veya

negatif) yönlendirebiliyor. Gerçekte, bu her iki yönde bir bütünün ayrılmaz parçaları ve bütünün varlık nedenidir.

VI.2. Bilme Eylemi ve Bilimde Metot ve Yaklaşım Tartışmaları

İnsanlık tarihinde birey, toplumların ve bunlara bağlı uygarlıkların kendilerini sorgulamalarına derin etki izlerinden dolayı neden olan bir dizi olaylar vardır. Aynı zamanda bu olaylar genelde insanlık veya uygarlık tarihinin, özelde ise, toplum veya siyasi tarihin dönüm noktalarına karşılık gelir. Bunlar doğal afetler, savaşlar, ciddi (siyasi, ekonomik, idari, hukuki) toplumsal olaylar diye sıralanabilir. Geçen yüzyılımız dikkate alındığında iki fiili cihan şavaşı ve soğuk ideolojik savaşlara şahit olundu. Doğal olarak bu savaşların olumsuz bir şekilde etkilenip, faturalarını savaşan devletlerin yanısıra katılmayanlar da direkt ve doğrudan olmak üzere ödemek durumunda kaldılar.

Bu etkilerden biri de bireysel ve toplumsal değerler ve eylemler alanlarında kendini gösterdi ki, bu etki birazdan değineceğimiz üzere insanın bilgiye yönelim ve değerlendirme anlayışlarına da otomatikmen yansıdı. Maddi ve manevi cephelerde yıkılmış olan birey ve toplumlar değer yagılarını, ilkelerini, kavramlarını ve bunlara koşut olarak geliştirdikleri insan anlayışlarını ciddi bir şekilde gerek bireysel gerekse toplumsal seviyelerde yeniden gözden geçirme ihtiyacını hissettiler. Böylece, tarihte bu tür dönemlerde sıklıkla rastlanan "kurtuluş reçeteleri" insanlık tarihinde bu acı tecrübelerden yola çıkılarak bir kez daha insanın doğası ve işlevine dair spekülatif sistemler özellikle kuramlar ileri sürüldü.

Bu sürümler insanlığın bilgisine veya yalın olarak bilgiye gerek lehte gerekse aleyhte olmak üzere yeni bir yönelim perspektifleri kazandırdı. Baskın perspektif ise, indirgemeci metot ve pozitif anlayışa karşı çıkış oldu ve artık sosyal veya beşeri bilimlerde bir bilim ideolojilerinden söz edilir hale gelindi. Bu süreçte çıkış bilen ve bildiği ile övünen insanın bilinçaltlarındaki yalın provokatif çıkışı adeta entellektüel bir dövünmeyle "bildikte ne oldu?" sorusunu sorarak yaptı. Bu soru veya sorunun bu tarzda ortaya konması adeta bilim tarihinin spekülarif yüzüne 2400 yıl öncesinin figürü Ksenophanes'e geri dönüşü simgelemekteydi.

Kısacası bu dönemlerde insanın spekülatif teorilere kurban edilmesine karşı bir direniş kıpırdanışları kendini göstermeye başladı. Artık gerek resmi devlet, gerekse sivil ideolojiler ve dünyagörüşleri sorgulanır oldu. Hatta öyle ki, yirminci yüzyılın ortasında artık ortak bir değer dilinden değil, artık değerler dillerinden söz edileceği; ve ayrıca siyaset felsefesinin öldüğünü bile dile getirenler ortaya çıktı. (Skinner, 1985: 11) Bu kıpırdanışlar Anglo-Amerikan, Anglo-Sakson ve özellikle çeşitli Avrupa ülkelerindeki düşünürler ve sosyal bilimciler tarafından sergilendi. ,

Fakat düşünce tarihinin hemen hemen her parçasında gözleneceği üzere bu dönemlerde de "yıkarken yapmak" ve "yaparken yıkmak" gibi bariz bir çelişki mevcuttu. Bu çelişki insanın doğası ve ikil yapı özelliği dikkate alındığında kaçınılmaz bir sonuç olabileceğini önceki bölümlerimizde 18. yüzyıl İskoç filozofu Hume örneğinde gördük.

İşte bu tarihi tecrübeden dolayı olsa gerek ki: yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, düşünce tarihinin post-modernizm adı verilen diliminde günümüzde filozoflar, bilim tarihçileri ve kimi sosyal bilimciler, bilim ilahlaştırılması, sarsılmaz otorite olarak görülmesi, pozitivist metod ve indirgemeci yaklaşımın zararlarını çeşitli şekilllerde ve çeşitli platformlarda ortaya koymaktadırlar. Bunlardan belli başlıcalarını: Joad, Popper, Khun, Habermas, Gadamer, Ayer, Foucault, Levi-Strauss, Annales Okulu, Althusser, Derrida, Rawls, Polanyı, Feyerabend, Chalmers, Barnes, Lakatos, Musgrave vesair olarak sıralayabiliriz.

Örneğin bilgiye dair tartışmalarda mantık yürütüm kalıbları ve buna bağlı formel ve formel olmayan mantık çeşitlerinin aşağıdaki şu noktalara koşut olarak tekrardan gözden geçirme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bunları Habermas şöylece sıralar:

"- Tümdengelim mantığı ve standart mantığı yaklaşımlarının argüman meşrulaştırma biçimlerinin tümünü ya da en azından büyük bir kısmını biçimlendirmeye yeterli olduğu konusundaki cidi kaygı;

- Aynı anda hem (sadece retorik ya da alana özgü değil) mantıklı olan hem de tümdengelimsel geçerlilik, güvenirlik ve tümevarımsal kuvvet kategorileri tarafından istila edilmemiş argüman değerlendrilmesinde standartların, normların ya da önerilerin var olduğu inancı;

- Biçimsel tümdengelim ve tümevarım mantıklarının ötesinde bütünlüklü tam bir rasyonellik kuramı ortaya koyma isteği;

- Biçimsel olmayan rasyonellik ve mantıksal eleştirinin kuramsal açıklamasının, felsefenin epistemoloji, etik ya da dil felsefesi gibi dallarında da dolaysız uygulamalarının olacağına duyulan inanç;

- Farklı biçimler arasındaki yolları ve bunlar arasındaki örtüşmeyi ortaya çıkartmaya olan merakın da eşlik ettiği, tartışımsal iknanın her türüne duyulan ilgi diye sıralanabilir."(Habermas, 2001: 47)

Diğer taraftan, bu eleştirmenlerin başında yer alan Thomas Khun eleştirilerde bilim söz konusu olduğunda kendi çıkış noktası ile Karl Popper'ınkileri arasındaki benzerlikleri, *"Keşfin Mantığı mı Yoksa Araştırmanın Psikolojisi mi?"*, adlı bildirisinde anlatırken şu noktaları esas alır:

"1- Her ikimizde bilimsel araştırmanın ortaya koyduğu ürünlerinin yapısından çok, yani bir bilme eyleminin ürünsel sonucundan daha ziyade, bu bilme eyleminin gerçekleştirildiği ve gerçekleştirme sürecinin temel dayanakları olan dinamiklerle ve sürecin kendisiyle ilgilenmekteyiz.

2- Bu ilgiden dolayı her ikimizde geçerli veriler olarak olgular ve böylece fiili bilimsel hayatın ruhu üzerinde duruyoruz.

3- Her ikimizde bunları keşfetmek için sık sık tarihe yöneliyoruz.

4- Bu ortak veriler havuzundan benzer bir çok sonuç çıkarıyoruz.

a- Her ikimizde bilimin eklemeler yoluyle ilerlediği görüşünü red ediyoruz.

b- Bunun yerine her ikimizde devrimci bir sürecin, kendisiyle eski teorilerin rededilerek yerine yeni bir teorinin ikame edildiği devrimci bir sürecin altını çiziyoruz.

c- Her ikimizde bu süreçte mantık, deney veya gözlem tarafından yapılan meydan okumaları karşılamakta eski teorinin arızi başarısızlıklarının oynadığı rölün önemle üzerinde duruyoruz.

d- Nihayet sir Karl ve ben, klasik pozitivizmin en genel tezlerine muhalefet etmekte birleşiyoruz.

5- Sözün gelişi her ikimizde; bilimsel teori ile bilimsel gözlemin derin ve kaçınılmaz iç içeliğine vurguda bulunduk.

a- Her ikimizde nötr bir gözlem dili üretme çabalarında benzer bir kuşku duyduk.

b- Her ikimizde bilim adamalarının aslında gözlemlenen fenomenleri açıklayan teoriler keşfetmeyi hedefleyebildiklerinde, ve bunu reel nesnelerine göre, bu ifade her ne anlama geliyor olursa olsun, böyle yaptıklarında ısrar ettik" (Khun, 1992: 2-9).

Aynı bildirinin dipnotunda Khun, Popper ile olan bir başka ortak noktasını da şöylece ortaya koyar:

"6- Her ikimizde, bir geleneğe bağlılığın, bilimsel gelişmede temel bir rolünün bulunduğunda ısrar ettik. Mesela o, 'bilgimizin nitelik ve nicelik bakımından besbelli en önemli kaynağı -fıtri bilgiden ayrı olarak- gelenektir' diye yazmıştır" (Khun, 1992: 2-9)

Khun, diğer taraftan, "*Eleştirmenlerime Cevaplar*", bölümünde kendinin anladığı bilimden ve bilim adamından; nesnel gerçeklik ve bilim adamı tarafından bu gerçekliğin deney ve gözlem yoluyla bir takım teoriler veya kendi deyişiyle bulmacalar ışığında ön görülmüş çeşitli kalıplara oturtulması çabası; ve bilimde teori ve pratik aşamalarına ilişkin fikrini zikir alanına şu şekilde taşır:

"Olağan bilimin bulmacalarının çoğu doğrudan doğruya doğa tarafından sunulur ve hepsi doğayı dolaylı olarak içerir. Farklı zamanlarda farklı çözümler geçerli sayılsa bile, doğa, keyfi bir kavramsal kutular takımına girmeye zorlanamaz. Tersine, proto-bilimin tarihi, olağan bilimin yalnızca çok özel kavramsal kutularla mümkün olduğunu; gelişmiş bilimin tarihi doğanın, bilim adamlarının o zamana kadar inşa ettikleri herhangi bir kavramsal kutular takımına sıkıştırılamıyacağını gösterir... Bazan, bilim adamlarınca, kendi geçmiş tecrübeleri temelinde ve geleneksel değerlerine uyarak yaptıkları herhangi bir tercihin ipso facto (fiilen, sırf bu nedenle) o zaman geçerli bilimi olduğunu söylüyorsam, yalnızca bir totolojinin altını çiziyorumdur. Başka yollarla alınan kararlar veya bu şekilde alınamayan kararlar, bilime temel teşkil etmezler ve bilimsel olamazlar"(Khun, 1992: 63).

Khun, yukarıdaki açıklamalara bağlı olarak kendi ifadesiyle "olağan bilim adamı"nı şöyle tasvir eder:

"O bir beyin yıkama işleminin kurbanıdır. Olağan bilimadamını neden, niçin diye sormaksızın, uygulayabileceği bir tekniği öğrenmiştir (özellikle quantum mekaniğinde). Neticede o,

saf bilimadamı (pure scientist) diye adlandırabileceğimiz bilim adamlarına zıt olarak, uygulamacı bilim adamı denilebilinecek bir bilim adamı haline gelir" (Khun, 1992: 63).

Fakat, ileride tartıştığımızda görüleceği üzere: bu tür bilim; bilimin ilahlaştırılması; bilimin ve bilimde metodun eleştirisi; bilim adamı portresi; sosyal bilimler; sosyal bilimlerde metod ve yaklaşımlar; sosyal bilimlerde insan ve toplum tiplemeleri; doğal bilimlerdeki kavram; metod ve yaklaşımın örnek ve model olarak alınması; bilimde özne-nesne dengesi ve kaosu; ve her iki bilim dallarında da teori-pratik dengelerine; bilimin iletimi; bilim ideolojisi konuları gözönüne alındığında, Khun'un bu radikal tavrı beraberinde bazı ciddi problemleri de getirir.

Doğru olan genel kanaata göre, kişinin kendisi eleştirilmediği, dolayısıyla savunma durumunda olmadığı sürece başkalarını eleştirmesinden daha kolay ve entellektüel (yapay!?) bir zevk olmasa gerek (en azından Türkiye'deki uygulamalardan yola çıkarak genelleme yapabiliriz). Fakat Khun, bu durumun farkında gibidir. Nitekin, kendisinin de içtenlikle belirttiği gibi:

"Bir toplantıda yayınlanmış bir eleştirisinden tanıdığım ve pek samimi olmadığım bir bayan arkadaş ve meslektaşa kitabımın coşku verici olduğundan söz etmiştim. Bana dönmüş ve şöyle demişti: 'Ha, evet Tom, ama bana şimdi en büyük problemin, bilimin ne anlamda empirik olabileceğini göstermek gibi geliyor.' Çenem düşmüş biraz gevezelik etmiştim. De Gaulle'ün 1944'de Paris'e girişinden beri, bu sahne dışında başka hiç bir salınenin total görsel anısını hatırlayamıyorum." (Khun: 1992: 323)

Batının bilgi uygarlığının temsilcisi olmasına koşut ortaya çıkan olumsuz sonuçları eleştirir hale gelmesi aynı zaman insanın gerçek doğasına karşı yabancılaşmasının bilincine varmasının da tipik göstergenidir. Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi, eleştiriler bilimsel ürünlerin üretim, kullanım, paketleme ve satışına bağlı olarak geliştirilen anlayış ve metot üzerinde yoğunlaştırılmıştır ki, çoğu zaman bunlar etik kaygıdan uzak pragmatist maddeci bir mentalite ile hırçın ve tahripkar bir tavırla gerçekleştirilmiştir.

Örneğin, sosyal bilimlerde tabi bilimlerin pozitivist metodolojisinin sosyal bilimce ifadesi demek olan davranışcılık ekolu, yaklaşımı ve metodu, insanları indirgemeci bir yaklaşım diğer

canlı varlık türlerine irca edilebilen, laboratuvar ortamında doğal bir denek durumuna düşürür. Böylece insanın aşkın, aktif, yaratıcı, ussal, duygusal ve ruhsal yönlerini inkar edip veya iyimser bir deyişle göz ardı edip, insanların pasif edilgen maddi sistemler olduğunu ilan eder.

Bu ilanda, Feyerabend'e göre:

"Başarılı ve canlı varlıkların bir maddi özelliği var, en aşırı durumlara bile kolayca uyum sağlayıveriyorlar. (Eğer bir köpeğe bir reflexler demeti olarak davranırsanız, bir reflexler demeti gibi davranmayı öğrenecek ve dediklerinizi yerine getirecektir). Oysa insanlar yalnızca uyum sağlamıyorlar, direniyorlar da dirençlerini destekleyecek özellikler geliştiriyorlar; örneğin ruhlar ve zihinler üretip bilimden bu 'bilimsel olmayan', 'saçma' nesnelerle uğraşmasını istiyorlar" (Khun, 1992: 13-14).

Araştırmamız ilerledikçe göreceğiz ki, olabilir. Burada bu laboratuvar ortamına deney ve gözlem, prensiblere bağlanamayan, kalıplara sokulamayan, etiketlenemeyen ve de bu tür güdük bir çaba ile anlaşılıp, anlamlandırılamayan bir ruh ve düşünce ile tarihte bağımsızlık mücadelesi vermiş olan yüzlerce ülkeleri hatırlatarak yetinelim. Örneğin dünün cüceleri bu günün devleri olan ülkeler hatırlansın.

Bilimde söz konusu ettiğimiz teori-pratik ve gerçeklik-yorum dengesini şimdideki moda metod ve bilimsel anlayışa yönelik olarak hiç bir bilimsel teorinin ilgili sahadaki bütün olgulara uyacaktır diye bir kural olamayacağını belirttik. Fakat sonuçta her zaman bilimsel teori kötüde eleştiriliyor demek değildir. Bilimsel olgular eski bilim ideolojileri ve ideologları tarafından şekillendirilir, yine de bilimsel olgular ile bilim etiketli bu olgulara ilişkin kavramların birbirleriyle çatışmaları bilimde ilerlemenin bir delili olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan, bu tür değerlendirme çabasında, yine Feyerabend'e göre:

"Ilk adım, gözlemlerle ilgili bilinen kavramlarda gizli olan ilkeleri bulmaktır. Galileo, Kopernik ile bağdaşamayan doğal yorumları göz önüne alır, onları başkalarıyla değiştirir. Yeni doğal yorumlar, yeni ve oldukça soyut gözlem dili oluşturur. Ortaya atılıp hemen saklanır, böylelikle kimsenin farkına varmaması sağlanmış olur, (unutturma yöntemi). Bunlar *bütün hareketlerin gö-*

receliğini ve dairesel eylem yasasını içerir. Değişikliğin yol açtığı zorluklar, zaman zaman olumlu işlevleri olan *ad hoc* hipotezlerle örtbas edilir. Bu hipotezler, kuramalara soluk aldırıcı alanlar açarlar, gelecekteki araştırmaların yönünü belirtirler."

Feyerabend "Bilim Kilisesi: Özgür Bir Toplumda Bilim", adlı kitabında daha ziyade bilim adamı ve toplumu olmak kimliği ile bilim ideolojisi, bilim perestlik ve bağnazlığı, asrımızın bilim perestliğini Hiristiyan Orta (Karanlık) Çağının teosentirik olan Kilise ideolojisi ve baskısı ile özdeş tutar. Bu ideoloji yönündeki eğitimin ussalcılık etkisinden yola çıkarak doğurduğu insan ve toplum tipleri üzerinde eleştirel bir şekilde dururak muhtemel çıkış yolları önerir:

"Bilim adamları ve bilim filozofları bilimi, bir zamanlar Roma kilisesinin hiristiyanlığı savunduğu tarzda savunmaktadır. Kilisenin doktirini doğrudur, başka her şey putperest saçmalığıdır. Bir mesele üzerinde kollektif karar verebilmek için en azından iki yol vardır. Bunların biri rehberli değişim diğeri ise açık değişim. Birinci halde katılımcıların tamamı veya bir kısmı bütün belirlenmiş bir geleneği benimser veya yalnızca bu geleneğin standartlarına uyana hüsnü kabul gösterir. Eğer bir kimse veya bir gurup tercih edilmiş bir standardı henüz belirlememiş ise, her türlü yol denenerek benimsemesi sağlanır. Eğitim bu işin araçlarından biridir. Bireylerin pek küçük yaşlarda eğitilmesine başlanır. Böylece büyüdükleri zaman istenildiği tarzda davranmaları sağlanmış olur. Rasyonel münazara rehberli değişiimin özel bir halidir. Katılımcıların tamamı rasyonalist ise her iş yolundadır ve münazara başlayabilir. Katılımcıların ancak bir kısmı rasyonalist ise fakat muhalifleri güçsüz ise rasyonalistler kendileri gibi olmayanları kendileri gibi olana kadar ciddiye almazlar. Rasyonelliği benimsemiş bir toplum özgür değildir. Entellektüellerin oyununu oynamaya mahkum edilmiştir." (Feyerabend, 1991: 40).

Bölümümüzün başında dedik ki, bu gün bir kısım Batı bilim adamları, bilim tarihçileri ve düşünürleri ortamında doğup, büyüyüp, geliştikleri kendi kültür ve uygarlık ürünlerinin ortaya konması, kullanılıp, yönlendirilmesi ve iletiminin oluşturduğu insan ve toplum tiplerini eleştirip bir nevi öz eleştiri ve günah çıkarmaktadırlar. Bu öz eleştirinin bilim, daha doğrusu doğal bilimler

ve metodolojisi çıkışlı boyutunu örnekleriyle görüp kısaca incele-dik.

Deyim yerinde ise, Chalmers'inde (1990), ifade ettiği gibi, bugün Batı kendi kültür ve uygarlığının ve bu uygarlık ideolojisi-nin doğurduğu olumsuz sonuçları, karmaşıklıkları ve kaosu kendi mekanında, kendi bilim mahkemesinde, hem savcı, hem davalı, hem dava vekili, hemde yargıç olarak kendi hukuk kavram ve ilkeleri ile yine aynı anlayışla kendi kendini yargılamakta kayıt-lara ve tutanaklara geçmek üzere resmi tescilli günah çıkarmakta-dır. Bu bağlamda Chalmers "Modern dünyamızda tek bir bilim felsefesi var; modern bilimlerin felsefesi" tesbitinden sonra bilim merkezli şu dikkat çekici uyarıyı yapar:

"Buna bilimin kendi kendini yorumu veya bilimin bilimsel kurumlar tarafından yapılan yorumu da diyebiliriz. Bu nedenle elinizdeki kitaptaki düşünürler; Popper, Kuhn, Lakatos, Feyerabend ve Althusser arasında yaptıkları yorumun arka planı göz önünde bulundurulduğunda pek bir fark yoktur. Hemen hep-side bilimi bilimle yargılamaktadır. Hatta Feyerabend 'üçüncü dünyadan' söz ederken bile, bilimsel kurumların içinde konuş-maktadır. Söz konusu düşünürler aynı toplumsal tabakanın tem-silcileridir. Açalım. Günümüzde modern bilim kendisini, alt yapısında kendisinin kurduğu bir mahkemede, modern bilimin kendisinin hem davalı hem de davacı hem de yargıç olduğu bir mahkemede yargılamaktadır. Bu mahkemede tek bir taraf vardır. Neyin bilim olup olmadığına, neyin bilimsel bilgi olup olmadı-ğına bu mahkemede karar verilmekte, bu mahkemeden geçiş izni alamayan her unsur, bilimler panteonundan dışarıya atılmaktadır. Dünyamızda bütün bilgi türlerini, değişik toplumsal tabakalarla üretilen farklı bilgi türlerini yargılayabilecek adil bir mahkeme yok. Böyle bir üst mahkemenin inşa edilemiyeceği de bir gerçek." (Chalmers, 1990: 15).

Bundan önceki IV. ve V. Bölümlerde, 18. yüzyıl Biritanya felsefe geleneğinde konumuza ilişkin iki felsefi teori ve yakla-şımları gördük ve bu yaklaşımların şimdiye etkisini VI. ve VII. Bölümlerde ele alıp inceliyeceğimizi söyledik. Bu bölümde ise şimdiye kadar olan süreçte bu etkinin doğal bilimler, genel bilmeklik eylemi ve bilimde metod anlayışlarına getirilen radikal eleştirilerde yansısını gördük. Bu yansı daha ziyade bilimin ve

bilim adamlarının bilimin içeriği, bilmeklik sürecinin dinamik ve ilkeleri, bilimde metod ve yaklaşım problemi, bilimin iletimi, bilim ideolojisinin ve uygulamalarının doğurduğu çarpık insan ve toplum tiplerine yönelik kendi iç, öz eleştiriyi esas alan kavgalarından ibaretti.

Burada ana eleştiri noktalarından biri de metod ve yaklaşım konularında, bizim Hume'un empirik ve şüpheci felsefesi, negatif bilgi kuramın doğal sonucu olan indirgemeci yaklaşımından yola çıkarak, Reid'in sağduyu felsefesi pozitif bilgi kuramının varlık gereği olan tümcü yaklaşımın karşıtı olarak değerlendirdiğimiz indirgemecilik, bugün bilimde pozitivist metod ve yaklaşım olarak etiketlenen ve bilim pazarına çıkarılan anlayış türüdür.

Sonuçta da, bilimi tekeline alan bilim adamları, yönlendiricileri ve dağıtıcıları değil sıradan insanların bilimi denetlemesi gerektiğini savunan anarşist bir tavırla karşılaştık. Burada henüz adı konulmamakla beraber, Popper hariç, bilimi tekeline alan bilim adamları, yönlendiricileri ve dağıtıcıları sağduyuya davet edilerek bilim ve bilme eylemi ile ama direkt ama dolaylı alakalı ruhban sınıfının tekelciliğinin ve belirleyiciliğinin tekelcilikten tümelciliğe geçişi ön görülmektedir.

Bu bağlamda çarpıcı diğer bir örneği yine Popper'a başvurarak verelim. Popper, 1967 de yaptığı 'Bilen Bir Özne İçermeyen Bilgi Kuramı' adlı konuşma metni "entellektüel spekülasyon budalalığı" diye adlandırabileceğimiz bir zümrenin varlığına şu üç dünya veya evrenin takdimiyle zemin hazırlar. Bunlar: 1) fiziksel nesneler veya fiziksel durumlar dünyası; 2) bilinç veya psikolojik durumlar ya da eyleme dair davranışsal eğilimleri dünyası; 3) nesnel düşünce içerikleri, özellikle de bilimsel ve yazınsal anlam içerikleridir.

Bilgi spekülatörü bu üç dünya arasında gel-gitler yaparken teorik ve pratik seviyelerde bir dizi problemlerle karşı karşıya kalır. Ortaya çıkan bu bilgi sorunlarını çözmek için yeni kuramlar uydurur ki, bunlar kendisinin eleştirel ve yaratıcı düşüncesinin ürünüdürler. Bu spekülatif süreçte üçüncü dünyanın öteki kuramları hem kendilikleri hem de dışsal ilinti noktalarında bir dizi yeni soru ve sorunlar üretmesine rağmen spekülatöre temel dayanaklar oluşturur.

Gerçekte, "kökeni gereği bizim ürünümüz olan üçüncü dünyadaki spekülatif teorilerin ontolojik statüsü dikkate alındığında, bu teoriler birinci dünyadan bağımsız olup, doğrudan nesneler dünyasına irca edilmez. Fakat düşünce ve bilim tarihi bu tür irca gayretleriyle doludur. Sonuçta, Popper'a göre, hiç bir insan bu dünyanın küçük bir bölümüne bile egemen olamayacağı halde, yerli yersiz spekülasyonlar yapmaktan geri durmamaktadır ve duramazlar da.

Bütün bu örnekler bize gösteriyor ki, insanoğlu bir kez daha her spekülatif yolculuğunda yaptığı gibi başa dönmek zorunda kalıyordu. Geriye kalan ise, bu uzun yolculuklardan elde ettiği tecrübe ve gözlemlerdi. Fakat literatürün kayıt edici noter özelliğine rağmen insanın hafızasına pragmatist iştehasından dolayı ket vurarak sınırlama özelliği dikkate alınırsa, bu tecrübe ve gözlemlerde nihai noktada pek bir şey ifade etmektedir. Örneğin, malum olduğu üzere modern felsefe kendisine yeni çağ felsefesi adını verip, Batı Hiristiyan Ortaçağına bir tepki olarak ortaya koymuştu. Her türlü bilgide rasyonalite, tecrübe, gözlem ve metot ön plana çıkarılmıştı. Önceden de belirttiğimiz gibi, doğal olarak sosyal bilimler ve felsefe de bu furyadan nasibini almıştı.

Akıl adeta tabulaştırılmış ve rasyonel alana çekilemeyen her şeye metafizik yaftası vurulmuştu. Aslında bu yaftayla birlikte kendinin aşkın yönüne doğal geçişi de tıkayıp, kendi ikil varlığını bedenine ve bedenin dürtülerine indirgemekteydi. Yani bir bakıma kendi doğasını ve varlık potansiyelini sınırlayıp kısırlaştırmaktaydı. Artık bilim, "bilimsellik", "bilimsel metot", "bilimsel yaklaşım" gibi ifadelerle her bilgi uğraşısını sekular "bilim kiliseleri"nce kutsar hale getirilmişti.

Her ne kadar 350 senelik bir ömürü olsa da bu furyada diğerleri gibi, kalıcı olamadı. Düşünce tarihine bakılırsa olamazdı da. Sonuçta dünün modernlerinin bilim deyip tabulaştırdıklarına bugün aynı kültür ve uygarlık çevresinin çocukları kurgusal filim (bilimkurgu) demektedir. Adeta Hiristiyan ortaçağın öznelliğine "insan aracılı Tanrısal öznellik" yakıştırması yapan modern çağ düşünür ve sosyal bilimcilerine, aynı gelenekte yetişen modernizm sonrasındaki kuşak bilimciliğin tabularından olan nesnelliğe "sekular öznellik" adını vermektedirler. Onların söylemlerine bakılırsa, adeta bilgi alanlarda söylenecek söz kalma-

ımıştır. Yani Batı bilgiyi tüketmiştir ve yeni bilgi konuları aramaktadır. Her soyut şeye de metafizik deyip düşünce alanına yaklaştırmadığı için doğal bir açmaz ile karşı karşıyadır.

Böyle bir çaresizlikte onları geçmişi yeniden gözden geçirmeye sürüklemektedir. Amaç şimdiden hareketle geçmişi yeniden keşif etmektir. Günümüzde böyle çaba örneklerine hemen hemen her ulıslararası felsefe sempozyum veya kongrelerinde rastlamak mümkündür. Çünkü araç amaç konumuna düşürülmüş, amaçta araç olmuştur. Yani insan bedensel yönünün tatminini esas alan bilgi ürünlerine (ürettiği teknolojilere) kendini mahkum ederek manevi, soyut yönünü ihmal etmiştir.

Değil mi ki insan, kendisi ve diğerleri ile olan doğal iletişimden uzaklaşmış ve bu zorunlu iletişim yerini yapay iletişim modlarına bırakmak zorunda kalmıştır. Bu modlarıda bilgi üretim mekanizmalarını elinde bulunduran güçler kendilerince kendi amaç ve beklentileri doğrultularınca tayin etmektedirler.

Öte taraftan, düşünce tarihinde her kaotik ortamda olduğu gibi, geçen yüzyılın ikinci yarısından sonra başlayan süreçte Batı düşünce geleneğinde Hem Avrupa, hem Britanya hem de Amerikada bir dizi düşünür ve sosyal bilim adamları modern geleneği eleştirirken kendileri de reçeteler yazmaktan geri duramamışlardır. Duramamaları da mümkün gözükmektedir. Çünkü her mantıksal eleştirel karşı çıkış, eleştiri noktalarında ileri sürülen argümanlar derlenip sıralandığında aynı zamanda kaçınılmaz olarak alternatif bir teoriye karşılık gelir. Batı düşünce tarihinde bunun en güzel örnekleri Sextus Empirikus, Descartes, David Hume ve Thomas Reid; İslam düşünce geleneğinde ise, Gazali ve İbn-i Rüşt'tür.

Yedinci Bölüm
Bilgi Ve İletsel Bilgide Tümcü Yaklaşım Ve Metot Arayışları

Bilgi elde edinim sürecinde felsefede ve sosyal bilimlerde yaklaşım ve metot adına yapılan tartışmalar sonucu ortaya çıkan başkaldırının günümüze olan yansıları nelerdir? Yine aynı bağlamda 18. yüzyıl felsefesi indirgemeci ve tümcü yaklaşımların etki ve izleri bu yansıyı nasıl ve hangi motiflerle şekillendirmiştir? Sonuçta da, muhtemel bir ortak çözüm vasıtası olacak bir metod ve yaklaşım bulunabilinir mi? İletişim eyleminde iletinin içeriği kültür ve uygarlık öğelerinin ortaya koyduğu ürünler olacağına göre bu muhtemel ortak, devasa metod ve yaklaşımın iletişim eyleminin ortaya konmasında nasıl bir önemi, yeri ve rolü olabilir? Bilim öğesi merkezli Batı uygarlık ve kültür ürünlerinin hem teorik hem de pratik aşamada kullanımı ve sevkinin doğurduğu olumsuz sonuçların iletişim eylemi ile ilgisi ne olabilir?

Öncelikle şimdiye kadar elde edilen verileri dikkate alarak yukarıda sunulan sorulardan ilk üçüne cevap vermeye çalışarak diğer sorulara alt yapı oluşturalım. Önceki bölümlerimizde de işaret ettiğimiz gibi, düşünme örgüsünde mantık, yaklaşım ve metot gözönüne alındığında Britanya felsefesi günümüzde analitik sıfatıyla tanınır. Eğer bu sıfattan sorgulamacı tavrı kastediliyorsa bu zaten öteden beri var ve uygulanmakta olan tarihsel felsefi tavırdır. Belki, Adadaki filozoflar bu tavırı geliştirip uygulamakta özel bir yeteneğe, dolayısıyla ustalığa sahip olabilirler. Kendi kültürleri adına bu ustalık haklı olarak bir üstünlük olarak değerlendirilebilir.

Fakat bu analitik uygulama metod ve yaklaşımda bir felsefi problemi didik didik ederken özelde kaybolup özelin kaçınılmaz bir parçası olduğu bütünü ve bu bütünle olan bağı bilinçle koparttıyor. Bu metodik ve yaklaşım tavrı felsefenin meşruiyetinin ifadesi demek olan sistematik bütünlüğü parçaya irca edilip, uzmanlık ve uzmanlaşma adına parçada bütün, bilinçli yitirilmiş

demektir. Nitekim, ileride göreceğimiz üzere bu yaklaşım, bugünkü Ada felsefesinin milli felsefi tavrı haline gelmiştir.

Bu felsefi millileşme sürecini örnekleriyle birlikte ve açtığı olumsuz sonuçlarıyla irdeliyeceğiz. Fakat burada kendi de bu gelenekten yetişme olan Coady'nin konuya dair dürüst ve doğru açıklamasını belirtmekte fayda görüyorum. Coady, itiraf formunda akademisyencilik oyunu aktörlüğüne gerek duymamaksızın, Batı felsefesi analitik yaklaşım, hatta bu yaklaşıma sebep analitik felsefe diye adlandırılan anlayış, metod ve sonuçlarına ilişkin olarak şu tesbiti yapar:

"Ben çağdaş çözümleyici felsefenin aşırı derecede skolastik hale gelmekte olduğunu düşünenlere sempati duyuyorum (bu noktanın daha çok çağdaş Fransız ve Alman felsefesine yönelik olduğunu düşünmeme rağmen). Şayet felsefi ilgiler, belli noktalarda, daha geniş toplumlara yönetilmez ise ve onun entellektüel şartı olan ilgi merkezlerini ve beslenmelerini kaybeder ve şayet halk filozofların düşüncelerine (ulaşmada) geçişe sahip değilse, (kişinin) kendini anlaması yok olurken, değerli derin düşüncelerin kaybedilmesi (söz konusu olur demektir)" (Coady, 1994: x).

Öte taraftan, bu tavra ilave olarak Macintry'nin (1990) ilginç tesbitine de değinmede fayda görüyorum. Macintry Britanya felsefe geleneğinde çağdaş filozofların felsefi figürlerin felsefelerine dair bir incelemede alışkanlık hale gelmiş uygulamalarını şöyle ifade eder:

"Ingiliz felsefecileri felsefe tarihiyle ilgili bir şey yazdıkları zaman, geleneksel yöntemleri, söz konusu tarihsel kişiyi, olabildiğince kendi çağdaşalarından biriymişcesine ele almak ve onunla, 'Aristotelesciler Derneği'ndeki bir meslektaşlarıyla tartıştıkları gibi tartışmaktır. Bu alışkanlık, böyle ele alışlarda yerleşen kökten, ama içtenlikle yanlış anlamaların gerek çağdaş yazında gerekse üniversitede öğretiminde adamakıllı yerleşmesine yetecek kadar uzun bir zamandan beri süregelmektedir" (Magee, 1990: 49).

VII.1. Tümcü Alternatif Yaklaşımı

Ada geleneğinde metoda ve yaklaşıma ilişkin indirgemeci analitik tavır ve uygulamdaki alışkanlığın altını çizdikten sonra,

şimdi felsefe, sosyal bilimler ve dile çağdaş metod ve yaklaşım tartışmalarının yansısını ve bu tartışmalar sonucu ortaya çıkan devasa muhtemel çözüm olan sağ duyu tümcü yaklaşımının Reid sonrası seyirini inceleyelim. Bu çerçevede Coates (1996), "Sağ Duyunun İddiaları", adlı kitabında kendisi de sağduyu yaklaşımın bir muhtemel çözüm olabileceğine inancına sahip olup, bu inancı kitabında felsefi ve sosyal bilimler alanında temellendirmeye çalışan bir filozof olarak önemli açıklama ve tesbitlerde bulunur.

Diğer bölümlerimizden biliyoruz ki, sosyal bilimler ve tarih felsefesi söz konusu olduğunda felsefeler ve metodlar arasında büyük bir uçurum vardır. Bu uçurum da ortak bir metod ve bu iki sahada yeterli çalışmaların olmayışından kaynaklanır. Bir kaç istisna olmasına rağmen sonuçta, doğa bilimlerinin aksine sosyal bilimcilerin metod ve teori adına önerdikleri değerler ikna edici ve savunulur türden değillerdir. Felsefe ile sosyal bilimlerin uygulanırlığı ve tarih arasındaki açık, bu gün her zamankinden daha geniş bir şekilde şiddetle hissedilmektedir.

Buna neden olarak, Coates, baskın felsefi örneklemeler de (veya çıkmazlarda) psikolojideki yapısalcılık ekolü sonrası, kitabi hiçciliği ve analitik çözümleyici felsefenin biçimsel semantikleri ile sosyal bilimcilerin çarpışma durumuna getirildiğine bağlar. Öte yandan akademik çevrelerin araştırmalarında sağduyu uygulamaları söz konusu olduğunda, böyle bir uygulamanın kimi sosyal bilimciler ve filozoflar tarafından en iyimser değerlendirme söz konusu edildiğinde net bir sıkıcılık ve zorlayıcı tartışma veya iddia olarak nitelendirildiğine dikkati çeker. Bu tür bir sağduyu uygulamasında, uygulama öğeleri müphemlik hanesine işaretlendi ve doğruluk değerinin açığı kapatabileceğinden biçimci semantikçiler (anlam bilim veya bilim) tarafından korkuldu. fakat bu öğler her şeye rağmen ikna, teorik cazibe ve keşife muktedir olarak değerlendirilebilir (Coates, 1996: xı-xıı)

Coates kendi adına metodların felsefi değerlerini keşfetme çabasında sağduyu uygulamasına ve öğelerine doğal olarak güvendiğini ve kullandığını söyler. Bu kullanmada da pragmatizm ve sağduyu filozoflar geleneği, özellikle Peirce ve Popper gibi son gruba dahil olanlara doğru eğilim göstermiştir. Ona göre, müphem kavramlar üzerine yapılan felsefi çalışmalar böylece güncel olan yeniden formülüze edilmemiş, niteliksel sosyal bilim

ve tarihin sağduyu uygulamalarının bir şekilde felsefi savunmasına izin verir. Fakat, günlük dil ve müphem sağduyu kavramları arasındaki çatışma yeni bir teorinin ortaya konması zorunluluğunu ortaya koyar.

Günümüzde, yine bu bağlamda bir kaç filozof sezi fonksiyonunun tartışılmaz doğruluğunu savunur ve en çok etkili olan sağduyu söylemi Otto Neurath'ın benzetmesinden elde edilir. Neurath için:

"Sağduyu ve sıradan dil bizim için de seyir halindeyken parça parça yeniden inşa etmek zorunda olduğumuz bir gemi gibidir. Sağduyu zamansız veya zaman üstü bir doğrular kütlesi değildir, o sadece şimdideki veya halı hazırdaki bir teori durumudur, ileri araştırmalar için bizim vaz geçilmez başlangıç noktalarımızdandır ki, ondan biz yavaşça tekamülleşiriz. Bu yaklaşım şüpheciliğin, o, ortaya çıkınca sorgulamaya başlamasına işaret ettiği gibi felsefede kritik fonksiyonlu sağ duyunun daimi bir rol alması özelliği ile kalmaktadır; ve o, bizim düşüncemizin yeni bir görüntüsünün daha karmaşık felsefi projelerine karşı tavır alır - biz, kavramsal dünyamızı yeniden oluşturmada sağduyu dışında başka noktalara sahip değiliz." (Coates, 1996).

Neurath'ın benzetmesi öteki alanlarda ciddi anlaşmazlıklara düşen çeşitli düşünce okulları tarafından yeniden gündeme getirilmiştir. Fakat sağduyudaki başlangıç noktalarımızın bu ortak anlayışı veya tescillenmesi, birinci planda geminin sudaki değeri bakımından geniş çerçeveli bir şüpheyi maskeler.

Coates sağduyu tümcü felsefe karşıtı olan Anglo-Sakson ve Anglo-Amerikan felsefe geleneğindeki iki baskın ekolünden konuya ilişkin olarak şu şekilde söz eder:

"Gerçekten de, bugün felsefi dünyada en etkili araştırma programlarından ikisi, analitik felsefenin biçimsel semantiği (veya anlam bilimi) bir tarafta, diğer tarafta ise yapısalcılık sonrası, çoğu durumlarda bunlar birbirine karşıttırlar, (fakat) sıradan dilde ve sağduyunun güvenilmezliğine ilişkin ciddi bir inancı paylaşırlar." (Coates, 1996)

Ayrıca Coates'e göre, bu ekoller sosyal bilimler metodolojisine doğa bilimlerde Newton'un mekaniğinden yola çıkarak pozitivist bir renk taşıdılar. Bu renk kendini iki alanda gösterdi:

a-) Metodolojik alan: deney ve gözlemin aynı zamanda tümdengelimciliğin esas olduğu, bu yüzden de insana ve maddeye yönelik konuşmalarda fizik dilinin geçerliliği ve kullanımının esas olduğu inancı; ve

b-) Ontolojik alanda ise insanın da harekette olan bir madde olarak düşünülmesi yaklaşımı.

Felsefe ve sosyal bilimler söz konusu olduğunda bir tarafta fizikin kavramları ve dili diğer tarafta sosyal bilimlerin sağduyucu illizyonik bir durumda olduğuna dair olan bir yaklaşım. Bu ortamda ve olumsuz yaklaşımda sağduyu veya duyucu reaksiyon Dr. Johnson'un taşı tekmeleme örneğinde nesnelleştirildi, şöyle ki Johnson için fiziki nesnelere olan doğal inanç Berkeley'in önerebileceği en iyi bilgi kuramsal delil ve tartışmasından daha değerliydi (Coates, 1996: 4).

Bu tür bir olumsuz yaklaşımın gerisinde bilim tarihindeki doğadaki olaylara yönelik sağduyu çıkışlı farklı veya birbirine zıt açıklamaların bulunması yatar. Örneğin, sağduyu adına yer yüzünün düz olduğuna inanıldı ve bunun aksi yine sağduyu adına reddedildi. Fakat Coates'e göre, felsefe ile bilim arasında kategorik bir ayrıma dayanmak zorunda değiliz. Sağduyu hali hazırdaki varolan verilerden yola çıkarak yenisi ortaya konana kadar gündemde kalacak olan inançlar bütünüdür. Bu derece farklılığı meselesidir. Bu çerçevede de Reid'in felsefi önermesini hatırlatır:

"Nesnelere dair bir inanç mantık gereği, duyum hakkında konuşmaktan önceliklidir" (Coates, 1996: 14).

Coates'a göre, Aristoteles ilk defa günlük konuşmada sağduyu kalıpları gündeme getirerek bu konuya yöneldiği için ilk sağduyu filozofudur. Fakat daha açık ve net bir tavır İskoç geleneğinde Reid'den gelmiştir. Sağduyu felsefesi adına Reid'in sunduğu ana ve temel savunmalar ki, bunlar Reid sonrasında da benimsendi ve beraberinde problemleri de birlikte getirdi. Şöyle ki, şayet sağduyu önermeleri ve yargıları herkesce genel geçerli bir prensipler zinciri ise burada felsefeye ve filozofa düşen görev veya ihtiyaç nedir?

Reid her ne kadar sokaktaki adamla filozofu bir tutsa da, bu demek değildir ki, bunlar sağduyu prensiblerini aynı derecede algılayıp yorumluyacaklar. Kaldı ki, şöyle bir eleştiri Reid'e karşı yöneltilebilir: Şayet sağduyuya yönelik bir çıkmazda veya tartışıl-

malı bir durumda isek o tartışma konusuna ilişkin ne yapabiliriz? Reid'in cevabı hazır: "Doğru daima kendi içersinde kendiyle tutarlı olan bir bütündür" (Coates, 1996:17).

Fakat, araştırmamızın IV. ve V. Bölümlerinde de belirttiğimiz gibi, sağduyu felsefesi tümcü yaklaşım karşıtı olan deneyci indirgemecilere ilişkin şu gerçeği akılda tutmak gerekir. Berkeley ve Hume'un kendisi de sağduyu ve insanlığın benimsediği doğal kavram ve prensiblerin gözardı edilemiyeceğinin bilincinde olmalarının yanısıra, kendileri de felsefelerinde yer yer atıfta bulunmuşlardır. Bu yaklaşımıyla Berkeley, maddi bir nesneye ilişkin bir kavram, sağduyu ve dilde kullanılan ortak bir kavram olmayıp, sadece felsefi bir kavramdır. Burada sağduyunun yorumunda bir çelişki varmış izlenimine kapılınabilir, ama gerçek durum sanıldığı gibi değildir.

Öte yandan Reid bu soruyu aşağıdaki şekle indirgemiştir: "İnsan duyumlarından bağımsız nesnelerin varlığından bahsedebilirmiyiz?" Sonra Reid, sağduyu felsefi yaklaşımı empiristlerle olan tartışmada görünüşlerin örtüleri demek olan kavramların eleştirel bir açılımını yaparak olumlu ve verimli bir çığır açmıştır. (Coates, 1996:18).

Aydınlatılması gereken diğer bir önemli nokta da, sağduyu inanç ve ilkelerinin her zaman biriminde ve mekanında bütün insanlar tarafından kabul edilip edilmediği; veya değişen bir süreç içersinde kültürden kültüre farklılık gösterip göstermediği durumunun ortaya konmasıdır. Reid ve günümüz filozofları P. Strawson, R. Taylor, R. Chisholm, A. Donagan ve K. Lehrer bu inanç ve ilkelerin değişmeyeceği anlayışını esas alır iken; Sidgwick, C. S. Peirce; ara geçiş döneminde ise Davidson, R. Rorty, ve Quine bunların farklılıklar göstereceği kanaatini taşırlar.

Örneğin, Sidgwick ve C. S. Peirce bu evrimin bilimsel gelişmeler için başat olduğunu ifade eder. Daha ileri bir adım olarak bu inanç ve ilkelerin değişiminde felsefenin büyük bir rolü olduğunu vurgularlar. Bu sebeple K. Popper'in yanısıra bu ikisi "eleştirici veya eleştirel sağduyucular" diye adlandırılırlar. Sidgwick ve C. S. Peirce sağduyu inanç ve ilkelerinin felsefeye giriş için kaçınılmaz olduğunu belirtir, her ne kadar bu inanç ve ilkeler net, açık ve seçik olmasalar bile. Bu karmaşaya bir düzen getirmeklik,

Sidgwick'e göre, filozofların ve bilim adamlarının birincil görevi olmalıdır. Quine'nın dediği gibi:

"Sağduyu bilimin içersinde organize edilir ve bilim ham madde durumunda olan sağduyu inanç ve ilkelerini düzeltir veya tasdik eder." (Coates, 1996).

Yine bu bağlamda Peirce şu noktaya dikkatleri çeker:

"Şüphe duyulmayacak derecede doğru olan sağduyu verilerine sahibiz. Fakat, onları açık ve seçik bir şekilde ortaya koyup belirlemede güçlüklerle karşı karşıyayız. Sağduyu inanç zinciri üzerine daha da düştükçe, karşımıza daha çok şüphe edecek konular çıkmaktadır; onların felsefeye başlagıç teşkil edilmesi söz konusu oldığunda günlük konuşmalarda yetersiz tanımlanmalar söz konusudur" (Coates, 1996).

Bu kilit noktada veya açmazda, Coates için, problemin çözümü sağduyu inanç ve ilkelerini empirik olanlardan ayıran nedir? sorusuna, verilecek cevapta gizlidir. Ne zaman ki deneysel veya empirik inanç ve ilkelerin bilimsel araştırması sonucu bir şüphe doğar, o zaman biz inancımızı durdurmaya yönelik zorlanırız. Öte taraftan, sağduyu önermeleri yoğun çürütme çabalarına rağmen şüpheden uzak ayakta kalmaktadır.

Bu nedenle, sağduyu inanç ve ilkelerine olan ihtiyacın mantıksal gereği kendiliğinden ortaya çıkar. Biz Peirce'in de belirttiği gibi onları adeta alışkanlık düzeyinde hep kendimizle beraber düşünürüz, belki de sorgulanamaz temelsiz olmalarına rağmen. Onlar genel içgüdünün doğası gibidirler veya onlar savunulmaya veya delillendirilmeye ihtiyaç duymayan mutlak öncüllerdir. Peirce İskoç sağduyu okulu ile bu noktada birleşir. (Coates, 1996).

Diğer taraftan, Coates insan kendini bu iç güdüsel inanç ve ilkelerin temel oluşturduğu ilkel hayat formundan daha gelişmiş bir düzeye çıkabileceği savını ileri sürer. Reid çıkışlı geleneksel İskoç sağduyu okuluna göre bütün insanlar için geçerli olacak bu inanç ve ilkeleri sıralamak mümkündür. Ancak eleştirel evrimci sağduyu okul ile eskisini ayırmak gerekir. Fakat Peirce'in kendisi de sonunda insanlar için bir genel sağduyu inanç ve ilkeler listesinin varlığının gereği üzerinde durur (Coates, 1996)

Yine, Popper bu bağlamda kitabı "*Objective Knowledge - Nesnel Bilgi*"in önsözünde (kitapındaki denemelerin takdimine

ilişkin) şunları söyler: "Aristo'ya değin geriye izlenebilecek bir gelenekten -bilginin sağduyu kuramı geleneğinden- kopmaktadır" şerhini düşer. Ve Popper şöyle devam eder:

"Ben sağduyuya çok hayranım; ama bunun özünde, kendi kendisini eleştirmeye yönelik bir yeti olduğunu düşünüyorum. Fakat sağ duyu gerçekçiliğinin özce doğruluğunu sonuna değin savunmaya hazır olduğum halde, sağ duyucu bilgi kuramını öznellikçi bir gaf sayıyorum. Bu gaf Batı felsefesine egemen olmuştur. Ben bunu kazıp silmeye ve onun yerine, özce oranlamaya dayalı bilginin nesnel bir kuramını getirmeye kalkışıyorum. Bu cüretli bir sav olabilir, ama onun için özür dileyecek değilim." (Feyerabend, 1991: 66).

Alıntıdan da kolayca anlaşılacağı üzere Popper, zamandan bağımsız sağduyu inanç önermelerinin çözümünün mümkün olduğunu öne sürer ve ölçüt olarakta bilginin gelişimi için yararlı bir yol olduğunu öne sürer. Bu yaklaşıma kendisi "sağduyu realizmi" adı verir. Popper, Tarski'nin semantik doğru anlayışı çerçevesinde, doğruluğun cümlelerin bir yönü olduğunu ve bizim onu kendi irademizle ön plana çıkardığımızı iddia eder. Şayet önermeye (iletiye) inanmakta sebeblerimiz rasyonel temelli ise, biz bu tip önermeyi doğru olarak kabul ederiz.

Bu bağlamda bir adım daha ileri atalım. Wittgenstein ve Moore'un bu inanç kalıplarını yorumlama durumunda ise günlük sıradan dilin analizi, önemi ve iletgen rolü gündeme gelir. Bundan dolayıdır ki, Moore'un "Sağduyu Savunusu" adlı makalesi felsefi arenada bir şok tesiri yaptı. Çünkü, o zamana kadar analitik ve formal mantığın İncili demek olan "Matematiğin Prensibleri" adlı kitapın metodu genelleşme yolunda idi. Moore ise, aksine genel ve geçerli olan sağduyu önermelerinin listesini yaptı.

İncelememizi yukarıdaki aşamalardan geçirdikten sonra, Muhtemel bir ortak çözüm vasıtası olacak bir metod ve yaklaşım bulunabilinir mi? Araştırmamızın bizi ulaştırdığı nokta şu, evet, muhtemel kendi sınır ve şartları içerisinde genel, geçer, çözüm yolu olan bir ortak metod veya yaklaşım söz konusudur. Bu metod ve yaklaşımın adı da sağduyu tümcü metod ve yaklaşımdır. Sağduyu tümcü yaklaşımın karekteristiği ise, önceki bölümlerde felsefi, kültür ve uygarlık, bilim (doğa ve sosyal bilimlerde) alanlarında tarihsel gelişiminin detaylarıyla belirtildiği gibi, insanı

insanı cephede parçalarına indirgenemeyecek bir bütün (içe ve dışa yönelebilen bütüncü bir sistem) olarak değerlendirmesi; insanın aşkın, akli, iradi, nevi şahsına munhasır, kendine özge yapı ve oluşumile, özgür, eylemci, yaratıcı ve iletici yönlerini ön plana çıkarmasıdır.

VII.2. Sağduyucu İletişime Getirilen Çeşitli Yaklaşımlar

Bölümümüzün başında ortaya koyduğumuz ikinci grup soruların ilkini yukarıda cevapladık, şimdi bu soru grubuna bağlı olan: İletişim eyleminde iletinin içeriği kültür ve uygarlık öğelerinin ortaya koyduğu ürünler olacağına göre, bu muhtemel ortak, devasa metod ve yaklaşımın iletişim eyleminin ortaya konmasında nasıl bir önemi, yeri, rolü ve fonksiyonu olabilir? sorunun cevabını verelim.

Yukarıda söz konusu edilen bilim öğesi merkezli Batı uygarlık ve kültür ürünlerinin hem teorik hem de pratik aşamada kullanım ve sevkinin doğurduğu olumsuz sonuçların iletişim eylemi ile ilgisi ne olabilir?" sorularının cevaplarına geçmeden önce, iletişim eyleminde ve bu eylem sonucu elde edilen iletsel bilgide hayatı bir önem ve role sahip olan "Dil" olgusunu hem bu belirtilen açılardan, hem de yukarıda çeşitli bilim sahalarındaki ortak metod ve yaklaşım aramaları çabasının Reid sonrası ve Reid'in etkisiyle oluşan sıradan dil etütleri ve felsefesinin bu oluşumda ana etkenleri, felsefi güdü ve motifleri, iletişim bilgi kuramında iletinin sözel veya yazısal dil ile iletilmesi gerçeğinden yola çıkarak kısace temas edilmesinde yarar görüyorum.

Reid'in şimdiye etkisi ve yansısı genel dil etütleri ve bu etütlerde sağduyu tümcü metodoloji ve yaklaşımının yanısıra sıradan dil felsefesi dediğimiz felsefi ekolün de direkt olarak gözlemlenebilir. Aynı şekilde, özelde iletişim ve iletsel bilgi alanında da kendini gösterdi. Örneğin, daha önce belirttiğiz gibi, Wittgenstein, Moore, ve J. Austin'den yola çıkan Strawson, Searle, ve Grice göre gerçek bir anlam ancak günlük konuşmalardaki kullanımları esas alınarak anlaşılmaya başlanır. Bunlar iletişim eyleminde "niyet" nosyonunu önplana çıkaran kuramcılardır. Diğer taraftan, formal semantik'in kuramcıları da bu mecrada akarlar Quine gibi.

Görüleceği üzere, dil felsefesi söz konusu olduğunda sağduyu anlamlı ve zorunlu bir ölçüt olarak felsefe tartışmalarını ikiye bölüyor durumdadır. Çünkü, bu gün bilgi kuramlarının modern problemleri, özellIlikle empirik problemlerin kaynağı olan pozitivist, şüpheci, indirgemeci felsefe, metod ve yaklaşımın olumsuz etkileri sonucunda doğal olarak sağduyu tümcü, felsefe metodolojisi ve yaklaşımı, eğer deyim yerinde ise, yeniden keşfedilip ölçüt olarak şimdiki felsefe gündemine yeniden alternatif, pozitif, kuşatıcı, aşkın bir felsefe, metod ve yaklaşım olarak getirilme ihtiyacı ortaya çıktı.

Bu bağlamda, iletişim mekanizmasının işlerliği ve işletiminde, iletsel bilginin değerlendirilmesi ve yorumu söz konusu olduğunda, günümüzde Reid'ci felsefi çerçevede ama doğrudan ama dolaylı yorum getiren bir dizi filozof sayılabilir. Bunlardan bir kaçının görüşlerini incelemekte fayda görüyorum. Örneğin, bunlardan biri Vendler'dir. O, makalesinde iletişim mekanizması ve bu mekanizmanın işlerliği sonucunda iletsel bilgiyi otorite, kaynak zincirleri ve inanç merkezli olarak şu şekilde elde edilebilineceğini söyler:

"Bu şeyleri söyleyen kişiler, bunları rapor eden, aktaran kitaplar ve kağıtlar gerçekten bir zincirin halkalarıdır. Bunlar sadece otorite değil nedenlerin ard arda sıralanmasıdır. Otorite öyle bir şeydir ki, sadece inancı güçlendirir, fakat bilgi, bundan daha çok şeye ihtiyaç duyar; çoğunlukla uzun olmasına rağmen kesintiye uğramamış bir nedenler zinciri, sadece bu nesnelliği veya gerçekliği garanti ederek bilgi veya bilgi malzemesi olması ihtiyacını karşılar. İnanç birliktelik, iyi akli nedenler, ve iknayı esas alan başka bir alanda fonksiyonunu ortaya koyar. Fakat, bunların en uygun durumda bile onlar kişinin yanlış yaptığını asla garanti edemezler."(Vendler, 223)

Austin (1962) günlük hayatta iletsel bilgi ediniminde iletişim mekanizmasının fonksiyonel önemini şu şekilde ifade eder:

"Otorite sahibi olan bir konuşmacının raporuna veya söylediğine inanmak iletişim eyleminin ana unsurlarından birini teşkil eder ki, biz bu eylemi düzenli bir şekilde icra ederiz. Bu durum bizim günlük deneyimlerimizin inkar edilmez bir parçasıdır, söz vermek, yarışma oyunlarını sergilemek, veya renkli aralıkları duyumlamak gibi. Otorite birinin raporu veya açıklaması dinle-

yici pozisyonundaki beni bir şeyin farkında kılar ve o bir şeyi bilinmesini sağlar, aksi takdirde o şeyi ben bilemeyecektim. Bu bir bilgi kaynağıdır." (Austin, 1962)

Aynı şekilde McDowell, "*Anlam, İletişim, ve Bilgi*", adlı makalesinde aynı konuyu iletişimde duyum, algı ve dil faktörlerinin birlikteliğine dikkat çekerek, şu tesbitleri yapar:

"Duyumlara bilgi statüsünü vermek pek doğru gözükmüyor şöyleki, bilenin konuşmacının güvenilirliğine dayanan isbatlanabilecek nitelikteki bir duyumun doğruluğununa sahip olması durumunda olduğu gibi. Burada duyum söz konusu olduğunda duyumun karşılık geldiği nesnel dünya ve duyumlayanın algısı ve dil yoluyla anlatımıdır. Şayet konuşmacı 2., 3., veya 4. el ise dilin gücü ve seçimi duyumun nesnel çevrede iyi algılanıp algılanmadığı faktörleri göz önüne alınmalıdır. Böylece sözel bir iddia, şaka ve yanıltmaların dışında, bu faktörlerin esas alınmasına paralel epistemolojik bir karakter kazanır."

Diğer taraftan Quine ve Ullian ise, "*İnanç Ağı*", adlı ortak kitaplarında iletsel bilgi ediniminde iletinin gözlem dışı duyular üstü alanda delil statüsünü şu şekilde ortaya koyar:

"Ne zaman ki deneylerimiz, üstü veya dışı gözlem kaynaklı konuşmacıdan bir cümle işitiriz, konuşmacının uygun motivasyonunu esas alarak ki, bu motivasyon bize ulaşmamış olsa bile kendimizi bu konuda bir delil sahibi olarak görürüz. Böyle bir prensib duyumlarımızın uzanımı olan bir testimony mekanizmasının oluşumu demektir. Bu tür bir mekanizma insanlığın duyular üstü alana girişi için ilk alet ve adevatıdır. Teleskoplar, mikroskoplar, radar ve radio-astronomi aynı amaca hizmet eden son alet ve adevatlardır." (Quine ve Ullian, 1978: 50-51)

Welbourne, "Bilgi Toplumu", adlı kitabında, iletişim eyleminde ileten, ileti ve iletilen üçlüsünün zorunlu birlikteliğini, iletenin iletmekteki otorite ve güvenilirliğine olan iletilenin inancını esas alarak iletişim sürecini şöyle formülüze eder:

"Güvenilir bir konuşmacının bildiği bir önermeyi konuşma eylemi sonucunda kesin cümle formunda bir dinleyiciye aktarmasında; dinleyici şimdiye kadar bilmemekte olduğu cümle içeriğini konuşmacının içtenliğine inanıp güvenerek bilmiş olur. Sonuçta bu bilgi iletişiminden dolayı dinleyicide konuşmacı gibi rapor edilen cümleyi ve içeriğini bilmektedir." (Welbourne,1986: 7)

Bu bağlamda Fricker, "*İletişim Bilgi Kuramı*", adlı makalesinde yukarıdaki süreci kısaca şu şekilde ifade eder:

"Konuşmacı doğruluğuna inandığı ve iletmek istediği bir cümleyi dinleyicisine iletir. Dinleyici gözleyerek anladığı ve doğru algıladığı bu raporu kabul ederek o'da konuşmacı gibi bu rapora inanır ve bilgi hanesine katar." (Fricker, 1987: 56-58)

Öte yandan Grice, anlam kavramı merkezli olarak: "Konuşmacı raporu ile inandığı bir anlamı kasteder ki, bu anlam kastı dinleyicide aynı inancı oluşturma niyetinin dinleyici tarafından tanınmasına eşittir" der.(Grice, 1968: 45) Yine Grice "*Konuşmacının Kastı*", adlı makalesinde ise, iletimi "niyetlenen anlam" kavram ve olgusunu iletişimde esas alarak aşağıdaki şu formülü ileri sürer:

"Niyetlenilen-anlam "M-intended" ile ifade edilmek istenen açıkça belirtilen söylemler türüne karşılık gelir ki, bu dinleyicinin bir şeye inanması zorunluluğu anlamına gelmez (her ne kadar bu yönde bir beklenti varsada) fakat dinleyici bu yolla kanuşmacının bir şeye inandığını anlamalıdır. Konuşmacı ve dinleyici de sonucunu uyandırma niyetini taşır. Ne zaman ki, dinleyici bu niyeti anlar o zaman anlam iletişimi ortaya çıkar. Bu da şu şekilde formülüze edilir: K (konuşmacı) A (anlam)-niyetini D (dinleyicide) de bunun S (sonucunu) veya E (etkisini) oluşturmak amacıyla iletir." (Grice, 1975: 59)

Son olarak, Strawson "*Anlam ve Doğruluk*", adlı makalesinde artık sıradan dil felsefesi iletişim bilgi kuramında standard hale gelmiş iletişim eylemi sürecini iletişimin üçlü öğesi merkezde olmak üzere amacı da bu sürece dahil ederek şöyle bir formüle ulaşır:

"Bir cümlenin içeriğine inanmış ve bu inancı dinleyicisiyle paylaşma veya aktarma niyetinde olan bir konuşmacı tarafından her yönüyle ortaya konması isteği aynı şekilde dinleyicide de iletilen cümleye inanma veya inanmamaya yönelik bir tavır oluşturur."(Strawson,1970: 181)

VII.3. Tümcü İletişim Bilgi Kuramının Felsefi Teorik Sonuçları

Çalışmamızın buraya kadar olan sürecinde aşağıdaki maddelerde de ana temaları ve aşamaları belirtildiği üzere, sağduyu felsefesi tümcü iletişim bilgi kuramımızın takdimini yapıp ve içerik, anlayış, yaklaşım, metot bakımlarından hareketle diğer teorilerle karşılaştırmalı olarak genel çerçevesini çizmeye çalıştık. Bu süreçte gördük ki: bilim ve bilme eyleminin çeşitli sahalara yansısında metod ve yaklaşımlara yönelik ciddi eleştiriler ve hatta anarşist sıfatını hak ettiren, meşrulaştıran, gönüllü kabul ettiren bir başkaldırının altında yatan iletsel bilginin ve iletişim mekanizmasının masum yapısı ve özelliğinin yanısıra, yine insan eliyle hırçın ve yıkıcı amaçla çeşitli isimlerle, amaçlarla ve motivasyonlarla olumsuzda kullanılabileceği gerçeği yatmaktadır.

Olumsuzda, genel bilme ve bilim adına kullanımında teorik çerçevede pozitivist, davranışçı, şüpheci, parçacı ve indirgemeci metod ve yaklaşımlar ön plana çıkarılmıştır. Sonuçta da bilim etiketli ideolojiler, dünya görüşleri ve buna bağlı olarak pozitivist, rasyonalist, partükülarist ve indirgemeci tabular ortaya çıkmıştır. Bunlar iletişim mekanizmasının kullanımıyla başkalarına transfer edilip bilim adına insanın fizyolojik yönünü ön plana çıkararak bir makina ve hayvanla özdeş kılıp, laboratuvar ortamına sokup bir denek muamelesi yapmışlardır. Aşkın, nevi şahsına munhasır, özgür, akli, iradi, duygu ve ruhi yönlerine ilişkin olgu ve kavramları metafiziksel safsata sayıp, kültür, uygarlık, bilim ve pozitivist indirgemeci felsefe adına Batı uygarlık çevresi, ne idüğü belirsiz güdük insan ve toplum tipleri oluşturmuştur.

Peki bütün bunlara alternatif olarak getirilebilecek bir metod ve yaklaşım yok mudur? Bütün bu araştırmanın çabası bu soruya "Evet, var" diyebilmek için ortaya konmuştur. Şimdiye değin olan inceleme sürecinde de detaylarıyla çeşitli açılardan hareketle ileri sürüldüğü gibi, bu alternatif metod ve yaklaşım 18. yüzyılda sistematize edilip, sonraları tekrar diriltilip şekillendirilen ve bizim incelememizde güncel, kapsamlı ve yetkin hale getirilen Thomas Reid'in sağduyu tümcü metod ve yaklaşımıdır. Öyleyse, bu kadar önemli ve alternatif olarak ileri sürülen bu devasa metod ve yaklaşımın özellikleri nelerdir? Daha önceki ilgili bölümlerin

verilerini esas alarak şimdi bunları maddeler halinde toparlayarak, tümcü iletişim bilgi kuramımızın nihai teorik çerçevesini ilkeleri ve bu ilkelerin yansı alanlarını göstermeye çalışarak, bir sonraki bölümümüzün inceleme konusu olan Habermas'ın "iletişimsel eylem kuramı"yla karşılaştırmasına zemin hazırlayalım. Bu maddeleri şöylece sıralayabiliriz:

1-) Bölüm II, III ve V de belirttiğimiz gibi, Thomas Reid felsefesini Platon'la başlayıp, Descartes ile Avrupa üzerinden Adaya transfer edip, burada empiristler tarafından son şekli verilen ve bu şekillendirmede önemli bir role sahip olan özellikle Hume felsefesinin dayandığı, Reid'in deyişiyle, "İdealar Teorisi"ne ve onun epistemolojide ve ahlak felsefesinde açtığı şüpheci, deneyci, indirgemeci ve sonuçta da negatif ve yıkıcı felsefeye karşı Reid kendi felsefesini bir başkaldırı ve manifesto olarak, bu felsefi manifestonun metodik çıkış noktasında sağduyu ve tümcü yaklaşımını kullanmıştır. Hume, Reid'in felsefi başkaldırısı ve kritiğini, kendi genelde negatif, şüpheci ve indirgemeci felsefesine, özelde de bilgi kuramına getirilen en ciddi felsefi çalışma olarak değerlendirir.

2-) Reid kendi sağduyu metod ve tümcü yaklaşımı yoluyla algı teorisi modelliğinde pozitif bir bilgi kuramının temelini atarak, sağduyu direkt realizmin ontolojik temellerini göstermiştir. Bu süreçte de sağduyu ilk prensipleri ve dilin gramer yapısı ve halk tarafından kullanımına dikkat çekilmiştir.

Özelde, sağduyu tümcü iletişim bilgi kuramı söz konusu olduğunda, bölüm II, III, IV ve V'de de incelenip tartışıldığı gibi, genel bilgi kuramı dinamik ve ilkeleri çerçevesinde sağduyu metod ve tümcü yaklaşımını esas alarak iletişim bilgi kuramı iç ve dış örgüleri ve ilkelerini ortaya koyup sistematik bir bütünde felsefi bir kuram oluşturma zeminini hazırlamıştır. Bu zemin aşağıdaki motivasyonlar, amaçlar doğrultusunda şekillendirilmiştir:

a-) Genel bilgi kuramını oluştururken nasıl ki, Reid'in birincil motivasyonlarından biri negatif, şüpheci, indirgemeci ve deneyci bilgi kuramının açtığı ciddi yıkıcı tahripkar sonuçlarına alternatif pozitif, sağduyulu ve bütüncü bir genel bilgi kuramı oluşturma isteği ve zorunluluğunu hissetmiş ise, aynı motivasyonla iletsel bilginin elde edilme mekanizması demek olan iletişim olgusuna yönelerek açıklamalar yapmıştır.

b-) Reid'in hazırladığı zemin üzerinde bizim bir iletişim bilgi kuramının oluşturma çabamızda yararlandığımız metod bakımından genel ve geçerliliğinin teminati olan sağduyu inanç ve ilkelerini Reid kullanmış, insanı içine dönebilen, dışına açılabilen, aşkın, akli, iradi, duygu, ruh, nevi şahsına munhasır-kendine özge, üretgen, özgür, fizyolojisi ve fizyolojik fonksiyonlarına, parçasına indirgenemeyen bir bütün olarak değerlendirip; insanın ancak bu bütünsel yapı ve özelliklerinin kullanımı yoluyla, adam gibi bir adam olabileceği tezini ortaya atıp bu tezi de felsefesinde felsefi bir sistematiğe oturtma çabasında bulunmuştur.

c-) Yukarıda sayılan insanı insan yapan bütün bu özelliklerinin yine insan tarafından gerek eşya temelli gerekse insanın kendisi merkezli bir dizi adamlık ürünleri oluşturma çabasına uygarlık diyebiliriz. Uygarlığı, yaratan, elinde bulunduran, yöneten, yönlendiren ve aynı zamanda da pasif alıcı ve iletgen durumunda olan diğer insanlara, aktarması, kendine uygar, ideal, sıfatını kazandırttırıp adam dediğin böyle olur dedirttiriyorsa; bütün bu süreçler uygarlık öğe ve ürünlerin iletilmesinden kaynaklanan, bu sıfatların varlığı, fonksiyonu, tanınması ve tescillenmesini söz konusu edebilmektedir.

Bu sıfatlar ve sıfatların tescillenmesi ancak uygulamada olan bir iletişim mekanizması sayesinde olur. Bu mekanizmanın varlığı da ancak tutarlı ve en azından kendi zaman, mekan, ortama bağlı olarak genel kabul ve insanı bütün olarak görüp değerlendiren nitelikli bir felsefi hümanist iletişim bilgi kuramının oluşturulması ile mümkündür.

Bu ihtiyacı hisseden ve uygarlık, felsefe, bilimin tabulaştırılması ve bunların adına haklı, haksız sıfatlar yüklemenin olumsuz metodik ve yaklaşım sonuçlarını kendi öncesi ve kendi döneminde sorgulayan Reid iletsel bilginin genel bilgi edinimindeki kaçınılmaz hayati önemini hem bir bilgi kaynağı hem de kendi başına müstakil bir delil türü özelliğini görüp bir teori inşasının gereğini düşünüp, sağduyu felsefesi tümcü iletişim bilgi kuramı adını verdiğim bilgi kuramının temelini atmıştır.

d.) Her ne kadar Reid sağduyucu genel epistemolojisinde birincileyin amaç olarak yönelip böyle bir teori ileri sürmese de, ona dair ham bir formatta da olsa, uygun bir zemin hazırlamıştır. Çoğu Reidçiler hemen hemen her bakımdan onun felsefesine yö-

nelip adeta sağduyu hasadı yapmalarına rağmen ilginçtir ki, iletişime kapı aralayan bu zemine hiç ilgi göstermemişlerdir.

Oysa biz, onun oluşturduğu genel epistemolojik zeminden hareketle ileri sürdüğümüz "sağduyucu tümcü iletişim bilgi kuramı"mız ile boşluğu doldurma çabasında olduk. Ayrıca, bundan sonraki bölümlerimizde görüleceği üzere, ilerideki muhtemel çalışmalara yardımcı olacağı düşüncesiyle teorimizin seçilmiş kimi bilgi alanlarında kısaca uygulamasının nasıl yapılabileceğini göstermeye çalıştık.

Sekizinci Bölüm
İletişim Ve Kitle İletişim Araçları
(Popüler Kültür, Medya Ve İmajoloji Örneklerinde)

VIII.1. Kitle İletişim Araçları

İletişim mekanizmasının öğeleri söz konusu olduğunda, ileten bir iletiyi (hangi konuya ilişkin olursa olsun) iletilene veya iletilenlere (yığınlara, toplumlara, ülkelere) ilettiğinde bir dizi niyet, dürtüler, nedenler, beklentiler ve amaçlar doğrultusunda çeşitli araçlar kullanır. İşte iletişim mekanizmasının işlerliğini sağlayan bu alet ve edavata iletişim araçları denir. Bir iletinin veya iletiler grubunun çoğula (topluma veya toplumlara, ülkeye veya ülkelere) iletilmesi amaçlanmışsa, o zaman bu iletişim alet ve edavatlara, kitle iletişim araçları denir.

Tarih boyunca kitle iletişim araçları o çağın teknik veya teknoloji seviyesine bağlı olarak yetkinlik ve etkinlik göstermiştir. Günümüzde ise haklı gerekçelerle bazı iletişim kuramcıları çağımızı "bilgi çağı" ve bu çağın böyle karakterize edilmesinin mo-toru olan iletişim teknolojisinin çarpıcı, büyüleci gelişiminden dolayı kimi zaman çağımıza, "iletişim çağı" olarak adlandırılmasını teklif etmektedirler.

Artık dünyada olup bitenlerin küçük bir kutu vasıtasıyla oturma odamıza, çocuk ve yatak odalarımıza kadar girmiş olduğunu ve dünyanın öteki ucunda yaşayan insanlarla fax, telefon, telgraf, internet bağı ile kolayca iletişim kurabilme imkanına sahip olduğumuzu hatırlıyacak olursak, yukarıdaki adlandırma hiç de mübalağalı değildir. Doğal olarak bu imkana işlerlik kazandıran dev bir teknolojisi söz konusu. Bu iletişim teknolojisi sayesinde başkalarına her konuya ilişkin duygu, düşünce, tecrübe ve bildiklerimizi iletebiliyoruz.

Başkaları da aynı şekilde aynı mekanizma ve teknolojik imkanları kullanarak, istedikleri, amaçladıkları her konuya ilişkin

duygu, düşünce, tecrübe ve bildiklerini bize iletebiliyorlar. Evet bu anlamda da artık dünya küçüldü, hatta yetmiyor diğer gezegenlere insan bir şekilde açılmaya çalışıp, bu uğurda trilyon dolarları harcamaktadır. Bu gün kitle iletişim araçlarına bağlı olarak, televizyon kültürü, radyo kültürü, video kültürü, sinema ve tiyatro kültürü, bilgisayar kültürü, gazete kültürü, kitap ve magazin kültürlerinden söz ediyoruz. Bunları içine alan şemsiye kültüre ise kitle veya medya kültürü diyoruz.

Fakat, pek tabi keramet sadece bu iletişim teknolojisi veya kitle iletişim araçlarında değildir. Keramet, pasif iletilen veya alıcı (tüketici) durumunda olan insanlara, toplumlara ve ülkelere bu teknoloji harikası olan ürünleri yapan, yöneten, yönlendiren, transfer eden, yaratıcı ve aktif olan insandadır. Sonuçta da iki insan tipi ile karşı karşıyayız. Biri aktif, yaratıcı ve iletici olan ileten insan tipi; diğeri ise pasif, tüketici ve iletilen insan tipi.

Öte taraftan, bu kitle iletişim araçları bir şeye, konuya ilişkin ileti adını verdiğimiz bir şeyi taşımakta veya iletmektedir. İşte bizim problemlerimizden biri de kendini bu aşamada göstermektedir. İleten insan grubu veya toplumu bu alet ve edavatları belirli veya seçilmiş iletilenler grubuna, toplumuna, ülkelerine yine kendilerinin belirlediği veya seçtiği özel iletileri; kendi amaç, çıkarları, ideolojileri, dünyagörüşleri, kültürleri çerçevesinde iletilmesini sağlamak üzere üretmişlerdir.

Giriş ve I. Bölümümüzün içeriklerinden biliyoruz ki, teknoloji transferi ve bu teknoloji ürünlerinin kullanımı dikkate alındığında, asıl olan üretgen ve aktif olanın çıkarıdır. Evet pasif ve iletilen grubun üyesi olan insanlar bu teknoloji ürünlerinin tayin edilmiş bir kısmını veya tümünü bir şekilde (yalnız maddi ödeme değil, bunun yanısıra kültürel, sosyal, siyasi, idari ve kimlik değişimi yoluyla ödemelerde söz konusudur.) belki de karşılığını ödeyerek başarılı olabilirler. Fakat kendi istedikleri şekil ve amaçlar doğrultusunda kullanamazlar. Hatta, varlık ve yokluk mücadelesi, savaşı vermeden alternatif bir üretime de geçemezler.

Çünkü güç ve insiyatif üretgen ve aktif olan gerçek, adam gibi adam olan Batı insanındadır. En iyimser değerlendirme ile diğerleri ancak bu Üstün insanın güç gösterisinde lokal bayi, istasyonlar, taşeronlar veya figüranlar olabileceğidir, o da şayet Üstün insan tarafından seçilme şansını yakalayabilirlerse. "Ma-

nevi cephede cüce, maddi alanda bugünün devi olan dünyacı üstün insan"ın bu anlayışı esas alarak gücünü gayri insani zeminde kullanmasından dolayı geçmişte olduğu gibi, bugünde muhatap alıcı toplumların bireylerini maddi, manevi, psikolojik ve ussal açmazlara düşürülmüşlerdir.

Bu uygulamanın tabi sonucu olarakta alıcı iletilen toplumlarda çarpaşık insan tipleri, karakterleri ve davranışları ortaya çıkmıştır. Böylece, maalesef Doğulu tipini Holywood tarafından beyaz perdeye aktarılmasına adeta gerek kalmaz hale gelmiştir. Çünkü sanal Doğulu tipi, real duruma taşınmıştır. Bir bakıma Batılının literatürün hemen hemen her dalında kurgusal boyutta yarattığı, irasyonel, aşırı duygusal, zevkine düşkün, aklı ermeyen, güdülmeyi bekleyen barbar, asi sürü sıfatlarının bir terkibi olan Doğulu miti gerçekleştirilmiştir.

Böylece, artık Batılıların bizzat kendilerinin uğraşmalarına gerek kalmamıştır. Çünkü onların adına Doğulu toplumların yerel bayileri, taşeronları ve istasyonları her alanda iş görmektedir. Batılılar tarafından bunlara yüklenilen misyon ve görev dağılımında ana ödül maddi cinsten olup, vasıtası da her türden kitle iletişim araçlarıdır. Bu bağlamda Doğu toplumlarının sadece medya kurum ve kuruluşlarının hatırlanmasının yeterli olacağı kanaatindeyim.

Diğer taraftan, kitle iletişim araçlarının veya teknolojisinin ekonomik iştihanın tatmini ve güç tescilinin ifadesi olarak diğerlerine aktarılmasının yanı sıra toplumlar ve ülkelerarası kültür, milli ideolojiler ve hümanizmaların transferinde de iletişim mekanizmasının işletilmesi yoluyla doğal olarak psikolojik toplumsal egoları tatmin etmek için kullanılabilir. Zaten yüz yıllardır kullanılmaktadır da.

Burada bir noktayı baştan belirtmekte yarar görüyorum. Evet güçlünün gücünü kullanması doğal hakkıdır. Fakat problem bu hakkı hangi motivasyonlarla, niyetlerle, nedenlerle, amaçlarla nasıl ve ne şekilde kullanacağıdır. Bu, Batı'nın bu gün karşı karşıya kaldığı bir etik sorusu ve sorunudur. Bilindiği üzere, hemen, hemen her alet kulanılmadığı sürece masumdur. Fakat aletin masumiyeti üreticisi ve kullanıcısının kullanma eyleminin motivasyonu, nedeni, niyeti, amacı, şekline endekslidir. Bıçak ekmekte

keser insan da, hayvan derisi de yüzer insan derisi de; burada bu eylemleri gerçekleştiren, aleti kullanan insandır.

Aynı şekilde, bizim iletişim mekanizmamız söz konusu olduğunda iletinin iletiminde vasıta olarak kitle iletişim araçlarının negatif çerçeveli kulanımının yanı sıra; iletinin kendisi de bu negatif çerçevede yine negatif motivasyonlu, niyetli, nedenli ve amaçlı olan bir ileten veya iletenler (iletici grup, toplum ve ülkeler) tarafından hem üretimde hem de anlayışta pasif olup, kopyacı, taklitçi, aşağılık kompleksli bir iletilene veya iletilenlere (insan gruplarına, toplumlarına ve ülkelerine) karşı kullanılabilir.

Burada da aynı bıçak örneğinde olduğu gibi, ileti konusunun masum olmasına rağmen olumsuz motivasyonlu, nedenli, güdülü, niyetli ve amaçlı bir ileticisi veya ileticileri tarafından kötü de kullanılabilir. Bu olumsuz tavırın ve kullanımın en aşırısı, eğer ileten bu olumsuzluğu uygarlık, bilim, felsefe, din, hukuk, ahlak, sanat, insanlık (insanlığın kurtuluşu ve kardeşliği), barış, demokrasi ve eğitim adına uygar, kültürlü, bilim adamı, filozof, din adamı, hukukçu, ahlakçı, sanatçı, hümanist, barış sever, demokrat ve eğitimci sıfatıyla diğerlerine iletirken diğerlerini kendisinden her konuda aşağı seviyede olan matematiksel bir nicelik, kendisinin bu sıfatlarının uygulama, tatmin ve tescil alanı ve bu alanın doğal denekleri olarak görmesi şeklinde açığa çıkar.

Eğer iletenler grubu, bu olumsuz tarz ve uygulamalarını bir sistematiğe oturtmak istiyorsa bu isteği ancak bu tür tarz ve uygulamaya hizmet edecek bilimsel ve felsefi metod ve yaklaşımla yapabilir. Bu metodun adı bireysel deney ve gözlemi esas alan pozitivizm, yaklaşımı da indirgemeciliktir. Günümüzde bu sistematik çerçeve kitle iletişim teknolojisinin ürettiği alet ve edavatları vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir.

Bu gerçekleştirme çeşitli iletişim tekniği ve stratejisinin değişik tarzlarda, çeşitli amaçlar doğrultusunda reklam, propoganda ve lobicilik gibi vesair özel eylemler formatında her alanda (uygarlık, kültür, bilim, teknoloji, siyaset, uluslararası ilişkiler, eğitim, ahlak, hukuk, sanat, tarih, din, dil, ekonomi gibi) hızla yapılmaktadır. Bundan dolayıdır ki, artık iletişim bilimleri denilen bilim disiplinleri ve bu disiplinlerin teorik ve pratik eğitim ve öğretimin yapıldığı üniversitelerde aynı adla fakülteler mevcuttur ve sayılarıda hızla artmaktadır.

Peki bu durumda, iletişimde, iletişim mekanizmasının edilgen iletilenler gurubu ne yapabilir veya ne yapmalıdır? Sağduyu felsefesi ve tümcü yaklaşımını esas alan alternatif bir iletişim bilgi kuramı ve hümanizması, başka bir deyişle sağduyu felsefesi tümcü iletişim bilgi kuramı ve hümanizmasını ortaya koyup uygulayabilirler. Bu sayede kendi iletilenlikleri söz konusu olduğunda, kuram gereği pasif, edilgen, alıcı, taklitçi ve kopyacı özelliklerine rağmen kendilerinin de yapı ve donanımlarının iletenler grubununkinden farklı olmadığı göreceklerdir.

Çünkü, aynı insan sınıfına dahil olduklarının; ve kendilerininde iletenler grubuna dahil olamaları için yeterli belki de fazlaca bir potansiyele sahip oldukları bilinci ve inancı ile pasiflik, edilgenlik, alıcılık, taklitçilik ve kopyacılık psikolojik saplantısından, aşağılık kompleksinden sıyrılıp, silkelenip, pratikte bilinçli, iradeli, sorgulamacı, yorumlayıcı ve haksızlığa başkaldırıcı olmalıdırlar. Elbette en ideali ve doğrusu aktif olup kendilerini ciddi bir şekilde sorgulayıp, üretip, iletenler grubuna dahil olup negatif çerçevede değilde aksine pozitif bir metod ve yaklaşımla ürettiği veya ortaya koyduğu adamlık ürünleri adamca yönlendirip, başkalarına gerçek ve pozitif bir hümanizma anlayışı ile aktarıp iletmesidir.

VIII.2. Popüler Kültür ve Medya Örneklerinde İletişimde Kitle İletişim Araçlarının Yeri, Önemi ve İşlevi

Sağduyu felsefesi tümcü iletişim kuramının uygulamaya dökülmesi demek olan iletişim eylemi mekanizmasında öncelikle kitle iletişim araçlarının popüler kültür ve medya örneklerinde yeri, önemi ve fonksiyonunu yukarıda sunulan genel çerçeveyi esas olarak, özellikle günümüz açısından özelde inceleyerek araştırmamızın uygulama alanlarını oluşturacak olan diğer bölümlerine geçiş zemini hazırlayalım.

Kitle iletişim araçlarının geçmişini ilk iki insanın bulunduğu mekana, zamana, ilkel alet adevatların, yazının bulunumuna ve hayvan kullanımına kadar geriye götürülebilir. Bizim bu gün anladığımız çok hızla gelişip teknolojik harikalar sayılan kitle iletişim araçlarının tarihi çok yeni ve yakındır. Bu hızlı iletişim tekno-

lojisinin ortaya konmasının ve gelişimin arkasında yatan genel motivasyonlardan biri şudur:

"İnsanlar tarih boyunca kendilerini güvenlikte hissedebilmek için çevrelerine olup biteni öğrenme ve edindikleri bilgileri de başkalarına aktarma çabası içinde olmuşlardır. Belki de insan oğlunun bu bilgi alma ve aktarma ihtiyacı iletişim teknolojisinin hızla ilerlemesinin başlıca nedenidir."(Rigel, 1991: 15)

Bugün bu teknolojinin kullanımına bağlı olarak medya gücünden ve kültüründen söz ediyoruz. Medya, kitle veya popüler kültürünün iletenler sıfatıyla öznesi de, iletilenler sıfatıyla nesnesi de yine insan kitleleridir. Bu kültür, genel kültürde yapısına, içeriğine ve fonksiyonlarına sebep değişik bir bayağı karekter özelliği taşır. Çünkü insanın ferdi cephesi söz konusu olduğunda insan kendi iç bütünlüğünde kontrol edip yönlendirebildiği akli, iradi, duygu, ruha sahip nevi şahsına munhasır, kendine özge, kendini ifade edebilen ve özgür yapı özelliklerine sahiptir.

Bir bakıma kendi kendine yeten içe ve dışa yönelebilen bir sistemdir. Oysa mass (yığın) denilen kitleler ise, ihtiyaçlara sahip çeşitli insan yığınlarıdır. Bu nedenledir ki, kültür ferdi insanın yetiştirilmesi, kendini ortaya koyması, kendini açması ve aşması iken; kitle veya yığın kültürü sadece insanın dürtülerini, isteklerini tatmin eden ve ihtiyaçlarına cevap veren etiksel kaygıdan uzak bir olgudur. Fakat:

"Belki de burada yapay da gözükse popüler kültür ile kitle kültürü arasında bir ayrım yapmakta fayda var. Şöyle ki, popülar kültürde katılım ve hem fikirlilik esas iken, kitle kültüründe yönlendirme esastır."(İzzetbogoviç, 1994: 53-55)

Öte yandan, sonuçta, bilme ve bilineni iletme eylemi dikkate alındığında, ister İzzetbegoviç'in kitle kültürü anlayışı olsun isterse, Rigel'in anladığı şekilde: "Bilgi toplumunda kişileri, günlük yaşamında işine yarasın yaramasın, sürekli bilgi ile donatma eğiliminde olan medyanın yarattığı tüketim odaklı yaşam biçimine 'popüler kültür'" (Rigel, 1991: 24-25) densin, ve bundan dolayı "Medya sürekli tükettirmek zorunda, bu nedenle de bireyin bilincini ele geçirmesi başlıca görevi"(Rigel, 1991: 24-25) olsun; ortada olan bir şey varsa o da her ikisinde de bir dizi ihtiyaçların olduğu ve bu ihtiyaçları iyi inceleyip, belirleyip, yönlendirip ken-

di doğruları ve çıkarları doğrultusunda değerlendiren bir medya gücüne sahip bir iletenler grubu, topluluğu, ülkeleri olduğudur.

Bu çerçevede, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, insanlar kültür ve uygarlık ürünlerini kullanan ve üreten olarak keskin bir şekilde ayrılırlar. Örneğin, eğer bir birey medyatik gücün kuvetli bir unsurlaru olan televizyon yayınlarını kendi amaç, istek ve değerlerine yönelik kitleleri etkilemek ve yönlendirmek istiyorsa, parmaklarla sayılabilecek kadar televizyon program üreticileri, yönlendiricileri ve ileticileri arasına girmesi gerekir; aksi halde pasif kullanıcı veya tüketici durumunda kalacaktır. Gerçekte kitle medyası denilen olgu güçlü yönlendirme mekanizması üzerine kurulur. Sonuçta, İzzetbegoviç'in işaret ettiği gibi:

"Milyarlarca pasif alıcıya hitap eden ve yönlendiren bir avuç üretici yönlendirici insan gurubu öte tarafta küçük bir kutuya esir olmuş veya müptela milyarlarca alıcı. Yığın psikolojisi gerçekle hiç ilişkisi olmayan kurgu insan tipleri çizmekte ve bireylerin şuurunu, hissiyat ve iç güdülerini ya yok etmekte ya da kendi bildiği ideoloji veya dünya görüşü çerçevesinde şekillendirip yapay insanlar, kişilikler ve kimlikler üretmektedir. Onun için bütün totaliter rejimlerde televizyon, adeta kutsal hayati bir araç olarak görülmüştür. İnsanın özgürlüğünün baş düşmanıdır." (İzzetbegovic, 1994: 53-55).

Gerçekten de, bir araştırmaya göre, dünyadaki 102 ülkede televizyon doğrudan devlet kontrölündedir. Bu durum en demokratik yapı ve uygulamada diye öne sürülen ülkelerde bile, kanun koyucu ve denetleyici politik elit medyanın bu küçük güçlü silahı olan televizyonun büyük etki alanını belirleyip, kontrol altında tutma eyleminden bütünüyle vazgeçmiş değillerdir. Dolayısıyla, bu cüssesi küçük etkisi büyük medya aracı televizyon, kullanıcısı ve yönlendiricisinin olan siyasilerin elinde, demokrasinin yeniden tanımı ve işlerliğini sağlayıp kitlelere iletilip belirlenen amaç doğrultusunda iknada önemli anahtar bir araç olumuştur. Böylece ülkelerin temsil, denetim, yürütme, eğitim kurumlarının ve resmi organların gerçek işlevi ve etkisi bu aletin kullanımı ile belirlenen yönde pasifize edilmiştir. Sonuçta da, Guilebaud'un deyişiyle:

"Daha çok politik açıklamalara yer verildiğinden politikacıları, medya darbeleri tezgahlamaya teşvik etmiştir. Spot ışıklarını bir soruşturmaya çevirerek, yargı sistemini ortadan kaldırmıştır.

Liste sonsuzdur. Televizyonun görsel büyüsü en eski medya aleti olan gazeteleride etkilemiş, onlarda görüntüye yani resme önem verip ön plana çıkarmışlardır." (Guilebaud, 1992)

Diğer taraftan uluslararası iletişim söz konusu olduğunda, bu tür uygulamaları esas alan ve etkinliği büyük olan dört büyük haber ajansı kurulmuştur. Bunlar dünyaya haber akışını ve malzemesini sağlayan: Associated Press (AP), United Press International (UPI), Reuters (R), Agency-France Press (AFP), ve Rusların TASS dır. İletsel bilginin elde edilmesinin motoru olan iletişim mekanizmasının işlerliğinde bir ileti türü de haberdir. Haber ileti türünün özelliği dünyada olup biten olayların (her ne konuya ilişkin olursa olsun) somut olgu ve delillerle görüntüye, sese, yazıya dökülerek veya üçü birlikte sunularak iletilenleri belirlenen ileti politikaları, stratejileri sayesinde belki de kimi zaman kamuoyu oluşturmak için dinleyici, seyredici ve okuyucuya iletmektir.

Haber iletisini özel kılan söz konusu veya haberin konusu olan olayın gerçek görüntülere ve olayların birincileyin kahramanlarına yönelerek, başvurularak medyatik kanallarla ve güç unsurlarını kullanarak yansıtılamasıdır. Bu yönü ile de haber iletisi doğal olarak dinleyici, seyredici, okuyucuya veya ekonomik motivasyonlu adlandırırsak tüketiciye en cazip, etkili ve nesnel, objektif olan ileti türüdür. Bu yüzdendir ki, her medyatik güç odağı: ister özelde; ister ulusal; ister küresel çerçevede, kendi medya etikleri ve üretim mekanizması sistematiği içersinde "habere ulaşma, verileri toplama, medyanın kullanımana uygun hale getirme ve dağıtma sistemlerine sahiptir." (Rigel, 1995: 17-25)

Bu bağlamda yine Rigel şu değerlendirmeyi yapar:

"Haberler, bugüne kadar toplumu bilgilendirirdi. Ancak kısa süre öncesine kadar geçerli olan bu düşünce yavaş yavaş değişmeye başladı. Artık haberler eğlendiriyor, hiddetlendiriyor, nefretle dolduruyor veya korkutuyor, ölümden ve acıdan zevk alan yeni bir izleyici kitlesi yaratıyor. Bu yeni süreci başlatan haber programları, özelliklede reality showlar, izleyiciyi İspanya arenalarında mızraklarla ve kırmızı şalla kızdıran boğalara çeviriyor." (Rigel, 1995: 17-25)

Öte yandan Tekinalp (1990) iletişim teknolojisinin gelişimi, yönlendirilmesi, denetimi, dağıtımı ve kullanımı yeni dünya bilgi

ve iletişim düzeni, uluslararası iletişim mekanizmasının genelde ve özelde işlerliğine ilişkin şunları yazmaktadır:

"1940'lardan bu yana giderek artan dozda sorgulanmış ve 1970'lerden başlıyarak yeniden yapılanma sürecine sokulmak istenmiştir. Bu sorgulamaların ve eleştirilerin temelini gelişmiş Batı ülkelerinin kendi dünya görüşlerini ve kültürel normlarını özgür iletişim ve haber akışı sloganının ardına sığınarak, tek yönlü olarak gelişmekte olan Üçüncü Dünya Ülkelerine aktarmaları oluşturmaktadır." (Tekinlap, 1990: 101).

Tekinalp, adını koymadığı veya koyamadığı pasif alıcılık, kopyacılık, taklitçilik karekteri taşıyan iletilenler sınıfından aktif, üretici, yönlendirici, kontrolcü ve dağıtıcı iletenler sınıfına atlama (bu gün bu sınıfın üyeleri Batı insanı, coğrafyası Batı coğrafyası, ve hümanizması Batı hümanizmasıdır. Ayrıca unutulmasın ki, her atlama bir inancı, azmi, iradeyi ve planı gerektirir) bilinci ve başkaldırı çabası bu eleştirilerin gerisindeki akli ve psikolojik nedenler ve motivasyonlar da aranmalıdır. Bu bağlamda Tekinalp haklı gerekçelerle şunları yazar:

"Eleştirilerin özünde ise tek yönlü oluşan bu tabloyu değiştirip, daha hakça ve dengeli bir iletişim düzeni kurma çabaları yatmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğuna göre, şimdiki dünya iletişim sistemi eskinin sömürgeci ülkelerinin temsilcil özlemlerini yansıtan, sömürgecilik anlayışıyla yapılanmış bir düzendir değiştirilmesi gerekir. Buna karşın, Batılı gelişmiş devletler, bu düzenin değiştirilmesinin ifade ve yayın özgürlüğünün çiğnenemesi anlamına geldiği gerekçesiyle yeni bir düzen arayışına belirli kalıpların dışında şiddetle karşı çıkmışlardır. Bu karşı çıkışta Batının vurgulayarak üzerinde durduğu bir başka noktada, gelişmekte olan ülkelerin tek yönlü bilgi akışını değiştirmeye çalışırken, Batının önemle savunduğu özgürlük anlayışıyla çatışan iletişimsel bir yapılanmayı savunmalarıdır." (Tekinalp, 1990: 101).

Peki bu medyatik güç unsurlarının en azından televizyon örneğinde bu tür olumsuz, motivasyon, niyet, amaçla ileti naklinde kullanmanın sıradan bireylere (sokaktaki, iş yerindeki, okuldaki insana veya insanlara) olan olumlu veya olumsuz etkileri nedir? Değil mi ki, artık bu alet lüks olmaktan çıkıp tabi, asli bir ihtiyaç olmuş ve evimizin hatta işyerlerimizin her köşesine girmiş hemen

hemen her bireyle yaşıt kuvvetli, eğlendirici, eğitici, öğretici, dinlendirici ve bilgilendiren bir dost durumundadır.

Öyle bir vefalı dost ki, biz onu bırakmadığımız sürece bizi asla bırakımayacak çok yönlü, çok kültürlü, aydın, filozof, sanatçı, bilim adamı ve başkaları adına iletileri sürekli çok yönlü profesyonelce ileten, yerine göre muhafazakar, milliyetçi, maneviyatçı, liberal, sosyalist ve hiççi. Fakat bu vefalı dostu cefalı kılan inisiyatifin kendi elinde olmayışı ve kaderinin yaratıcısı ve programlayıcısı olan gerçek iletenlerin elinde olması. Her konuya ilişkin iletilerini, mesajlarını ve raporlarını bu gerçek güç sahibi olan iletenlerin belirlemesidir.

Televizyonun kullanım ve fonksiyonel yapısına yönelik bu tasvirin teknik boyutunun sıradan insan veya insanlara yansısının hikayesini Uğur'dan (1991) dinleyelim:

"Bir tek mesaj belki derin iz bırakmıyor. Ama insanlar bu araca bütün ömürleri boyunca sürekli açık kalıyorlar. Zihinlerin ve vicdanların biçimlenişi bu süreklilik içinde gerçekleşiyor. Bu sürekliliğin en iyi gözlendiği yer ise televizyon ana formatıdır. Bir diğer deyişle, televizyonu gerçekliğin algılanmasına ilişkin belli bakış tarzlarını durmaksızın yeniden üreten bir makina haline getiren, bütünsel sunma özellikleridir. Gerçeklik bu formattan geçerek bize ulaşıyor. Bizim gerçekliğimiz oluyor." (Uğur, 1991:156)

Medya gücünün teknolojik ifadelerinden biri olan masum kitle iletişim aracı "televizyon ana formatından süzülüp vicdan ve zihinlerimizin üzerine damlayan dört anlayış"ı Uğur söz konusu eder. Uğur'a göre bu dört yaklaşım veya anlayış vermek istediği mesajlar şunlardır:

"1- Bildiğin dünyadasın, değişen pek bir şey yok., rahat ol, yerinden kıpırdama. 2- Dünya işleri son derece karmaşık bu karmaşıklığa senin aklın ermez, bırak erbabı halletsin. 3- Gerçeklik yapıntıdır, yapıntı ise gerçeklik. 4- Ne senin, ne de günümüz dünyasının sorunlar üzerinde uzun uzadıya duracak vakti var, saniyeler geçiyor çabuk." (Uğur, 1991:156).

Diğer taraftan, aynı bağlamda realite merkezli şiirsel bir ifadeyle, Rigel (1993) "Medya Ninnileri" adlı kitabında bu anlayışların bireylere ve kitlelere uygulama sürecinin tasvirini şu şekilde dile getirir:

"Teknoloji, kitle iletişim araçlarıyla bize kalıp hayeller sunuyor. Karşılığında da sadece seyreden gerçeğin hızına hayalinin ufkunu oturtamayan bireyler oluşturuyor. Ninni ile rahatlatılan, masal ile başka dünyalara taşınarak, sakinleştirilen çocuklara karşılık, anne babalarda, son moda muzik parçaları eşliğinde TV'den yeni dünyalara yelken açıyorlar. Bu arada uyuşturulan kitlelerin üzerinde, medya patronları ve siyasi güç odakları elele gönül birliği içinde, günlük ve uzun vadeli kararlarını, medya demokrasisinin kurallarıyla, uyukluyan kitlelerin uyanık önderleri olarak uyguluyorlar. Kitle iletişim araçlarından gelen en temel mesaj 'İYİ UYKULAR'." (Rigel, 1993)

İyi uykulara dalmadan önce, medyatik güçün temel fonksiyonel unsurları demek olan kitle iletişim araçlarının rüyalarımıza girmesi muhtemel olan bazı olumsuz etkilerini Eroğlu (1995)'nun maddeleriyle açıklayalım:

"1- Televizyon çocukların ve gençlerin düşünmelik ve yaratıcılık faaliyetlerini engellemektedir.

2- Tek taraflı iletişim sağlamakta ve izleyicilerini pasifleştirmektedir.

3- Nitelikçe çok farklı programalar peşisıra sunulmakta dolayısıyla sistematik düşünce ve hissediş parçalanmakta böylece çeşitli psikolojik kimlik ve karekter bozukluklarına yol açmaktadır.

4- Abartma anlayışı ve tekniğini ön plana çıkararak realite ile kurgu arasında bir dengesizlik ve bozukluk oluşturarak hayalperest tipler oluşturmaktadır.

5- Komedi nitelikleri türündeki programlar aynı şekilde çeşitli psikolojik kimlik ve karekter bozukluklarına yol açmaktadır.

6- Kanal ve program çeşitliliği sayesinde seyircinin zamanını çalmakla birlikte insanın doğal gelişim sürecini tehlikeli bir şekilde kesintiye uğratmaktadır."(Eroğlu, 1995)

Peki kitle iletişim araçları veya medyatik güç, bu olumsuz motivasyonlar, niyetler, nedenler ve amaçlarla bu tarzda kullanılması bu araç ve gücün varlık ve fonksiyonel nedeni olarak alınabilir mi? Bu kullanım, insanı bir eşya ve basit refleksler yığını bir hayvan görerek onları belirli amaçlar yönünde olumsuzda belirli kültür ideolojileri ve hümanizmaları kalıpları çerçevesinde güdülemek, tipikleştirmek, şekillendirmek sağduyulu insanı insan olarak bir bütünde algılayıp, anlamak, değerlendirmek ve yorum-

lamak gerçekten zor mudur? Başka bir deyişle o, insanın yapısına (her ne anlaşılıyorsa ondan), varlık nedenine aykırı bir şey mi?

Rigel, "Şahlanan Şiddet" adlı kitabının, 'gerçeğin satışı', alt başlığında yorumla birlikte aynı kaygıyı taşıyarak bizim tesbitimize ve sorularımıza kısmi cevap niteliğinde şunları yazar:

"Medya, eğitme, bilgilendirme ve sonrada eğlendirmeyi hedef alan mesajlar vermeli. Günümüzde ise eğlendirme ön plana geçti. Çünkü medya kar etmek durumunda. Mesajlarını kolayca tüketecek kitleyi arayan medyanın ilk yaptığıda tüketicilerini eğlendirmek oluyor. Eğlenmek, gönüllü olarak kişinin zamanını harcayabildiği eylemle gelir. Bu eylem, medyamız TV veya sinema ise seyretmek, gazete, dergi vs ise okumak ya da bakmak, radyo ise dinlemek oluyor. Kişi eğlenirken, ağırlıklı olarak duygularını kullandığından düşünmeyi geri plana iter... Tüketicinin, seyircinin kafasındaki boşluk, aşırı eğlendirilmeye alışmış, düşünmekten uzaklaştırılmış olmaktan kaynaklanır."(Rigel, 1995: 24-25).

İletsel bilginin kitle iletişim araçları vasıtasıyla medyatik güç adı verilen potansiyelin bu tür olumsuz güdü, motivasyonlar, niyetler, amaçlar ile kullanılmasına Batılı çeşitli iletişim kuramcıları Schram, Eisentadt, Lerner, Rostow, Inayatullah, Shiller, Rogers, Guback, Clippinger, Williams, Beltran tarafından çeşitli alternatif kuramlar ve Latin Amerika modeli, Kanada modeli gibi felsefi temelli olmayıp pratiği ön plana çıkaran çeşitli iletişim modelleri öne sörülmüştür (Rigel, 1991:103-106).

Bütün bu serimden sonra iletsel bilgi dağıtımında iletişim mekanizması işlerliğinin kesin şartı olan kitle iletişim araçları veya teknolojisinin üretimi, yönlendirilmesi, etkileri göz önüne alındığında, sonuç ne olursa olsun, geriye kabul edilmesi gereken tek bir gerçek kalıyor ki, o da:

"Dünya büyük bir hızla baş döndürücü bir biçimde değişmektedir. Bu değişim sürecinde insanlık, savunmasız, ne olup bitiğine fazla kafa yormadan, doğal bir akış içersinde bilinmeyen bir hedefe doğru hızla ilerlemektedir. İnsanlığın dünya ile değişmeye başladığını düşünürsek, bu değişimi doğal kabul etmemiz gerekir. Ancak vurgulanması gereken nokta 20. yüzyıldaki değişimin, iletişim teknolojisindeki dev atılımlarla, tarihin hiç bir döneminde görülmeyen bir ivme kazanmasıdır. Bu nedenle 21.

yüzyıl belki de 'Değişme Çağı' olarak tarihe geçecektir."(Rigel, 1991:106) gerçeğidir.

Ülkemizdeki değişimin hangi mentalite ve tarz ile kitle iletişim araçlarını kullanarak medya örneğinde nasıl gerçekleştirildiğinin Ardıç tarafından çizilen genel resimini makalesinin uzunluğuna rağmen burada sunmakta yarar görüyorum. Ardıç, ''Hard' geyik, 'light geyik' ve de 'animal interest'...', adlı makalesinde şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

"Ne köylü ne şehirli bir ucube olan lumpen kültürünün ağır bastığı ülkemizde, basında da televizyonda da yapılan, "geyik muhabbeti" düzeyinde kalıyor... "Patlıcan kanser yapıyor, kereviz ülser yapıyor" tarzında sözümona sağlık konuları, ... laga luganın diğer bir yüzü. ... Hani, "arka sayfaya çıplak karı resmi koymak" mantığıyla yola çıkıp, bunu "yeni çıkan mayo modelleri" kılıfına bürümek gibi bir şey... Ekonomi sayfasında "falanca firmamızın başarısı" diye pazarlanan, heriflerden reklam alma gayretinin gizli yansıması. Bir de asla ciddi olmayan ama müşterinin asıl rağbet ettiği pislik yığını var. Örneğin, Kemal Derviş'e başka türlü bulaşamadıkları için "gelinine vuralım" mantığıyla zavallı bir kızcağız yakalamışlar, uğraşıyorlar da uğraşıyorlar. Bir sürü budala da bunu olay niyetine izliyor. ... Şimdi açıyorsun, Arafat'ın demeciyle reklam için bir tiyatro oyunu gibi sahnaye konulan orospu dalaşı yan yana... Gazeteyle televizyonun da bu açıdan bir farkı kalmadı. Beşinci sınıf eşcinsel şarkıcılarla manken kisvesi altında icra-yı sanat eyleyen fahişelerin kapı arası zevzeklikleri eğelence programı diye sunuluyor. Program değil, iki vizite arası cigara molası. Sunucu da, peçeteci. Hani çaycı Rafet de çay getirse, "ortam" bütünlenecek. Okunmayan birkaç köşe yazarı kendi aralarında toplanıp ahkam kesince de, tartışma. Her ikisi de geyik de, birincisi "light" geyik, ikincisi "hard".... Hem yalan konuşuluyor, hem de kavramlar saptırılıyor... Bunlar yayıncılık ilkelerine göre "human interest" denilen alana giriyor, biliyorum ama, elde edilen galiba yalnızca "animal interest"... Kelek markaların dandik ürünlerini kupon karşılığı "teknoloji şaheseri" diye kakalama geyreti de sürüyor; topluca reklam alıp para kazanmak için "bilmemne sektörü özel eki" çıkarma dümeni de... Ramazan yaklaşınca Mızraklı ilmihal, Şahmeran, Kan kalesi Cengi, En'am cüzü, Elmalı tefsiri dağıtımı falan da başlar... "İdeolojik basına"

da bakarsan, kimine göre devrim patladı patlayacak, kimine göre şeriat geldi gelecek... Ne pis piyasaymış yahu bu... Ne biçim bir ülke olmuş burası?...” (Engin ARDIÇ, ‘‘Hard’ geyik, ‘light geyik’ ve de ‘animal interest’... Star Gazetesi, 04/ 05/ 2002)”

VIII.3. İletişimde İmaj ve İmajolojinin Yeri, Önemi ve İşlevi

Ara basamak özellikli bu bölümü kapamadan önce, iletsel bilgi ediniminde bizzat iletenin doğrudan iletişim ortam, zaman ve mekanda iletiyi sunuşundaki, vucut dili dediğimiz mimik, jest, yüz ve vucut ifade ve davranışlarını kapsamına alan imaj ve imajoloji kavram ve olgularının üzerinde durmak istiyorum.

Doğrudan iletişim mekanizmasının çalıştırıldığı iletişim, yukarıda da belirttiğimiz gibi, belli bir zaman, ortam ve mekan boyutunda gerçekleştirilir. İletsel bilgi veya mesajın elde ediniminin esas olduğu bu özel zaman, ortam ve mekan boyutunda mikro (ikil çekirdek) iletişim söz konusu olduğunda en az iki kişi fizyolojik ve psikolojik yapı sistematikleri ile birlikte karşı karşıya gelir. “İlk izlenim görünüm veya kanaat önemlidir” hükmü ama doğru bir hüküm olarak kabul edilsin ama edilmesin, gerçek olan veya ortada olan bir şey varsa o da günlük hayatımızda çeşitli iletişim eylemlerimizde kimi zaman bu hükmün nesnesi kimi zaman da öznesi olduğumuz gerçeğidir. Bu ön hüküm bizi ileri ki iletişimimizde şu veya bu şekilde etkilemektedir.

Bu tür bir psikolojik veya rasyonel hükümün pratiğe yansısı ise daha hiç bir şekilde doğrudan veya dolaylı; aracılı veya aracısız diyaloğa girmeden iletenleri dış görünüşlerine göre, sundukları iletinin değerlendirmesini yapmadan kendileri hakkında ama doğru ama yanlış hüküm veririz. Verdiğimiz bu ön karar doğrultusunda daha sonra kişinin mesajını değerlendiririz. Burada henüz iletişim olmadan dış görünümden gelen mesajlar vardır. Bu iletiler olumlu yönde ise, iletişim başladığında da verilen mesajlar hakkında, görüşümüz rahatlıkla pozitif yöne kayar. Böylece, henüz ana mesaj ortada yokken, mesajı taşıyacak aracın, yani kişinin görünümünden, davranışlarından gelen mesajcıkların çözümlemesine hemen geçmiş oluruz.(Rigel, 1993: 99)

Sonuçta, öncelikli asli iletilmesi amaçlanan, planlanan iletiyi bu yan iletilerin veya mesajcıkların ipuçları doğrultusunda değerlendirmeye alırız. Özellikle medya gücünü ellerinde tutan tekellerde ve kimi zaman (belkide çoğu zaman) bireylerin günlük hayattaki dolaylı dolaysız; aracılı aracısız iletişimlerinde, görünen ve uygulanan o ki; "imaj iletişim sürecinin ilk adımı, verici (kaynak) ile başlar, kanal, mesajla etkisinin doruğuna çıkar." Bu bağlamda son aşamada planlı iletişim söz konusu olduğunda:

"İşte burada iletişim süreci içine giren imajın maske olma özelliği devreye girer. Böylece medyatik olma hareketi başlar. Medya maskesi dışardan yapılan bir makyaj gibi iletişim sürecine monte edilir. Bir ölçüde gerçekliği kuşatır. Doğallığı ortadan kaldırır. Medyanın istediği görüntüyü yaratır."(Rigel, 1993)

Bu yüzdendir ki, sonuçta, biz ama farkında olarak ama olmayarak insanları etiketleyip kalıplara sokmaktayız. Baltaşlar'a (1992) göre, iletişim sürecinde direkt iletişim esas alındığında bu ön yargıyı ve:

"Etkiyi yaratan faktörler, karşılaşılan kişinin beden dilinden, kullandığı kelimelere kişinin taşıdığı aksesuarlarla içinde bulunduğu fiziki ortamın nesnelerine kadar, geniş bir dağılım gösterir. İşte bütün bu faktörlerin bileşkesi, algılayan kişinin değerlerinde bir yer bulur ve bu çerçeve içinde yorumlanır. Algılayanın kişisel özellikleri ve toplumsal normları ile kalıplaşmış olan yargılar, etkileşim verilerine bağlı olarak iletişimin ilk anında bir karar verdirir ve insan karşısındaki kişiye zihninde bir etiket yapıştırır. İlk algılarımızın oluşturduğu yargının iletişim biçimimiz ve o kişiye atfettiğimiz değerde önemli bir rol oynadığı bilinir." (Baltaş, 1992: 18)

Öte yandan, bu çerçeve de şöyle bir tesbitte bulunulabilir: "Önce fotojenik, sonra telejenik şimdide medyatik olduk." Bu tesbitin haklı gerekçelerini de "İmajoloji" kavramının olgusal açılımını, "*Ekonomist Dergisi*"nin bu özel konuya ilişkin yorumunu esas alarak, yapıp şöylece ifade etmek mümkündür:

"Medyanın kurallarına uygun, fiziksel ve düşünsel görüntüyü verebilmek için İmagolojiye ihtiyacımız var. Çünkü imagoloji bir çeşit medya maskesidir. 'Yıldızı sönen meslekler' ve '2000 Yılının Meslekleri' adlı kitabında değindiği gibi iki kategori ayrımı yaparak gençlere mesleki gelecekleri konusunda rehber olan 'E-

konomist Dergisi'nde 'İmaj Mühendisliği' 2000 yılının meslekleri bölümünde yer alıyor ve fütürist bir yaklaşımla mesleğin açıklamasını şöyle yapıyor 'imajınızın siz demeksiniz' görüşü yaygınlık kazanacak. Hemen herkesin profesyonel bir imaj danışmanı olacak." (Rigel: 1993: 97)

Peki niçin imaj ve imaj bilgi disiplini (imajoloji) çağdaş insan için hem sivil hem resmi; hem bireysel hem de toplumsal seviyelerde bu denli önemli olacaktır? İmajist bilgi türünün diğer bilgi türleri arasındaki yeri, önemi ve özelliği nedir? İmajist bilgi veya imajoloji ile iletişim ve medya arasında nasıl bir ilişki kurulabilir? Bu sorular öncelikle imajist bilgi ve onun disiplinize edilmiş hali olan imajoloji terimlerinin tanımlanıp açıklanmasını gerektirir.

Öztürk (2001), "İmajoloji: Teorik Bir Deneme" adlı çalışmasında sorularımıza cevap olacak nitelikte değişik kalkış noktalarından hareketle imajist bilgiyi şu şekilde tanımlayıp işlevini şöylece belirler:

"İmajist bilgi, insanının ne yapıyor olmasının kodlarını saptama ve belirleme çabasıdır. Bu kodlar, sabotajsiyonel (yanılsalımcı: ampirik ve kavramsal bilgiyi, sabote edilerek üretilmiş olması), yüklemsel (şey'e öz ve işlevinden farklı anlam yükleme) ve tahayyüli (kurgusal) bilgi üretimi olarak, öznenin özgünlüğünden ve konumlanmasından kaynaklanan, bilgi edinimi ile gerçekleştirilen fiilleri incelemektedir. İmajist bilgi, nesneye, varlığa, eyleme vs. şeylere yüklemselliklerin kodlamalarını tespit etme bilgisidir. İmajist bilgi, sabote bilgiyi kodlayarak reel zeminde var eder."

Yine Öztürk bu tanım ve işlevsel tasvirden yola çıkarak bir imajologun iletişim sürecinde iletene nasıl bakıp değerlendirdiğini, neleri varsaydığını ve onun imajist bilgiyi medya araçlarını profesyonelce kullanarak insan kitleleriyle kurduğu ilişkinin aşamalarını aşağıdaki maddeler vasıtasıyla açıklar. Kitle iletişim araçlarını elinde tutan ve ileten konumunda olan imajolog imajist bilgiyi kamu ve sivil kurum ve kuruluşları düzlemlerinde yönelim nesneleri olarak seçtiği diğer insan kümelerine (topluluklara, toplumlara, kültür ve uygarlık çevrelerine) pompalarken:

I- Hedef kitleyi homojen sayar.

II- Herkesin aynı dile sahip olduğunu varsayar, bunu da görsel dil yoluyla gerçekleştirir.

III- Herkesle aynı şeyin paylaşılacağını kabul eder.

IV- Her şeyin herkesçe aynı düzeyde anlaşılmasını ve ikna edilmiş bir topluluk varsayar.

V- İletiyi kendi başına merkezileşmesini sağlayarak, özne olgusunu zedeler ve iletileni pasifleştirici niteliğe taşır.

VI- Sorumsuzlaştırıcı nitelik taşıması, gelişen eylem ve tavırların izleyicide sorumluluk duygusunun yok olmasına yardımcı olur ve böyle bir sorumsuzlaşmayı meşrulaştırır.

VII- Rol merkezli ileteni gerçek kişilik gibi algılatarak, insanın tipolojik algılanmışlığını imajist saboteye uğratır.

VIII- Nesneyi suje(özne), sujeyi nesneleştirir.

IX- Kendini ifade eden nesnel alan yaratarak, insanın araçlar karşısında kaderci olma duygusunu artırır.

X- Zaman ile kitle hedefte ortaklaşmış bir dilin oluşmasına sebebiyet vererek sanallaşan ortak bir iletişim korteksi meydana getirir.

XI- Ortak dilin ortak davranışa dönüşmesine yardımcı olarak, kamusal alanın yeniden belirlenmesine yardımcı olur.

XII- Yalnızlaştırıcı bir individualin gelişmesini sağlayarak insanın eylem ve sorumluluklarının ancak kitlesel tavırlarla anlamlılık kazanacağı inancını geliştirir.

XIII- Objesel imajist değeri zihinsel kortekste canlandırarak, nesneye ilişkin sanal bir metafizik yüklemselliğin gelişmesine yardıımcı olur.

XIV- Tahayyülün görüngüselleşmesi ile şekillenmiş hayal dünyaları oluşturarak, insanın gelecekteki özgün geliştirimleri mekanik bir sisteme hapseder."

Diğer taraftan, yukarıdaki belirtilen çerçeveden hareketle, medya yolu ile her hangi bir değeri tahrif etmek ya da yok etmenin olası biçimlerini her biri müstakil bir araştırma konusu olacak uzun bir maddeler manzumesinde Öztürk toplayarak sunar. Bu çarpıcı ve kimi zaman ürkütücü olan maddeler, imajolojinin artık sofistike bir bilim dalı olduğunun kısmi bir göstergeni olarak değerlendirilebilir. Maalesef ülkemizde, bir dizi iletişim fakülteleri olmasına rağmen Öztürk dışında "insanlığın sanal hikayesi" diye-

bileceğimiz bu özel konuda kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Umarız ki, bu konuya dair geniş bir ilgi alanı oluşur.

Söz konusu edilen maddeler hedef seçilen:

1. Değeri veya değerleri açıkça sürekli dışlamak,

2. Değeri sürekli çirkin ve kötü olduğu üzerinde yoğunlaşmak,

3. Değerin sansasyonel hatalarını sürekli yansıtmak ya da oluşturmak yoluyla değere ilişkin kötü izlenim uyandırma,

4. Değerin savunucularının hatalarını o değer başlığı altında vererek o değere sahip olmanın ne kadar kötü sonuçlar doğurduğu izlenimini yaratmak,

5. Değerin doğru anlaşılmasını sürekli sabote etmek,

6. Değeri olduğundan farklı yansıtmak,

7. Değer hakkında suni bir düşünme ve algılama biçimi gerçekleştirerek,

8. Değerin asli özgünlüğünü hükümsüz bırakmak,

9. Değerin temel mitlerine dokunmadan içeriğini eleştirerek, ona ilişkin gelebilecek tepkileri manüpüle etmek,

10. Değerle ilişkisi olmayan bir değeri o değerle ortak yönler belirleyerek, değeri eleştirme,

11. Değerin bazı sembollerini o değere karşı kullanmak,

12. Değerin genel geçer olmuş sembollerini o değere ait olan bazı davranışlar karşısında dile getirmek,

13. Değeri sürekli gündemde bilgisizleştirme yolu ile tutarak sathileştirme,

14. Değere ilişkin yüzeysel değerlendirmeleri gündemde sürekli tutarak değerin asliliğini yüzeyselleştirme ve değerin moral içkinliğini zedeleme,

15. Değer birimlerini konumlarından farklı başka bir konumundaki değerle yer değiştirme ile yanıltma,

16. Değeri hakim sanık ilişkisi içinde inceleme konusu yaparak, değerin savunucularını dışlama,

17. Değere nostaljik anlamlar yükleyerek tedavülden kaldırma yoluyla değeri zaman aşımına uğradığı psikolojisini yaratma,

18. Değerin her hangi bir akımını popülize ederek bütünlüğünü yok etme,

19. Değeri kendi taraftarlarının muhalefetleri ile tutarsız kılmak,

20. Değeri dekorsal iticilik içinde olduğu gibi yansıtmak,

21. Değeri ilgisiz bir dekor içinde sunma ve bilinç altı özleştirmesini sağlamak,

22. Değere karşı olan tepkileri yaygın ve etkin göstererek değeri psikolojik yasaklı duruma taşımak,

23. Değere karşı olan tepkinin belli kurumlarca desteklendiğini vurgulayarak değeri deforme etmenin sosyal meşruluğunu oluşturma,

24. Değere sahip kesimleri marjinalize ederek, değeri sağduyunun bilgisinden uzaklaştırma,

25. Değeri sürekli gergin dekorasyonlarda yansıtarak tehlikeli olduğunu hissettirme,

26. Değeri bilinç altı formatlarda yıldırarak değere ilişkin rehavet geliştirme,

27. Değere sahip olanı kendinden şüphe edecek zemine taşıyarak değeri zeminsiz bırakmak gibi çeşitli daha bir çok yolarla her hangi bir geleneği rahatlıkla zedeleyebilir" olarak sıralanır.

Bütün bu maddeleri çeşitli sahalarda uzman olan imajolog (ki, o yerine göre bilimadamı, düşünür, aydın, devletadamı, siyasetçi, bürokrat, teknokrat, işadamı, modacı, sanatçı, medya mensubu, istihbaratçı, misyoner gibi sıfatlarla karşımıza çıkar) medyayı arkasına alarak veya ona sahip olarak gerçekleştirir. Böylece Oztürk'ünde ifade ettiği sadece hedeflenen geleneği veya gelenekleri yıpratıp yok etmekle yetinmeyip, farklı topluluk, toplum, kültür ve uygarlık çevrelerine de uzanır.

Yine bunlar vasıtasıyla iletsel bilginin iletenin (imajist veya imajolog'un) elinde belirli amaç ve metotlar dahilinde sabote edilerek iletişim ile imajoloji arasındaki olumlu, olumsuz (sonuçları bakımından daha çok olumsuz) ilişkinin kaçınılamazlığını gözler önüne sererek iletişim ahlaki boyutunu çarpıcı bir şekilde açıklamak mümkündür.

Eğer gerçekten "21. yüzyıl imaj veya imajoloji asrı" olup, herkesin birer imajologu ve onun önerdiği bir imajı olacaksa, gerek resmi gerekse sivil seviyelerde milenyum insanı imajistine dikkat edip imajolojinin arka planını bilmek durumundadır. Diğer taraftan, eğer kişi veya kişiler; toplum veya toplumlar; kültür

veya kültürler; uygarlık veya uygarlıklar hangi sıfat, ünvan, rolleri taşıyıp pozisyonlarda bulunurlarsa bulunsunlar; düşüncede zaafiyet gösterip bilme tembeli olup bu arka planın ciddi bir şekilde özgün ve özgür okumasını yapamaz iseler en iyimser değerlendirme de merdi kıptililere dönüşeceklerdir.

Eğer bu dönüşüm (gerçek bilgi adına bilginin sanal sabotasyon işleminin bir figüranı olma işteha ve iradesi) agahlık adına gafletçe inanılarak bireyler, toplumlar, kültür ve uygarlıklar seviyelerinde inatla icra edilir ise, böyle bir durumda tabi olarak onlara karşı denilecek bir söz bulunamayacaktır. Bulunsa da herhangi bir anlam ifade etmeyecektir. Çünkü bunlar her zaman, zemin ve konumda şecaat arzı yaparken merdi kıpti mentalitesinden, yaklaşımından kendilerini kurtaramayacaklardır. Umulur ki, bu özellikler ırsilik özelliği gösterip gelecek nesillere taşınmaz. Çünkü taşınması o toplumun, kültürün veya uygarlığın ölümüne denk olmasa da koma haline karşılık gelecektir.

Bu durumun farkında olup felsefi bir perspektif ile sosyalbilimler zemininde "imajist bilgi"nin arka planına tarihsel sürece taşıyıp günümüze getirerek sabotasyon, kurgulama, sanalite başkalaştırma eylemeleri özellikli bir bilgi disiplini olan "imajoloji"yi yeniden yorumlayıp irdeleyen Öztürk şunları yazar:

"Yukarıdaki tablonun bir bölümünün bile toplumsal hayatta şu veya bu şekilde cevap bulması, insan ilişkilerinde değerlerin sağduyu ve topluluğun spontane olarak ürettiği bir sürecin yok oluşunu belgelemekte, sosyal ilişkiler, insanlar arası etkileşimin uzun uğraşları sonrası birikmiş kollektif değerler olmaktan, etkileyici araçsal güçlerin sürekli etkileyebildiği bir alan olmaya doğru sürüklendiği gözlenmektedir."

Araştırmamızın şimdiye kadar olan sürecinde sağduyu felsefesi tümcü iletişim bilgi kuramı ve hümanizmasının, yukarıda genel bir serimini yaptığımız çağdaş iletişim eylemi ve bu eylemin gerçekleştirilmesinde büyük bir role sahip olan kitle iletişim araçlarının olumlu ve olumsuzda çeşitli motivasyonlarla, niyetlerle, sebeplerle, amaçlarla ve biçimlerde bir iletsel bilgi parçacığı veya parçacıkların (ileti, rapor, mesaj, beyanat, ifade, haber formlarında) iletilenlere hangi metotlar ile nasıl aktarılıp kullanıldığını eleştirel çerçevede ortaya koyduk.

İncelememizin pratik veya uygulama çerçevesini oluşturan bundan sonraki bölümlerimizde ise; kuramımızın, seçilen çeşitli (siyaset, uluslararası ilişkiler, tarih, din, hukuk, eğitim gibi) bilgi sahalarındaki işlerliğini göstermeye çalışacağız. Böylece, onun pozitivist ve indirgemeci iletişim bilgi kuramı ve hümanizmasından köklü farkını ve karşıtlığını değişik bilgi alanları örneğinde tespit ve değerlendirmesini yapacağız.

Dokuzuncu Bölüm
Tümcü İletişim Bilgi Kuramı Ve Siyaset Ve Uluslararası İlişkiler

Araştırmamızın şimdiye kadarki bölümlerinde iletsel bilgi edinimin şartı olan iletişim mekanizmasının işlevinde aracısız mikro (çekirdek, ikil) iletişimi ön plana çıkarıp, bundan önceki bölümümüzde de kitle iletişim araçları veya medya gücüyle onun çoğul direkt ve çoğunlukla da dolaylı iletişime makro seviyede taşımasını yaptık. Bu bölümde, çoğul iletişimin teorik ve özellikle pratikte uygulamasını genelde siyaset özelde de uluslararası siyaset ve ilişkilerde lobicilik, propoganda ve diplomasi örneğinde sağduyu tümcü iletişim bilgi kuramımız ve hümanizması çerçevesinde inceleyip uygulamasını göreceğiz.

Bu uygulama iki seviyede gerçekleştirilecektir:

1.) Mikro seviyede toplumsal olgu (her ne çeşit ve şeye ilişkinse o veya onlar), siyaset, siyasetçiler ve millet üçlüsünün iletişimi; ve

2.) Makro seviyede yukarıdaki mikro iletişim üçlüsünün devlet, ülke, milletler topluluğu ve uluslararası ilişkiler üçlüsünün iletişiminin analizi ve sorgulanması yoluyla çıkarılmasıdır.

Bu çerçevede iletişim eyleminde iletsel bilgiye: ulaşma veya istenilen (kamu ve özel kurum, kuruluşların kendini ortaya koyma, reklam ve propogandalarını yapma); planlanan (kendi varlığını, amacını meşrulaştırıp, dışa açmak); niyetlenen (kontrol altına alma); amaçlanan (kamuoyu oluşturma) yönünde sağlıklı, tam (ileten veya iletenler grubu, topluluğu ne anlıyorsa bunlardan) ileti, mesaj, haber ve raporu belirli tarzda, süreçte, teknik (kitle iletişim araçları) ve psikolojik (ikna, inandırma, varlığını ve işlevini meşrulaştırıp kabul ettirme gibi) vasıtalar, metod ve yaklaşımla aktarmak için iletenin veya iletenlerin (siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel grup, toplum, ülke veya bunların topluluğunun) baş vurduğu ana eylemlerden olan propoganda, lobicilik ve diplomasiyi işlevleriyle birlikte ortaya koymakta yarar görüyorum.

IX.1. Siyaset ve Uluslararası İlişkilerde Bir Propoganda Aracı Olarak İletişim

İletişim mekanizmasının işlerliğinde ileten veya iletenler grubu tarafından kitle iletişim araçlarının belirli bir yönde ve amaçta, iletilmesi planlanan ileti veya iletiler grubunun belirli tarzlarda belirlenen, seçilen özel konuya ilişkin olarak belirli bir plan ve proje ile, yine belirli biçimlerde iletilenlere iletinin içeriğinin doğru, genel ve geçerliliğine ilişkin bir kanaat, inanç, en azından bir ilgi ve sempati oluşturmak için planlanıp programlanmış iletişim tarzlarından biri de "propoganda"dır.

Bu nedenle, iletişim mekanizmasının işlerliğinde bir iletişim tarzı olan propogandanın olgusal ve kavramsal açılımını yapıp, nasıl oluşturulup, kullanıldığınıın öncelikle açıklanması gerekir.

Sosyal bilimciler tarafından, çeşitli önem ve öncelik noktalarından yola çıkılarak propoganda teriminin pek çok tanımları yapılmıştır. Araştırma konumuz bakımından bizi birinci derecede ilgilendirenleri şu şekilde ifade edip yorumluyabiliriz. Örneğin, Wreford'a (1923) göre, propoganda ilginç bilgi ve fikirlerin ileti sürecidir. Fakat bu tanım çok yüzeysel kalmaktadır. Çünkü, burada diğer öğelerin eksikliği yanı sıra bizi doğrudan ilgilendiren adı geçen iletinin (veya iletilen bilgi ve fikirin) doğruluğu ve yanlışlığının, yeterli veya yetersizliğinin belirlenmesidir.

Bize yakın diğer bir tanımlama ise, Lasswell'in (1927) 'dikkati çeken sembollerin sevki veya belirlenmesi yoluyla ortak tavırların idaresidir' tanımıdır. Tavırdan anlaşılması gereken belli değer kalıplarına göre eylemde bulunma eğilimidir. Sembol ise, bir anlamın iletimini oluşturan her şeydir (Oktay, 1984: 1-11). Böylece tavır belli seçilmiş sembollerle ortaya konur. Ellul (1965) propogandanın organize özelliğine şöylece işaret eder.

"Propogandanın bireyleri belirli bir organize grup içersinde aktif veya pasif tutmak böylecede grup bilinci ve katılımcı bir kimlik oluşturmak için kullanılan bir araç olarak kullanmak özelliğidir"(Oktay, 1984: 1-11).

Frazer'ın (1962) yaklaşımı ise, propogandanın diğer insanları propaganda eyleminin yapılmadığı durumlarda dikkate almayacakları eylem kalıbını onun varlığında ortaya koyma eylemini sağlayan bir sanat veya aktivite olarak değerlendirmesi yönünde-

dir (Oktay, 1984: 1-11). Öte taraftan, Young propogandayı, kişilerin eylem hedeflerini önceden belirlenmiş propogandanın amacı doğrultusunda belli seçilmiş, planlanmış, programlanmış semboller kullanarak propogandıcının istediği yönde kişilerin fikirlerinin, değerlerinin, ilkelerinin değiştirmek ve kontrol etmektir. (Oktay, 1984: 1-11)

Araştırmamızın I. III., IV., V., ve VI. Bölümlerinde de belirttiğimiz gibi, davranışcılar ve Freudcular örneklerindeki pozitivist metod ve indirgemeci yaklaşım kendini iletişimin bir propoganda aracı olmasında şu şekilde ortaya koyar. Propoganda bir bakıma Pavlov'un şartlı refleksler teorisi ile Freud'cu anlayış arasında yer alır. Pavlov'un şartlı refleksler teorisi şayet propoganda da kullanılan sözcükler veya diğer sembollerle şartlandırılırsa kişinin veya kişilerin istenilen yönde cevap verecekleri ilke ve esasına dayanır. Bu tür bir şartlanmayı başarmak için şeçilen ve kullanılan semboller yeterince uyarıcı ve daimi tekrar edilir durumunda olmalıdır. Böylece:

"Yoğun bir propoganda ile bir kitle hipnozu durumunu gerçekleştirmek mümkündür".(Oktay, 1984: 1-11).

Yine, Freud ve kimi davranış bilimciler söz konusu olduğunda, genel olarak, onların kişinin amacının mutluluğu acı veya sıkıntının üzerine maksimum seviyeye çıkarmak olduğu ilkesini esas alarak; kişinin içindeki libido kaynaklı anlık istek ve iştihalarının id vasıtasıyla zevkle tatmin olma yollarını ararlar.

Fakat, ego gündemdeki veya şimdideki zevki uzun vadede elde edilecek daha büyük amaçlar için erteler ve id üzerine baskı uygular. Super egonun fonksiyonu ise ego ve id'i bastırarak kontrol etmektir ki, bunu da toplumun belirlenmiş ve yürürlükteki uygulamaları duğrultusunda yapar. Böylece, organizma fizyolojik ve fizyolojiye indirgenmiş zihinsel denemeleri ve yanlışlarında olduğu gibi alternatifler arasında seçim yaparak acıdan sakınır ve ödüllendirici yönelimleri seçer. Sonuçta, yapılması gereken şey kişinin nesne ve olguya ilişkin algılarını iletenlerin amaçladığı hedef doğrultusunda propoganda mekanizmasını işleterek etkileyip yönlendirmekdir (Oktay, 1984: 1-11).

Günümüz propoganda anlayışı bu teoriler çerçevesinde şekillenir. Kişi problematik durumlarda hazzını ve amaçlarını maksimuma ulaştırmayı istiyorsa tekrarlanan sitimülasyonun bir sonucu

olarak alışkanlık haline gelmiş yönelimleri oluşturmak mümkündür. İletişimdeki propogandacı (ileten) alışkanlık haline gelmiş bir davranışı oluşturan tekrarlanan sitimülasyona bağlı olarak iletilenin amacı maksimize etmeklik beklentisini etkilemek vasıtasıyla, iletilenin hedef algılarını etkilemeye çalışır. Öte yandan, Oktay'ın (1984) vurguladığı gibi:

"Kişinin egosunun muhatab olduğu değerler ve tavırlar durağan ve zor değişendir, fakat, özel ve belirlenmiş sorulara ilişkin fikirleri değişmeye daha yatkın ve kısa ömürlüdürler."

İleten, iletilenin eylemleri ve fikirlerini değiştirmek için iletilenin hedeflerinin gündemde ve yürürlükte olan tavırları ve değerlerinin yardımını kullanır, başka bir deyişle egosuna hitap eder. Sonuçta propoganda, Oktay'ın (1984) belirtiği öğeler ve ilkeler üzerine kurulur:

1-) Propoganda bir organize iletişim eylemdir. Herhangi bir grup üyesi olsun veya olmasın, organize olmuş veya olmamış iletilenleri belirli amaçlar doğrultusunda etkilemek için yapılan bir iletişim eylemidir. Anlaşılacağı üzere propoganda eğer planlanlanan ve belirli amaç dahilinde belirli hedef gruplarının seçimi, ve grubun nitelik ve nicelik özelliklerinin araştırılması yoluyla grup üyelerini (iletilenlerini) etkilemekse en azından teorik çerçevede, hatta pratikte bile, bir uzman veya uzmanlar grubunun eylemi olmalıdır. Bu özellik bilhassa uluslararası propaganda söz konusu edildiğinde önemle dikkate alınmalıdır (Oktay, 1984: 1-11).

2-) Propagandist bir iletici, eğer başarılı bir propoganda iletisi ortaya koymak amacındaysa hedefinin şimdide olan fikir, değer ve tavırlarını dikkate alıp, bir ön incelemeden geçirmelidir. Çünkü bu fikir, değer ve tavırlar toplumlarda uzun bir süreçten geçerek ortaya çıkmış meşrulaşmış ve yürürlüğe girmiş kültürel, sosyal, siyasi, felsefi, estetik öğeleri olarak bir toplumun iç ve dış dinamikleridir. Bu yüzdendir ki, farklı devletlere, farklı propoganda stratejileri kullanılır (Oktay, 1984: 1-11).

3-) Bir propogandist iletici hedeflenen grup ve toplumların sadece bu iç ve dış dinamiklerini değiştirmekle kalmaz aynı zamanda iletilenlerin bunlara bağlı davranışlarınıda değiştirmeyi amaçlar (Oktay, 1984: 1-11).

4-) Propogandanın kendisi, bizzat amaç değil bir araçtır. Çeşitli uzman grupları tarafından belirli bir amaç ve strateji ile yapılan kültürel, politik, sosyal, dinsel, dilsel, teknik, ideolojik, eğitim gibi misyonik iletişim eylemlerinin kuvetli bir aracıdır (Oktay, 1984: 1-11).

IX.2. Siyaset ve Uluslararası İlişkilerde Bir İletiyi Meşrulaştırma Eylemi Olarak Lobicilik

Lobicilik iletenin veya iletenlerin bir iletiyi çeşitli araçlarla, çeşitli şekillerde, çeşitli amaç ve beklentilerle çeşitli iletilenler grubuna (toplumuna, ülkesine, kültürüne) aktarmadan önce ya da sonra ileti konusunun varlığının ve fonksiyonunun, mesajının meşrulaştırılması, tanıtımında, satışında, kitlelere istenilen şekilde mal edilmesinde ve iletilenler kitlesi üzerinde anlık veya sürekli etki sağlamakatır.

Ayrıca bu amacın gerçekleştirilmesinde çekirdek lobicilik söz konusu olduğunda ileten (veya iletenler gurubu) tarafından bizzat kendilerinin aracısız olarak iletinin kitllelere açılımı ve kabulünü sağlayacak özel, kamu kurum ve kuruluşlarına yönelik direkt, tıpkı propoganda da olduğu gibi, rasyonel ve psikolojik "ikna, inandırma ve tanıtma teknikleri uyguluyarak, karar verme mekanizmaları üzerinde baskı gurubu oluşturma ve politik kararları bir grubun veya bir ülkenin lehine ya da aleyhine değiştirebilme"(Rigel, 1993: 61-70) çabasıdır.

Eğer bu çekirdek ilişkiyi, iknayı, tatmini esas alan lobicilik eylemini maksimize edilmesi amaçlanmış ise: iletinin varlığının ve fonksiyonunun kabulü, tescili ve iletilenlere aktarılmasında profosyonelleşmiş, yapılanmış, kurumlaşmış, özelleşmiş, uzmanlaşmış bir lobi grubu tarafından iletenler adına yürütülmesi yoluyla dual lobicilik maksimize edilmiş olur. Bu maksimum seviyede yürütülen lobicilik türüne profesyonel kurumlaşmış lobicilik adı verilir.

Fakat her iki durumda da asıl olan şey derece farklılığına rağmen iletenler grubunun: "menfaatlerini koruma ve kollama ve onların adına çeşitli uzman ve profesyonel lobiler aracılığıyla hükümet karar ve uygulamalarını etkilemeyi, değiştirmeyi amaçlayan eylemlerin esas olması."(Rigel, 1993: 61-70)

Bu çerçevede, Amerika örneğinde Rigel profesyonel iletenler veya iletinin ambalaj, paketleme dağıtım ve satışında özelleşmiş uzman grupları olarak değerlendirilmesi gereken lobicileri yaptıkları lobi eylemine ilişkin olarak üç ana gruba ayrırarak şöylece sıralar:

1- Bilgi toplayıcılar: Hükümetle ilgili işlerde gizli ya da açık şekilde istihbarat yapanlardır. Gizli olanlar, müşterilerin özel amaçları için yapılan bilgi toplama faaliyetleridir. Açık olanlar, kamuoyunu şekillendirmek amacıyla gerçekleştirilir.

2- Temsilci: Çoğu yasal danışmanlık çerçevesinde 'hukuk firmalarıdır'. Bu kuruluşlar belirli konularda uzmanlaşmışlardır.

3- Bireysel Lobiciler: ABD Kongresinde resmen kayıtlı olanlar veya olmayanlar ya da ABD Adalet Bakanlığı'nda ajan olarak kayıtlı bulunanlardır. Temel amaçları, Kongre ve hükümet faaliyetlerini, müşterilerin amaçları doğrultusunda yönlendirmeye çalışmaktır." (Rigel, 1993: 61-70)

Bu gün anladığımız anlamdaki özelleşmiş, uzmanlaşmış ve profesyonelleşmiş bir iletişim tarzı olarak lobiciliğin ortaya çıkışı ve uygulanıp sistematize ediliş mekanı Amerika'dır. Lobicilik eylemi çeşitli plan, proje, ve metod dahilinde gerçekleştirilir. Lobiciler, örneğin, iletinin türü içeriğine göre siyasi ve idari mekanizmanın kanun koyucusu, yürütücüleri, denetleyicilerine, konuyla ilgili bürokrat ve meclis komisyonlarında yer alan siyasilere iletinin içeriği ve amacını ileti yönünde pozitif bir tutum ve görüş oluşturmak için anlatabilir. Psikolojik ve rasyonel ikna ve inandırma mekanizmalarını işleterek desteği gereken ilgili kamu, özel ve tüzel kişilerin özel mekanlarında (evinde ve bürosunda) ikna etmek için mektup, bildiri, faks, telefon yoluyla iletinin iletilenlere dağıtımında kamu ve devletoyu oluşturmaya amaçlar. Bu yönüyle, "Lobiciler aynı zamanda halkla ilişkiler uzmanıdırlar." (Rigel, 1993: 61-70)

İletişim mekanizmasının işletilmesinde ve böylece iletinin değerlerini aktarımında lobicilik eyleminin bir iletişim tarzı olarak Amerika'da ortaya çıkması, sistematize edilerek yaygınlaştırılması elbetteki tesadüfü değildir. Bu gün Batı kültür ve uygarlık çevresinin Avrupa ikinci plana düşürülmek şartıyla, çağımızda uygulama merkezi, yönlendiricisi Amerika'dır. Bu sıfatı şüphesiz bilim ve teknoloji destekli dünya patronluğuna borçludur.

Doğal olarak bu patronluğun gereğini uluslararası arenada ve kendi plan, projesini yapıp "yeni dünya düzeni ve barışı" diye adlandırdığı patronluk misyonunun taşeron devletler (uydu devletler) vasıtasıyla dünyaya, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kültürel, ekonomik ve askeri yardımlarla, eski Amerikan başkanı Nixon'un "Amerika'nın her türlü dış yardımı kendisi içindir" ilkesini devamlı akılda tutarak, sevimli, dürüst, barışçı, dost ve hümanist maskesiyle dün olduğu gibi bugün de gerçekleştirip meşrulaştırmaktadır.

Bu durumda diğer ülkelerin hemen hemen her konuda Amerika'ya bağlı ve ihtiyaçları oldukları gerçeğinin ontolojik ifadesidir. Öte taraftan, hemen hemen her durumda olduğu gibi:

"Dünyadaki iletişim ağının düğmesininde aynı ülkenin elindedir. Bu güçten yararlanmak isteği, lobiciliği Amerika'da giderek geliştirmektedir." (Rigel, 1993: 61-70)

Bu bağlamda, Amerika merkezli lobicilik eyleminin gerçekleştirilmesinde bir lobicinin veya lobi grubunun uygulaması gereken başlıca etkileme yolları şunlardır:

1- Kongre üyelerini etkilemek için sık sık onlarla birlikte olup, bilgilendirici konuşmalar yapmak;

2- Gerçekleri açığa (kendi gerçeklerini) çıkarıcı basın bültenleri yayınlamak;

3- Temsilcilerin radyo ve TV talk-showlarına (mülakat) çıkmaları ve görüşlerini açıklamak için medya turları düzenlemek;

4- Siyasilere veya ilgili mercilere belirli peryodlarla bilgilendirici, yönlendirici ve haber niteliğinde raporlar göndermek;

5- Tanıtım kampanyaları düzenlemek ve

6- Çok geniş kapsamlı reklam kampanyaları yürütmek." (Rigel, 1993: 61-70)

Bir lobicinin veya lobi grubunun lobicilik eylemini gerçekleştirmeden önce eylemin teorik çerçevesinin (plan, proje, strateji, metod, yaklaşım) belirlenmesi aşamasında üzerinde düşünmesi gereken başlıca soruları ve onlara olumlu olumsuzda verilecek cevapları "lobicilerin zaferi ya da yenilgisi olarak" değerlendiren", bu soruları Rigel şu maddelerle sıralar:

"1- Müşterinin ya da şirketin konumu kendini savunmaya uygun mu?, Eğer uygun değilse bu durumu değiştirebilmek için neler yapmalıdır?,

2- Hem müşteri hemde şirket ve lobici belli bir itibar düzeyine sahip midir?,

3- Lobicilikte anahtar kişiler belirlenmiş midir?,

4- Lobici ve müşterisi olan şirket güvenilir istihbarat kaynaklarına sahip midir?,

5- Kararları etkiliyecek doğru kişiler kimlerdir?,

6- Çalışmadan kamuoyu ne ölçüde etkilenecektir?,

7- Kamuoyunu etkileyecek unsurlar, kabul edilir veya makul müdür?,

8- Strateji, zamanlamada dahil olmak üzere açıklığa kavuşturulmuş mudur?,

9- Yapılan plan hem saldırı hem de savunma için gerekli elemanları içeriyor mu?,

10- Karşı lobici grup ne yapabilir?,

11- Temel sorulara onlar da cevap verebilmiş midir?

12- Onların stratejisi ve planı nedir?" (Rigel, 1993: 61-70)

Sonuçta, uluslararası ilişkiler göz önüne alındığında, bir iletişim tarzı olarak lobicilik ve propoganda kavram ve olguları dünyada müşahhas bir şekilde 19. yüzyılda ortaya çıkıp milliyetçi hareketlere ve ideolojilere bağlı olarak hızla gelişmiştir. Bilindiği üzere Fransız ihtilalinden sonra kendi sınırları içerisinde bağımsız ülke kavramı ve realitesi milli sınırlarda kalmamış çeşitli sosyo-ekonomik, kültürel şartlar ve çıkarlardan dolayı dışarı taşma, açılma ihtiyacını duymuştur.

Bu ihtiyaç küreselleşme olgusu göz önüne alındığında kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu çok yönlü uluslararası iletişimde, devletlerin kendi bireysel menfaatlerinin ön plana çıkmasının yanında da, bağlı bulundukları çıkar gruplarına paralel olarak, Birleşmiş Milletler ve Birimleri, Kuzey Atlantik Paktı, Avrupa Birliği örneklerinde olduğu gibi kollektif menfaatleri de korumak ve kollamayı esas alan ve uluslararası hukuk ve ilişkiler etiketi ile güçlü devletler tarafından belirli sistematik yapı dahilinde ortaya konulmaktadır.

Bu yapı çerçevesinde küresel iletişim vasıtasıyla Patron iletenler topluluğu diğer iletilenler konumunda olan ülkelerle etkileşimlerinde ihtiyaç duydukları zaman, mekan, ortam ve şartlarda patronluğun raconunu profesyonelce keserek rahatlıkla ince diplo-

matik manevralarla oynanıp, değiştirilebilen, yamanan ve kaldırılan bir ilişkiler ağını oluşturmaktadır.

Batı dünyası gücünü bilim ve teknolojiye endekslemiş, kendi merkez ülke olup, etrafında kendinin belirlediği yörünge ve periyotlarda dönen uydu aracı ülkeleri gücünün dağılımında ve etki alanında tutup kullanmıştır. Kullanmaktadır. Çünkü bu güç, öteki devletlerin davranışlarını merkez ülkenin kendi çıkarlarını koruma, kollama, artırma ve diğerlerini de bu yönde kullanmayı esas alan, belirlenen amaç ve strateji doğrultusunda etkilemede hem bir maddi unsur hemde bir psikolojik korkutucu, caydırıcı, etkileyici unsurdur. Bu süreçte de aslan payını kültür ve uygarlıkta kuvetli olan bilim silahını elinde bulundurup teorik ve teknik pazara çıkarabilen devlet veya devletler grubu almaktadır.

Bu olgunun adı uluslararası ilişkiler ve diplomasi olarak konmuş, bu ilişkilerde de iknadan, zorla güç kullanımına kadar uzanan, çeşitli pazarlık teknikleri kullanılmaktadır. Başka bir deyişle, liderler arasında diplomatik uzlaşmalar, ekonomik mal değişimi, askeri güç kullanımı ve uydu ülkelerin hedef alınmış her türlü değer sistemi ve buna bağlı olan davranışlarını belirli bir yönde değiştirmek ve etkilemek amacı için simge sözcüklerin, sloganların, ideolojik yönlendirme ve şartlandırmak için araç olarak kullanma yoluyla merkez ülkenin güdümünün bekasının sağlanması amaçlanır. Böylece, uydu ülke, merkez ülkenin doğal bir ileti taşıyıcısı durumuna indirgenir. Sonuçta iletişim mekanizması ve tarzları kitle iletişim araçlarının vasıtasıyla bu amaçlara ve sürece ana destek güç olarak kullanılır.

Buradaki, başka bir önemli nokta ise, uluslararası politik strateji ve "yeni dünya düzeni"ni tayin etmekte, iletiminde ve uygulanmasının garantilenmesinde psikolojik (soğuk) savaş ve propoganda tekniklerinin günümüzde kültür ve güç gösteri emperyalizminin en önemli bir aracı olması gerçeği gözardı edilmemelidir. Bu durumun ve aracın en etkili kullanıcısı olarak yakın geçmişte Hitler'in idaresindeki 'Milli Sosyalist Parti' verilebilir.

"Bu parti, sadece Almanya içerisinde bütün medyayı merkezileştirip kendi amacı doğrultusunda kullanmakla yetinmemiş, kendi uydu ülkelerindeki medya kuruluşlarınında kendi propoganda bakanlığının ideolojik propoganda mesajlarının ileti-

minde kullanmıştır. Bütün iletişim türleri ve programlarını (sanatsal etkinliklerde dahil olmak üzere) kontrol edip yönlendirmiştir. İkinci dünya savaşında müttefikler de Alman işgali altında olan ülkelere aynı şekilde diğer psikolojik savaş etkinliklerinin yanı sıra radyo yayınlarını kendi amaçları doğrultusunda kullanmışlardır." (Rigel, 1993: 61-70).

Günümüzde ise, aynı etkinlikler modernize edilmiş olarak derece farklarıyla birlikte dünyanın dinamik devi Amerika, yoğun bakımdaki eski dev Rusya, yeni devi Japonya ve kollektif devler Avrupa Birliği Ülkeleri ve bunların uydu müttefik devletleri tarafından kendilerine izin verildiği kadarıyla kullanılmaktadır. Örneğin, Amerikan propoganda programı: Birleşik Devletler Bilgi Acentası tarafından formülüze edilip yüzün üstünde arşiv, kütüphane ve Amerika dışında bilgi büroları aracılığıyla yürütülür. Dünyaya hemen hemen her dilde yayın yapan (Amerikanın Sesi) bir radyo, çeşitli televizyon kanalları, ve kendine doğrudan veya dolaylı ait olan çeşitli iletişim uyduları, filim, haber, belgesel ve çok sayıda özel nitelikteki programları vardır. Bütün bunların varlık nedeni Amerika'nın sevimli, bilge, barışçı, hümanist, çağdaş, liberal, özgürlükçü, koruyucu ve kuşatıcı imajını, uydu ülkelere kendinin planladığı yeni dünya düzeni teorisyenliği ve pratisyenliğini ileterek teminat altına almak ve diğer devlere karşı bu amaç doğrultusunda kullanmaktır.(Rigel, 1993: 61-70)

Öte taraftan, *Time, Newsweek, The New York Times, International Herald Tribune* ve diğer yazılı ve yazılı+göresel basın, gazete ve magazinler, kitle iletişim araçları Amerika'nın kendine ve dünyaya açılımını sağlayan iletişimde medyatik propoganda aracıdır. Aynı zamanda daha önce belirttiğimiz gibi dünyanın en büyük haber ajanslarından olan United Press International ve Associated Press'in merkezleri Amerika'dadır.

Dünyanın eski devlerinden Rusya federasyonunun dinamik dönemlerinde Amerika'nın ve uydu devletlerinin propogandalarına ve lobicilik eylemlerine karşı propoganda ve lobicilik yapmak için 1980'de propoganda ileti aktivitilerine yılda yaklaşık olarak 3 milyar dolar harcadığını belirtmek olgunun ve oyunun ne kadar mükemmel, güçlü ve acımasızca oynandığının en güzel resmi olacağı kanaatindeyim.(Rigel, 1993: 61-70)

Diğer küçük doğrudan veya dolaylı uydu durumundaki ülkeler ise bu yarış ve çabada fonksiyonel olarak yok-varlık olan kendilerini izin verildiği ölçüde var kılmak azmindedirler. Fakat bunun ne dereceye kadar gerçekleştirilebileceğini, ancak, zaman gösterecektir. Şimdilerde olan bir olgusal gerçeklik ise, uluslararası propoganda ve lobicilik eylemleri, adı geçen Devler tarafından kendi politik amaçlarını başarmak ve diğer ülkeler üzerine güç gösterilerini devam ettirmek için kimi zaman o ülkelerin yönetimlerini kimi zamanda halklarını bütün propoganda ve lobicilik araçlarını özellikle maskeler alanı demek olan yumuşak ve sert diplomasiyi kullanarak yanlarına almalarıdır. Çünkü oyunu başlatacak ve bitirecek olan düdüğün ücreti, imali, pazarlanması ve kimlere satılacağı onların ellerindedir. Diğerlerinin yalnızca yapabileceği şey, oturup paşa paşa oyunu seyretmektir, tabii eğer stadın içene girmelerine izin verilirse.

Sonuçta uluslararası siyasette, ülkeler, tıpkı insanlar gibi kendi amaç ve çıkarlarını (ne içerikli olursa olsun), diğer ülkeleri milli amaç ve çıkarlarına ilişkin geleceğe dair kendi algılarını etkileme ve kontrol altında tutma yoluyla istenilen yön ve amaçta yönlendirirler. Bunu gerçekleştirmek için de, propogandist ve lobici olan iletici, en az diğer ülkelerin kalbur üstü insanları kadar o ülkenin veya ülkelerin insanlarının geçmişden gelip şimdiye taşınmış ve geleceğe her yönden milli refaha şekil verecek olan milli değerlerini, tavırlarını veya eylem kalıplarını bilmek ve de aynı zamanda onlara inebilmek zorundadır.

Daha önce de işaret ettiğimiz ve bugün genel kabül gören "Adamlar (Batılılar) bizi bizden daha iyi biliyorlar" tesbiti ve hükmünün açılımını; ve tarihteki Şarkiyat etütlerin ister kültür ister şu veya bu bilim adına yürütülmesindeki motivasyonları, amaçları ve beklentileri bu mantık çerçevesine oturtmak ve öylece yorumlamak gerekir.

..

IX.2.1. Bir Örnek

Uluslararası ilişkilerde her türlü kitle iletişim araçlarını kullanıp iletişim mekanizmasını propoganda, lobicilik ve ince diplomasi kanallarını işleterek günümüzde pozitivist, pragmatist ve indirgemeci anlayış ve metot ile gayri-insani tarzda sergilenen

iletişim eyleminin sistematik yapı, öğe ve ilkeleri tarihten elde edilen tecrübelerle var olma ve varlığını meşrulaştırıp ve kalıcı kılmayı idealleştirip bir ideoloji formunda ifade edip profesyonelce kullanan başka bir ülkeyi örnek verecek olursak, o da dünya siyasi coğrafyasında Orta Doğu göz önüne alındığında hemen hemen hiç gündemden düşmeyen İsrail devletidir.

Amerikan Kongresinde 22 yıl senatörlük yapan Finley (1989) konuya dair tecrübe ve gözlemlerinden elde edilen çarpıcı olayları yorumluyarak şunları yazar:

"İsraillilerin Pentagon'da (nasıl) çok profesyonelce ve zaman üstü çalıştıklarını anlamalısınız. Onlar bizim sistemimizi iyice anlayan kendi insanlarına sahip ve onlar en yukarıdan en aşşağıya kadar her seviyede dostlara sahiptirler. Onlar bir düzen ve devam dahilinde baskıyı sürekli kılmak için kolayca hemen sistemle haşır neşir olurlar."(Finley, 1989: 142-164)

İsraillilerin dünya gündemini günübirlik takibi ve yukarıda Doğu kültür çevresine ait insanların, Batı kültür çevresi insanlarının, Doğulunun, kültür ve medeniyetini, psikolojisini ve eylem kalıplarını Doğuludan daha iyi bildiğine yönelik genel hükümü söz konusu ettik. Finley aynı şekilde İsraillilerin elçilik (resmi diplomatik ve misyonik kurum olarak) diplomasisi örneğinde diğerlerini diğerlerinden daha iyi algılayıp, takip edip, analiz edip yargılamalarını şöyle tasvir eder:

"Sanki şehirde başka bir elçilik yokmuş gibi, o, (İsrail elçiliği) her şeyin başında bulunur. Onlar sizin (günlük) ajendanızı bilirler, dün sizin planınızda ne vardı, ve bu gün ve yarın ne var. Onlar sizin ne yapmakta ve söylemekte olduğunuzu bilirler. Onlar sizin hukuk ve kurallarınızı baştan sona bilirler. Onlar son noktaların ne zaman olduğunu bilirler." (Finley, 1989: 142-164)

Bireysel çerçevede ise Amerikan kurum ve kuruluşlarındaki, genç İsrailli görevlilerin davranış kalıp ve mesleki misyonlarının serimini Finley şöylece ifede eder:

"Genç İsrailli iyi İngilizce konuşur. O, sempatiktir. Amerikalıların nasıl olduğunu bilirsiniz: onu içeri alırlar, ve o onların dostudur. Öncelikle bilmeniz gereken şey, yasaklar unutulur, ve İsrailli görevliler bizim uygulama alanlarımıza, eğitim faaliyetlerimize, laboratuvalarımızda her şeye giriş yapabilirler." (Finley, 1989: 142-164).

Milletlerin varlıklarının şartı ve etkinliklerinin garantisi ve teminatı demek olan ülkelerin iç ve özellikle dış istihbarat birimleri arasında İsrail istihbarat (Mossad) birimi söz konusu olduğunda, İsrail istihbarat teşkilatının dünyanın her ülkesinde değişik metodlarla iletişim mekanizmasının kitle iletişim araçlarını en yüksek ve yetkin seviyede kullanarak nasıl çalıştığını ve ne tür ilişkilere girdiğini Finley şöyle belirtir:

"İstihbarata ve haber almaya yönelik kontaklar ve bu kontaklar sonucu elde edilen veriler dikkatlice gözden geçirilerek bilgi, yanıltma malzemesi, propoganda, lobi faaliyetleri ve öteki amaçlar için kullanılmada malzeme vazifesi görür. Mossad eylemleri genellikle İsrailli resmi, yarı resmi görevli kişiler ve aynı şekilde resmi ve yarı resmi kurum ve kuruluşlar tarafından çeşitli ticari firmalar, şirketler, vakıflar, külüpler, dernekler şeklinde gereğinde saman altından ve gereğinde saman üstünden su yürütülür. Bu nitelikteki siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik kurum, kuruluşlar, organizasyonlar, külüpler ve dernekler büyük bir gizlilikle Yahudi olmayan ulus ve uluslararası Yahudi organizasyonları içerisinde özellikle oluşturulmuş veya özel bir amaca uyarlanabilir, ve etkiler kalıcı bir tarzda ortaya koymak üzere kurulup, işletilip, yönlendirilip ve denetlenerek kullanılır." (Finley, 1989: 142-164).

Mossad'ın İsrail milli devlet ideolojisinin hem kendi devlet sınırları içerisinde ve hemde uluslararası ilişkiler arenasında sistemli bir şekilde dışa açılıp iletimi ve uygulamasında diğer önemli bir aktivitesi de, yerel casusları aracılığıyla dünyanın her yerinde bilimsel buluşlar ve teknolojik verileri ne tür mekanizmayı işleterek elde etmek, daha doğrusu çalmaktır. Bu gün siyasi, sosyal, ekonomik kuruluşların seçim kampanyalarında Amerika'da yaygın bir uygulama haline gelen ve bireyin özel hayatının olumsuz amaçla dökümü ve dışa iletimini esas alan bundan dolayıda "kirli kampanya" diye adlandırılan bir propoganda ve lobi tarzının kullanımıdır. Bu bağlamda, Finley'e göre bu mekanizma İsrail istihbarat birimleri tarafından şu şekilde çalıştırılır:

"Bütün dünyadaki çeşitli kanalların çalıştırılması sonucu çok geniş çerçeveli bilimsel yayınlar ve teknolojik dergiler elde edilmesinin yanı sıra, İsrailliler dikkate değer bir şekilde zamanlarının çoğunu bilimsel ve teknolojik istihbarat elde edimine ayırırlar.

Bu tür çabalar içine Birleşik Devletler ve diğer Batılı ülkelerin belli sınıflandırılmış savunma projelerinin elde edimi de dahildir. İsrail güvenlik oteriteleri aynı zamanda (İsraildeki) seksüel ilişkileri kendi amaçları ve işbirliği çerçevesinde delil olarak kullanmak üzere gündeme getirir." (Finley, 1989: 142-164).

Diğer taraftan Hoca Nasreddin'in papağının insan varlık sınıfına karşılık gelen veya tipik örneği olan Doğu kültür ve uygarlık coğrafyasının üyelerinden olup Amerika Birleşik Devletlerinde yaşayan Arap Ülkelerinin lobicilerinin İsrailli lobicilerle tarz, metod, yaklaşım ve davranış kalıpları açılarından mukayesini Senatör Finley şu şekilde yapar:

"Ne zaman ki, ABD'nin İsrail'e destek verdiği tartışmalı ortam söz konusu olduğunda randevü almak için gelen grup, genelde olduğu gibi ilk önce kendi aralarında tartışmaya başlar. Biri Filistin problemlerine ağırlık verilmesine karşı çıkar. Diğeri ise Lübnan problemlerinin tartışmada öncelikli konu olmasını ister. Bana düşen sadece arkama yaslanmak ve dinlemek. (Çünkü) Onlar ne söyleyeceklerine dair bir ön çalışma yapmamaktadırlar... Oysa, Yahudi grup çok ayrıntılı bir diretici talep listesiyle birlikte gelir." (Finley, 1989: 142-164).

IX.3. Siyaset ve Uluslararası İlişkilerde Sağduyu ve Sağduyucu Ahlaki Alternatif

Uluslararası siyaset ve özellikle ilişkilerde iletişim mekanizmasının işlerliğinde iletsel bilgi edinme ve gönderi eyleminin pratikte kitle iletişim araçlarının propoganda ve lobicilik örneklerinde kullanımı, kullanım süreci ve kullanımın çeşitli motivasyonları, nedenleri amaçları ve beklentilerine dair kısaca incelemede bulunduk. Şimdi özelde siyaset ve uluslararası siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkiler teorileri ve bu teorilerin elde edilme metodu ve yaklaşımı kuramsal çerçevesine kısaca bir göz atıp bu bölümümüzü iletişim kuramımız açısından bir sonucu bağlayalım.

Bu bağlamda kendisi de uzman bir teorisyen ve pratisyen olan Garnet (1984), "Sağduyu ve Uluslararası Politikalar Teorisi", adlı kitabında, bizim iletsel bilgi edinimi ve iletişim mekanizmasının işletilmesinde pozitivist, davranışçı ve indirgemeci iletişim

bilgi kuramı metod ve yaklaşımının, ve onun alternatifi olarak ortaya koyup geliştirdiğimiz sağduyu tümcü iletişim bilgi kuramı ve hümanizmasının uluslararası siyaset teorileri ve bu teorilerin pratiği açısından değerlendirerek bizim ana iletimizi teyit eder nitelikte şu tesbitleri yapar:

"Uluslararası politikaya devlet merkezli klasik, felsefe ve sosyal bilimler metodu yerine doğa bilimlerinin metodu ve kendi başına müstakil bir araştırma konusu olarak uluslararası politikayı ve ilişkileri esas alan onun etiksel ve hukuksal sonuçları hakkında kaygısı olmayan salt bilimsel yaklaşım veya yaklaşımlar getirilse de henüz bir ortak metod ve yaklaşım söz konusu değildir. Bu gün hatırı sayılır bir grup uluslararası politika uzmanları, bunların hiç bir zaman bilimsel bir kimliğe bürünemiyeceği kanaatindedır. Neden ise insanın çok yönlü ve nitelikli bir varlık olmasından yola çıkmalarıdır." (Garnett, 1984:50).

Daha önceki ilgili bölümlerimizde detaylarıyla açıklayıp tartıştığımız gibi, insan, öteki varlıklardan hem yapısı hem de fonksiyonu (içsel, niyetli, amaçlı ve planlı olarak eylemlerini en azından kimi noktalarda özgünce ve özgürce ortaya koyar) itibarıyla farklıdır ve insan davranışları psikolojide davranışçıların sosyolojide de bilim metod ideolojisi demek olan pozitivizmin önceden hazırlanmış planlanmış kalıplara, sınıflara ve tiplemelere teorik kılıflara minare arayarak sokulamaz. Sonuçta bu tür bilimsel yaklaşımlar adı verilen uygulamaların etik ve estetik temeli yoktur. Collingwood'un işaret ettiği gibi:

"'Ne zaman ki, bir bilim adamı niçin bir kağıt parçacığının pembeye dönüştüğünü sorar?' Onun demek istediği 'ne tür ortamlarda bir kağıt parçacığının pembeye dönüştüğüdür?, 'Ne zaman ki, bir tarihçi, Niçin Brutus Caesar'ı bıçakladığını sorar?' -bunun açılımı 'Caesar'ı bıçaklamaya neden olan düşünce neydi ki, Brutus bu yönde karar verdi? demektir" (Garnett, 1984: 54-55).

Bundan sonraki uygulama alanımız olan Tarih disiplinini detaylı bir şekilde inceleyip sorguladığımızda göreceğimiz gibi, bu yüzden Collingwood'a göre 'bütün tarih, düşüncenin tarihidir', çünkü, tarih tarihçinin konu edindiği kişilerin zihinleriyle ilişkiye geçmediği sürece yazılamaz. Bu da Dilthey'in ifadesiyle: 'Sen'de Ben'in yeniden keşfi' anlayışına karşılık gelir. Bu yüzden insan

eylemleri ile ilgili ideler, fikirler, kavramlar ve bunlara bağlı olarak teoriler olmaksızın sosyal analiz yapılamaz.

Bu çerçevede bir ileri adım daha atacak olursak, Manning'in deyişiyle, uluslararası ilişkiler ve siyaset bir oyun tarzı ve mantığı ile işler. Bir oyun hakkında hüküm verip yorum yapmak için dışarıda kalmaktan ziyade içerde aktif bir oyuncu olmak gerekir. Çünkü her ne kadar bu oyunun sanki kural ve ilkeleri varmış gibi gözükse de bunlar ortam, zaman, mekan ve oyuncuların, amaçlarına göre çabuk değişebilir. İşte diplomasideki uzmanlaşma ve profesyonelleşme bu hızı yakalamaya ve değiştirebilme keyfiyetine sahip olmak ile özdeş bir şeydir. (Garnett, 1984:50)

Sonuçta, oyun düzeneği için gerekli olan şeyler uluslararası politika ve diplomasi için de aynen geçerlidir. Çünkü, bir ülkede ne olup bittiğini basit gözlemle algılayıp anlamlandıramayız. İnsanların kültürüne, hayat tarzına, eylem kalıplarına derinlemesine inilerek yapılan araştırma sonucunda ancak bir açıklama yapılabilir. Oysa akademisyenlerin çoğu şuursuzca belki de konuya bütünüyle hakim olmadan adeta umursamaz bir tavırla uzman kesilip siyaset, uluslararası siyaset ve diplomasiye dair pek çok teori ürettiler üretme çabasında olmuşlardır. Böylece onlar açıklayıcı model anolojiler keşfedip ve buna bağlı olarak da çeşitli hipotezler geliştirdiler. Fakat metot duyarlılık çağı olan günümüzde sadece teoriler ortaya koymak yeterli değildir.

Rusk'a göre 20. yüzyılın ikinci yarısında Amerika fiziksel, psikolojik, ideolojik ve kültür dinamiklerini tarihsel güçleri kullanmada tarihsel olay ve olgulardan etkilenmeksizin güçlü bir şekilde ayakta kalmayı başardığı gibi tarihin işleyişinin de istediği yönde yönlendirip, kontrol ederek doğal olarak "tarih yapıcı güç" haline geldi. Fakat çoğunlukla insan, hayatın doğal akışında tarihte bir unsur, hatta belirleyici unsur olduğunun çoğu zaman bilincinde değildir (Garnett, 1984: 50). Diğer taraftan Kennan'a göre diplomasi:

"Asli bir tevazunun gereği olarak, merkezde olup bitenleri kontrol sürecinde aciz olan birinin, diğer insanların yapmakta olduğu pisliği (çöplüğü) derleyip toparlamayı içerir" (Garnett, 1984:50).

Easton, ahlak felsefesinde ana tartışma konularından biri olan "Is (...dır: Amerika yanısıra Avrupa Birliği ve İsrail dünya patron-

larıdır) - Ought (...malı: toplumlar savaşmamalı) Problemi veya Tartışması"na Hume örneği ve yorumunu dile getirerek, bu konunun siyaset, siyasi ahlak, uluslararası ilişkiler ve bu ilişkilerin etiksel boyutunun Hume ve sağduyu tecrübeleri merkezli olarak iki taraflı açılımını yaparak genel bir tavır haline dönüşmüş bir kaç özelliğin altına çizer:

"Olgular ve değerler mantıkça farklıdır. Önermelerin olgusal yönünleri gerçekliğin bir parçasına karşılık gelir; böylece o olgulara bağlanarak test edilebilir. Bu şekilde onun doğruluğunu kontrol edebiliriz. Fakat bir önermenin ahlaki yönü bir bireyin duygusal tepkisinin, gerçekliğin durumu veya beklenin olguya ilişkin olarak dışa vurumudur" (Garnett, 1984: 82).

Öte taraftan Easton, tecrübeden kaynaklanan sağduyunun "Is" ile "Ought" arasında bir ilişki olduğunu hissettirdiğini düşünür. Hem gerçekte de belki mantıken veya mantık açısından ikisi birbirinden ayırt edilebilir ama pratikte gündelik hayatta pek öyle sanıldığı gibi değildir. Dolayısıyla kimi sosyal ve siyaset bilimciler ve filozofların iddia ettikleri gibi, ahlaktan bağımsız bir sosyal bilim en azından uygulamada söz konusu olamaz. Hume'un olumsuz anlayışında konuyu ele alacak olursak filozof ile sokaktaki sıradan adam arasındaki şu kurgusal diyaloga bir göz atalım. Easten diyalogu öylece takdim eder:

"Sokaktaki sıradan insan (A bireyi) - İngiliz hükümeti Etyopya'daki insanlara acil yardımda bulunmalıdır. (Ahlaki zorlama - Ought kalıbı)

Filozof (B) - Neden?

A - Çünkü binlerce Etyopyalı insan açlıktan ölüyor. (Olgu cümlesi - Is kalıbı)

B - Ne yani! Bunun yardımla ilişkisi nedir?

(Çünkü), ahlaken insanların açlıktan ölmesine seyirci kalmak yanlıştır." (Garnett, 1984:84, Parentez içleri benim)

Bu bölümümüzün içeriği ve bu içeriğin buraya kadar yapılan eleştirel serimi dikkate alındığında çıkarılacak sonuçlar şu şekilde sıralanabilir.

1-) Kitle iletişim araçları yoluyla, propaganda ve lobicilik iletişim tarzlarıyla iletişim mekanizmasını iletsel bilginin edinimi, kullanımı ve iletiminde işletilmesinde, pragmatist bilme iştihasının pozitivist metodu, indirgemeci yaklaşımı ve bilgi ku-

ramı; ve onun alternatifi sağduyu tümcü bilgi kuramımız ve etiki söz konusu olduğunda gördük ki, şimdiye kadar ki tarihi süreçte genelde kültür ve uygarlık öğeleri ürünlerinin elde edinimi, kullanımı, kontrol ve dağıtımı büyük bir çoğunlukla bir dizi kuram çerçevesinde, metod ve yaklaşım, etik ve hümanizma esas alınarak yapılmıştır.

Bu çerçevenin uygulanımı: bencil; faydacı; kendine ilahlık atfeden ve diğerlerini sıradan hizmete tahsis edilenler olarak gören; çifte standartlı; etiksel kural ve ilkelere kayıtsız, sorumsuz ve gerçek insan tam benim gibi olamasa da benim gibi olma yolunda yürüyen; bana benzemeye çalışan; beni taklit ve kopya eden; benim gibi düşünen ve hisseden; benim dediklerimi yapan; kontrolüm, yönlendirmem, şekillendirmem altında olan; ve benim bence insanlık sınıfına lütfedip dahil ederek insan adını verdiğim insan veya insanlar grubu, topluluğudur' diye düşünen insan tiplerini, toplumlarını ve ülkelerini yaratmıştır.

Bu genellemeyi bu sahanın ilgili iletişim bilgi kuramları ve hümanizmalarının testi söz konusu olduğunda şahit olduğumuz önemli noktalardan hareketle yapmaktayız. Çünkü siyaset ve uluslararası ilişkilerde teorisyenler pragmatist iştehalar ve dürtülerle ortaya çıkıp bu alanları sistemleştirildiğinden beri, pek çok siyasal bilimler (teoriler) de olduğu gibi, ahlakı buyruk kalıbı, "yapmalısın veya yapmamalısın" konusunu teori uğruna terk etme uygulamalarıdır.

Fakat, Reid sonrası şimdide Garnett ve Midgley gibi teorisyenler ve bizim sağduyu felsefe tümcü iletişim bilgi kuramını oluşturup, şekillendirip, genele yaydığımız bir felsefi sistematiğe ve ilgili bilgi disiplinlerinde felsefi uygulanıma sunduğumuz bu çalışma veya denemede etik ötesi tarzı ön plana çıkaran nadir kişilerdendir.

2-) Diğer taraftan, araştırmamızın başından beri ilgili bölümlerde detayıyla serimini, iç ve dış dinamik ilke ve kurallarını ortaya koyup sorgulamasını ve eleştirel yorumunu yaptığımız bizim alternatif sağduyu tümcü iletişim bilgi kuramımız, etiki ve bunun sonucunda da elde edilen hümanizması dikkate alındığında, yine Aberdeen sağduyucu felsefe çevresinden olan Midgley genelde bizim kuramımızın etiğinin ilkelerinin bu özel sahada uygulama-

ları söz konusu olduğunda sağduyudan hareketle bir genellemeye gider.

Midgley'e göre insanın iradesinden bağımsız fakat insanın idrak edip benimseyerek uygulayabileceği Tanrıdan kaynaklanan bütün insanlara ve insanlığa açık mutlak, kesin özelliğe sahip çeşitli ilke ve kurallar söz konusudur. Bu ilke ve kurallar doğal hukuk ile örtüşür. Bunlar yoluyla bir devletin idaresi ve diğer devletlerle olan ilişkilerini tayin edip yargılayabiliriz. Genellemenin pratiğe dökülmesi için yapılması gereken şudur:

"İnsan için gerek uluslararası toplumların geçici düzeninde ve onun ötesinde gerçek, doğru barışın varlığı istiyorsak (eğer) bu ilkeleri keşfetmeye, iletmeye, savunmaya ve ileriye götürmeye çalışmalıyız" (Garnett, 1984: 98).

Bu öneriden sonra, "bir kez bu başarıldı mı uluslararası ilişkiler modern normatif teorinin temelleri atılmış demektir", ilavesiyle birlikte Midgley son adımı atar: "Modern siyaset bilimcileri belki kendileri moral yargılardan kaçınabilirler fakat başkalarının moral yargılarını göz ardı edemezler." (Garnett, 1984: 98).

Sonuç olarak, bu özel uygulama alanında seçilen bilgi sahasının sınırlı verilerini kullanarak çok genel çerçevede de olsa, ileri sürdüğümüz sağduyu tümcü iletişim bilgi kuramımız, etiği ve hümanizmasının alternatif özelliğini pozitivist, indirgemeci bilgi kuramı, pragmatist etiki ve bencil hümanizmasının teoride olduğu gibi pratiğinde de beraberinde getirdiği ciddi olumsuz sonuçları test ederek gördük. Umarım, bu bilgi sahalarının uzmanları sahalarının verilerini kullanarak daha yetkin, etkin ve geniş bir formatta bu felsefi perspektifi esas alarak bilgi disiplinlerinin yeniden okuması ve yorumunu yaparlar.

Onuncu Bölüm
Tümcü İletişim Bilgi Kuramı Ve Tarih

X.1. Tarih Ve Tarihsel Olgu

Tarih bilim dalını genelde: "İnsanın eylemlerinin zamanda kendini ve çevresini bilmesinin bir coğrafî mekanda hikayesidir" diye tanımlayabiliriz. Bu yönüyle tarih, kısaca insanın varolmakta oluş süreçlerinin çeşitli açılardan hareketle teorik ve pratik çerçevelerde ortaya konması eylemidir. Bu yüzdendir ki, eğer kişisel biyografi formundaki tarih göz önüne alınacak olursa, bu bağlamdaki kişi merkezli tarihsel bilgi, insanın kendi eylemlerinin algısından öteye gidemez. Tabii eğer kişi kendi biyografisini (hayat ve hatıratlarını) yine kendisi kaleme alıyorsa, bu tür bir tarih yazıcılığı, ferde ve eylemlerine ilişkin incelemelerde nesnel gerçeklik, tanımlayıcı, tasvirleyici ve bilimsel bir yapı özelliği gösterir. Çünkü ama doğru ama yanlış burada bilgide birinci el, kaynak mantığı geçerlidir.

Diğer taraftan şu gerçeği de hatırlatalım ki, bu tür bir birinci el yazıcılıkta ister yazar biyografiye konu olan kişi, ister onunla sürekli ilişki halinde olan başka bir kişi olsun, öznellik ortaya çıkıp, biyografi konusu olan kişinin eylemlerinin anlaşılması, yorumlanması kişilerin (yazarların) farklı kavrayış ve bilgi kapasitelerine bağlı olarak, kişiler tarafından farklıca rapor edilmesine sebep olabilir. Her ne kadar tarihsel bilginin iletiminde nesnellik ve şeffaflığın anlayış ve metot olarak beklenirse de, malesef, hangi tür tarih yazıcılığı olursa olsun, bu tür bir beklentiyi karşılamak çoğunlukla mümkün olmaz. Özellikle bu olumsuz durum insanın konu edinildiği tarih disiplinlerinde daha çok gözlemlenir.

Tarih yazıcılığında sergilenen öznellik durumu beraberinde bilimsel ahlak soru ve sorununu ortaya çıkarır. Başka bir deyişle, bu çerçevede nakledilen rapordaki (iletsel bilgideki) farklı ve tek yanlı bilinçli açıklama ve yorum iletilenleri yanıltır ve yanlışa sü-

rükler ki, bu da ahlakdışı bir anlayış ve tutuma karşılık gelir. Çünkü, insan eylemlerine ilişkin tarihsel tespit, tasvir, açıklama ve değerlendirmeler, raportörün (ileten, tarihçi) kişisel dünya görüşündeki ideal birey ve eylemleri çerçevesinde (en azından şu veya bu şekildeki etkisi) öznel motiflerle ileti ortamına taşınıp şekillendirilen zihinsel bir kurguya dönüşebilir.

Bu anlayış ve uygulamanın yansıtıldığı alanlara karşılık gelen en tipik örnek ideolojiler ve tarihçeleridir. Bu da bize gösteriyor ki, bütün tarih iletenin (tarihçinin) elinde, insanın kendi eylemlerinin nesnelliğini tecrübesiyle tescilleşmesine rağmen ileten kendisinden önceki veya kendi dışındakilerin eylemlerinden oluşan iletileri değerlendirip başkalarına rapor formunda iletirken, özellikle iletide tarihi şahsiyetler konu edinildiğinde, onları idealize etme gibi ama bilinçli ama bilinçsiz bir yanlış yaklaşım ve tutuma sapabilir. Bu da bize iletene bağlı iletinin güvenilemezliği tehlikesi ile karşı karşıya bırakır ki, bu tehlikenin boyutlarını tarih bilgi disiplini örneğinde yaklaşım, metot, tarih yazım ve yapım konuları bağlamında değerlendirmesini yapacağız.

Araştırmamızın XII. Bölümünde detaylarıyla birlikte ele aldığımızda görüleceği gibi, Düşünce tarihinde yeryüzünde ilk kez iletsel bilginin kendisinin (iletinin), iletenin ve iletilen çok yönlü bakımlardan analiz edilerek metodik bir sisteme bağlanması İslam bilimlerinden bir olan Hadis alanında hadisçiler (iletsel bilgi ileticileri) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu sistem rahatlıkla iletsel bilgide bir milad olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca, "Hadis Usulünün (Rapor Bilgi Kuramı ve Metodolojisinin) ortaya koyduğu kavramlar, öğeler, ilkeler, tezler ve kuramlar ile her iletişim kuramcısının genel iletişim mekanizması ve onu oluşturan öğelerin (ileten, ileti, iletilen, iletişim vasıtaları, ortamı, mekan ve zamanın) işlerliğini analiz edip kendince ortaya koyma çabasın da zorunlu olarak yüzleşmek durumundadır.

Gereğine binaen yapılan bu kısa ön hatırlatmadan sonra, şimdi genelde bilme eyleminde, özelde iletsel bilgi edinimi söz konusu olduğunda tarihi genel olarak bir de şu şekilde de tanımlayabiliriz: Tarih, insanın kendisi ve çevrelendiği toplum, genel kültür ve uygarlık çevresinde yer alan mensubu olduğu lokal kültür ve uygarlık çevresi hakkındaki bilgisini artırmak ve bilgiyi diğerlerine iletmek amacıyla insan toplulukları, toplumları, kültür

ve uygarlık çevrelerinde geçmişte sergilenen her türlü eylem üzerine yapılan bir araştırma alanıdır.

Böyle bir tanım bizi bütün tarih insandan ibarettir teziyle özdeş olup, toplumsal tarih kavram ve olgusuna ulaştırır ki, yanlış olmasa da, kesinlikle eksiktir. Çünkü bilindiği üzere, varlık alanına giren (maddi, manevi, sanal nitelikli) her şeyin tarihi yapılır ve yapılmalıdır da. Bilim, dinler, ideoloji, sanat, tabiat, fizik, astronomi, teknoloji vesair tarih ve tarihleri örneklerinde olduğu gibi. İletsel bilginin en güzel örneği olan tarihsel bilgi, başka bir deyişle tarihi olay ve şahıslara ilişkin rapor formatında sunulan iletsel bilgi, insanın kendi ve diğer insanların eylemleri hakkındaki algısının ötesine geçemez. Bu anlamda tarih bireyleri ve onlara ilişkin olayları gözlemlemede olgusal, tasvirci ve bilimseldir. Bu tür bir tarih daha ziyade şimdinin veya şimdidekilerin tarihidir.

Yani rapora (iletiye) konu olan kişi, topluluk, toplum veya toplumlar ileten ile beraber aynı zaman kesitinde yaşayıp, aralarında doğrudan veya dolaylı etkileşim vardır. İşte bu yüzden bu tür iletilerin sunumunu yapan iletene gözlemci, olgucu, tasvirci ve bilimsel tavırlı nitelemelerini yapmaktayız. Fakat, yukarıda da belirttiğimiz gibi, onun algılanması bireyin algılama, anlama ve yorumlama kapasiteleri ve iletim mekanizmasının hangi ortam, zaman, mekan ve vasıtaları kullanarak işletildiğine göre iletenden iletene; iletinin değerlendirilmesi dikkate alındığında iletilenden iletilene farklılıklar gösterebilir.

Her ne kadar ideal iletişim beklentisini karşılamasa da, böyle bir durumun oluşması normaldir. Normal olmayan ve bizi birinci dereceden ilgilendiren hususlardan biri olan bu durumun bilinçli bir şekilde ileti konusuna iletenin kendi öznelliğini katarak ahlakdışı bir yaklaşım ve tavır takınması sonucunda nesnellik ve bilimsellik adına ortaya çıkan ciddi kaygı ve sakıncadır.

Bu sakıncalı durumun giderilmesi ve iletide sağlamlığın sağlanması, kişinin ahlak, dürüstlük, güvenilir ve doğru karekterine bağlı olarak, tarihsel anlatı veya tasvirlemede, iletenin kişisel dünya görüşü ve ideolojisini oluşturacak olan, kendisi, diğerleri ve algıladığı olaylara ilişkin zihni durumlarının şekillendirilmesi yoluyla, bir anlama ve anlatma yoluna gidebilmesinin sorgulanmasıyla ancak mümkündür. Çünkü bütün tarih, insanın bu dünya

gerçeklikleri hakkındaki deneyim ve gözlemlerinden kaynaklansa bile, o, diğer insanlara iletilmesiyle kimliklendirilip ortaya konur.

Başka bir ifadeyle, tarih varlığının gereğini ve meşruiyetini iletme işlevine koşut sahip olur. Bu yönüyle tarih olumluda değerlendirildiğinde bir "ileti bilimi", olumsuzda değerlendirildiğinde ise "tarih: bir ileti kurguculuğu bilimi" olarak karşımıza çıkar. Bunlara bağlı olarakta tasvirci ve yorumlayıcı olmak üzere en azından iki tarihçi (ileten) tipinden söz edilebilir.

Öte yandan tarih konulu iletinin şimdiye taşınıp diğerlerine iletme süreci, iletenin niyetine, motivasyonuna ve amacına bağlı olarak bir kaç aşamayı içerir. Bu anlamda tarih amaçsaldır ve onun amacı ise: tarihsel bilginin yapısını, niteliğini, karekterini, önemini ve işlevini ortaya koyarak; tarih odaklı iletilerin (ki, bunların konuları kişi, topluluklar, toplumlar, kültür ve uygarlık çevreleri olabilir) şimdide sunum ve değerlendirmelerini yaparak; geleceğe dair projeksiyonlarda malzeme olarak kullanmaktır.

Amaç iletenin zihinsel formatına bağlı olarak olumlu olumsuz mantık örgülerini bünyesinde barındırabilir. Eğer amaç ve yaklaşım olumsuz ise, ileti, iletenin olumsuz mantık örgüsüne koşut olarak şekillenecek demektedir. Bu durumda doğal olarak, amaç, baskın bir şekilde ön plana çıkar ve olay amacı pekiştiren veya meşrulaştıran bir örnekleme olarak ikincileyin bir araç durumuna düşer. Veya bu akışın ters yüz edilmişlik durumu söz konusu olabilir.

Tarihteki faktörler düzenli bir akış gösteren her tarihsel an üzerine zamanın etkisini yansıtır. Tarihin şimdiye getirilmesi veya yeniden canlandırılması kişiden kişiye, toplumdan topluma, mekandan mekana, zamandan zamana iletenin, yani tarihçinin amacına ve tarihsel olayları değerlendirmesine bağlı olarak değişiklikler gösterir. Böyle, bir şimdiye getirme veya canlandırma, kişinin tarihine kimlik vermek istemesi, niyeti ve amacına ilişkin olarak veya kişinin gelişen deneyimlerine paralel olarak tarihsel araştırma ve inceleme şekillenir.(Dani, 1988: 315-316)

X.2. Tarihte İletişim Mekanizmasının İşlerliği

Bu bölümde bizi birinci derecede ilgilendiren konu, yukarıda girişini yaptığımız tarih disiplinin varlık gereği olan bu iletişim

mekanizmasının işlerliğini ve bu işlerliğin sonucunda elde edilen tarihsel olgulara ve figürlere dair iletsel bilgi parçacığının hangi metod ve yaklaşıma baş vurularak oluşturulduğudur. Tarih odaklı insan eylemin tasvir ve yorumunun raporsal bilgi formunda iletimi, yukarıda da değindiğimiz gibi: "İletişim eylemi = ileten + ileti + iletilen" formülündeki üçlüsünün ortak dil kullanımı (anlamda birlikteliği) ve bilgi seviyesine bağlı olarak belli ve farklı zaman, mekan, ortam ve vasıtalar ile çeşitli aşamalardan geçer.

Bu aşamalarda iletenin iletim motivini, niyetini veya amacını göz ardı etmemek gerekir. Yukarıda tarihin amaçsal bir yönünün veya özelliğinin olduğu tespitinde bulunduk. Çünkü bu özellik tarihsel bilginin niçinliğini, nesnelliğini ve nasıllığını belirler. Şayet amaç, açık ve seçik ortada ise raporun kendisi ve iletimi de o minvalde, yani amaçın açıklığında dönecektir.

Öte yandan, amaç bariz bir şekilde ortada değilse tarihsel eylemin raporsal iletimi, tarih zaman zemininde de askıda kalacaktır. Buradan ortaya çıkan şu ki, rapor edilen veya iletilen eylemlerin kendi oluşumu ikincileyin, üçüncüleyin.... gibi şahıslara (iletilenlere) iletiminde değişik tarihsel zaman ve mekan birimlerinde farklı problematik durumlara neden olabilir.

Fakat bu farklı problematik durumlar, iletilenler tarafından rapor edilen eylemlerin anlaşılmasında niyetsel veya amaçsal bir algılama çabası olmaksızın farkına varılıp idrak edilemez. İletilen bunları kendi amacı ve niyeti doğrultusunda her ne kadar böyle olduğunu ortaya koymasa da algılar. Aynı durum tabii olarak raportör veya ileten için de söylenebilir. Raporun yorumu aynı zamanda hangi zaman biriminde yapılıyorsa bu zaman biriminin izlerini ve özelliğini taşır ve bu taşımaklık süreklilik arz edebilir.

Böylece iletinin ve raporsal bilginin iletiminde ölçütler ortaya açık ve seçik bir şekilde konmaz ise: raporun her zaman biriminden birimine; her mekandan mekana; her toplumdan topluma; her ülkeden ülkeye; her kültür çevresinden her kültür çevresine; ve bireyden bireye iletiminde iletenin (İleten 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7...~) iletimini yaptığı eylemi nasıl algılayıp kendi amacı ve niyeti çerçevesinde idealize ettiği şekilde nakil ve rapor edecektir (Dani, 1988: 316).

Tarih, belirttiğimiz gibi insan eylemleri ile aynı zamanda bu eylemlere dair imajlar ile uğraşır. Fakat bu imaj ve motif diğer

kültürlerin literatürlerindeki kahraman imajı motifi ile karıştırılmamalıdır. Buradaki problem özel zaman ve mekan birimindeki insan eyleminin nasıl olup da günümüzdeki insan eylemleriyle ilgili kılınmasının anlaşılmasıda başlı başına bir çabayı doğurmaktadır.

Peki tarih disiplininde iletsel bilgi elde edinimi için iletişim mekanizması nasıl, hangi metod ve yaklaşımla işletilir? Bu mekanizmanın işletimi sonucu edinilen tarihe ilişkin iletsel bilginin etiksel bir yönü var mıdır?

X.2.1. Tarihte Metot

Bu soruların cevapları sağduyucu tümcü iletişim bilgi kuramı ve hümanizmasının pratik yönünün ve işlevinin testine yardım edecektir. Öncelikle, tarih bilgi disiplininde metod konusunu ele alıp inceleyecek olursak, karşımıza tarihte metoda ilişkin iki ana kavram çıkar: "Tahlil ve terkip metodları". Togan'a (1985) göre, bunların açılımı ve kullanımı aşağıdaki sorulara cevap verilerek uygulanabilir:

"Tarihi eserin tasnifine kadar görülen bütün ihzari işler tahlil, bundan sonra görülen tasnif ise terkip'tir. Tarih intikad (kritik)ının gayesi ise bir olayın tesbiti için bütün mevcud dataları toplamak ve önem derecelerine göre sıralamak bunları yaparkende mümkün bir yanlışı, tahrifatı, sahtekarlıktan temizlemektir. Çünkü bir tarihçi en azından şu sorularla karşı karşıya gelebilir: Tarihçi bu malumatı nereden almıştır-(kaynak konusu)? Elde edilen malumat orjinal olsa bile bir öneme sahip midir? Tarihçi yanlı mı yoksa yansız mıdır? Güvenilir midir? Eğer bunları eski kaynaklardan elde etmişse bunlar ne gibi öneme sahiptir?" (Togan, 1985: 36).

İletsel bilginin hassasiyeti dikkate alınırsa uzman veya profesyonel ileten olan tarihçi, doğal olarak asli malumatı, raporu, haberi, iletiyi, bilgiyi, efsane, hikaye, rivayet, masal, uydurma olaylardan, eylemlerden ve figürlerden ayırt etmelidir. Kendisinden de beklenen budur, aksi halde bir masal, hikaye veya roman kurgucusu durumuna düşer. Çünkü iletişim mekanizmasının olumsuz yönde işletilmesine ilişkin geçmişte pek çok örnekler vardır ki, bu günkü tarih iletimi, yazıcılığına sonuçta da bu etkin-

liklerin ortaya konmasında aracı olan metod ve yaklaşıma karşı ciddi bir şüphe cephesi oluşturmuştur. Bu çerçevede Togan şu tür örnekleri verir:

"Eskiden tarih diye telakki olunan eserlerin çoğunun uydurma malumatla dolu, bir çok kaynakların ve bakiyelerin sahte çıkması Fransa'da daha 17. asırın sonlarında ve 18. asırın başlarında idrak edilmiştir, fakat itimada şayan kaynakları sahtelerinden, hakiki tarihi kayıtları efsanelerden ve uydurma rivayetlerden ayırmanın yolları daha idrak edilmiş olmadığından, umumiyetle tarihe karşı bir itimatsızlık ve şüpheci bakış doğurmuştu." (Togan, 1985: 36)

Tarih yazıcılığında tarihsel olgu, eylem ve kişilere ait iletsel bilgiler çeşitli kaynaklardan elde edilir. Bir kısmı gözlemlerden (ve buna bağlı olarak yazılan hatıratlardan) elde edilir. Burada yerellik ön plana çıkar. Diğer önemli bir kısmını ise rivayetler yani sözel, yazal (çeşitli konularda yazılmış eserler), görsel (tarihi şiirler, destanlar, efsaneler, hikayeler, anekdotlar, fıkralar, kitabeler, şecereler, mezar taşlaındaki hal tercümeleri, otobiyoğrafiler, seyahatnameler, gazete ve muhtelif matbuatlar, haritalar, bu günkü konuşma dilleri, resimler, arkeolojik kazı verileri, heykeller, çeşitli eşyalar gibi) iletiler yoluyla sağlanır. Üçüncü kaynak ise, kalıntılardır ki: bunlar haber değil, bizzat geçmişde yaşayan insanların yaptıkları eserler ve inşa ettikleri binalar olarak sırlanabilir. (Togan, 1985: 36)

Tarihte, iletişim mekanizmasının işletilmesinin iletinin ontolojik gereği demek olan bu kaynaklara yönelik belirli motivasyon, amaç, niyet ve beklentiler çerçevesinde yapılan ama kişisel bazda ama grup, toplum, ülke ve kültür bazında yapılan sahtekarlıklar, saptırmalar, oynamalar ve yönlendirmeler aşağıdaki şekillerde kendini gösterir.

1-) Adi sahtekarlık (biresel veya ticari) bir eserin taklidi,

2-) Otoriteye (devlet ideolojisi çıkışlı ve tekelli, milli tarih gibi) bağlı olarak yapılan sahtekarlık,

3-) Hayalci ve duygusal kişilerin (bireysel/devlet yönlendirmeli veya kontrollü) yaptıkları,

4-) Bir eseri ikinci, üçüncü vs. ellerden geçirilerek ortaya konduğu halde orjinalmiş gibi iddia etmek (bireysel/grup ticari çıkar),

5-) Bilinçli karıştırmak, yapay bir şey ortaya koymak (bireysel, grup daha çok devlet tarafından devlet ideolojisi esas alınarak yazılıp, yorumlanıp iletilen tarih), bunlara dış intikad (kritik) aşamasında yapılan şeylerdir (Togan, 1985: 36).

İç kritiği (intikad), bir başka deyişle tarih yazıcılığında analitik çözümleyici metodun kullanımını Togan şöyle ifade eder:

"Bir menba'ın zahiri mahiyetini tayin ettikten sonra onun içine girerek, itimada şayan olup olmadığını ve şehadetin kıymetini ta'yin etmek demektir." (Togan, 1985: 95-135)

Bu metodun kulanan kişiyi: tarih yazan; iletici tarihçiyi, hakime; ve onun tavrını ise hakimin tavrına benzetir. Nasıl ki:

"Hakim mahkemede dava edilen işin hakikatını tesbit etmek için muhtelif şahidlerin ifadeleri karşılaştırarak kontrolden geçirdikten sonra kararını verir. Tarihçi de muhtelif menba'ların ifadelerini aynı şekilde tetkik eder ve hükmünü verir." (Togan, 1985: 36).

Diğer taraftan, iç kritik veya analitik (çözümleyici) metod bir kaç yön esas alınarak ileten olan tarihçi ve iletisine yönelik olarak uygulanır. Bu yönler Togan'a göre şunlardır:

"1- Kaynakların karakterlerine göre,

2- Bir eser hakkında tarihçi hüküm verirken bir hakim gibi davranmalıdır,

3- Kaynakların ifadelerindeki tezatlar dikkate alınmalıdır,

4- Kaynak ile şehadetlerinin aralarındaki mevcut bağı uzak ve yakınlıklarına göre değerlendirilmelidir" (Togan, 1985: 36)

Sonuçta tarihçi, gerek ham malzeme gerekse geçmişteki diğer tarihçiler (kaçıncı elden iletilmiş olursa olsun) tarafından kendi zamanına aktarılan iletilerin içeriklerini tarafsızca değerlendirip yorumlanmalıdır. Ayrıca sonuçları bakımından ileten tarihçinin amaçına bağlı olarak ortaya çıkacak olan şu noktada gözden uzak tutulmamalıdır ki:

"Tarihte olayın eksikliklerini belirli kıstaslar dahilinde doldurmak söz konusudur. Buna tamir, uyuşturma denir." (Togan, 1985: 36).

Tarih yazıcılığında tarihsel olay, eylem ve kişilerin tasviri söz konusu olunca Togan, her ne kadar uygulama ve çalışma alan ve objelerinin farklılığını açıkça vurgulamış olsa da orta derecede

ılıman kuşakta dolaşarak doğa bilimlerinin işlevini ve çalışma mekanizmasını örnek gösterir. Örneğin, nasıl ki:

"Doğa tarihi nasıl yerin ve onu oluşturan her şeyin maddi hayatını öğrenmek ise, insan tarihinin amacı da, insanlığın maddi ve manevi hayatını öğrenmektir." (Togan, 1985: 36)

Bu nedenle de:

"Kendi hayatımızı ve bu günkü vaziyeti muhakemede bile fikirler muhteliftir. O halde tarih içinde öyle olmak icap eder. İşte bu sebeble çeşit çeşit tarih felsefesi doğmuştur. Dinsel tarih anlayışı, Maddeci tarih anlayışı, Pozitivist (Olgucu) tarih anlayışı, İdealist tarih anlayışı, Ekspressionist tarih anlayışı, Hümaniteci (İnsancı) tarih anlayışı olarak şekillenir." (Togan, 1985: 36).

Öte yandan, Togan tarih yazıcılığında tarih yazım tarzlarını dört maddede toplar. Ona göre bu tarzlar şunlardır:

"1- Rivayetçi veya nakli tarz,

2- Öğretici tarz,

3- Neden nasılcı veya oluşcu tarz,

4- Sosyal veya ictimai tarz." (Togan, 1985: 36).

Ayrıca tarih yazımında bu tarzlardan hangisi uygulanırsa uygulansın, tarihle dil arasında çok önemli ilişki vardır. Dil araştırmaları özellikle karşılaştırmalı dil etütleri; kavimler, ülkelerin kimliklendirilmesi ve aralarındaki dil merkezli kültür ve ideoloji transferleri ve karşılıklı etkileri incelendiğinde, bu hayati önem kendiliğinden ortaya çıkar:

"Keza bir kavmin lisanında medeniyetin muhtelif sahalarına ait olmak üzere muhtelif milletlerin dilinden alınan kelimeler milletlerin karanlık dönemleri ve tarih öncesi devirleri açıklamak için önemle kullanılır." (Togan, 1985: 36).

Bu öneme çeşitli bakımlardan iletişim merkezli olarak araştırmamızın önceki bölümlerinde özellikle Giriş ve I. Bölümümüzde ele alıp detaylarıyla değerlendirdik.

X.3. Bir İletsel Bilgi Türü Olarak Tarih Yapımı ve Yazımı

Bölümümüzün buraya kadar olan sürecinde yaptığımız tanım, tespit ve değerlendirmeler ışığında bir iletsel bilgi türü olan raporsal bilginin tarih yapım ve yazım olgularının bir değerlendi-

rilmesini yaparak tarih bilim dalı modelinde ileri sürdüğümüz sağduyu tümcü iletişim bilgi kuramının testinde bir ileri adım daha atalım.

Batılıların tarih etütleri ve yazıcılığı dikkate alındığında genel teknik tesbitlerin özelleştirildiği görülür. Örneğin, Febvre, E.H. Carr ve J. Fontana'nın "Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık" adlı kitabın kendi çevirisinde, tarih yazıcılığı veya yapıcılığı hakkında şunları söyler:

"Bir sözcükle: İnsandan kalma olan, insana bağlı olan, insana yarayan, insanın dile getirdiği ve onun varlığını, uğraşlarını, zevklerini ve yaşam biçimlerini anlatan ne varsa, bunların hepsiyle tarih yapılabilir ve yapılmalıdır." (Febvre, 1992: 39)

Tarih yazımını ve bu yazım eyleminin geçerliliğini bilim etiketi, moda, pozitivist metod ve indirgemeci yaklaşımı esas alarak şu tesbitleri yapar:

"Tarih yazımında geçerlilik ancak bilimsel yöntemin geçerlilik ölçütlerine uyularak sağlanabilir. Bu ölçütler ise nesnellik, olgunun somutluğu, ölçülü kuşkuculuk, kavramları açıklıkla tanımlamak, birim ve bütünlük düzeylerindeki çözümlemeleri bütünleştirmek, zaman boyutundaki karşılaştırmalarla eş zamanlı karşılaştırmaları bütünleştirmek olarak sıralanabilir." (Febvre, 1992: 9)

Aynı kitapta bizim iletsel bilgi (her türlü bilim dalında, tarih söz konusu olduğunda Tarih bilgi disiplininde) edinimi için iletişim mekanizmasının belirli bir motivasyonla (her ne çeşit ise o), niyetle, sebeple ve amaçla belirli bir kişi veya kişiler grubu (akademik, devlet veya devletler) tarafından kendi motivasyon, niyet, sebep ve amaçlarını tatmin etmek, yerine getirmek ve gerçekleştirmek için belirli bir otorite veya otoriteler (bilim, akademik ve devlet) grubu ve grupların sığındığı bilim etiketi, tabusu ve ideolojisi çıkışlı pozitivist metod, indirgemeci yaklaşım ve pragmatist anlayışla olumsuz yönde kullanması kaygımızı direkt bir şekilde doğrulayan mahiyettedir.

Bir nevi özel tarih sahasına ilişkin uzman iletenler grubu (daha çok Doğu toplumlarında rastlanan felsefeciler, sosyal bilimcilerin çoğu gibi, akademisyencilik oyunu oynayan bazı tarihçiler) toplum aynasının karşısında durup kendi görüntülerine ba-

kıp, bir öz eleştiri yapmayı gerekli görerek şunları ifade etmektedirler:

"Tarih bilimi günümüzde, eskiden gördüğü saygıyı artık görmüyor. Günümüzde insanların çoğu tarih dendiğinde, toplum için hiç bir yararı bulunmayan, sık sık zararlı ve korkunç bile olan ölü-kitaplar bilimi söz konusu olduğunu sanıyor. Bu anlayış sebebsiz değildir; ancak bu durumdan tarih bilimini değil, aksine akademik çevrelerde hala egemen olan belli bir tarih anlayışını sorumlu tutmak gerekir: öyle bir anlayış ki, çoğumuz bu gün buna göre yapılan ya da yarın da yapılacak olan şeyin tarih olmadığını biliyoruz. Bir kaç asır öncesinde tarih 'ikinci sınıf bir güzel yazın biçimi olarak görülüyordu." (Febvre, 1992: 23)

Bu tür bir anlayışa çarpıcı bir örnek verecek olursak ilk akla gelen Britanya tarih yazıcılığı geleneğinde özel bir yere sahip olan İskoç S. Johnson (1763) tarih yazım ve iletim malzemelerinin atıl ve durağanlığına dikkatleri çekip bu durağan yapı içerisinde de aktif bir zekaya ve onun işletilmesine gerek olmadığını belirtip bu çerçevede şunları söyleyerek provakatif bir tespitte bulunur:

"Tarihçi olmak için herhangi bir büyük yeteneğe gerek yoktur; çünkü tarih kitabında, dehanın elde edbileceği tüm büyük özellikler hareketsizdir. Olgular apaçık ortadadır, bu nedenle zekayı kullanmaya gerek kalmaz. Tasarım gücüne büyük ölçüde yer yoktur; yalnızca düşük bir düzeyde şiir yazmak için gereken kadarı yeterlidir. Gereken, özenle kullanması koşuluyla biraz kavrayış, dikkat ve anlayış, bu iş için herkese yeter." (Febvre, 1992).

Bu tür bir anlayışa Bloch (1985) "Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği", adlı kitabının tarih yargılanmalı mı yoksa anlaşılmalı mı? sorusuna cevap verirken, pratik hayat tecrübesinden "polislerin en safı bile, tanıkların sözlerine ımutlaka inanmamak gerektiğini bilir" (Bloch, 1985: 91-92) hatırlatması ile teorik çerçeve söz konusu olduğunda bir olayı, eyleıni kişiyi algılamak ve anlamak "hiç de pasif bir tavır değildir. Bir bilimin olabilmesi için her zaman iki şey gerekecektir: Bir ıesne, ama aynı zamanda bir insan. İnsanı gerçek, tıpkı fizik dünyanınki gibi muazzam ve çeşitlidir." (Bloch, 1985: 125) iddasıyla karşı çıkar. Her ne kadar, diğer yandan, "tarihçi uzun süre, ölü kahramanlara methiye veya lanet dağıtmakla yüklü bir cins taraf yargıç rolü oynamış"

olsa bile. Bloch, pozitivist metod ve indirgemeci yaklaşım söz konusu olduğunda bizim metod ve yaklaşımımıza ilişkin hemen hemen her bölümde ifade ettiğimiz, önemli bir gerçeğin tesbitinin tekrarla vurgulanmasını bir tarihçi olarak ve tarih disiplinine bağlıyarak kendisi de bu gerçeğin altını çizer. Ona göre:

"Pozitivizm bilimden neden (veya niçin) fikrini elimine ettiğini boşuna iddia etmiştir. İster istemez bütün fizikçiler, bütün biyologlar 'neden' ve 'çünkü'yle düşünmektedir. Zihnin bu ortak yasasından tarihçiler de kurtulamamışlardır." (Bloch, 1985: 91-92).

Öte taraftan, Bloch (1985) tarih yazımında belge ve materyalin toplanması ve değerlendirilmesinin önemine dikkati çekerek, olumsuz yaklaşım ve tutuma Fransa'dan bir kesiti örnek olarak verir:

"...Fransa'da, ancak istisnai olarak bütünsel bir plan çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. (Dökümanların) güncel hale getirilmeleri ise, çoğunlukla bireylerin kaprislerine veya işten doğru dürüst haberi olmayan bir kaç yayıncının küçük hesaplarına terkedilmiştir. Emile Molinier'ye borçlu olduğumuz harika 'Fransa Tarihinin Kaynakları'nın birinci cildi 1901'deki ilk yayınlaşından beri bir daha basılmamıştır." (Bloch, 1985: 95)

Bu bağlamda, Fransız aydınlaması düşünürleri tarih yazıcılığı anlayışı, insanlara gerçeği göstermek ve onları bilinçlendirmek (aydınlanma ideolojisi ve dünyagörüşü çerçevesinde) üzere, baskıcılığı ve boş inançları sergilemede tarihin ideal bir vasıta olarak kullanılabileceğini düşünüyorlardı. Doğal olarak, bu kullanımın hareket noktasının da Aydınlanma ideolojisi belirleyici güç ve ana unsur olarak esas alınacaktı. Doğrular bu ideolojinin doğruları, gerçekler bu ideolojinin gerçekleri; iyiler bu ideolojinin iyileri ve güzeller de bu ideolojinin güzelleri olacaktı. Bu tavrın gerçek yorumu da nesnellik ve aydınlanma adına öznellik yapma sanatının tarihte her dönemde olduğu gibi (ancak derece farklılıkları söz konusu olabilir) özel aydınlanma mekanı ve zamanında profesyonelce ortaya konmasıdır.

Örneğin, bunlardan biri olan ve bilimin başka alanlarında büyük ilerlemeler elde ettikten sonra, tarih incelemesinin toplumsal hayatı anlama, analiz etme ve anlamlandırma çabasında ne tür bir imkanlar dizisi sağladığını Diderot (1710-84) şöylece ifade eder:

"Bir ön görüde bulunmama izin verilseydi, pek yakında düşüncelerin tarihe, yani felsefenin henüz hiç kök salmamış olduğu şu sınırsız alana yöneleceğini söylerdim." (Bloch, 1985: 24)

Tarihçilere göre, 19. yüzyıl tarih anlayışı gerçekten de bu öngörü çerçevesinde gelişmiştir. Yine bu bağlamda B. Croce (1866-1952), yeni bir alternatif ideolojik tarih yorumunun fonksiyonunu şu şekilde ifade eder:

"Yeniden geçmişten gelen ulusal, dinsel ve yöresel gelenek ve görenekleri kapsayan, yeniden yaşlanmış evlere, kalelere, şatolara ve katedrallere giren, yeniden eski şarkıları söyleyip eski masallara düşleyen' geçmiş özlemini içeren bir romantik yaklaşımın altını çizer. Duygu ve romantizimden uzak ideolojik yaklaşımın esas alındığı bir anlayış Marx'la örneklendirilebilir." (Bloch, 1985: 91-92).

Fakat bu tür yaklaşımlara çeşitli öğeler kıstas olarak alınıp çeşitli tarihçiler tarafından karşı çıkıldı. Diğer taraftan, ortak olan bir şey varsa o da bu farklı anlayışları getiren tarihçi gruplarının ya pozitivist metod ve indirgemeci yaklaşımı esas almaları ya da azınlıkta da olsa bazılarının sağduyu metod ve tümcü yaklaşımı esas almaları olmuştur. Örneğin, E. Troeltsch (1865-1923) bir tarihçinin ayırt edici özelliğinin 'düşünmekten çok görmek' olduğu anlayışını ortaya atıp bunun dışındaki anlayışlara karşı çıktımıştır. Ona göre: "Her kuşak tarihi yeniden gözden geçirmelidir." (Bloch, 1985: 25).

Çünkü kralların ve devlet adamlarının tarihi ile toplum tarihleri arasında gözardı edilemez ciddi bir fark vardır. Bu bağlamda bilim adamları tarafından farklı anlayışların çıkış noktası olan çeşitli sorular sorulmuştur. Bunlar: Kültür ve düşünce tarihinin kapsamı nedir? Tarihte belirleyici nedenlerin, etkenler ve unsurlar nelerdir? Tarihi oluşturmada insanın etkinliği veya rolü nedir?

Bu sorulara doğrudan cevap veren bir kaç tarihçiyi söz konusu edebiliriz. Örneğin; insan düşünür Tanrı yön verir, kaderci (fatalist) anlayışı benimseyen L. von Ranke'ye göre (1795-1886); Fransız Bossuet'ın (1627-1704) raslantı ya da talih olarak nitelediğimizi tarihsel olay, eylem ve kişiler, "doğrudan doğruya Tanrı'nın parmağıdır" (Bloch, 1985: 91-92). Başka bir anlayış türü ise tarihin belirleyici unsurları olarak iklim ve toprak ön plana çıkarılması ve biyoloji temelli ırk ayrılığını (üstün, alçak ırk) esas

alan ırkçı kuramlardır. Örneğin, "ırkların eşitsizliği" kuramını ilk ortaya atan Fransız J. A. Gobineau'dur. Ona göre asıl olan, özce Beyaz Adamın Tarihidir (Bloch, 1985).

Diğer bir tarih anlayışı ise tarihin oluşumunda ekonomik faktörleri ön plana çıkaran ve böylece insan davranışlarını ekonomik öğeler ile açıklamayı esası alan ekonomici görüştür. Çünkü, bu anlayışa sahip olanlara göre:

"Ekonomik güdüler insan davranışlarını doğrudan bir biçimde etkilediğini savunan bu görüş tarihsel maddeci yorum anlayışından farklıdır." (Bloch, 1985: 91-92)

Bu görüşün popüler öncüleri arasında E. R. Seligman (1861-1934), C. A. Beard (1913) 'Amerikan Anayasasının Ekonomik Bir Yorumu' adlı meşhur kitabı ile W. W. Rostow'dur (1916). (Bloch, 1985: 91-92).

Diğer taraftan, biçimbilimciler diye adlandırılan ve öncüleri, Alman O. Spengler (1880-1936) ve A. J. Toynbee (1889-1975) olan grubun tarihi özel bir konuya (insan denen tarih nesnesinin zaman ve mekandaki eylemlerinin hikayesi) veya konulara; kişiye, kişilere; topluma, toplumlara; bir kültür çevresine veya çevrelerine; bir uygarlık çevresi veya çevrelerine ilişkin bir bilgi disiplininin genel kanun ve ilkeler çerçevesinde yine genel olan bir sistematiğe oturtulması çabası olarak yorumlarlar. Bu yorumlama işlemini de ileri sürdükleri şu genel tez ile açıklarlar:

"Geçmişte büyük, yenilenen düzenlilikler, durmadan yeniden başlayan döngüler aramışlar, bunları bilmenin yalnız geçmişi anlamamızı sağlamakla kalmayıp, geleceği de ön görmemize olanak vereceğini, çünkü bir tarihsel döngünün hangi noktasında bulunduğumuzu bilirsek, geçmişteki döngülerin benzer aşamalarındaki olayların akışıyla karşılaştırmalar yapabileceğimizi ve böylece içinde bulunan döngünün bitimine değin neler olacağını önceden bilebileceğimizi öne sürmüşlerdir." (Bloch, 1985: 91-92)

Bu genel tez ve anlayıştan yola çıkan Spengler "Batının Çöküşü" adlı kitabında Yeni-Kantçı anlayıştan yola çıkarak sezgi olgusunu gündeme getirdi. Bazı tarihçiler, Spengler'in metodolojide gözlem, karşılaştırma, doğrudan içsel (ya da kesin) bilgi (yakın bilgisi), aklın doğru tasarlama gücü yollarını kullanan tarihbiçim bilimini ortaya koyduğu iddia ederler. Bu anlayışa aynı zamanda analojişt anlayış adının da verilebileceğini söylerler. Bu

tür anlayışın kısaca ifadesi şudur: "İnsanın kendi bireysel tarihinin içeriğini ve niteliklerini genel insanlık tarihi içersinde arama çabasıdır." (Bloch, 1985: 52-64)

Toynbee bu genel tezin ve anlayışın uygulanmasında bir üst seviyeden söz eder. Ona göre, tarih ulusları ya da dönemleri araştırmak yerine, toplumlar ile uğraşmalıdır. Toynbee bu dönemleri yukarıda söz konusu edilen kanun ve ilkeler dahilinde sistematik bir bütüne şöyle bağlamıştır:

"Uygarlıkların gelişimi, tek tük ya da küçük azınlıkların ürünü olup, geri kalan çoğunluk onları yansılama ya da benzeşme yoluyla izlemektedir. Diğer taraftan, yaratıcı birey kendini dünyadan çekmekte, bu kendine kapanışta kişisel bir aydınlanmaya ulaşmakta ve sonra herkesi aydınlatmak üzere geri dönmektedir." (Bloch, 1985: 52-64)

Uygarlıklar arası karşılaştırma ve toplumlar arası ilişkiler ve bunların arasındaki tartışılmaz olgusal bağı esas alan tarih etütleri ve yazıcılığı hakkında Batı düşünce çevresinde sosyolojinin farklı bir bilgi disiplini olarak diğerlerinden ayrıştırılması bilincinin uyanmasından çok önce Doğu düşünce çevresinin bir üyesi olan İbn-i Haldun kısaca şu tesbitleri yapar:

"Bilmek gerekir ki tarih, dünya-uygarlığı ile aynı anlamda olmak üzere, insanların toplumsal örgütlenişi üzerine bilgi verir. Uygarlığın niteliğini, örneğin yabanlık ve toplumsallık, küme duygusu ve bir bölüm insanların başkaları üzerinde üstünlük kurma biçimlerini açıklayan koşulları inceler." (Bloch, 1985: 35).

Bütün bunlardan sonra geriye kalan: Tarihte nesnellik mümkün müdür? sorusudur. İnsanın gerek araştırma nesnesi ve gerekse bu konunun öznesi olması durumu söz konusu olduğunda, her ne kadar bu öznenin kişilik yapısı, dünya görüşü ve uzmanlaştığı bilgi sahasının yapı özellik ve ilkerine göre derece farklılıkları gösterse de şu bir gerçek ki, özne durumunda olan insandan nesnellik beklemek safdillik veya iyimserlik oyununun (Polyana tatlı limon) ifrat noktasında oynanmasına özdeş bir şeydir. Bu yüzden bir tarihçi:

"Bilerek yan tutmayıp elinden geldiğince nesnel davranmak istediğinde bile, geçmişin olgularını anlayıp açıklama yeteneği, içinde yaşadığı topluma ilişkin anlayışından, siyasal ve ideolojik tutumlarından etkilenir." (Bloch, 1985: 98).

İşte bugün sosyal bilimciler, düşünürler, aydınlar ve devlet adamları tarafından sıklıkla gündeme getirilen "resmi tarih", "bilim formatlı tarih" veya "bağımsız tarih" kavramları ve bunların doğası, önemi ve işlevlerine dair yapılan tartışmalarda bu tespit gözden kaçırılmamalıdır. Bu noktanın açılımını A. Schaff bir tarihçi gözüyle şu şekilde anlatır:

"Tarihçi de başka insanlar gibi bir insandır ve insan olmaktan ileri gelen özelliklerinden sıyrılamaz: belli bir dilin ulamlarına (kategorilerine) baş vurmadan düşünemez; somut bir tarihsel gerçeklik çerçevesi içinde toplumsal olarak belirlenmiş bir kişiliği vardır. Aynı zamanda o, bir ulusun, bir sınıfın, bir çevrenin, bir meslek kümesinin, vb. üyesidir ve bu durumun yerleşmiş yargılar alanındaki tüm sonuçlarını (genellikle bilinçsiz olarak) üzerinde taşır ve bunları aynı zamanda hem yaratığı hem de yaratıcısı olduğu ekinden alır... Ama bilgin bu toplumsal olarak koşullanma özelliğinden kaçamasa da, bunun bilincinde olabilir ve her bilginin kaçınılmaz bir özelliği olduğunu kavrayabilir." (Bloch, 1985: 96)

E. H. Carr, tarihsel olay ve olguların nedenlerinin araştırılması ve tarihin gelişimini bu yolla tayinin mümkün olup olmamasını tarihçinin nesnelliği veya öznelliği tartışmaları çerçevesinde şu çarpıcı açıklamayı yapar:

"Fizik bilimi, belli koşullar değişmediği sürece gerçekleşen öngörüler yapmaktadır; oysa gerçek yaşamda bu koşullar değişmektedir. Ama bu öngörüler yinede uygulamada değersiz değillerdir. Tarihte içinde olmak üzere toplum bilimleri özel bir sorun karşısında kalmaktadırlar: insanlar doğrudan doğruya kendi davranışlarını incelemekte ve bu alanda vardıkları öngörülerin gerçekleşmesi, bu öngörülerin yapılmış olması nedeniyle elverişli ya da elverişsiz yönde etkilenebilmektedir. Kişisel öngörü, incelenen durumun bir parçası olmaktadır. Yine de hiç yoktan iyidir." (Bloch, 1985: 98)

Öte yandan, Türkkahraman (1991) "Political Socialization in Turkey" adlı çalışmasında tarih eğitiminin devlet tarafından toplumun belirli amaçlar (milli kimlik, devlete bağlılık, sistemi yüceltme, koruma ve kollama gibi) doğrultusunda politize edilip şekillendirilmesi sürecinde devlet mekanizmasıdaki aktif elit (siyasi, akademik, idari ve bürokratik) grubların elinde bir araç ola-

rak bilinçli bir şekilde nasıl kullanıldığını veya kullanılabileceğini Türkiye örneğinde kapsamlı olarak inceleyip sorgular. Türkkahraman bu bağlamda şu tesbitlerde bulunur:

"Bütün rejimler kendi vatandaşları için ortak bir kimlik anlayışını geliştirmek ve (onu) devamlı kılmak için politik eğitim programları oluşturmaya çalışırlar. Bu bir bakıma rejim için destek mahiyetindedir. Bunun bir vasıtası da tarih eğitimidir... Devletin tarih eğitimini nasıl kullanmakta olduğuna ilişkin her çalışma yazarın tarihin doğasına ilişkin kendi görüşünden muhakkak surette etkilenir... Tarihin kendisi ders vermez, ama onu çalışan kişi öyle bir noktaya gelir ki geçmişin kayıtları (tarihsel veriler) onu yeniden gözden geçirmeye veya onun tahminlerini yeniden şekillendirmeye zorlar." (Türkkahraman, 1991: 1)

Sonuçta, görüldüğü üzere iletsel bilginin özel bir türü ve sağlandığı alan olan tarih, veya başka bir deyişle tarih çıkışlı iletsel bilginin iletişim mekanizmasının işletilmesiyle tarih yazıcılığı veya yapıcılığı formu ile elde ediniminde bizim iki tür metod ve yaklaşımımıza karşılık gelen özel tarih sahasında kendi disiplin ve sistematik bütünlüğünde çeşitli yaklaşımlar ve anlayışlar söz konusudur.

Tarih yazım ve yapımında (özellikle insan tarihinde hatta diğer tarihler de bile) nesneninde özneninde insan olmasından dolayı bir anlayış, metod ve yaklaşım birlikteliği ve bütünlüğü yoktur. Öte yandan, insanın geçmişini gerek bireysel ve gerekse toplumsal, kültürel ve uygarlık bazında doğruca algılayıp anlaması, analiz edip anlamlandırması, yorumlayıp yargılaması ve bunlara bağlı olarakta şimdiyi bilip geleceğe hazırlık için şimdide kendisi bir ileten veya iletenler grubu olarak iletmesi olgusu ve sürecinin tartışılmaz gereği dikkate alındığında tarih iletsel bilgisinin hayati önemi ve rölü bir kere daha çarpıcı bir şekilde ortaya çıkar.

Genel iletsel bilginin dökümünü yaptığımızda görülür ki, çoğu bilgimiz veya bilgi parçacıkları bu tür iletsel bilgi alanından elde edilmiştir. Doğal olarak bu olgusal süreçte iletişim mekanizması ne kadar yetkin ve kusursuz bir şekilde işletilirse tarih iletsel bilgisine de o kadar güven duyulup kullanılabilir. Bana göre, bu mekanizmanın yetkin ve de etkin bir şekilde işletimi ancak pozitivist metod ve indirgemeci yaklaşım ve bunların pragmatist etik ve hümanizmasının alternatifi olan sağduyu metod

ve tümcü yaklaşımın aşkın etik ve hümanizmasıyla mümkün olup gerçekleştirilebilir.

Yukarıda inceleme ve sorgulama altına alınan tarihçi iletenlerin veya uzman ileticilerin kendi mesleki öz eleştirilerinden ortaya çıkan gerçek şu ki, aynı genel siyaset, uluslararası siyaset ve ilişkiler söz konusu olduğundaki pozitivist metod ve indirgemeci yaklaşım ve bunların pragmatist etik ve hümanizmasının baskınlığı durumu burada tarih disiplininde iletişim mekanizmasının tarih yazıcılığı ve yapımı olguları esas alınarak işletimindede ne yazık ki inkar edilemez bir gerçektir.

Bu iki örnek veya model uygulama alanından elde ettiğimiz veriler bizi acilen bizim alternatif sağduyu metod ve tümcü yaklaşımın aşkın etikinin iç ve dış dinamikleri ile birlikte ilkelerinin uygulanımı ve böylece sonuçta da bir sağduyu hümanizmasının oluşturulması gereğini açıkça göstermektedir.

Onbirinci Bölüm
Tümcü İletişim Bilgi Kuramı Ve Hukuk

XI.1. Günlük Hayatta Yemin ve Söz Verme Eylemleri

Bu bölümümüzde kuramamızın işlerliğini göstermek için yetkin bir model olarak seçilmiş özel uygulama sahalarımızdan biri olan "Hukuk bilgi ve uygulama disiplini"nde "yemin olgusu ve uygulaması" örneğinde kısaca inceleyelim. Böylece insanı bütüncül doğasında kendi iç ve dış sistematik bütünlüğünde aşkın özelliğini dikkate alarak eylemlerinin sonucunu kendisinin bizzat tanıklığını dinlemenin yanısıra eyleme ve eyleyene ilişkin tanık iletici durumunda olan ikincileyin şahıs veya şahısların gözlemlerinin, duyumlarını, şehadetlerini, raporlarını ve iletilerini değerlendirme, sorgulama ve yargılayıp bir hüküm verme de ne kadar hayati bir önem taşıdığını göstermeye çalışalım.

Öyleyse, öncelikle şu soruların cevaplarını bulmaya çalışalım: Genel olarak yemin nedir? İnsan ilişkilerinde yeminin fonksiyonu ve rolü nelerdir? Özelde hukuk disiplininde yeminin rolü ve fonksiyonu nelerdir? Hukukta yemin olgusunu uygulaması ne gerekçelerle, amaçlarla nasıl yapılır? Sonuçta, hukuktaki yemin uygulamasının tümcü iletişim bilgi kuramımızın etiki ve hümanizmasıyla ilgisi nedir?

Günlük hayatta, iletişim temelli insan ilişkileri söz konusu olduğunda, "yemin" ve "söz verme" olguları: ya kendimiz bir yeminin veya sözün sahibi olarak ya da bizim dışımızdaki kişiler bizimle ilgili bir olay ve eyleme yönelik yemin, söz sahibi olarak her hangi bir sosyal, ekonomik, kültürel ve pratik karma ilişkilerde bazen etken bazen de edilgen rolleriyle karşımıza çıkar. Bizim bilgi alanımıza giren insandan başka hiç bir varlık türünde yemin ve söz olgularıyla karşılaşılmamıştır. İnsana özge olan bu durum aynı zmanda insanın özgürlüğünün de bir göstergesidir.

Biz bir eylemi: onun eyleyeni, öznesi, faili olarak ortaya koyarken; eylemin eylem sonrası etkisi sonucu onun konusu bir kişiyi veya kişileri doğrudan ilgilendiriyorsa; o zaman söz konusu ettiğimiz bizi bağlayan veya başkalarını bize bağlatan "yemin" ve "söz verme" olguları gündeme gelir. Çoğu zaman gerçek mahkemelere, hakim, savcı, avukat, bilirkişi, tanık, davalı ve davacı sürecine gerek kalmadan, gündelik hayatta bu rollere bürünerek olay ve eylem türlerine ilişkin çeşitli olay ve eylem konuların da eylem sonucunun bize etkisine bağlı olarak gayri resıni mahkemeler kurar, hükümler veririz.

Bu rollere bağlı hükümler: kendini sosyal, ekonomik, kültürel yazılı (resmi) andlaşmalarda, ticari kontratlarda; bir eylem veya olay konusuna ilişkin sözel söz verme eylemlerinde kendini gösterir. Herkesin muhatap olabileceği şu basit varsayımsal örneği verelim. Nisan ayında ev sahibimle yapmış olduğum kontrat gereği ev kirasını 14 milyon yapmayı taahhüt ettim, başka bir ifadeyle söz verdim. Nisan ayında yazıya döktüğümüz benim kirayı 14 milyon yapma sözümü yerine getirmemem halinde mahkeme yolu gözükecek ve dolayısıyla hakim, savcı, avukat, tanıklar ve diğer bilirkişiler gibi profesyoneller devreye girecekler. Benim yazısal sözümü, taahhütümü yerine getirmeme eylemimin incelenmesi ve sorgulanması yapılıp bir hükme ve sonuca bağlanmış olacak.

Peki, eğer aynı sözü konrat yani yazısal bir ileti olmaksızın şifai, sözel ifade etmiş olsaydım ne olabilirdi? Kolaylıkla tahmin edileceği üzere iki durum ile karşı karşıya kalınacak ve buna bağlı olarakta iki yorum alanı ortaya çıkacaktır:

Birincisi benden beklenileni (yani, sözümü yerine getirerek kirayı artırmam) yapmam veya

İkincisi ise, negatif çerçevede sözümü inkar etmem ve dolayısıylada kirayı artırmamam.

İkinci durumda, ortada, geçmişte yapılmış bir iletişim eylemi sonucu o zamanki iletinin konusunun yeniden yorumu veya iletinin bu çerçeveli içeriğinin inkarı, aynı konuya ilişkin olarak şimdi de olan, yeni iletişimde tekrardan gündeme getirilmesi vardır.

Ben geçmişteki iletinin ileteni olarak geçmiş iletinin içeriğini inkar etmemin iletilen durumunda olan iletinin içeriğini birinci elden alan ve kendini doğrudan etkileyen ev sahibimle olan ilişki-

min yakınlık, samimiyet, tanışıklık durumuma bağlı olarak, ev sahibim, beni, kişiliğimin ve dünya görüşümün kriterlerinden olan bir öğeyi veya öğeler grubunu öne sürerek, artırmanın esas alındığı iletinin, ben ileten tarafından iletilen durumunda olan kendisine nakil edilip edilmediğine dair beni "Tanrı, namus, vicdan, çocuklar, ebeveny, şeref vesair" kişisel inanç ve psikolojik yaptırım ağırlıklı, etkili değerleri söz konusu ederek yemine davet edebilir.

Aynı senaryonun mahkemeye yansısı söz konusu olduğunda, birazdan göreceğimiz gibi daha teknik bir şekilde, uzmanlar grubunun gözetimi ve denetiminde profesyoneller tarafından maddi delil yokluğunda uygulanır. Burada her iki durumda da ben orijinal iletinin sahibi olan iletenden beklenilen hayvani fizyolojik yönünün yanı sıra, akli, iradi, duygu, ruhdan ve aşkın yönlerinden müteşekkül genel sağduyu insan olma yapı, norm ve ilkelerini taşıyan insan adı verilen kendileri ile aynı varlık ve işlev sınıfına giren biri olarak kendi ferdi insan, adam olmaklık gereklerimden inanç ve değerler sistemimi dikkate almaktır.

Bu dikkatle birlikte bir vicdani iç muhasebe yapmam ve sonuçta bu gereklerin yerine getirilmesi ikinci gereğinden hareketle doğruyu söylemem, böylece diğer insanların bana yönelik saygınlıklarını yeniden kazanma bir yana kendimin kendime olan saygınlığımı kazanmak eylem ve erdemini ortaya koyarak herkesi, özellikle de kendimi konuya ilişkin düzlüğe çıkarmamdır.

Sonuçta, yemin ve söz verme olgusu ve eyleminin sıradan gündelik hayatta uygulanmasında ortaya çıkan şu ki; bu iki olgu gündelik hayatta sosyal, ekonomik ve kültürel ilişkiler söz konusu olduğunda en az iki kişi tarafından psikolojik inanç, hukuki yaptırımı ve bağlayıcılığı olan bir taahhüde karşılık gelir. Bu taahhüdün taraflarca yerine getirilip getirilmediğine ilişkin yine insani veya adamı adam yapan kriterlerin öne çıkarımı ve kullanımı yoluyla kişiyi (veya kişileri) sosyal, ekonomik, kültürel vesair yönleri içeren antlaşma, sözleşme formlarında söze ve yazıya dökülerek çeşitli insan gruplarını, (toplumları, ülkeleri, devletleri veya devlet grupları tarafından çeşitli konulara dair) bağlayıcı niteliklerde olan eylemlerin olgusal ifadesidir.

XI.2. Hukukta Yemin ve Uygulanımı

Bu alt yapı üzerine profesyonel hukuk cephesinde "yemin" kavram ve olgusu nasıl algılanıp, yorumlanıp uygulanıdığını inceliyerek tümcü iletişim bilgi kuramımız ve onun ahlaki cephesiyle bir bağ kurmaya çalışalım. İlkin hukukta yemin kavram ve olgusu nasıl algılanıp, anlamlandırılıp yorumlandığını ve kimler tarafından, kimlere ilişkin olarak hangi durumlarda ve mekanlarda nasıl uygulandığı sorusuna cevap vererek başlayalım.

Yeminin mahkemelerde hakimler tarafından çeşitli özel konularına ilişkin uygulanımının bizi ilgilendiren kadarıyla genel çerçevede ele alacak olursak, yemin:

a.) Çeşitli sıfatlarla (tanık, bilirkişi yemini vesair);
b.) Çeşitli konulara dair;
c.) Çeşitli (dini veya vicdani) tarzlarda; ve
d.) Çeşitli förmüle (hakim tarafından) bağlanarak yine hakim tarafından yaptırılır.

Yemin, hakimin yemin teklifi ve olayın veya dava konusunun isbatı kendine düşen tarafın delil yetmezliği durumlarında veya hakimin yemin hakkının kullanıp kullanmayacığını hatırlatması gereğini duyduğu durumlarda uygulanır. Yeminin uygulanma şekli ise, taraflara mahkeme ortamında, huzuranın önünde yemin teklif edilerek, hakim tarafından yeminin gerçekleştirilmesi sağlanır. Yemin ilgili davada bağlayıcı, yaptırımcı son noktadır. Bu bağlamda Yılmaz hukukta yemini şöyle tanımlar:

"Genel olarak yemin, taraflardan birinin, bir vakıanın doğru olup olmadığı hakkında, mahkeme (hakim) önünde ve kanunun belirlediği şekilde beyanda bulunmasıdır."(Yılmaz, 1989: 27-29)

Hemen, hemen çoğu ülkede yemin uygulamasının kabul gördüğü ve kabul eden ülkeler kendi hukuklarında: "Üsul kanunlarında, yeminin ne şekilde yapılacağını förmüle ederlerken, genellikle Tanrı, namus, şeref, vicdan, kutsal şeyler, üçlü ruh, ulu ruhlar, ve benzeri kavramlara başvururlar ve böylece yemin ifadesini güçlendirmek yoluna giderler."(Yılmaz, 1989: 27-29)

Bizim kendi hukukumuzda ise, yemin mahkemelerimizde, Hukuk Usulu Mahkemeleri Kanunumuzun kabul ettiği (m.339) şekle göre şöylece yapılır:

"Hakim önce sorulacak soruyu okur, 'hal ve vaziyet'in önemi ve yalan yere yeminin sonuçları hakkında yemin edecek olan kimsenin dikkatini çeker ve daha sonra 'size sorulan sualler hakkında hakikata muvaffık cevap vereceğinize ve hiç bir şeyi saklamayacağınıza Allahınız ve namusunuz üzerine yemin eder misiniz' diye sorar ve (kendisine yemin verilen) taraf da 'Allahım ve namusum üzerine yemin ediyorum' şeklinde cevap verir (m.339) ve daha sonra da taraf ifadesi dinlenilir (m.340)." (Yılmaz, 1989: 27-29)

Öte yandan, Yılmazın "Yemin" adlı çalışmasını kaynak alarak yeminin mahkemelerde uygulanım öncesi, uygulanımı ve uygulanım sonrasını içeren mekanizma ve öğeleri maddelere dökerek bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

"a.) Yemin konusu olayın veya eylemin belli olması ve uyuşmazlık konusu oluşturması-

b.) Yemin konusunun yemin edecek kişinin namus ve haysiyetine etkili olması (inanç ve ona bağlı psikolojik yönün değerlendirilmesi);

c.) Yeminin teklifi işleminin yorumlanması, değerlendirilmesi ve hakimin ara kararı (teknik aşamada uzmanların direkt devrede olması);

d.) Hakimin yemin teklifi hakkını hatırlatması ve kullanımında teklif için davetiyenin çıkarılması (yine teknik aşama ve teknik kişiler);

e.) Yeminin formülüze edilmesi (hakimin direkt üsul ve ilgili kişi veya kişilerin inanç ve psikolojisini dikkate alarak); f.) Hakimin teklif ettiği yemin (resen yemin) yemin teklifi için gerekli şartların oluşması (tamamen teknik yön ve teknik kişinin bu yönde hissi ve kararı);

g.) İddia edilen hususların kesin delillerle isbat edilememiş olması şartı;

ğ.) İddia edilen hususların isbat için gösterilen delillerin hüküm verebilecek derecede hakimi ikna etmemesi şartı (aynı çerçevede belirleyici unsur olarak Hakimin bu yönde inisiyatif kullanımı);

ı.) Yeminin teklif zamanı ve konusu ve usulü (teknik çerçeve);

i.) Yeminin kabul edilmesi ve edilim edası;

j.) Yeminin Kesin delil niteliği; ve

k.) Hakimin teklif ettiği yeminin reddinin mümkün olmaması" diye sıralanabilir. (Yılmaz, 1989: 27-29).

I-) Çeşitli Yemin Türleri ve Uygulanımı:

Tanık yemini, bilirkişi yemini, inkar yemini ve defter yemini (tamamlayıcı yemin-mahkemenin kendi kanaatını güçlendirmek amacıyla defter sahibine yemin vermesi) dir. Bunların uygulanımında bizi doğrudan ilgilendiren ve bu çeşitliliğin fonksiyonel olarak ikiye indirilmesiyle Hukukumuzda uygulamadaki iki ayrı yemin türüdür. Bunlar ayrım nedenleriyle birlikte kısaca açacak olursak:

1-) Tarafın teklif ettiği yemin;

2-) Hakim teklif ettiği yemin.

"Bu ayrımın nedeni şartlarının ve hukuksal sonuçlarının farklılığından kaynaklanır. Taraf yemini, davanın çözümlenmesine etkisi olan bir vakianın isbatı için isbat yükü kendisine düşen tarafın diğer tarafa teklif ettiği yemin olup, Kanunda 'kati yemin' olarak adlandırılır."(Yılmaz, 1989: 27-29)

Öte taraftan, hakimin teklif ettiği yemin ise, kanunun belirttiği şartların bulunması halinde, hakimin kanaatını kuvetlendirmek için taraflardan birine teklif ettiği yemin olup, 'tamamlayıcı yemin' diye adlandırılır. Her iki yeminde medeni yargılama hukuk sistemimizde Kesin (kanuni) delillerden olup, yemin delili ile isbat halinde, hakim ortadaki uyuşmazlığı bu delil doğrultusunda çözmek zorundadır. Bu nedenle yemin delili, önemli bir isbat aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. (Yılmaz, 1989: 27-29)

II-) Yalan Yere Yemin ve Sonuçları:

Yalan yere bir yeminin yapıldığının isbatı, ceza hukuku ve hukuk yargılaması bakımından yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurulması ve yalan yere yemin edene karşı tazminat davası açılması süreçlerini içerir. (Yılmaz, 1989: 27-29)

III-) Yemin Uygulamasında Tanık (veya Tanıkların) Durumu:

Yemindeki tanık'ın tanımı ve fonksiyonu nedir? Ve hukuk yemin uygulamasında tanıktan veya tanıklardan neler bekler? Bu sorulara Önder "Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve İlgili Bazı

Mevzuat" adlı kitabının ilgili maddelerinde şu şekilde cevap verir. Önder'e göre:

"Tanık duyuları aracılığı ile algıladıklarını mahkemeye aktaran kişidir. Tanık yemin etmek zorundadır, yemin ederken mahkemedeki herkes ayağa kalkar. Tanığa teklif edilecek yemin tanıklıktan evvel: "Bir şey saklamaksızın ve bir şey katmaksızın, kimseden korkmayarak, bir tesire kapılmıyarak, bildiğimi namusum ve vicdanım üzerine dosdoğru söyleyeceğime yemin ederim (der)." (CMUK, mad.72)(Önder, 1989)

IV-) Yemin Uygulamasında Bilirkişi (veya kişilerin) Durumu:

Bilir kişi de ilgili konuda fikrini veya raporunu sunmadan önce şu kalıpta yemin eder: "Bitarafane ve tamamen ilim ve fenne uygun olarak reyini beyan edeceğine vicdanı üzerine yemin eder." (Önder, 1989)

Araştırma konumuz ve amacımızla ilgili hukuki teknik yönü olan diğer bir soruyu: "Gerçekten yemin, yalan tanıklık veya bilirkişilik suçunun genel olarak varlığını kabulde esaslı bir unsur mudur?" Önder (1994) "Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler" adlı kitabının ilgili bölümünde insan psikolojisi analizini ön plana çıkarak gerçek dışı beyanın subjektif yönünü yorumlayıp şu şekilde cevaplar:

"İnsan doğası gereği, bir olayın tanığı gerçekleşen bu olayı bütün ayrıntıları ile algılayıp bunu nakledemez. Önemli olan, tanığın olayı iyi niyeti ile algılaması ve gerçeğe uygun olarak nakletmesidir. Biz bir tanıktan bundan fazlasını beklemeyiz. İçinde yaşadığımız hukuk düzeni, bir tanığa şunu söyler ve ondan şunu bekler; 'Senden yapabileceğinden fazlasını istemiyorum. Bana algıladıklarını anlat. Bu anlatım tarzından gerekli olan sonuçları ben çıkaracağım. Ancak, senden istediğim bu asgari bilgiler gerçekten olandan farklı bir şekilde nakledilmesin. Beni aldatma'"(Önder,1994: 317-328)

Diğer bölümlerimizde ısrarla belirtiğimiz gibi iletsel bilgi edinimi için iletişim mekanizması ve öğelerinin işletiminde iletinin içeriğinin tartımı ve sorgulanması daha ziyade iletene ilişkin olarak iletilen tarafından yapılması beklenir. Tümcü iletişim bilgi kuramımızın uygulama ve test alanı olan hukukta iletene karşılık gelen tanık iletiye veya olaya ilişkin direkt veya dolaylı fikir be-

yan ettiğinde iletilenler durumunda olan hakim, savcı ve avukata düşen aynı şekilde her hangi bir olay veya eyleme ilişkin olarak sunulan ileti, ifade veya raporu iyi algılayıp, iyi analiz edip, iyi sorgulayıp, iyi yorumlayıp doğru hüküm vermelidir. En azından uzman, teknik, profesyonel durumunda olan kişilerden (hakim, savcı ve avukat) beklenen budur.

Kaldı ki, günlük hayattaki sosyal eylemlerimizde de bu durum esas olup insani iletişimin her türü ve basamağında zorunlu olarak karşı karşıya kaldığımız bir durumdur. Çünkü genel sağduyu mantığını işletecek olursak, yemin ve söz verme uygulamalarının gerisinde yatan: "Aldatma beni (veya bizi), aldatmayım seni (veya sizi)" anlayışıdır. İnsani iletişimde röller iki yönlü ve çaprazlamalıdır. Yani, ileten ve iletilenler ilelebet ileten veya iletilen konumlarında kalmazlar. En azından herhangi bir konuya dair kendisine iletilen bir iletiyi iletilen aldığında, onu tekrardan değerlendirip yorumlayarak, hatta bazen ileti içeriğini yeniden kendince doldurarak orijinal iletene ve diğerlerine bu kez kendisi bir ileten olarak aktarabilir.

Bu anlamda hayatımız iletmek, iletilmek ve ileti içeriğinin analiz edip değerlendirme ve yorumlamalarını yaparak geçmektedir. İşte bu çerçevede insan iletişmeye mahkumdur. Ama bu mahkumiyet insani anlayış, yaklaşım ve metot motiflerini içermelidir. Bu tür pozitif yüklü içeriği uygulama alanına taşımak ve onun denetimini yapmakta dış faktörler paranteze alınmak şartıyla son derece kolaydır. Bunun yoluda kendi iç dünyamıza bir içe bakış yolculuğu yapmak ile mümkün olur. Kişisel özel dünyamızda, ama bilinçli ama bilinçsiz bir şekilde sergilediğimiz kendi eylemlerimizin ortaya çıkardığı sonuçlara koşut, kendimizi zihni ve vicdanı yargılamalarımız ve bu yargılamada kendimizi ileten ve iletilenin yerine koymamız bizi iletişimin insani boyutuyla yüzleştirir.

Bu yüzden sonuçta, unutulmamalıdır ki: günlük hayatımızda her birimiz yerine göre, sivil toplum mahkemelerinde sivil hukuk işleyişinde birer sivil hakim, savcı, avukat, tanık, bilirkişi, mübaşir, katip ve sanık durumlarındayız. Bu röllerin ortaya çıkmasını sağlayan ve onlar arasındaki bağı kuran da iletişim mekanizmasının işlerliliğidir.

Bu tespitten sonra yine iletişim mekanizmasının yemin uygulaması örneğinde resmi mahkemelerdeki işleyişine dönüp, sözü bilirkişisine vererek incelememize devam edelim. Önder tanık, tanıklık sırasında genel olarak şu iki durum da olduğunu yemin uygulamasının mantığı ve yorumu ile birlikte şöylece ifade eder:

"Birinci duruma göre, gerçek olmayan bir olayı gerçekmiş gibi beyan eder veya bunun aksine gerçek bir olayı inkar ederek, bunun gerçek olmadığını belirtmek ister. Üçüncü bir durum ise tanık, hakimin olayla ilgili yanlış kanaat edinmesi için olayları gizleyebilir... Yemin doğruyu söyletip gerçeği ortaya çıkarmada bir motivasyon fonksiyonu görür. Yemin dini ve vicdani diye ikiye ayrılır ki, yeminli ve yeminsiz beyanlar arasında fark vardır. Yemin iki aşamalı olur bunlara ön ve ahir yeminler denir. Tanıklıklarda ve yeminlerde yakınlık ve duygusallık faktörleri göz önüne alınır." (Önder,1994: 317-328)

Görüldüğü gibi, hukuktaki yemin uygulamasında insanın inanan ve psikolojik aşkın yönü ön plana çıkarılarak bizim Hukuk Usulu Mahkemeleri Kanunu'muza göre taraf, Allah'ı tanık gösterip namus ile teyitte bulunarak yemin etmektedir. Bu durum aynı zamanda bizim sosyolojik açıdan toplumsal yapı ve özelliğimizide ortaya koymaktadır. Şöyleki, kanunumuzun esas itibarıyla dini (dinsel) yemin formülünü (ve bu arada kişinin kendi açısından önemli bulunan 'namus' değer yargısını da ihmal etmeyerek) benimsemektedir.

Sonuçta, gerek sivil toplum mahkemelerin (gelenek, görenek, töre, örf ve adet merkezli gayri-resmi mahkemeler) gerek resmi mahkemelerde yemin olgusunun nihai amacı şöylece ifade edilebilir:

"Bugünkü hukukumuzun benimsediği yemin, o tarafın hem dini ve kutsal duygularının etkisi hem de suç işlemek tehdidi altında bırakılarak gerçeğe sadık kalmasını sağlama amacını gütmektedir." (Yılmaz, 1989: 27-29)

Diğer taraftan, bu toplumsal ve idari sistem yapı değişikliği kendini, çeşitli anayasa değişikliklerine ilişkin olarak yeminin de aynı paralelde çeşitli evrelerden geçtiğinin göstergenidir. Bu göstergenin gerçekten toplumsal değişime veya evrime karşılık gelip gelmediğinin araştırılması gerekir. Bugün ülkemizde kişisel kimlik bunalımlarının yanısıra özellikle toplumsal bir kimlik bunalı-

mının yaşandığı tezi ileri sürülmektedir. Bu tezin doğruluğu veya yanlışlığına dair çeşitli değişik faktörlerden ve bakış açılarından hareketle test edilebileceği gibi, belki mahkemelerdeki yeminin geçirdiği tarihsel evrimin veya değişim şartlarının, gerekçelerinin ve altyapısının incelenmesi sonucunda bir genellemeye ulaşılabilir.

Yemin, belli tarih aralıklarında niteliksel ifade değişimlerine uğramıştır. Örneğin, 1924 yılı Anayasasında milletvekilleri yemin biçiminde 'Vallahi' kelimesi anahtardı. 1928 yılı Anayasasında ise 'namus' faktörü ön plana çıkmıştır. 1961 ve 1980 Anayasalarında, "Kişinin, tanığın yemini demek vicdanının sesini yemin formunda sözel dışa vurması demektir." anlayışından hareketle, 'vicdani' yemin esas alınmıştır.

Buradan çıkarılacak sorulardan bir kaçını sıralayalım: Ne oldu ki, bu özel tarihsel dönemlerde bu değişimlere ihtiyaç duyuldu? Yani, 1961 den sonra, "Vicdan" nosyonu toplum tarafından "Tanrı" ve "Namus" kavram ve olgularının önem ve işlevi önüne mi geçirildi? Veya "vicdan" kavramı dışında diğer kavramların içerikleri mi boşaltılıp yeni yüklemeler mi yapıldı? Bu değişim toplumsal bir değişimi veya değişimlerine mi karşılık gelir?

XI.3. Tecrübede Sağduyunun Sesi

Yine günlük hayatımızda çeşitli konularda sergilediğimiz iletişim eylemlerimizden elde ettiğimiz tecrübelerden biliyoruz ki, bize gerek sözel, yazal gerek görsel vasıtalarla iletilen iletilere hemen iletene (veya iletilenlere) güvenerek iletileri sorgulamaksızın kabül etmeyiz, en azından etmememiz gerekir. Malesef, sözün verilmesi yerine getirilmesinin kesin şartı değildir. Malum olduğu üzere her zaman "söz senettir", "sözün eri olmak" veya "sözün ağızdan bir kez çıkar" ifadeleri geçerli olmamaktadır. Bu yüzden araştırılmaksızın, soruşturulmaksızın sözün teminat olarak alınması durumu günümüzde çoğu toplumlarda pek bir anlam ifade etmemektedir.

Nitekim hukukta da, hem yemin hemde söz verme kavramların uygulanması sürecinde: "İkrarın araştırılmaksızın delil olarak kabul edilmeyeceği" ilkesi esastır. Çünkü ikrarcı (veya itirafçı)nın

ikrarı veya itirafı kan bağı, akrabalık, sevgi, dostluk; maddi motivasyonlu; güdülü, sebepli veya amaçlı olabilir. Bu yüzdendir ki, bizim ceza hukukumuzda, sorgulamada maddi delil esastır. Zaten yeminde maddi delilin yokluğu ve ciddi eksikliği durumlarında hakimler tarafından mahkemelerde uygulanır.

Diğer taraftan, psikolojik hal ve tavır (veya hal, davranış dili) ve bunları yansıtan vücut dilinin kesin maddi delil eksikliği durumlarında ancak mevcut maddi delillere yardımcı unsurlar olarak değerlendirilip kullanılır. Özellikle, Hakimin vakıaya dair tatminkarsızlığı söz konusu olduğu 'bıçak sırtı durumlar'da tanıkların ve sanığın psikolojik hal, tavır ve davranışları şu veya bu yönde karar vermede yardımcı unsurlar olarak mütalaa edilebilir. Fransız hukukunda "hakimin vicdanı kanaatı ve inisiyatifi" ön plana çıkıp etkili olur.(*)

Her iki durumdan elde edilen verilerden hareketle şöyle bir genelleme yapabiliriz: "Söyleyeceksen, eyle; eyleyeceksen söyle!" Bunu iletişim mekanizmasının iki aktif öğesi olan ileten ve iletilene uyarlıyacak olursak, karşımıza şu tür bir ifade çıkar: "Gerçekten iletinin doğruluğunu biliyorsan ve bundan eminsen, ilet; iletiyorsan, ilettiğinin içeriğini bil ve onun doğruluğundan emin ol!"

Eğer bir ileten iletisinin içeriğinin doğruluğundan emin olmamasına rağmen iletiyorsa, bunu masumca yapıyorsa kendini bilmeden ileti konusunun içeriğine dair yanıltıyor demektir. Yok eğer bunu bilerek bilinçli bir şekilde bir amaca binaen yapıyorsa, ileteni veya iletilenleri (toplulukları, toplumları, kültürleri ve uygarlık çevrelerini) bilerek maksatlı olarak yanıltıyor demektir. Hele ileten, bu olumsuz uygulamayı tereddüt veya bilinçli bir iletilen karşısında yemine bağlıyorsa, genel insan formatı dışına bilerek çıkıp çifte suç işleyip insanların manevi, psikolojik ve zihinsel kutsalları ile oynuyor demektir. Bu oyunun mantığını, kurallarını, taraflarını, yaklaşımlarını, metotlarını, sahnelenme alanlarını ve seyircilerinin felsefi profilini araştırmamız boyunca gördük ve görmeye devam etmekteyiz.

Burada çekirdek temel iletişim förmülü esas alınarak yapılan değerlendrimenin farklı geniş ölçeklere yansımasını görmek için: ileteni; bir düşünürler, bilimadamları, sanatçılar, aydınlar, devlet adamları grubu, topluluğu, toplumu, ülkesi, kültür ve uygarlık

çevrelerine; yine iletileni de aynı şekilde, bir düşünürler, bilimadamları, sanatçılar, aydınlar, devlet adamları grubu, topluluğu, toplumu, ülkesi, kültür ve uygarlık çevrelerine karşılık gelenler olarak değerlendirilmesi gerekir.

Bu bölümde şimdiye kadar ki inceleme sürecinden elde ettiğimiz veriler hukuk özel disiplininde yemin olgusu ve uygulaması söz konusu olduğunda, adı konulmamış olsa bile sağduyu tümcü iletişim bilgi kuramı, etiki ve hümanizmasının genel iç ve dış dinamiklerinin, ilkelerinin özünün, insanın parçalarına indirgenemeyecek sistematik bir bütünü içerdiği tesbiti ve gerçeğini esas alarak uygulandığını gördük.

Diğer taraftan, pozitivist (metod), indirgemeci (yaklaşım), pragmatist (etik) ve bencil (humanizma) iletişim bilgi kuramları dikkate alındığında; bu tür metod, yaklaşımın etik ve hümanizmasının hukuktaki tipik uygulamasına şu günlerde gündemde olan tipik bir örneğini verelim. Türker'e (1997) göre, şimdilerde Amerika'da en azından kimi suç durumlarında 'Makina Hakim'e: sanığın fizyolojik özellikleri; suç tipi; işleniş tarzı; ve alet edavatleri bilgisayara verip, "sanık şu kadar yıl cezaya ve şu kadar maddi para ödemesi mahkum edilmiştir" diye bir karar çıktısı alma proje ve uygulaması söz konusudur.

Bu proje her ne kadar çağdaş teknoloji insanın zamandan ve insan gücü ve işçiliğinden tasarruf yapma adına çağında ve medeniyette ulaştığı başdöndürücü konumunun bir göstergeni olarak değerlendrilebilir. Ayrıca bu bir başarıdır denip, nesnellik adına alkış ile karşılanıp, mekanik medeniyette işlerde mekanik ve dakik yürümelidir; bu yüzden de mekanik uygarlığın meknik mahkemesi ve hakimi olur denilebilir. Sağduyu ve insanın bütüncü yapısını hatırlatma adına sormak durumundayız: Makina Hakim projesinde açıkça hayati bir nokta göz ardı edilmiş değil midir?

İnsan, en azından fizyoloji + akıl (ruh) dual birleşimidir. Bu iki yan birbirinden ayrılamaz ayrılması ve ayırt edilmesi demek, insanı insan olmaktan çıkarılmasına denk olur. Evet mümkündür, belkide sanığın fizyolojik özellikleri ve suça yönelik maddi deliler bilgisayara verilebilir. Ama unutulan çok önemli bir nokta yok mu! "Her şeyi makinaya vermişsiniz ama ruhunu vermemişsiniz". (Türker, 1997) Burada önemle vurgulanması gereken ikinci önemli bir sakınacalı noktada ruhsuz ve hissiz Bilgisayar Hakimin zamanla ortaya çıkaracağı teknik hatalardır ki, bunların araş-

tırılması ve üzerlerinde kafa yorulması birinci derecede hukukçuların işidir.

Bu bağlamda bizim söyleyebileceğimiz böyle bir insan anlayışının böyle bir uygulamayı tabii olarak ortaya çıkarıp meşrulaştıracağıdır. Ayrıca bu anlayışın meydana getirdiği maddi medeniyet ürünü olan teknolojinin yaratıcısını ne duruma sürüklediğidir. Gerçekte biz biliyoruz ki, sürükleyen de sürüklenen de yine insanın bizzat kendisidir. Teknik anlamda konunun, direkt ilgililerinin "makina hatası" ve "insan hatası" arasındaki farkı esaslı bir şekilde inceden inceye analiz edip, sorgulamaları gerekir.

Sonuçta bir kez daha altının kaygıyla çizilmesi gereken gerçek şu olmalıdır: Teknolojinin insan ürünü olmasına rağmen insanın onu putlaştırarak kendisine hükmeden ve kaderini belirleyen "Cüce-dev" olması, ilahlaştırılması gerçeğidir. Öyleyse insan, bir seçim noktasındadır: Ya yarattıklarına kul olacaktır ya da kendisini Yaratan'a.

Onikinci Bölüm
Tümcü İletişim Bilgi Kuramı Ve Hadis

Hadis bilgi disiplini uygulama alanımızda Batı düşünce geleneğinde 18. yüzyıl Ada filozofu olan Reid'in sağduyu felsefesinden yola çıkarak oluşturup, "tümcü iletişim bilgi kuramı" adını verdiğimiz kuramın kendisi, etik ve hümanizmasının gerçekte daha derli toplu, etkin ve yetkin bir şekilde günümüzden 1250 yıl öncesinde 8. yüzyılın ortalarında İslam Kültür ve Uygarlık çevresinde teknik bir epistemolojik sisteme bağlandığına şahid olacağız.

Ayrıca bilgide güvenirlik, dayanırlık, doğruluk ölçütü ve olasılık tartışmalarının yapıldığı 18. yüzyıl Ada felsefesinde raporsal bilginin (testimonial knowledge) mahiyeti ve işlevi konusunda filozoflar ve ilahiyatçılar tarafından ileri sürülen görüşlerin (ki, bunlardan birini felsefi cephede Hume'un görüşleri örneğinde müstakil bir bölümde incelemeye tabi tuttuk) Hadis bilgi kuramı karşısında çok cılız ve yüzeysel olarak kaldığını göreceğiz.

Bu bağlamda ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. İslam düşünce geleneğinde nakil önplana çıkarılıp akıl bu çerçevede işlevselleştirilip çeşitli bilgi sahalarındaki konulara yansıtılırken, Batı düşünce geleneğinde skolastik karanlık ortaçağı bir tarafa bırakırsak bilgi faaliyetinde genel eğilim olarak akıl önplana çıkarılmaya çalışılmıştır. Yani İslam düşünce geleneğinde "önce nakil sonra akıl" veya nakil ile akılın barışık tarzda birlikte yürümesi esas iken, Batı'da akıl ön plana çıkarılarak nakili yermiş hatta yasak bölge ilan etmiştir.

Nitekim Batı düşünce geleneğinde felsefi mercek altına aldığımız 18. yüzyıl kesiti aynı zamanında filozoflar ile ilahiyatçılar arasında yukarıdaki konu eksenli felsefi bir kapışmaya sahne olmuştur. Önceki bölümümüzde de belirttiğimiz gibi, Örneğin, Hume "Enquiry"nin "Mucizeler'e Dair" bölümünde raporsal bilginin hararetli tartışmasına ilk paragrafta ilahiyatçılara çeşitli göndermeler yaparak başlar. Hume'un diğer eserlerinde de aynı

radikal tepkisel anlayış ve yaklaşımı görebiliriz. Bu eleştirilerini hakkında hiç bir şekilde inceleme yapmadığı aşikar olan İslam Düşünce Geleneğine de yansıtır. Yine Hume'un Reid ile olan entellektüel çekişmeleri başka bir tipik örnek oluşturur.

Diğer taraftan, bütün bunlara rağmen Batı düşünce çevresi insanın ikil doğası gereği nakil alanın doğal cazibesinden de tamamen kurtulamayıp yapay spekülatif akli bir din (dinler) oluşturmak zorunda kalmışlardır. Bu anlayışın çağdaş ratio-pragmatist ifadesini "görünmez din" (invisible religion) adı altında yapıp paketleyerek, onu Amerika profesyonel seviyede diğer uydu toplumlara ihraç etmektedir. İhraç sürecinde de zorlanmamaktadır. Aksine hemen hemen her toplumda yerel temsilcileri vasıtasıyla özellikle yüksek seviyelerde alıcılar bulmaktadır.

Oysa Doğu dünyasındaki yapay aydınlar çevresindeki bilinçsiz ön yargının aksine (ki, bu ön yargıyı akademik düzeydeki sözde felsefecilerde maalesef taşımışlardır ve taşımaktadırlar) Batı düşünce geleneğindeki filozofların tarihi seyirde inanç düzlemlerine inildiğinde spekülatif akıl eksenli de olsa, çoğunun teist veya deist olduğu görülecektir. Batı düşünce tarihi bir bakıma "fevri akıl tarihi" olarak adlandırılabilir. Bu fevri akıl tarihinin geçmişte ve günümüzde İslam Dünyasınca algı ve uyarlaması incelemeden, sorgulamadan, yargılamadan hemen amatörce kopya ve taklit etme formunda olmuştur.

Bu süreçte tarihi bir gerçek gözardı edilmiştir. Batı düşünce tarihi, Doğu düşünce tarihi değildir. Bunlar birbirlerinden ayrı olup, birbirlerine normal şartlarda indirgenemezler. Kaldı ki, biri diğerine katılma veya irca edilme azmi, iradesi ve eyleminde olsa dahi, diğeri kabül etmeyecektir. Nitekim, Batı toplumları bu köklü ayrımın farkındadırlar. Örneğin, Avrupa Birliğine girme yolunda çabalayan ülkemiz, birliğin temsilcileri ile görüşme masasına oturduklarında karşı taraf Türk delegasyonuna baktığında zihninde 14.893.000 kilometre karelik bir alanın tarihi temsilcisi olarak canlandırmaktadır. Delagasyon bunun farkında mıdır değil midir, bilinmez?!

Her ne kadar Doğu toplumları kendilerini inkar pahasına tarihlerine (geçişlerine) merdi kıptice iletilenler sınıfına dahil olma iştah ve histerisiyle plastik cerrahi ve makyaj yapma çabasında olsalar da, Batılıların zihninde "geçmiş şimdinin sebebi ve şimdi

geçmişin aynasıdır" anlayışı baskın olduğundan bu çaba ciddi bir anlam ifade etmez. Kaldı ki, Batı "bir şey zıddı ile kaim olur" ilkesinin bilincindedir.

Bu nedenle, Batılılar kendilerine reel olmasa bile sanal bir rakip, düşman bulmak zorundadırlar. Tıpkı bu düşmanın dünde "kızıl renk", bugünde "yeşil renk" olup; yarın başka bir renk olacağı gibi. İşte bence bugün Doğu toplumlarının Batıya yönelme onlarlaşma resmi veya gayriresmi seviyelerdeki çabaları bir de bu bağlamdan hareketle değerlendirilmelidir.

Bu çerçevede tarihi bir konuya kısaca açıklık getirerek, Hadis Epistemolojisinin bizim teorimiz açısından takdim ve değerlendirmesine geçmek istiyorum. Geçmişte ve özellikle günümüzde kültür ve uygarlıkların karşılaştırılması yer yer gündeme getirildiğinde Gazali'nin görüşlerinin felsefi düşünce ve ilmi faaliyetler ket vurup kısırlaştırdığı tezi doğruluk arz etmemekte olup Gazalinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Gazali eğer bir şeylere ket vurmuşsa, ket vurduğu şey ciddi konulardaki insanların tanrısal edalarla sergiledikleri "fevri akıl kullanım" ve kullanımların kurumsallaşmasıdır.

Çünkü Gazalinin günümüzde revaçta olup Batı kültür ve uygarlık çevrelerinde tarihi birikimlerinden yola çıkarak profesyonelce; Doğu toplumlarında hemen hemen her (akademik vesair) seviyede aşağılık kompleksi ve taklitçi, kopyacı, desinlerci, görsünlerci, ucuz hesapçı, ve ilkesiz şark kurnazlığı haleti ruhuyesi ile amatörce sergilenen "merdi kıptiliğin" hiç bir versiyonuna tahammülü yoktur.

Gazali çok güçlü bir "akıl hamalı"dır. Diğer insanlarda tezahür edip adeta müesseseleşen "beşeri akıl tanrılığı"nın cazibesini her bakımdan ona yönelik kullanmışsa da, Gazali ona iltifat etmeyip nakil önderliğinde "akıl hamallığı"nı seçmiştir. Hayatını da bu yönde şekillendirerek tedrisat ve irşatta bulunmuştur.

Şimdi bu zorunlu tespit ve değerlendirmelerden sonra, iletsel (raporsal) bilginin teknik düzlemde en etkin ve yetkin bir şekilde sistematize edildiği bilgi sahası olan Hadis uygulama alanımızın incelemesine dönebiliriz.

XII.1. Kavram ve Olgu Olarak Hadis

Hadis nedir? Sünnetle olan ilgisi nedir? Kelime olarak, hikaye, rivayet, haber anlamına gelen hadis, bilindiği şekliyle, aynı adı taşıyan disiplinin bir birimi olarak, genellikle çok kısa olan ve Hz. peygamberin söyledikleri, yaptıkları, tasvip veya ret ettikleri, veya sahabeleri, özellikle yaşlı olanları ve daha özel olarak da ilk dört halife hakkında bilgi vermeyi amaçlayan bir haberdir. Her hadisin iki bölümü bulunur:

a-) Hadisin metni; ve

b-) Metni destekliyen ravilerin adlarını veren raviler zinciri ya da isnat.

Eski ve yeni tarihçiler, önceleri hadislerin metnini destekleyen isnad veya raviler zinciri yokluğunda hem fikirdir. İsnadın metinlerde görülmesi muhtemelen I/VII. yüzyılların sonralarına rastlar. Fazlurrahman (1993), incelememiz açısından çok yerinde ve isabetli bir tespitte bulunur:

"Metin ve isnad gibi iki bölümden meydana gelen son derece gelişmiş bir sistemin, sadece teknik bakımdan gelişmekle kalmayıp, ayni zamanda maddi bakımdan da genişlediği bir büyüme devresi geçirmeden bir anda sahnede görünmüş olamayacağıdır."

Öyleyse, bu gelişme sürecini kısaca çok yönlü olarak araştırmamızın bölümlerinde ve alt başlıklarında ortaya konmuş olan kavramlar, yorumlar, problemler ve sonuçlar doğrultusunda, onlara destek, muhtemelen cevap ve çözüm olabilecek, araştırma konumuz ve amacımız açısından gözden geçirelim ki, böylece raporsal bilgide ve kuramında hadis örneklememiz muallakta kalmayarak epistemolojik modellememizin (Hadis Usulü) ontolojik temelini gösterelim.

XII.2. Hadis İlminin Gelişiminde Hadis Sünnet İlişkisine Eleştirel Bir Bakış

Watt, s*ünnet* kavramının tarihsel anlam ve açılımını '*mutad iş* veya '*tabii ve kaidevi adet*' olarak karşılar. Gerçekte *sünnet* kelimesi çok çeşitli şekillerde kullanılabilirdi. Bu yorum esas alınarak sunnetin kullanımını maddeliyecek olursak:

1.) İslâm öncesi zamanlarda, bir kabilenin *sunnetinden* söz edilebilirdi.

2.) Kur'an *sünnetullah* ve *sünnetul evvelin*'den, muhtemelen Allah'in yolundan çıkmış önceki kavimlerin cezalandırılması anlamında söz eder.

3.) Öte yandan, yaşayan gelenek, *sünnet* veya 'mutad iş olarak görüldü ve ilk müslümanların fillerinin devamı şeklinde farz edildi.

"Eski bir mektebin *sünnet* olarak kabul ettiği belli bir tatbikatın, Hz. Muhammed'in yaptığı veya söylediği bir şeye zıt olduğu ifade edilebilirdi. Eski bir mektebin, belli bir tatbikata *sünnet* dediği ve bunu 'Hz. peygamber'in sünnetine' kadar götürdüğü zaman bile, iddiasını, ekseriya, bu hususun mektebin içinde nesilden nesile daima bu tarzda nakledilmiş olduğu şeklinde umumi bir iddia ile doğrulama yoluna gidiyordu."(Watt, 1993)

4.) Nihayetinde, Hz. Peygamberin "bir şeyi söylemesi veya yapması demek olan hadis, her birinin, rivayeti kendinden önceki şahıstan aldığı gösteren kesin bir raviler zinciri (*isnad*) ile desteklenmiştir.". Watt *sünnet ve hadis* aynilik ayrımının yanısıra simetrik özelliğin zamanda öncelik ve sonralık açısından ele alındığında iki disiplinin tam manasıyla ayni derecede olamıyacağını ve hakkında *hadis*ten hiç bir delil bulunmayan bir *sünnet*'in mevcud olabileceğini ihtimalinden söz eder. Bu noktaya ilişkin eş-Şafii'nin iki yönlü bir çözüm getirmesinden bahseder:

"O, belli bir fiilin Hz. peygamberin sunnetine ait olarak iddia edilmesi halinde, isnada sahip bir hadis delili ile desteklenmesi zarureti üzerinde ısrar etmiş ve devamla, insanların Hz. peygamberin sünnetini, Allah'ın Kitabını kabul edişleri gibi kabul etmek zorunda olduklarını kuvvetle belirtmiştir. Ve bu ikinci noktayı Kur'an ayetleriyle pekiştirmiştir. Bu ayetlerde, Allah'ın Resülünün insanlara *Kitabı* ve *hikmeti* öğretmek üzere gönderildiğini beyan olmaktadır. eş-Şafii, hikmet'in yalnızca Allah Resülünün *sünneti* demek olduğunu delillerle göstermiştir. Hz. peygamberin fiillerinin *hikmet*le aynîleştirilmesi, *sünnet*'e, *usulu'l-fikh* içinde *Kitab*a denk bir mevki sağladı." (Watt, 1981: 232).

Watt, bu işlem ve tarihsel süreçten başlamak üzere, artık daha önceki karmaşık ve muallak anlamların yok olup ve sünnet

denilince akla, doğal olarak Hz. Peygamberin hadislerle teşvik olunan benimsenmiş eylemleri anlamına geldiği tespitini yapar. Bu gün için hadis ilmi ve tetkiki, İslamın temel bilim dallarından biri haline gelmekle kalmamış, aynı zamanda da fıkhi tartışmalarda çoklukla kullanılır haldedir. Bu doğru açıklamadan sonra Watt haklı olarak ekler:

"Fakat kötü niyetli kişiler, *hadis* uydurup buna sahte bir *isnad* eklemesinin mümkünatı, hadislerin tenkidine ve *ravi*lerinin güvenirliliklerini tayin ve tesbit edecek şekilde hal tercümelerinin tetkikine yol açtı. Tenkid, munhasıran değilse bile, esas itibarıyla *isnad*a yöneltildi. Üçüncü asrın ortalarında, *isnad*ı mevcut binlerce *hadis* tedavüle girdi." (Watt: 1981: 323-324).

XII.3. Batılıların Hadis İncelemeleri

Yukarıdaki durumu özellikle 'isnada' yönelik tenkid hareketleriyle sünnet ve hadisin ontolojik ve dolayısıyla epistemolojik ayrım ve birlikteliğinin incelenmesi gereğini Batı şarkiyatçılığı genel perspektifinde meşhur şarkiyatçı I. Goldziher, (*'Muhammedanische Studien'*, 1961, II, s. 5) şu şekilde algılar ve anlatır:

"Geniş hadis malzemesinden güven duyabileceğimiz bir şekilde Hz. peygambere ve sahabelerine doğru olarak isnad edebileceğimiz bir parçayı bulup ortaya koymamız hemen hemen imkânsızdır"

Değerlendirmede öznellikte ifrata varan ve aşağıda konuya ilişkin ortaya koyduğu öncüllerin tabi sonucu olarak bu aşırı zorlamalı tesbitini yaptıktan sonra Goldziher şunları ilave eder:

"Hadisin Hz. Peygamberin, hatta sahabelerinin hayat ve öğretilerinin bir kaydı olmaktan çok, ilk müslümanların görüş ve tutumlarının bir kaydı olarak görülmesi gerekir. Sünnet kelimesini de çiğnenmiş yol anlamına geldiğini ve İslâm öncesi araplar tarafındanda bir kabilenin atalarınca tesis edilen örnek davranışı ifade etmek üzere kullanılır."

Buradan da Goldziher, kendi anlayışı ve yorumu çerçevesinde sünnet kavramı oluşturan iki ana unsura ulaşır. Bunlar:

a.) Tarihi bir olgu olduğu iddia edilen davranış; ve

b.) Bu davranışların gelecek nesiller için kural haline gelmesi durumlarıdır.

Bu durumda Goldziher'e göre, İslamın gelişiyle *sünnet* kavramının içeriği, Müslümanlar için, Hz. peygamberin örnek davranışı, yani onun yazılı hale getirilmiş olan fiil ve sözlerinden kaynaklanan ameli kurallar şeklinde bir değişikliğe uğramasıdır.

Fazlurrahman, Goldziher'i haklı gerekçelerle çelişkili bir tavır sergilediğini ifade eder; şöyle ki: "Normatif ve fiili olan çatıştığına göre, nasıl olur da sünnet 'hem normatif, hem de fiili olabilir, ya da bir hadis ötekiyle, bir sünnet başkasıyla çatışabilir olmasına rağmen, hadis ve sünnet zamandaş ve ayni özden iseler onların çatışmaları mümkün müdür?" (Fazlurrahman, 1993: 60-61).

Fazlurrahman, Goldziher'den bu yana, İslamın bu ilk devirdeki gelişimini anlamak için böylesine önemli bir meselenin mümkün olan çeşitli çözüm yollarını ortaya koymak amacıyla, sistematik hiç bir girişimde bulunulmadığı tarihi tesbitini yapar. Ve durumu şu şekilde ortaya koyar:

"Sonrakiler, bu önemi göz ardı ettikleri gibi, enerjilerinin çoğunu IX. yy. da son şeklini alan Hadis külliyatının tümünü eleştirip itibardan düşürmek yolunda olmuştur." (Fazlurrahman, 1993: 60-61).

Yine, Fazlurrahman'a göre, Goldziher'den sonraki ilim adamları, O'nun tarafından ortaya konan yukardaki iki düşünce çizgisinden biri ya da ötekine yönelip geliştirmişlerdir. Fakat yukarıda belirtilen nokta göz önüne alınmadığından "birbiriyle çelişik her iki yön" de büyük bir zarara uğradığını belirtir. Mesela, D.S. Margoliouth, "Early Development of Islam" (İslamın İlk Devirlerindeki Gelişme) adlı kitabında:

1-) Hz. Peygamberin Kuran dışında hiç bir sünnet ya da hadis bırakmadığı;

2-) Hz. Muhammed'ten sonra ilk İslam cemaatinin uyguladığı sünnetin hiçte Hz. Peygamberin sünneti olmayıp, Kuran vasıtasıyla tadile uğrayan İslam öncesi araplarının örfü olduğu; ve

3-) VIII. yüzyılda sonraki nesillerin bu örfe otorite ve normatiflik sağlamak amacıyla 'Hz. Peygamberin Sünneti' kavramını geliştirip, bu gelişim için hadis mekanizmasını uydurdukları görüşündedir (Fazlurrahman, 1993: 60-61).

H. Lammens ise, "*Islam Belief and Institutions*" (İslam: İnanc ve Müesseseler) adlı kitabında aynı görüşü paylaşarak sünnetin, hadiste ifade edilmeden önce mevcut olması gerektiğini belirtmektedir (Fazlurrahman, 1993: 60-61). H. Lammens'in özel bir amacı olmaksızın bu tür kelime oyunlarına baş vurması akademik bir tavıra sığmıyacak (ancak bu tarz misyonik veya diplomatik dil kullanım tarzına uygun düşen) bir eleştiri ve tartışma türüdür.

Felsefede mantık disiplini prensibi itibarıyla değerlendirecek olursak, çok kötüce eyleme yani dile dökülmüş tipik bir totolojik önerme örneğine (A=B, B=A ikinci eşitlik birinci eşitlikten farklı bir ihtivaya sahip olmayıp yeni bir şey bildirmediği gibi birinci eşitliğinde tıpa tıp aynısına) tekabül edeı.

Kelimelerin arkasına sığınmaktan ziyade, şayet gerçekten her hangi bir konuya ilişkin bir kavramın veya kavramlar zincirinin analizini yapılacak ve bu yönde, dilin anlatım ve anlamlandırma (kavramlaştırma) gücüne baş vurulacaksa, bu başvuru ve kullanım teknik anlamda (ilgili ilmi sahaya ilişkin söz konusu edilen ve ihtiyaç duyulan bütün unsurları: teorik, pratik, metodik, gibi) netleştirmek amacıyla yapılmalıdır.

Dolayısıyla, bu yanılgı veya hatanın tamiri zannediyorum kendi kültürüne pek yabancı olmayacak bir dilin, atasözlerinden birini söz konusu edip yorumlama ile yapılabilir. Lammens'in yaptığı 'atı arabadan önce koymaklık' (To put the horse before cart) İngiliz atasözünü gündeme getirip, adeta sünnet-hadis meselesini (kendisinin algılayıp ortaya koyduğu bakımından belki küçük bir teferruatı), tavuk-yumurta (chicken-egg circulation) kısır döngüsüne ircaya çalışmaktır.

Arabanın tesbit edilmiş belirli bir yöne gitmekliğinin esas olduğu bu durumda atın arabaya, arabanın ata koşumu amaç açısından pek bir sey ifade etmez veya teferruat hükmünde kalır. Asıl, birincileyin olan, her halükarda, at ve araba ikilisinin birlikteliğinin gereği olan ontolojik statülerini kesin ve net olarak ortaya konduktan sonra (ki bizim incelememize göre şaşırılacak derecedeki bir sistematik metod bütünlüğünde ortaya konmuştur.) belirlenen yönde seyahate hazır ve nazır olması ve seyahatteliğidir. Bu noktada denilebilir:

"Müslüman ülkesinde Hiristiyanlığı yaymak için bundan böyle hususi yollara başvurma mecburiyeti hissedilmektedir... Devrin en büyük zekaları anladılarki ona hücum için en ince noktasına kadar düşünülmüş bir hazırlığa ihtiyaç vardı. Mgr. Olichon'un yukardaki ifadeleri, Kilisenin İslama karşı açacağı yeni ilmi savaşın habercisidir ki, daha sonra bu yeni safha oryantalizm ismi altında ifade edilecektir... (Bundan dolayıdır ki) Bu gün İslam alemi kendi coğrafyası dışında, dünyanın en muhim kültür merkezlerinde, ilmi imkan ve seviyeye sahip, İslami araştırma kurumları ve bunların vücuda getirdikleri, tahkikli basım, telif, terceme nev'inden, sayısız denecek derecede neşriyat vakıasıyla karşı karşıyadır. Batıda İslam kültürüne ilgi duyan çevreler, sadece bu kaynaklarla beslenmektedir" (Hatipoğlu, 1996).

XII.4. Hadis İletişim Bilgi Kuramı ve Öğeleri

Yukarıda Hadis kavram ve olgusunun tarihsel süreçte genel bir takdimini yaptık. Özelde, Hadis iletişim bilgi kuramı ve öğelerini incelemeye geçmeden önce, araştırmamızın buraya kadar ki bölümlerden çıkaracağımız sonuca ilişkin maddeleri sıralıyarak, ayaklarımızın hangi zemine bastığını bir kez daha hatırlıyalım. Böylece hadis iletişim bilgi kuramının genel ve özel bilgi kuramlarında gerek teorik ve gerekse pratik kaçınılmaz ideal bir sistematik model oluşturma gerçeğinin neliğini, niçinliğini, nasıllığını bir anlam ve anlatım sistematiğine dökmüş olalım. Bu sonuçları ve tesbitleri şöyle sıralıyabiliriz:

1.) İnsan raporunun (iletinin) insan bilgisini oluşturma ve iletimindeki hayatı önemi;

2.) Raporsal bilginin (iletsel bilginin) bir delil türü olarak genel bilgideki inkar edilemez yeri, önemi ve işlevi;

3.) Raporsal bilginin ve öğelerinin Batı felsefesi tarihi akışında tesbiti, analizi ve sorgulanması gereği;

4.) Bu öğelerin analizinin ve sorgulanmasının genel bir bilgi kuramı ve yaklaşımı dahilinde yapılarak özelde de raporsal (iletsel) bilgi kuramının kendisini ve iç dinamiklerini oluşturmak;

5.) Raporsal bilgi gelişiminde:

a-) İndirgemeci; ve karşıtı olan

b-) Tümcü yaklaşım ve kuramlarının ortaya konması;

6.) Raporsal bilgi gelişiminde: İndirgemeci şüpheci yaklaşım ve kuramını Hume örneğinde geniş bir şekilde incelenip sorgulanması;

7.) Madde (6.) yı Hume'un kendi Hintli Prens ve Caeser örneği ile, indirgemeci şüpheci yaklaşım ve kuramının testi ve çok yönlü eleştirisi;

8.) İndirgemeci şüpheci yaklaşım ve kuramının ortaya koyduğu problemler ve kendi iç kuramsal ve yaklaşım tutarsızlığının oluşturduğu problemlerin; tarihsel gelişiminde öğeleri ve özellikleri aşamalı olarak ortaya konmuş olan Hadis ve Hadis bilgi kuramı ile eleştirel bir karşılaştırılmasının yapılması gereği.

9.) Madde 8'i gerçekleştirmek için Hadis ve sünnet olgusunun hem etimolojik hemde ortaya çıkması ve gelişimi bakımından tarihi çerçevede Doğu ve Batı kaynaklı olarak nasıl algılanıp, anlamlandırılıp ve yorumlandığının ortaya konması olarak sıralayabiliriz.

XII.4.1. İslam Dünyasında Yazının Belge Olarak Kullanım Alanları ve Hadis Öğrenme Merkezleri

Hz. Muhammed zamanındaki yazılı belgeler bize gösterir ki, ilk islam toplumu yazı ve yazı faaliyetlerinden uzak değildi. Örneğin, Medine Devleti Anayasa, Nufus Sayımı Dökümanı, Beraatler, Valilere Verilen Talimatlar, Diplomatik Mektuplar, Bazı Sahabilerin Yazdığı Hadis Parçacıkları gibi yazılı belgeleri söz konusu edebiliriz. Hadis öğrenme yerleri olarak Medine, Mekke, Kufe, Basra, Şam ve Mısırı sayabiliriz (Başaran&Sönmez, 1993).

XII.4.2. Hadisde İsnad Olgusu ve Fonksiyonu

Her hadis talebesine, talib ya da ravi denir. Bunlar Hz. Muhammedin sözlerini kendilerinden sonrakilere ilettikleri için Ravi adını alırlar. Tabiiler zamanında, her hadis metninin başında o metni birbirine ileten, raporlayan ravi isimlerinden oluşan bir zincir vardır. Her Ravi bu zincirin bir halkasını oluşturur. Dolayısıyla halkalar ne kadar sağlam olursa zincir de o kadar sağlam

olur. Bu sebebledir ki, rivayet zincirine hadisin sıhhatini garanti ettiği için 'sened' adı verilir [Başaran - Sönmez-1993].

Bu sıhhatın raporsal bilgi kuramının hadis ilmi ve usulü ideal modellemesinde, hem genelde hem de özelde sistematik açılımına geçmeden önce acilen şu iki önemli tarihi tesbiti gözden geçirelim. Bunlar:

I. İslam dünyasındaki yazının belge olarak kullanım alanları ve Hadis öğrenme merkezleri;

II. Hadisde isnad olgusu ve fonksiyonu maddeleridir.

1.) İsnadın Tanımı:

Hadis istılahında 'sözün asıl sahibine araçlar vasıtasıyla yükseltilmesidir'. İsnadın eş anlamlısı Sened tabiri de kullanılır ki, sened ve isnad bir metnin sonraki nesillere tarafından kaynağına kadar ulaştırılmasıdır. Sözlü kaynağı ulaştıran kimseye müsnid, kaynağa kadar ulaştırılmış haberlere müsned denir. Tabiiler zamanında hadis metinleri Hz. Muhammed'den doğrudan alınmadığı için araya bu sözleri kendilerine ileten şahısların girdiği muhakkaktır. Tabii dahil hadis metnine kadar arada oluşan bu rivayet zincirine sened denilmektedir (Başaran & Sönmez, 1993).

2.) Tabiiler Dönemindeki İlk İsnad Tatbiki:

Hadisler baslangıçta "Hz. Peygamber buyurdu ki: ...." diyerek doğrudan Resulullahdan naklediliyordu. Ve hadisin içeriğini kimse sorgulama ihtiyacı hissetmiyordu. Fakat doğal olarak tabiiler döneminde durum farklıydı. Çünkü, bir tabii Hz. peygamberi görmediği için hadisi aldığı kişi ya kendisi gibi bir tabii ya da sahabi idi. Bundan dolayıdır ki, hadisin kimden alındığının bilinmesi zaruret haline gelmişti. (Başaran & Sönmez, 1993)

Bu konuda Muhammed b. Şirin şunları söyler (110/728):

"İlk zamanlarda isnad sormuyorlardı. Ne zaman ki, müslümanlar arasında fitne çıktı, bize kendilerinden rivayet ettiğiniz kimselerin isimlerini veriniz denmeye başlandı. Böylece bakıyorlar eğer şahıs ehli sünnetten ise hadisleri alıyorlar, bidat ehlinden ise almıyorlardı." (Başaran & Sönmez, 1993)

3.) İsnadın Dini Zarureti:

Haberi kaynağına kadar iletimi metodu yani; isnad, İslamiyetle birlikte başalatılmış olduğu için sadece müslümanlara özge bir metoddur. İslamda önce böyle bir uygulama yoktu. IX. yüzyıl ortalarında hadis kesin bir şekil aldı hadis arama hareke-

tiyle, bazı mecmualar ortaya konmuş bulunuyordu. Bunlardan altı tanesi o zaman dan bu yana muteber kaynaklardan sayılır ve *sıhah essitte* veya *kütübü sitte (altı sahih kitap)* olarak adlandırılır.

Yine bu sıralarda hadis tenkidi, hadis ilmi şeklinde mükemmel bir duruma getirildi. Tenkit özellikle *isnad*a, yani, *raviler zincir*ine yöneltilmiştir. *Hadis ravileri*nin öz geçmişi ve onların doğruluk dereceleri hakkında sistemli ve karmaşık bir araştırmaya girişildi. Bu araştırma ve inceleme işlemi *Cerh ve Ta'dil Ilmi* adıyla anılır. Ravilerin ahlaki niteliği ve hafızalarının güvenilir olup olmadığı değerlendirilmesi yoluna gidildi. Böylece raviler, sika ve mutkin (güvenelir), sadık (doğru sözlü), za'if (zayıf), kezzab (yalancı) ve meçhul (belirsiz) gibi çeşitlere ayrılmıştır (Başaran & Sönmez, 1993).

Muhammed b. Hatim b. Muzaffer hadis bilgi kuramında isnadın fonksiyonel öneminin yanısıra tarihsel önemini de şu çarpıcı satırlarla ortaya koyar:

"Allah bu ümmete isnadı lütfetmiş ve onunla şereflendirmiş ve üstün kılmıştır. Gerek yeni, gerekse eski hiç bir millette isnad müessesesi yoktur. Onların ellerinde sadece sayfalar vardı. Allah'ın kendilerine indirdiği kitaplara veya sayfalara kendi haberlerini karıştırmışlardı. Örneğin, Tevrat ve İncil'e güvenilir kişilerin sözlerini karıştırıp ilaveler yapmışlardı. Bu karışıklıkların ve ilavelerin nasıl ayıtlanacağını gösterir ölçüt ve metodoloji yoktu. Islam ümmeti ise, hadisi kendi devrinde güvenilirliği ve doğruluğu ile tanınan kimse kimseler vasıtasıyla yine kendisi gibi şahıslardan naklederek ta ilk kaynağına kadar ulaşmışlardı. Bu ise Allah'ın bu ümmete bir lutfudur." (Başaran & Sönmez, 1993)

İbnu Hazm, (el Fasl, Kahire/1964, ii, 83) da yine aynı şekilde bu gerçekliği ifade eder:

"Güvenilir bir şahsın yine kendisi gibi güvenilir bir şahıstan kesintisiz bir senedle Hz. Peygambere kadar haberi ulaştırması keyfiyeti diğer dinlerde olmayan Allah'ın sadece müslümanlara nasib ettiği bir lütuftur." (Başaran & Sönmez, 1993)

Bunların hepsinin bize gösterdiği bir gerçek var ise, Batı düşünce ve bilim çevrelerinden çok önce, daha o, zamandan beri rapor bilgi kuramının (şimdiki Hadis Usulünün) doğal yapısı gereği ontolojik (varlık-düşünceye, düşünce-dil'e, dilde-yazıya delalet

eder sistematiği) insan ve eylemi (iletişim) merkezli bir ortama sahip olup uygulanma fırsatı bulmaklığıdır. Şimdi öyle ise bu ilahi lutfun uygulama alanının yanısıra uygulamasına zorunlu katkıda bulunan elemanları iletsel/raporsal bilgi teorisi çerçevesinde ontolojik ve epistemolojik merkezli formülüze edip aşama, aşama inceliyelim.

XII.4.3. Hadis (Rapor, Ileti) Bilgi Kuramının Temel Öğelerinin Formülüze Edilmesi

Raporun (Hadis'in veya iletinin) Nesnel Boyutu (Hz. Peygamberin Yalın Haldeki İşlenmemiş Sözü, İkrarı veya Eylemi)

I. ONTOLOJİK ZEMİN

+

(İletilen, Rivayet edilen) Rapor (Hadis) Metninin Yazıya ve Söze Dökülerek Kayıt Altına Alınması

II. EPİSTEMOLOJİK ZEMİN

+

Raportörlerin, İsnadlar Zincirinin (Ri, Rii, Riii... gibi), İleti İçeriği ve Aktarımının Sağlıklı Bir Şekilde Ortaya Konması İçin Belli Teknik Kavramlar, Kurallar, İlkeler, Formüller ve Modeller Geliştirerek Bir Sisteme Bağlanması

III. SİSTEMLEŞTİRME

+

İletilenler Tarafından İleti İçeriği ve İsnad Zincirinin Belirli Kurallar Dahilinde Denetimi, Kontrolü ve Çift Yönlü Sağlamasının Geçmişten Şimdiye, Şimdiden Geçmişe Doğru Uzanarak Metodik Bir Şekilde Yapılması

IV. METOT

+

1. Sonuç

a-) İçerik ve Aktarım Açılarından Doğruluğu İspatlanmış Sahih İleti ve İleten

b-) İçerik ve Aktarım Açılarından Eksikliği veya Yanlışlığı İspatlanmış Nakıs veya Galat İleti ve İleten

V. BİLGİDE DELİLLENDİRME, İSPAT VE ONAMA

+

2. Sonuç

Eğer a-) ve b-) Maddelerine Ulaşma Sürecinde Olumsuz, Yanıltıcı ve Yönlendirici Bir Maksat Sezilmiş İse İlgili İletenin Kendisinin ve İletisinin Teşhiri

VI. İLETSEL BİLGİNİN AHLAKİ BOYUTU

XII.4.4. Birinci Aşama: *İletinin (Hadisin) Nesnel Boyutu; Fail-Fill İlişkisi (Hz. Peygamberin Her Türlü Eylemi, Sözü veya İkrarı)*

Bu aşama iletenin/raportörün kendisinin iletinin veya raporun konusunun kendi eylemleriyle veya başkalarının eylemlerine karşı etki ve tepki boyutunda bi-zatihi ortamda hazır bulunarak katıldığı rapor kaynağı ve özelliği taşıdığı durumdur. Bu çerçevede Hadis bakımından dikkate alınması gereken hususlar şunlardır. Hz. peygamberin eylemlerinin ontolojik, epistemolojik ve moral temelleri:

1-) Allah (c.c.) Hz. Muhammed'e verdiği vazife:

a-) Kur'anı tebliğ,

b-) Kur'an'ın emir ve yasaklarını öncelikle kendi şahsında tatbik,

c-) Ilahi emirleri açıklama

d-) Seçilmiş ve model olmaklığının gereği insanlığa her türlü eylemleriyle örnek teşkil etmesi.

2-) Hz. peygamberin hadis öğretimi:

a-) Müslümanları ilmi faaliyetlere teşvik ve özendirme,

b-) Hz. peygamberin kendine özge öğretim methodu ve uygulaması,

c-) Hadisleri yazdırması,

d-) Başlangıçta hadis yazmanın yasaklanması ve sonra yasağın kaldırılması,

e-) Peygamber dönemindeki yazılı belgeler. Hadis ilminde bütün bunlar açıklanıp bir sistemetiğe bağlanmıştır (Başaran & Sönmez, 1993).

XII.4.5. İkinci Aşama: *İleten (Raviler Zincirinde-Ri); Sahabe Döneminde Ravi-Hadis- İletilen İlişkisi*

Bu ilişki aşağıdaki Raportöre ilişkin samimiyet, bilgi, ilkelilik, otoriteye bağlı (bilgiyi ve bilgilendirme amacını ön plana çıkarmak açısından, karekter ve kişilik, güvenirlik, kavram ve anlam netliği kaygısı vs.) olarak incelenmesiyle açık ve verimli bir şekilde ortaya konulabilir. Yine bu yönde Hadis Usülü ilminde çok net ve sistematik biçimde aşağıdaki şekilde müstakil konular olarak metodik bir şekilde incelenip belirtilmiştir.

1-) Sahabenin kişilik, karakter ahlaki özelliklerinin tesbiti.

2-) Sahabenin hadis öğrenme yolları:

a.) Hz. Peygamberi takip,

b.) Soru sorma,

c.) Müzakere,

d.) Ezberleme ve

e.)Yazma

3-) Sahabenin hadis rivayeti:

a.) Hadislerin rivayetinde sahabenin önemi

b.) Sahabenin hadis rivayetine düşkünlüğü, titizliği, temkinli davranmaları,

c.) Halkın yanlış anlaması muhtemel olan hadislerin rivayetine izin vermemeleri, ve

d.) Lafız ve mana rivayeti.

4-) Sahabe devrinde hadislerin fetihler, çesitli hadis öğretim merkezleri ve ilim seyahatları yoluyla hadislerin yayilması.

5-) Sahabe döneminde hadislerin tedvini (Başaran & Sönmez, 1993).

XII.4.6. Üçüncü Aşama: *Tabiiler ve Etbau't-tabiiler Döneminde İleten/Raportör (ve Raviler Zincirinde-Rii)-Hadis (İleti/Rapor) İlişkisi*

Yukarıdaki genel esaslar buradada geçerli olmakla birlikte bu dönemde şu hususların dikkate alınmasındada fayda vardır.

A-) Tabiiler ve hadis rivayetinin esasları:

a-) Tabiilerin fazilet ve adaleti,

b-) Hadise olan hizmetleri ve

c-) Tabiilerin tabakaları ve tanınımış alimleri.

B-) Tabiiler döneminde Hadis Rivayetinde İsnad ve Tatbiki. Bu dönemde dikkat raviler *zincir*ine yöneltilmiştir. *Hadis ravileri*nin öz geçmişi ve onların doğruluk dereceleri hakkında sistemli ve karmaşık bir araştırmaya girişildi. Bu araştırma ve inceleme işlemi *Cerh ve Ta'dil Ilmi* adıyla anılır. Ravilerin ahlaki niteliği ve hafızalarının güvenilir olup olmadığı değerlendirilmesi yoluna gidildi. Böylece raviler, sika ve mutkin (güvenilir), saduk (doğru sözlü), za'if (zayıf), kezzab (yalancı) ve meçhul (belirsiz) gibi çeşitlere ayrılmıştır (Başaran & Sönmez, 1993).

İsnadın Çeşitleri ise:

C-) Hadis alma ve nakletme yolları:

a.) Sema,

b.) Kıraat (arz),

c.) İcazet,

d.) Munavele,

e.) Mukatebe,

f.) İ'lam,

g.) Vasiyyet ve

ğ.) Vicade.

D-) Tabiiler döneminde hadis uydurma hareketleri:

i. Fırkaların hadis uydurmaları, zındıklar, kıssacılar, itikadi fırkalar.

E.) Etbau't-tabiiler (Başaran & Sönmez, 1993).

XII.4.7. Son Aşama: *Hadis Usulünde İletinin (Hadisin) Mahiyeti ve Özelliklerinin Sorgulanması*

Şimdi, yukarıdaki aşamaların içeriğini esas alarak, bir hadisin (iletinin) sıhhatinin ve garantisinin devamı için ne tür bir araş-

tırma reçetesi uygulamalıyız? Bu sorunun cevabını Başaran - Sönmez'e ve Emre'ye bir kez daha müracaat ederek maddeler halinde vermeye çalışalım :

1-) Hadisin kaynağına göre sınıflandırılması:
   a.) Kudsi,
   b.) Merfu,
   c.) Mevkuf ve
   d.) Maktu hadisler gibi.

2-) Senedin çokluğuna göre hadisin sınıflandırılması:
   a.) Mutevatir ve
   b.) Ahad (meşhur, aziz ve garib) hadisler olarak.

3-) Hadislerin sahihlik durumlarına göre taksimi:
   a.) Sahih,
   b.) Hasen,
   c.) Zayıf hadisler

4-) Hadislerin senedlerinin kopuk olup olmayışlarına göre çeşitleri:
   A.) Senedi Muttasıl olan hadisler;
      a.) Müsned,
      b.) Muttasıl,
      c.) Müselsel,
      d.) Mu'an'an ve
      e.) Muennem hadisler.
   B.) Senedi munkati olan hadisler:
      a.) Mursel,
      b.) Munkati,
      c.) Mu'dal,
      d.) Mudelles,
      e.) Mu'allak gibi hadisler.

5-) Hadis ravisinin durumuna göre zayıf olan hadis çeşitleri:
   a.) Musahhaf-muharref,
   b.) Munker,
   c.) Metruk,
   d.) Matruh ve
   e.) Mevzu hadisler.

E-) Mevzu (Uydurma) Hadislerin Özellikleri:
   ı.) Mevzu (uydurma) hadisin tanımı.
   ıı.) Hadis uydurmanın başlangıcı, sebebleri ve usülleri.

ıii.) Alimlerin hadis uydurmalara karşı aldıkları tedbirler.

ıv.) Uydurma hadisi tanıma yolları ve hadisin uydurma olduğunu göstermek için kullanılan ifadeler.

v.) Hangi konulardaki hadisler uydurmadır

vı.) Uydurma hadislerin olumsuz etkileri

vıı.) Mevzu hadisin hükmü ve mevzu hadisleri toplayan kitaplar.

vııı.) İçersinde çokca uydurma hadis bulunduran eserler

6-) Birbirini takviye etmesi yönüyle hadisler:

a.) Mutabi,

b.) Sahid,

c.) Mahfuz-saz ve

d.) Maruf-munker.

7-) Sened ve metni ilgilendiren müşterek tabirler:

a.) Muzdarib,

b.) Mudrec,

c.) Maklub,

d.) Mubhem ve

e.) Muallel gibi (Başaran & Sönmez, 1993).

Emre (1974) -kendi çevirisi olan "*Riyazu's Salihin*" ne yazdığı 'Mütercimin Önsözü', bir hadisin ta'na uğramaklığına ilişkin olarak aşağıdaki on sebebi söz konusu eder:

"1-) Yalan: bu tür özellikteki haber mevzu adını alır. Küfür alameti.

2-) Yalancılık töhmeti: Ravinin yalan töhmeti altında bulunması.

3-) Fuhş-i galat: Ravinin çok yanılması veya unutmasıdır ki eğer hatası doğrusundan fazla veya ona eşit olursa rivayeti merduddur.

4-) Ravinin gafleti: Çok yanılma, ravinin cerh edilmesine ve rivayet ettiği hadisin de reddine sebeb olur.

5-) Fısk: Ravinin işde veya sözde fıskının bilinmesidir.

6-) Vehm: Ravinin kadha sebeb olan bir hatada bulunmasıdır. Şöyle ki:

a.) Bu hata isnadda olur: Mursel veya munkati' olan bir hadisi vasletmek, gibi.

b.) Metinde olur: Bir hadisi diğer bir hadisin içine koyarak rivayet etmek, gibi.

c.) Mevsulu, mursel; merfu'u mevkuf olarak rivayet etmek, gibi.

d.) Sikadan olan bir ravi yerine zayıf bir raviyi zikretmek, gibi. Bu tür hadislere muallel hadis denir.

7-) Muhalefet: Zayıf ravinin sika raviye, sikanında kendisinden daha itimadlı raviye muhalif rivayetde bulunmasıdır. Bunun bir çok çeşitleri vardır.

8-) Cehalet: Ravinin tanınmaması, bilinmemesi demektir. Bir ravinin itimada layik olabilmesi için, şahsının ve halinin malum olması gerekir. Aksi halde ravinin adaletine gölge düşer.

9-) Bid'at: Bu, ravinin inancına taalluk eden bir ta'n sebebidir. Bu da ya sahibinin küfre nisbetini gerektirir veya fıska nisbetini icab eder.

10-) Su-i Hıfz: Ravinin galati, isabetine musavi veya daha fazla olmaktır." (Emre, 1974).

Bölümümüzü bir kez daha Anscombe ve Fazlurrahmana söz vererek bitirmek istiyorum. Anscombe tarihsel şahsiyetlerin (Hume'un Caesar'i ve bizzat Hume'un kendisi de dahil olmak üzere) varlıklarında ve eylemlerinde dereceler ve aşamalar söz konusu olup ve bu aşamaların mütalaasında mitolojik veya uydurma figürlere rastlamak mümkün olduğunu; ve belkide bu olumsuzluklar, yanlışlar veya eksiklikler doğrulanıp tamir edilebilineceğini söyleyerek aşağıdaki çok önemli tarihsel epistemolojik tesbiti bir kere daha felsefi gündeme getirir:

"Fakat her şeyi bütünüyle kılı kırk yararcasına sorgu kontrolünden geçiremeyiz. Çünkü, bu tavırla genelde de olsa bir epistemolojik nedenle tarihsel bir figür ve eylemlerinden şüphe, otamatikmen diğer bütün tarihsel şahsiyetler ve eylemlerinden ayni şekilde şüphelenmeye neden olacaktır; ve böylece onların sorgulanıp kontrol edilmesi için hiç bir sey ve hiç bir dayanak, ölçüt kalmayacaktır" (Anscombe, 1981: 82-92).

Sonuçta tarihe mal olmuş şahıslar, kesin olgularla ulaşılıp açıklanacak faraziye şahsiyetler değildir. Fazlurrahman (1993) bu çerçevede İslam peygamberine yönelik şu haklı tesbitlerde bulunur:

"Hz. Peygamber sırf bir din tesis etmekle kalmayıp, gelişen geniş bir ümmetin de temellerini atmış ve bu işi tarihin apaçık ışığı altında başarmıştır. Nitekim Hz. peygamberle ümmeti ara-

sındaki bu genel süreklilik Hz. peygamberin sünnetinin gerçek güvencesi olup, onu ilk Hiristiyanlıkta görülen benzeri durumdan ayırmaktadır. Hadiste aynı şekilde İslam ümmetinin durumuna yıllarca bir süreklilik ve istikrar kazandırmıştır."

Araştırmamız boyunca tarihi seyirde (18. yüzyıl ve sonrasında) indirgemeci şüpheci yaklaşım ve kuramından kaynaklanan teorik ve pratik problemlerin Hadis Bilgi Kuramı ile nasıl aşılabileceğinin genel bir gösterisini yapmaya çalıştık. Sonuçta gördük ki: 8. yüzyıl İslam Dünyası tümcü (holist) diye niteleye bileceğimiz "rapor bilgi kuramcılar" ile aralarında yaklaşık 10 asır fark olmasına rağmen Batı felsefe çevreleri bügüne dek indirgemecilikten kurtulup bütüncü bir sistematik kuram ortaya koyamamışlardır.

Hadis ve Hadis bilgi kuramı öğelerinin ontolojik, epistemolojik ve etiksel açıdan analiz edilerek mükemmel denilecek bir şekilde sistematik bütünlüğe dayandırıp tümcü bilgi kuramı ve yaklaşımının Reid (1710-96) öncesinde İslam dünyasında Müslüman ilim adamları tarafından ortaya konması bütün epistemoloji ve metodoloji tarihinde ilk ve tek olan çok orijinal bir ilmi faaliyet olup, insan bilgisine yapılan en büyük bir katkıdır.

Umit ederim ki, aşırı ölçüsüz Batı veya Doğu sempatizanlığı formlarında sergiledikleri üstünlük ve aşağılık komplekslerinden kurtulup; sağduyuyu esas alıp; akıl hamalı olduklarının bilicine ulaşıp; Doğu dünyası ilahiyatçıları, sosyabilimcileri ve felsefeci-leri disiplinlerarası yardımlaşma nosyonunu dikkate alarak bu konuda geniş perspektifli kapsamlı çalışmalar ortaya koyarlar. Aksi takdirde çoğu diğer konularda olduğu gibi, bu özel konuda da Batı bilim çevreleri derinlemesine ciddi bir araştırma yapıp İslam dünyasının önüne kendi tarzlarında paketleyerek ileti formunda koyabilirler.

Eğer "Eeee... ne sakınca var bunda, koysunlar!" denilecek olursa, sayın okuyucularım hiç kusura bakmasınlar bölümü kapatmak üzere iken, bir kez daha böyle "merdi kıptice şecaat arzlarına" cevap verme lüzümsüz zahmetine girişip sağduyuya halel getirmeye hiç niyetim yok.

Onüçüncü Bölüm
Tümcü İletişim Bilgi Kuramı Ve Eğitim

XIII.1. Eğitim ve İletişim

İletsel bilgi ediniminde iletişim mekanizmasının hemen hemen her türlü kitle iletişim vasıtalarının kullanımıyla eğitim ve öğretimde işletildiği kadar hiç bir alanda kullanılmamıştır. Çünkü, her türlü iletsel bilgi geniş kitlelere ancak eğitim ve öğretim yolu ile iletilir. Fakat bu gün eğitim mekanizmasının kendisi bir bilgiler topluluğu haline gelmiş, böylece eğitim bilimlerinden ve bu bilimlerle eğitim ve öğretim yapan fakülte ve bölümlerden bahsediyoruz. Özelde de eğitim politikalarından, ideolojilerinden, metod, yaklaşımlarından, plan ve programlarından, denetim ve yönlendirmelerden söz ediyoruz.

Öyleyse, eğitim nedir? Eğitimin insanla ilişki nedir? Eğitimin amacı, işlevi ve rölü nedir? Eğitim kurumsallaşmak zorunda mıdır? Eğitimin birey, toplum ve devlet üçlüsüne olan katkıları nelerdir? Neden eğitim bu kadar önemlidir? Eğitimin genelde iletişimle olan ilgisi nedir? Özelde de sağduyu tümcü iletişim bilgi kuramı, etiki ve hümanizması eğitimin işlerliğinde motor görevi yapabilir mi? Yapabilir ise, nasıl ve niçin?

Genel kanaate göre: eğitim (yetkin, sürekli ve kapsamlı), bir ülkenin veya toplumun adamlık, kültür, uygarlık, bilim ve teknolojik seviyesini ileri-geri, az gelişmiş-gelişmekte-gelişmiş, barbar-uygar, sosyal-asosyal, kültürlü-kültürsüz, uygar-uygar olmayan gibi formlarda yansıtan kurumsal bir aynadır. Öyleyse, sağduyu tümcü iletişim bilgi kuramımız ve etik'inin iç ve dış dinamikleri, öğeleri ve ilkelerinin ilgili bilgi sahalarında (eğitimde) uygulanımından ortaya çıkan sağduyu hümanizmasının insan tipini yukarıdaki sorulara cevaplar vererek göstermeye çalışalım. Böylece kuramımızı ve etik'ini eğitim uygulama alanınımızda, detaylı analiz ve incelemeleri eğitim bilimcilere bırakarak, bizi ilgilendirdiği kadarıyla kısaca Amerika eğitim sistemi ve uygulamaları ile, Türkiye örneğinde test edelim.

XIII.1.1. Eğitimde İletişim Mekanizmasının İşletiminde Amerika Örneği

Batılılar, kendi eğitim geleneği ve müfredat uygulamasının tarihçesini, Eski Yunan filozoflarından başlıyarak Platon, Aristo, Cicero, Plutarch ve Rousseau'ya kadar götürürler. Bu gelenek, bu günkü anlamda olmasa da genel sorular ve tartışmalar nelerin, nasıl, ne şekilde ve yolla, ne amaçla öğretileceği konuları hakkındaydı (Cheeck, 1992).

Kendini aynı geleneğe ve tarihe bağlayan Amerika, kendi eğitim geleneğinin asrımızdaki uygulamalarından elde edilen bazı veri tahminlerine göre (Apple 1986,85); ilk ve orta öğretimde öğrencilerin okuldaki zamanlarının %75'i ders kitabları, kaynakları ve materyallerini analize harcanırken, zamanlarının %90'ı ev ödevlerine gider.

Bu gün bu gelenek adeta teknik ve otamatik bir mekanizmaya dönüşmüştür. Bundan dolayıdır ki, bu gelenekte yetişen F. Bobbitt eğitimde de müfredatla uğraşan uzmanlara 'eğitim mühendisleri' adını vermektedir. Bu çerçevede Bobbitt eğitimde müfredatın amacı ve fonksiyonlarına ilişkin şu tesbitleri yapar:

"(Eğitim) müfredatı yapıcıları birincileyin insanın günlük işlerini ve insanın doğasının analiz yoluyla keşfetmeyi amaçlar... Yapılacak ilk şey...düşünce biçimleri, yetenekler, beceriler, vb. çeşitli alışkanlıklardan oluşan bir bütünü keşfetmek ki, onun üyeleri öğrencilerin yeter derecede etkili bir çaba ve işlev göstermelerine ihtiyaç vardır; aynı şekilde çok çeşitlilik arz eden onların sosyal, sağlık, yaratıcılık, dil, aile, dinsel ve genel sosyal aktivitileri için etkili bir plan, proğram ve performans gerekir. Analiz programı dar kapsamlı olmamalıdır. O, hayatın çok yönlülüğü ve genişliği kadar kapsamlı olmalıdır." (Cheeck, 1992).

Eğitim, öğretim, müfredat, plan ve program politikalarının belirlemesinde teknolojik gelişmenin etkisi, eğitim ideolojisi ve toplumun etnik yapısı ve kimliğinin tek bir kimlikte eritme çabasının Amerika örneğinde bu sürecin uygulanmasını, S. J. Thorton (White Self-esteem Curriculum -Asante, 1991/2, p; 29.) şöyle anlatır:

"19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Amerika'da eğitimden sorumlu kanun koyucular, şehirleşme ve endüstrileş-

meye bağlı olarak, resmi halk okullarında göçmenlerin ikinci, üçüncü kuşak çocuklarını Amerikalılaştırma amacı ve politikasını güttüler. Örneğin, pratikte öğrencileri üniversitelere hazırlamanın yanı sıra, bu süreçte sosyal bilimler yoluyla Amerika'ın Avrupa kökenli olduğunun eğitim ve öğretimde verilmesi amaçlandı. Bu da doğal olarak, beyaz adamın tarihinin ve kültürünün öğretilmesi demekti. Başka bir deyişle, 'beyaz adamın saygınlığını veya efendiliğini esas alan bir eğitim politikası ve müfredatıydı.'" (Cheeck, 1992).

Yine Amerika eğitim planlama ve proğramlama geleneğinde atılan ikinci büyük adım ikinci dünya savaşının hemen sonrasında Tyler (1949) "Müfredat ve Uygulamanın Temel İlkeleri", adlı kitabında eğitim plan ve proğrama dair tespit ettiği "amaç" doğrultusunda şekillenmiştir. Bu çalışmada aşağıda sunulan sorulara verilen cevaplar çerçevesinde sağlıklı, kapsamlı bir eğitim, öğretim, müfredat politikası ve uygulamasının gerçekleştirilebileceği gösterilmiştir. Ayrıca bu eser, kendinden sonraki Bobbitt'in ifadesiyle "eğitim mühendisleri"ni etkilemiştir. Tyler'in ortaya koyup, kendi zamanında cevaplarını aradığı genel nitelikli sorular şunlardı:

1- Okullarda verilecek eğitimin ve dolayısıyla plan ve proğramının amacı ne olmalı?

2- Bu amacı gerçekleştirmek için ne tür bir eğitim deneyi ve tarzı sağlanmalıdır?

3- Bu eğitim deney ve tarzı nasıl etkili bir şekilde organize edilebilir?

4- Eğitim amaçlarının eğitim ve öğretimde uygulamada olduğunu nasıl denetliyebiliriz?" (Cheeck, 1992).

Bizim, eğitim sahasında yine eğitim ve öğretim yoluyla iletsel bilginin iletişim mekanizmasının işletimiyle ve kitle araçlarının kullanımıyla iletimi ve elde edimine ilişkin oluşturulan eğitim, öğretim, müfredat, plan ve programların belirlenmesi, yönlendirilmesi politikaları (devlet eğitim ideolojisi) ve uygulamalarına yönelik bu soru tarzı ve içeriğinden çıkarabileceğimiz sonuçlar şunlardır:

Birinci soruda karşımıza eğitimin içeriği, plan ve programının amacını veya politikasını belirleyen siyasi mekanizmanın varlığı;

İkincisinde eğitimden sorumlu devlet veya hükümet birimlerinin etkinliği;

Üçüncüsünde akademisyen, uygulayıcı ve diğer grupların teorik + pratik çerçevede yönlendirmesi ve etkisi; ve

Dördüncüsünde yukarıdaki bu üç gurubun birlikte oluşturduğu denetim mekanizması.

Fakat anlaşılacağı üzere eğitim ve öğretimin içeriği, plan ve proğramı devletlerin ideolojileriden bağımsız olmadığı gibi bu gün eğitimciler de açık bir şekilde çeşitli eğitim ideolojilerinden söz etmektedirler. Yine Amerika örneği ve uygulamasında etkili eğitim teorisyenlerinden biri olan Uhrmacher (1992) eğitim amaçlı veya eğitilmiş bir insan yetiştirimi için eğitim politika ve ideolojilerinden altı tanesini söz konusu eder:

"1. Rasyonel Humanizm: öncüleri; R.M. Hutchins ve M. Adler, eğitimde öncelikleri; eğitimde Sokratik yöntem ve ana temel malzemenin kullanımı, felsefi görüşleri; Batı kültürünün en iyi şekilde öğretimi.

2. Gelişmecilik: öncüleri; E. Duckworth ve R. Steiner, eğitimde öncelikleri; öğrencinin ihtiyaç ve ilgisine uygun araştırma temelli öğretim, felsefi görüşleri; doğal akışında zihinsel yapıyı geliştir ve öğrencilere soru sorma yoluyla zihinlerini çalıştırma ortamını sağlar.

3. Yeniden Kavramlaştırmacılık: öncüleri; W. Pinar ve M. Grumet, eğitimde öncelikleri; insan deneyimini anlamak için felsefe, psikoloji ve literatürü kullan ve böylece eğitimi bir varlık olma bilinci ve eğitilme yolunda kullan, Felsefi görüşleri; birey deney yoluyla öğrenir ve bu yolda da fenomenoloji, psiko-analizi ve literatürü kullanmalıdır.

4. Kritik Teory: öncüleri; M. Apple, I. Shor, ve P. Freire, eğitimde öncelikleri; bütün öğrencilere fırsat eşitliği tanınmalı ve eleştirel düşünceyi geliştirmeli, felsefi görüşleri; gerçek toplum en az avantajdan en iyisini çıkarmalıdır ve okul toplumun bir parçasıdır, bu gerçek daima göz önünde tutulmalıdır.

5. Karma Kültürcülük: öncüleri; J. Banks ve E. King, eğitimde öncelikleri; öğrenci çeşitli kültürlerle aktif iletişim halinde olmalı ve farklı bakış, yaklaşım olgu ve kavram yorum ve analizlerine açık olmalı ve farklı çerçevelerden yaklaşabilmelidir, felsefi görüşleri; bütün insanlar farklı kültürlerin şu veya bu şekilde

izlerini taşıdıklarına göre öğrenci mensup olduğu kültür gurubu hakkında kompleks duymamalı aksine onu benimsemeli ve gündeme getirebilmelidir.

6. Zihni çoğulculuk: öncüleri; E. Eisner ve H. Gardner, eğitimde öncelikleri; öğrencileri kendi belirledikleri çerçevede kendilerini ortaya koymaya izin ver ve yollarını öğret ki, bu yolla öğrenci zihni aktivitelerini serbestçe dışa vurabileceği bir ortam bulsun, felsefi görüşleri; duyumlarımız dış dünyanın çeşitli yönlerini algılayacak ve anlayacak durumdadır, öyleyse bunları bizim bireysel tarihimizle birleştir." (Cheeck, 1992).

Günümüzde Amerika'da eğitim politikalarının belirlenmesinde sosyal bilimler eğitimi söz konusu olduğunda, Austin (1986) "Social Studies Framework, Texas Education Agency" adlı kitabında eğitimin: birincileyin evde; ikicileyin aile çevresi gurubunda; üçüncüleyin yerel veya bölgesel toplumda; dördüncüleyin devlet; beşincileyin millet veya ülke; ve altıncıleyin dünya teorik ve pratik çerçevelerinden geçirilerek yapılabilineceğini söyler. (Cheeck, 1992).

Diğer taraftan, şimdilerde ise, eğitim teorisyen ve pratisyenleri (New York State Social Studies Review and Development Committee 1991, p; 3-4), Amerika eğitim politikasını belirlemede dikkate aldıkları: "Bir Millet, Çok İnsan - One Nation, Many People" gerçeğinden yola çıkarak, devlet eğitim ideolojilerine dair aşağıdaki şu tesbitleri yaparlar:

"Sosyal (bilim) çalışmaları okul aracılığıyla bizim kültürel farklılığımız ve bağımsızlığımızı ileten birincileyin yoldur... Eğer Birleşik Devletler 21. yüzyılda refahına devam etmek istiyorsa, bütün vatandaşlarını, onların ırki ve etnik kökenleri her ne olursa olsun, inanmalı ki, onlar ve onların cedleri ülkenin inşasında (kendilerine düşen) görevleri yapmış olup, ülkenin başarısında katkıları vardır." (Cheeck, 1992)

Buraya kadar olan incelememizden elde ettiğimiz veriler bize gösteriyor ki; iletsel bilginin eğitim kurumlarında kitle iletişim araçlarıyla öğrenci iletilenlere iyi bir yurttaş (devletin eğitim politikasını, ideolojilerini ve uygulamalarını tayin eden iletilerin içeriğini, iletim tarzını ve vasıtalarını belirleyen, politikacılar, bürokratlar, akademisyenler, gerekli görülürse aileler ve her seviyeden

iletmen eğitimciler) yetiştirme amacının gerçekleştirilmesinde hayati bir öneme sahiptir.

Bu tayin edilen amacın gerçekleştirilmesi de çeşitli bilgi dallarına ait bilgi iletilerinin naklinde iletişim mekanizması, Batının Amerika örneğinde, en azından şimdilerde insanı insan olarak bir bütünde algılayıp anlamlandırıp yorumluyarak, sağduyu tümcii anlayış ve yaklaşımını ön plana çıkarma ihtiyacını zorunlu olarak hissetmektedir. Her ne kadar Amerika kendi toplumu dışındaki yeryüzü toplumları dikkate alındığ'nda çifte standartlı davranıp, uygar ve dünya patronu Beyaz adam anlayışını şuur altında özenle saklayıp, gereğinde yer yer hiç çekinmeden dışa vursa da; en azından sağduyudan kaynaklanan bu his ve bilinçe son derece önem yükleyip kendi mozayik toplum yapısında şiddetle gerekli görerek "Bir Millet, Çok İnsan" ilkesine bağlama çabasındadır.

Bu çaba aynı zamanda ileride kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkacak olan Amerika toplumununda çözülüp, dağılacağı bilincininde yine onlar tarafından yakalandığının bir göstergeni olarak yorumlanabilir. İşte bu farkındalıktan dolayı olsa gerektir ki, Amerika içerisindeki toplumsal kaynaşma, rasyonel, amaçsal ve duygusal sentezi gerçekleştirme misyonunda yeryüzünün diğer insanlarına kendi amacı doğrultusunda adamlık dağıtan Avrupa menşeli uygar Beyaz adam, bünyesinde barındırdığı Avrupa kökenli olmayan ırk ve etnik gruplara eğitim mekanizmasını çalıştırarak iş gördürmektedir.

Sonuçta Amerika kendi anlayışı çerçevesinde eğitimde iletişim mekanizmasını kullanarak kendi tayin ettiği "Yeni Dünya Düzeni ve Barışında" ikame edilerek misyon yüklenecek "Küresel İnsanlar" oluşturma çabasındadır. Bu çabada diğer yeryüzü toplulukları, toplumları, ülkelerine hatta kültür ve uygarlıklarına çeşitli bayilikler dağıtmaktadır. Tabi bu dağıtım maddi ve manevi ağır bedeller karşılığında olmakta, ve bu sürecin her aşamasında Amerikanın çıkarı gözetilmektedir. Ayrıca dünya politikasını da bu zemin üzerine inşa etmektedir. Eğitim ve iletişim olgularına bir de bu açılardan hareketle hayati önem yüklemektedir. Aynı değerlendirmeler Avrupa Birliği ülkeleri içinde derece farklılıkları göz önünde tutularak rahatlıkla yapılabilir.

XIII.1.2. Eğitimde İletişim Mekanizmasının İşletiminde Türkiye Örneği

Her ne kadar kendisi kesin bir şekilde karar vermemiş gözükse de, Batılı bilinçaltlarında Doğu kültür ve uygarlık çevresinin üyelerinden biri olarak değerlendirilen Türkiye'nin eğitim cephesinde durum nasıl? "Türkiye I. Eğitim Felsefesi Kongresi", açılış bildirisinin sunusunda Tozlu (1994) Tükiye'nin içinde bulunduğu iç ve dış zorlukları ve problemleri göz önüne alındığında eğitim sistemi ve politikasına dair bu çerçevede şu iki soruyu yöneltir: "Bu (eğitim) sistemin felsefesi ne olabilir? Bu felsefe, temellerini hangi belirleyicilerden alabilir?" Cevaben ise şunları söyler:

"Önce oluşacak yeni toplumsal yapımızın hangi temel prensibler üzerine oturtulması gereğini incelemeliyiz... Kimliği ve kişiliği yitirme pahasına var olma mümkün değildir. Gelişme stratejileri de temelde insan kaynaklarının geliştirilmesine bağlıdır. Bu da temel kişiliği oluşturan etken ve felsefelerin insan yetiştirmede esas alınmasını kaçınılmaz kılar. Öyleyse tüm eğitim kurumlarımız bu misyona göre yeniden reforme edilmelidir. Buna temel olacak, felsefe birliğimizi sağlayacak belirleyicilere dayanmalı, dünya barışına ulaşabilecek bir açılımla sonuçlanmalıdır. Bu, aynı zamanda kendimizin de mercek altına alınışıdır. Yeni bir dünyada yerimizin de tesbitidir. 'Yeni dünya düzeninin' anlamına vakıf olmaktır."(Tozlu, 1994)

Bu bağlamda, Türk eğitim politikası ve sistemi söz konusu olduğunda "Eğitim Bilimine Giriş", adlı kitabın editorü olan Varış (1994) yerinde bir tesbit yapar. Varışa göre, Selçuklulardan başlayıp günümüze kadar ulaşan süreçte Türk eğitim tarihinde eğitim politikasında devamlı bir surette ikilem yaşanmıştır. Örneğin:

"Doğu ve batı kültür değerlerinin karşılaştığı yerde, Türk toplumu, eğitim yolu ile bir senteze gidememenin sorunları ile karşılaşmıştır. Politik ve kültürel bir bunalım sırasında ilan edilen 'Tanzimat' (1839) ve sonrası, yeni bir toplumun esaslarının belirsizce tartışıldığı bir forum manzarası gösteren bir tarih kesitidir." (Varış, 1994: 2-11).

Sonra, Varış klasiklerin ve teknolojik etütlerin önemini ve birlikteliğini kısaca vurguladıktan sonra sloganik bir reçete önerir:

"Bunun için her şeyden önce, eğitim işinin bilimsel temellere dayandırılması gerekir." (Varış, 1994: 2-11). Aynı şekilde Varış bir genelleme yaparak ülkemizde yaygın olan yanlış anlayış ve terminolojinin (pozitif negatif bilim gibi) açık bir örneğini sergiler. Varış'a göre:

"'Eğitim' bir bilim midir yoksa teknik midir tartışmaları artık güncelliğini yitirmiştir. Bu gün kendisine özge sağlam bir kavramsal yapı ile birlikte, sorunların çözümü için pozitif bilimlerin yöntemleri ile araştırma yapılan bu alan, önemli bir disiplin sayılmaktadır." (Varış, 1994: 2-11)

Fakat Varış'ın, algılamada güçlük çektiğini zannettiğim bir noktası varsa, o da şimdiye kadar ki, incelemelerimizde de şahid olduğumuz gibi, gerek bilimde metod ve yaklaşım konusunda olsun ve gerekse iletsel bilginin elde edinimi ve dağıtımında iletişim mekanizmasının belirli bir amaç dahilinde çeşitli güç grupları tarafından oluşturulmasında, yönlendirilmesinde ve işletilmesinde artık bilimin adeta bir oyuncak gibi kullanıldığı gerçeğini görememesidir.

Bu anlayış, bilimsellik adına kavramlarla çok rahat bir şekilde istediği gibi oynayabilmekte ve bu oyuna ama farkında olarak ama olmayarak eğitmen iletiçiler alet olup, iletişim mekanizmasını eğitim ve öğretimde çalıştırarak iletilenlere (öğrencilere) iletiler (bilgi parçacıkları) sunmaktadırlar.

İşte bu yüzdendir ki, geçmişte olduğu gibi, bugün özellikle bilim etiğinden söz etmekteyiz. Çünkü: "Çağ ve oluşumlar artık 19. yüzyılda geliştirilen materyalist değerlere dayalı insan anlayışını aşmıştır. İnsan bugün bu sığ anlayıştan, teknik mekanizmaların kontrolünden kurtulmak için ilmin ahlaki erdemlerle taçlandırılmasını zaruri görmektedir."(Tozlu, 1994).

Bu bağlamda Tozlu şu soruyu sorar: "Bir medeniyet tezimiz, bir ilim tezimiz ve araştırma usulümüz, bir insan anlayışımız ve bir üretim tarzımız olmalıdır. Ne zamana kadar başkalarına muhtaç bir toplumun çocukları olarak yaşayacağız?" (Tozlu, 1994).

Gürsoy, proto tipini, orijinini ve sistematik ifadesini Thomas Reid'in (1710-96) Sağduyu Felsefesi Epistemolojisinin ana dinamik öğe ve ilkelerinden biri olan "bilinç'in nesnesine olan ilişkinliğini veya zorunlu yönelimselliğini" Husserll fenomenoloji felsefe okulu çerçevesinden hareketle felsefi tarzda ele alıp, değer-

lendirir. Bu değerlendirmede, eğitim ile felsefe (ikisininde insanı konu edinmekliği ve bu araştırma konusu olan insanın özne veya araştırıcı sıfatlarıyla yine aynı varlık sınıfına irca edilen insan olmaklığı bakımından) arasında eğitimin amacı ve konusu ile felsefenin amacı ve konusunu karşılaştırarak Gürsoy şu zorunlu felsefi bağıntıyı kurar:

"Eğitimin amacı hiç şüphesiz insanı yetiştirmek, onun kendi kendisinin mimarı olmasına imkan vermektir. Felsefe ise; ele aldığı her konunun, tahlilinin gerçekleştirdiği her meselenin sonunda bir yerde insana dönmekte, ulaşmış olduğu her noktayı insan için yeniden yorumlamakta ve bu noktanın insan açısından değerini gündeme getirmektedir. Dahası felsefe için bu insan; artık herhangi bir nesnel alan öğesi, bir obje değil, fakat bir suje olarak yaşayan, kendini içten kavrayan, hayatını ve davranışlarını bilinçle ve vicdanla sorgulayarak gerçekleştirilmesi gerekene yönelen bir şahısdır."(Tozlu, 1994)

Peki, bu yönelimde hangi seviyede olursa olsun okulun yeri ve işlevi nedir? Eğitimimizin kurumsallaşmış uygulama yerinin adı olan okul ile toplum arasındaki ilişkiyi Graımb "Okul kimindir?" sorusuna ilişkin olarak "Okul topluma aittir" diye cevaplayıp bu cevabın açılımını şu şekilde yapar:

"Toplum yalın bir antite değildir. Toplum düzeni, tarihin, insanın değişen durumlarına uyumunun ve çeşitli uygarlık ve kültürlerin etkileşimin ürünüdür. Veliler, öğretmenler ve çocuklar kendi çağlarının ürünüdür. Okul, ulusal tarihin çizgisi ile iç içedir... Bu gün okul, günün gereksinimlerini ne derece karşılamaktadır ve yarının gereksinimleri göz önünde bulundurulmakta mıdır?"()

Diğer taraftan, yukarıda söz konusu edilen gereksinimlerin karşılanması bir yana, acaba eğitimin uygulama mekanları olan okullarda her zaman doğru bilgi iletilir mi veya okutulur mu? sorusuna cevap arayarak incelememizi bir adım daha ileri götürelim. Fidan (1985) insanlar okulda her zaman doğruları öğrenmediği şeklinde cevap vererek konuya ilişkin şu tarzda açıklama yapar:

"Öğrenci bir kelimeyi yanlış seslendiriyorsa, kimse öğrencinin o kelimeyi seslendirmeyi öğrenmediğini söyleyemez. Öğrenci

söz konusu kelimeyi yanlış seslendirmeyi öğrenmiştir. İnsanlar, yanlışları ve kötü davranışları da öğrenirler."

Peki, yanlış öğrenme sadece eğitmen iletenlerden mi kaynaklanıyor? Eğitim materyalleri olan iletiler veya kitaplar, dergiler, gazeteler, ımagazin, televizyon radyo programlarına ne demeli! Bunların içeriği yanlışdan uzak ve beri mi? Hele bu yanlışlar kasıtlı, bilinçli bir amaca binaen ezbercilik, kopyacılık, taklitcilik, alıntı, çalıntı, ısmarlama, tekrarcılık, özenti, desinler ve günü birlik politikalar formlarında yapılıyor veya yaptırılıyorlarsa. Bu gün hemen hemen herkes bilir ki, dünya istihbarat birimlerinin hepsinde yanlış bilgilendirme ve yönlendirme kaçınılmaz sistematik teknik bir uygulamadır.

Bizim eğitim sistemimiz dikkate alındığında Turgut (1994) haklı bir öz eleştiri yapar:

"Eğitim kitaplarımız ne yapıyor ki? Tahlilden, sorgulamadan, eleştiriden yoksun kitaplarımız... Çocuk sadece meslek adamı, sadece yurttaş mı olacak? Bizim eğitim sistemi yarım adam yetiştirmektedir. Eğitimde iki yarımda bir tam yapmamaktadır. Cumhuriyet aydınları yarım, yüzeysel ve eskiden kopuktur."(Tozlu, 1994)

Fidan'ın basit içerikli "eğitimde her zaman doğrular öğretilmez" teknik tesbitini J. J. Rousseau *Emili*'de: "Çocuğun daha duygu dünyası gelişmeden, zihin dünyasına çok ağır programlar yüklüyoruz" tesbitini ekleyerek ve Turgut'un öz eleştirisini de dikkate alarak bir ileri adım daha atıp konuyu geniş bir alana çekecek olursak, karşımıza çıkacak olan durum ve gerçek şudur: Bu bölümün giriş pragraflarındada işaret ettiğimiz gibi eğitim politikaları, sistemleri, plan ve programları kanun koyucular tarafından devletlerin milli kimlikleri (tabi merkez ülkeler uydu ülkelere bu tür bir hak tanırlarsa) çerçevesinde belirlenmektedir.

İncelememizin teorik kısımlarını oluşturan Bölümlerimizde değişik açılardan hareketle bilen adamın bilgi yolundaki macerasını anlatırken gördüğümüz gibi, Batılı bilim adamı bu maceraya devrim niteliğindeki metodik ve yaklaşım bağlamında 17. yüzyılda başlayıp, 18. yüzyılda gelişip, 19. yüzyılda ürün almaya başlayıp, 20. yüzyılda başarının zirvesine ulaşarak 21. yüzyıla bu başarıların ortaya çıkardığı olumsuz sonuçları ciddi anlamda tartışır duruma gelmiştir.

Öncedende belirtilip çeşitli bakımlardan detaylarıyla tartışıldığı üzere, bu süreçte genelde iki yaklaşım ve metod yarışmıştır. Bunlar: indirgemeci metot ve pozitivist yaklaşım; ve sağduyucu metot ve tümcü yaklaşımlardır. Bunların her ikisini de farklı müstakil bölümlerde ele alıp inceledik. Burada kısaca eğitim analyışı ve buna koşut olarak politikaların belirlenmesinde sağduyucu metot ve tümcü yaklaşımın tarihsel etkinliğine kısaca değinmekte yarar görüyorum.

Avrupa düşünce çevrelerinde (ki, 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa ülkeleri, özellikle Fransa, ile Britanya arasında yüzyüize etkileşim söz konusuydu), felsefi platformda Thomas Reid'le 18. yüzyılda başlayarak genelde kültür ve uygarlık öğe ve ürünlerini, özelde eğitim alanında iletişim mekanizmasını sağduyu felsefi çerçeveyi esas alıp işleterek, tümcü bir anlayışla insanın insan olma gereği, mantığı ve amacını analiz edip sorgulamaya başlamışlardır.

Bu sorgulamanın Fransa cephesinde Avrupa aydınlanma çevresinin ana figürlerinden Victor Cousin ve J. J. Rousseau'yu örnek olarak verebiliriz. Bunlardan hem eklektik bir filozof ve devlet adamı olan Reidci Victor Cousin'ın Fransa eğitim sistemine teorisyen ve pratisyen olarak sağduyu felsefi perspektiften hareketle yaptıkları orijinal katkılar dikkate değer mahiyettedir. Diğer taraftan Reid'in çağdaşı ve felsefi karşıtı Hume'un arkadaşı olan J. J. Rousseau'nun kendi döneminde eğitim konusundaki hassasiyeti malumdur. Örneğin Rousseau, kurumsallaşmış eğitimden insani zeminde beklentiler adına şu çarpıcı sözleri söyler:

"Size ben bir çocuk teslim ediyorum. Bu çocuk doktor olsun, hakim olsun, rahip olsun diye değil, adam, yani insan olsun diye teslim ediyorum."(Tozlu, 1994)

Rousseau'dan bu yana geçen süreç dikkate alındığında, çeşitli eğitim kurumlarında "adam gibi adam yetiştirme" çabasında çeşitli motivasyonlar, niyetler, beklentiler ve amaçlar ön plana çıkarılarak bunlar çerçevesinde gerek Batı gerek Doğu düşünce çevrelerinde devlet politikaları oluşturulup, uygulanmaya konmuştur. Bu uygulamada daha çok sanayi devrimi ve sonrasındaki teknolojik gelişmeler sonucu üretilen ürünler yeni bir pragmatist hayat anlayışı ve uygulamasını dikte eder oluşmuştur. Bu yüzden de bilgi de teorik yöne, daha çok pratiğe faydasından dolayı

yönelinmiştir. Yani Batı insanı hayat standardını yükseltecek bilgi alanlarına yönelip kendisine uygulamada fayda sağlayacak konularda derinleşerek artık kendisini de imha edecek bir teknoloji ortaya koymuştur.

Günümüz teknoloji çağı insanları ve toplumları korkutucu derecede beş duyusunu veya fizyolojisini tatmini esas alan baş döndürücü bir yarışa sevk etmiştir. Bu yönde izafi etik anlayışı ve bilim tanrısına olan saygı pragmatist, egoist ve hedonist bir insan, toplum tipi veya tipleri oluşturmuştur. Hatta teknolojiyle başa çıkmak bir hüner haline dönüştüğünde, alıcı veya iletilen olan ülkemizde bile "teknoloji yönetimi" bağlamında fikirler ileri sürülmüştür.

Her ne kadar bu görüşler ithal teknolojinin nasıl kullanılıp sevk ve idare edileceği bağlamında ileri sürülmüş olsa da, bu aynı zamanda artık ithal iletilerin alımı, peşin veya taksitle geri ödemeleri, kullanımı konularının neredeyse müstakil bir bilim dalına karşılık gelmenin yanı sıra alt dallara ayrılan inceleme alanlarına dönüştüğünün tipik göstergeni durumundadır. Tabi ödemeler sadece maddi boyutlarda yapılmayıp, maddi borç ödemelerine güç yetiremeyenler uydu ülkeler: sosyal, kişisel, ekonomik, askeri kimlik, yönetim biçimi ve anlayışı değişimlerini içeren manevi bedeller ödemektedirler.

Şimdi bütün genel bilgilerin ve özelde ithal iletilerin teorik ve pratik boyutlarının profesyonel çerçevede uzman iletiçiler tarafından öğretimini kapsayan devlet ve özel eğitim kurumlarından olan üniversitelere inceleme konumuz: ileten(ler), ileti(ler) ve iletici(ler) bağlamında kısaca bir göz atalım.

XIII.2. İletsel Bilgi Dağıtım ve Uygulanım Merkezi Olarak Üniversite

Üniversite, bilginin evrensel boyutunu veya bilgide evrenseli yakalama çabasının iletilenler grubuna (öğrenci) kimliği ile kendi özel sahalarında uzmanlaşmış iletenler (öğretenler) grubu tarafından bu evrensel bilginin veya bilgilerin (her ne çeşit ve her ne şeye ilişkin ise onlar) teorik ve pratik seviyede üretiminin, paketlemenin, dağıtımının, denetiminin ve iletiminin yapıldığı mekanın ifadesidir. Başka bir deyişle, bilgide veya bilmeklik azmi, ve ira-

desinde evrenselliği kucaklamaya hazırlanmış onlarca bilgi kurumunun arasında yeni bir oluşumun yeni bir gayretle belli bir coğrafi mekanda (Muğla, Sakarya, Denizli, Mersin, Kırıkkale gibi) veya mekanlarda kurumsallaşma çabasının ifadesidir.

Yukarıdaki universitenin kısa tanım ve tasvirinden de anlaşılacağı üzere bilgi faaliyeti, bilgiye olan ihtiyacın bilincinde, iradesinde, ve gayretinde olan bir bilme yolunda veya bilmeklik eylemindeki kişi veya kişiler tarafından bilgi arama, araştırma ve iletme mekanında yapılır. Aynı zamanda bu mekan evrensel nitelikteki bilgi türlerinde branjlaşmanın da ifadesidir. Şöyle ki, eğer teorik ve pratik genel bilginin yine genel şekilde ifadesi söz konusu ise universite olgusuna; şayet bu bilgi genel bilgi içersinde özel bir bilgi türü ise genel araştırma mekanı olan üniversitenin özel biriminde yani bölümlerinde, özelin özeli söz konusu olduğunda da bölümlerdeki ana bilim dallarında aranıp taranmasına, sorulup sorgulanmasına, anlaşılıp anlamlandırılmasına, yorumuna ve eleştirerek üstüne bir şeyler eklemeye karşılık gelir.

Bilen veya bilme yolunda olan kişiler tarafından elde edilmek istenen bilgi, (ne tür bilgi olursa olsun) bir şeyin yani bir varlığın, varlık grubunun (ister var-varlık, ister yok-varlık) hakkındadır veya bir varlığa, varlık grubuna ilişkindir. İdeal anlamda bilme eylemini diğer varlık türleri arasında yapı ve yaradılışca mükemmel, seçkin, yetkin, etkin, üretgen ve aşkın bir sistematik yapı ve fonksiyon bütünlüğüne sahip olan insan varlık türü gerçekleştirebilir. Bu süreci genelde şu şekilde formülüze edilebilir: "Varlık Düşünceye; Düşünce, Dile; Dil de, Yazıya yansır veya yansıtılır."(Küyel, 1978: 97).

İşte bilme eylemi ve onun iletimi bu iletişim mekanizmasını her türlü zaman, mekan, özel, kamu kurum ve kuruluşlarda iletişim araçlarını kullanarak formülün insanlar grubu tarafından özelde açılımı ve uygulanımıyla kültür ve uygarlık öğeleri (felsefe, bilim, teknoloji, din, siyaset, dil, sanat, hukuk, ahlak gibi) ürünlerinin oluşturulması ve oluşturulanların, algılanması, analizi, anlamlandırılması, sorgulanması, yargılanması, özümsenmesi, benimsenmesi, yorumu, uygulanımı, kullanımı ve iletimi yoluyla gerçekleştirilir. Bu süreçte iki olgu karşımıza çıkar.

Birincisi belli insanlar tarafından belli motivasyonlar, sebepler, beklentiler ve amaçlar dahilinde yine belli insan gruplarının

yönlendirmesi ve idaresi altında belli mekanlar ve zaman birimlerinde bu ürünlerin belli metod ve yaklaşımlarıyla ortaya konması ve kullanımı olgusuna karşılık gelir.

İkinci olgu ise bizi birinci dereceden ilgilendiren bir olgu ki, bu ortaya konan ürünlerin oluşturulması, uygulanımı ve özellikle dağıtımı aşamasında devreye giren iletişim mekanizmasının kullanımıdır.

Eğitim özel uygulama sahası esas alındığında, iletsel bilginin elde ediminin şartı olan iletişim mekanizmasını oluşturan öğeler, yukarıda değindiğimiz gibi: iletenler = öğretenler, belletenler ve eğitmenler; ileti (içerikleri her ne ise) = öğretilen veya belletilen bilgi parçacıklarına; ve iletilenler = öğrenenler, eğitilenler, belletilenlere veya iletenler tarafından ileti vasıtasıyla şekillendirilenlere karşılık gelir.

Örneğin, sosyolojik olguları araştırıp, kavramlaştırmaya çalışıyor isek, buna da sosyoloji veya sosyolog bilgi faaliyeti diyor ve bu anlamları bilgi parçacıkları olarak bir bütünde sosyoloji bilgi disiplininde öğrenci iletilenlere transfer edip öğretici veya ileten sıfatı alıyorsak doğal olarak bizden beklenilen yukarıdaki formülün felsefi boyutunu kavramaktır. Bu felsefi kavrama, bizi bilgiye, bilmeye ve bildiğini aktarmakta, başka bir deyişle, bilginin elde edilmesinde özgünlüğe ve onun transferi metoduna götürecektir.

Bilgi toplumunu oluşturmanın kesin şartlarından biri olan universite, bilgi iletimi ve araştırmaları kurumlarının en yetkin, etkin ve üretken olması beklenilen üniversite, iletişim mekanizmasının uygulanmasıyla, bilginin iletimi sürecinde ileten eğitmenlerin tiplemeleri söz konusu olduğunda, bu tiplemelerden devşirilen burada bir dizi iletişim tarzı ile karşı karşıya kalırız:

a-) Özgün, özgür (nevi şahsına munhasır özelliğinden kaynaklanan), aşkın ve yaratıcılığı ilke edinen ilkeli iletim,

b-) Basit taklit, kopya ve ezbere dayalı görsünlerci, desinlerci aktarıcılık (teorik veya uygulamalı) veya

c-) Yorumlu veya yamamalı kitabi iletim.

a- şıkkı "yaratıcı ve üretgen idealizm"e; b- ve c- şıkları da ego-merkezli, egonun satışını ("kendini pazarla" ilkesinden hareketle), ego'nun tatminini esas alan ve pragmatizm şeklinde ifade edebileceğimiz akademisyencilik oyununa karşılık gelir. Doğal olarak, iletilenler konumunda olan öğrenciler de bu çerçevede

şekillenip: Bu tip kategorilerine ya bilinçli, yaratıcı ve ilkeli öğrenci iletilenler olarak; ya da görsünlerci, desinlerci, pragmatist motivasyonlu ve amaçlı "akademisyencilik oyunu"nun bir temel figüranı, parçası olarak katılırlar.

Malesef, bu ileti aktarıcılığı tarzlarını sergileyen akademisyen-iletenler ve alıcı durumunda olan öğrenci-iletilenler tiplemelerini üniversitelerde her bilim dalının ilgili bölmülerinde, özellikle sosyal bilimlerde tıpkı sosyoloji ve bünyesinde özgün, özgür ve hoşgörülü iletenlerin yer alması beklenilen felsefe bölümleri örneklerinde olduğu gibi, sıklıkla rastlamak mümkündür. Bundan tabi olarak toplumsal yapı, düzen ve işleyiş bu tiplemelerden özellikle olumsuz olanlarından nasibini almaktadır. Bu yüzden de, bu olumsuzluk topluma da yansımaktadır. Çünkü, bilindiği üzere, kamu kurum ve kuruluşlarına ve özel sektöre kalifeye eleman yetiştirip göndermesi beklenilen kurum eğitim kurumları ve bunların başında da üniversiteler gelmektedir.

Sonuçta eğer bir ülkenin üniversiteleri gerçek kimlik ve işlevlerini yitirmiş sadece diploma dağıtan merkezler haline dönüşmüş ise, hiç çekinmeden o ülkenin ciddi bir çöküntü ve yıkım sürecine girdiği söylenebilir. Çünkü gerçek uzmanlaşma: profesyonelleşmeye, hoşgörüye, tevazuya, saygıya, özgünlüğe ve özgürlüğe sahip olmaksızın ve etik kaygısı taşımaksızın bilim yapılamaz.

Diğer taraftan, sonuç bölümümüzde detaylarına inildiğinde daha geniş bir perspektifte görüleceği üzere, iletişim mekanizmasının işletiminde: bu mekanizmayı eğitim politikaları, ideolojileri, hümanizmaları, plan ve programlar doğrultusunda belirleyen, yönlendiren, kontrol edip kullanan ve özellikle kullandıranları göz ardı etmemek gerekir. Bu da bizi, bilginin veya bilgi parçacığının (yine neye ilişkin olursa olsun) iletişim mekanizmasının işletimi yoluyla eğitim ve öğretim kurumları dikkate alındığında genel ve özel uygulamalarında teorisyenler ve pratisyenler grupları ayrımına götürür. Çünkü eğitimin, görüldüğü üzere bir kurumsal yönü vardır. Bu da doğal olarak devlet olgu ve mekanizmasını direkt gündeme getirmek demektir.

Devlet mekanizmasını oluşturan, şekillendiren, yönlendiren ve işleten devletin bireyleridir. Devlet adı konulmuş, varlığı tanınıp, tescillenmiş özel bir mekana veya coğrafyaya ilişkindir. Dev-

leti oluşturan bireylere vatandaş, vatandaş topluluğunada o devletin toplumu denir. Toplumların asgari müşterekleri olmak zorundadır (ister bu asgari müşterekler orjinal olsun ister dışardan ithal edilmiş olsun) ki, bir toplum diğer toplumlardan bu asgari müştereklerin felsefesi, mantığı, mentalitesine ve uygulanımına bağlı olarak özgün ve özgürce ayırabilsin veya ayırt edilebilsin.

Batı toplumları söz konusu olduğunda bilme eylemi ve kullanımı çerçevesinde kendi uygarlık ve kültürü çevresinde, kendine özgü metod ve yaklaşımla, kendi asgari müştereklerini şu veya bu şekilde oluşturmuştur. Bu anlamda Batı, sistematik bir senteze, tarihi süreçte ulaşıp, kendine özge ama doğru ama yanlış olarak değerlendirilsin bir hümanizma anlayışı ve etik'i geliştirmiştir.

İşte bu yüzdendir ki, Batı dünyası (Amerika ve Avrupa): diğer toplumlara, ülkelere kendi kültür ve uygarlık hümanizma ve etik'inin terminolojisini, iç ve dış dinamiklerini ve ilkelerini iletişim mekanizmasını, kitle iletişim araçlarını en yetkin bir şekilde kendi amaçları doğrultusunda kullanarak; kültürel, siyasi, sosyal, ekonomik, askeri, bilimsel, teknolojik, dostluk, barış, güvenlik, yardımlaşma, dayanışma ve çeşitli ortaklık organizasyonları, kurum ve kuruluşları, paktlar, külüpler formunda (resmi, yarı resmi ve gayri resmi sıfatlı) kendi milli menfaatlerini esas alarak, ihraç etmektedirler.

Türkiye kendi durumunu bu yapıda ve yapının fonksiyonel açılımında genelde kültür ve uygarlık çevresi ve bu çevrenin ortaya koyduğu etik ve hümanizması esas alındığında, özelde de kültür, bilim, eğitim, dil, din, sanat, siyaset, tarih, hukuk politikalarını bir an önce sağduyuda ve pratikte gündelik sıradan hayatta var olan asgari müştereklerin teorik çerçevesini güçlü dinamikler ve ilkelere bağlıyıp ortak bir terminoloji oluşturarak:

Birincileyin, devlet seviyesinde bir milli kimlik ve dünyagörüşü ortaya koymak; ve İkincileyin, küresel seviyede bu milli kimlik ve devlet dünyagörüşünü bütüncü bir sistematiğe aciden oturtmak zorundadır.

Eğer, Türk devlet teşkilatı toplumunu arkasına alıp veya devletini arkasına almış Türk toplumu (özellikle, üniversiteler, kamu kurumları ve sivil kuruluşlar, iç ve dış istihbarat birimleri, güvenlik teşkilatı, ordu) ve misyonu (hariciyede diplomatlar ve siyasi partiler) bunu başaramazsa başkaları (başka devletler ve toplum-

ların adı geçen ilgili birimleri) kendi milli ve devlet çıkarları ve amaçları doğrultusunda Türk milleti ve devlet misyonu adına kendi kültür ideolojileri, etikleri ve hümanizmalarını aktaracaklardır. Nitekim aktarmaktadırlar da. Aktarır iken de, bizim gibi toplumları kendilerinin ilkel! görüntülerini yansıtan bir ayna olarak değerlendirip; kendilerine yükledikleri üstün, üretgen, aktif, rasyonel, özgün, özgür, sosyal, aydın, uygar, kültürlü gerçek insan sıfatlarıyla ve narsist bir iştahayla; bizim gibi toplumları mazoşist bir düşünce, hissediş ve davranış düzlemine mahkum ederek; bize sorma gereği bile duymaksızın bizim ile kendilerini istedikleri konu, konum, zaman, ortam ve tarzlarda tatmin etmektedirler.

Sağduyu felsefesi tümcü iletişim bilgi kuramımızın ve etikinin son uygulama alanı olan eğitim disiplinini içeren bu bölümümüzü kapamadan önce diğer uygulama alanlarından olup bu araştırmada özelde ele alınmayan kendi başlarına müstakil bir araştırma konusu olan psikiyatri, sanat ve matematik gibi meta iletişim uygulama alanlarının da var olduğunun altını çizmek gerekir. Örneğin psikiyatri bilgi disiplini ve uygulaması, iletişim mekanizmasının işletilmesinde mikro (çekirdek, ikil) iletişim türüne en uygun düşen bir alandır.

Diğer taraftan, ileten-ileti-iletilen üçlüsünün insan varlık türünün fizyolojik, akli, iradi, ruhi, duygu, özgün, özgür ve aşkın yapı özelliğinin dikkate alındığında: sanatın ve ilgili dallarının ürünlerinin ortaya konmasında ve ürünlerine yansısında bu yapı özelliklerini görmek ve gözlemek mümkün olduğu gerçeğini hatırlatmada yarar görüyorum. Örneğin, edebiyatta roman sanatı göz önüne alındığında, Romancı (iletici) bir konuya (her ne tür ve her ne ise o) ilişkin duygu, düşüncelerini; algı, duyum, kurgu, analiz, sorgu, yargı ve yorum aşamalarından geçirip, iletilenlerine (okuyucularına) vermek istediği mesajı, roman formunu esas alarak iletmektedir. D. Yılmaz'a göre, bu iletim sürecinde:

"Romancı dünyayı yorumlayan kişidir. Bu açıdan bakılınca o filozoftur. Şu farkla ki, filozof yorumlarını teorik olarak sunarken, romancı uygulayıcı olarak karşımıza çıkar."

Bu bağlamda, yine belirtilmesi gereken diğer bir saha da soyut simge ve işaretleri kullanarak, soyutta kendi mükemmelleştirip somuta zorunlu temel teşkil eden matematik sahasının öner-

meleridir. Ancak yukarıda da işaret edildiği gibi, kanaatimce bu sahaların hepsi araştırma konumuz çerçevesinde müstakil olarak ele alınıp incelenmesinde (özellikle sahaların ilgili teorisyen ve pratisyenleri tarafından) yarar vardır. Biz, bu araştırmada seçilen uygulama alanları ile giriş mahiyetinde felsefi bir temel attık. Böylece de felsefi bir teorinin nasıl pratiğe dökülebileceğini en azından sağduyu felsefesi tümcü iletişim bilgi kuramımız örneğinde uygulamalı felsefe açısından detayları ve gerekçeleriyle birlikte ortaya koyup göstermeye çalıştık. Bu yüzden, incelememizin adını "İletişim Felsefesine Giriş" koyduk.

Bundan sonraki süreçte, umulur ki, söz konusu ilgili uygulama sahalarındaki muhtemel ileri adımlar ve bilgi inşa faaliyetleri yine bu felsefi zemin esas alınarak veya en azından bu, bir nevi kaçınılmaz felsefi çerçeve ve temel olarak dikkate alınarak atılıp, yapılır. Ve adı da: "İletişim Felsefesi" olarak konur.

Sonuç
Toplumların Küreselleşme Maceralarına Dair İleri Sürülecek Olası İletişim Hümanizmalarına Öndeyi

Sonuç bölümümüzde: araştırma konumuz ve amacımız doğrultusunda yapmış olduğumuz tespitleri; elde ettiğimiz verileri; ve bunlara ilişkin yaptığımız yorumları maddelere dökerek bir dizi sonuçsal tespit ve bunlara bağlı olarak çeşitli önerilerde bulunacağız. Öncelikle bu çalışmanın amaç ve beklentilerini bir kez daha derleyip toparlayalım. Bunları:

1-) "Genelde bilgi ve özelde iletsel bilgi edinimi için kullanılan iletişim mekanizmasının uygulayıcısı olan insandan kaynaklanan problemleri nedenleri ile birlikte ortaya koyulması";

2-) "Uygarlık öğe ve ürünlerinin iletişim mekanizmasının kullanımı yoluyla diğerlerine (insanlara onların oluşturdukları toplumlara ve toplumlar topluluğuna) iletilmesi";

3-) "İletsel bilginin iletişimi sürecinde kullanılan farklı metot ve yaklaşımlardan dolayı ortaya çıkan soru ve sorunların tespiti";

4-) "Mevcut pozitivist metot ve indirgemeci yaklaşımın etik ve hümanizmalarının doğurduğu teorik ve pratik problemleri araştırıp buna bağlı olarak insan ve toplum tiplemeleri yapma";

5-) "Sağduyu felsefesi tümcü yaklaşım ve metodun kavram, öğe ve ilkelerinin eleştirel bir biçimde ele alıp, bu zeminden hareketle bizce alternatif bir sağduyu tümcü iletişim bilgi kuramı oluşturma";

6-) "Pozitivist indirgemeci iletişim bilgi kuramı ile sağduyu tümcü iletişim bilgi kuramlarının çeşitli bilim dalları örneğinde teori ve pratikte eleştirel karşılaştırmasını yapma"; ve

7-) "Bu karşılaştırma sonucunda insanın iletişim eylemi söz konusu olduğunda yeni alternatif bir etik ve humanizmaya olan ihtiyacın gösterilmesidir" olarak sıralayabiliriz.

Bu madde içeriklerin ilgili bölümlerde ne kadar gerçekleştirilip gerçekleştirilemediği yargısını okuyuculara bırakarak, günümüz Doğu toplumlarının zorunlu olarak karşı karşıya kaldığı şu

soruya kendi ülkemiz bağlamında cevap vererek bir kaç öneride bulunmak istiyorum.

"Bir toplumun nabzının tutumu demek olan ve bu nabız tutumu sonucu ortaya konacak olan ve milli kimliğin dinamikleri ve bu asgari müşterekleri belirleyici unsurları, ölçütleri neler olabilir veya olmalıdır?"

Birinci bölümümüzde gördük ki: iletişim bilgi kuramlarının uygulanması yoluyla kültür ve uygarlık öğeleri ve ürünlerinin ileti formunda iletsel bilgi edinimi amacıyla iletişim mekanizmasının pozitivist metot, indirgemeci yaklaşım, pragmatist etik ve hedonist hümanizmasında; ve bu metot, yaklaşım, etik ve hümanizmanın alternatifi olan sağduyu metot, tümcü yaklaşım, aşkın etik ve hümanizması işletimini esas alınarak toplumdan topluma kültürden kültüre aktarılabilir.

Bu aktarımda genel serimini diğer bölümlerde de sorgulamalı açılımını yaptığımız kültür ve uygarlık öğelerinden (bilim, teknoloji, felsefe, din, dil, ahlak, hukuk, sanat gibi) biri veya bir kaçı merkeze konarak yapılabileceğini söyledik. Ayrıca buna bağlı olarak ta milli bir humanizma oluşturula bilineceği tezi ve tezin denebileceğini söz konusu ettik.

Bu tür bir denemeye yönelik Küyel'in teklifi ve seçimi gerekçeleri ile birlikte bilim öğesi yönündeydi. Gerekçe ise diğer öğelerde izafiliğin söz konusu olabileceği ancak, bilim öğesinin milliyeti ve keyfiliğinin olamayacağı ve de bilimin yapısı gereği genel geçer olmasıydı. Küyel'in teklifi ve seçimi, bilme yolunda agah, uyanık, üretken, her türlü inisiyatif sahibi ve ileten olmak şartıyla gerekçeleriyle birlikte haklı görülebilir.

Ancak, araştırmamızdan elde edilen sonuç şu ki; "bilim yapma ve ürünlerini ortaya koyma" ile "bilimi yapmaklığa yönlendirme, ürünlerinin kullanımı, dağıtımı" aynı öğeye (bilime) ilişkin olmalarına rağmen fonksiyonel sonuçları bakımından çok farklı şeyler olduğu ortadadır. Bilimsel ürünlerinizi paketleyip bilgi pazarında satışa çıkaramadığınız ve bu yönde bir söylem, eylem ve misyon oraya koyamadığınız sürece bilgi lokal seviyede kalıp, üreticilerinin kişisel veya toplumsal tatminlerini sağlamaktan başka hiç bir işe yaramaz. Bilim lükstür ifadesi bir de bu anlamda değerlendirilmelidir.

Burada masum "bilim bilim içindir" söylemine gönderme yapılıp bunda bir sakınca görülmeyebilir. Bu tür bir yorum eğer samimi ise ancak bilgi üreticileri ve uygulayıcıları için söz konusu edilebilir. Ancak aşikar olan gerçek ise, gerçek hayatta bu tür bir idealist yapı ve anlayışa yer olmadığıdır. Günümüz bilgi toplumlarında bilgi bir amaç olmayıp araçtır. Bu aracın nasıl kullanıp, paketlenip, kimlere satılacağını tayin eden aktif resmi veya gayri resmi mekanizmalardır. İşte bu mekanizmanın işleyişinde paketlenen bilgini (iletinin) denetim, sevk ve idaresinde bulunan iletenlerin bu süreçteki söylem ve eylemleri keyfilik veya izafilik özelliği taşır. Çünkü, onlara göre, bilgi faaliyetinde asıl olan elde edilecek olan pragma (fayda) dır. Nitekim, araştırmamızın ortaya çıkardığı verilere göre, sosyal bilimler olarak adlandırılan çeşitli sahalarda çeşitli konulara ilişkin olan sosyal teorilerde bu izafilik ve keyfilik (öznelcilik) kendini açık bir şekilde göstermektedir. Eğer bu çerçevede bir genelleme yapacak olursak: İnsan unsurunun temelde gerek özne ve gerekse nesne olarak yer aldığı her bilme veya bilim eyleminde derece farklılığına rağmen şu veya bu dereceli öznellik veya izafilik söz konusudur. Bu nedenle, bilimde yalın nesnellikten söz etmek safdilliğe karşılık gelmektedir.

Çünkü insan yalın bir varlık değildir, şekillenirken kendini ve diğerlerini şekillendiren, başkalarını şekillendirirken kendini de şekillendirir. Şu veya bu sıfatla, şu veya bu biçimde üyesi olduğu mevcut kültür ve uygarlık, ideoloji ve dünya görüşlerinden etkilenen aşkın, çoğu durumlarda da şaşkın bir varlıktır. Daha uygun düşecek bir ifadeyle, insanın ilettiği veya iletildiği iletinin içeriği ister kendi varlık türü hakkında olsun, isterse diğer varlık türleri hakkında olsun, asıl olan bir gerçek varsa: onun da, insanın bir ileten olduğu kadar aynı zamanda bir iletilen durumunda olduğu gerçeğidir.

İşte bu noktada işin içine izafilik ve keyfiyet dahil olur. İnsan her iki durum ve rolün fonksiyonel açılımında kendi kültür ideolojisi ve dünya görüşünü haklı veya haksız gerekçelerle ortaya kor ve bir ön metodik yaklaşımla iletiye bu çerçevede yönelip, algılayıp, anlayıp, anlamlandırıp, sorgulayıp, yargılayarak bir sonuca bağlar. En azından normal süreçte bağlaması beklenir.

Bunun bilim ve sosyal bilimlerde hem metot hem de anlayış olarak nasıl yapıldığını genelde bilme eyleminde özelde bilimde

(doğa ve sosyal bilimler) inceleyip gördük. Bu metot ve yaklaşım tarzının bizim birincileyin konumuz olan iletişim eyleminde iletsel bilgi edinmek için iletişim mekanizmasının kitle iletişim araçları yoluyla ne biçimde, ne motivasyon, ne amaç ve ne niyetle uyguladığını pozitivist metot, indirgemeci yaklaşım ve bunların doğal sonucu olarak ortaya çıkan pragmatist etik ve hedonist humanizma; ve bunun alternatifi olan bizim kendi oluşturup yetkinleştirdiğimiz sağduyu metot ve yaklaşımın, aşkın, etik ve humanizması örneklerinde detaylarıyla birlikte inceleme altına alıp felsefi sorgulamasını yaptık.

Sonuçta, bilim temelli hümanizma gerek yapı ve gerek işlevi açısından diğer kültür ve uygarlık öğelerinden müstakil bağımsız olan bir şey değildir. Bilimin kendisi ve ürünleri masum olabilir ama kullanıcısı, taşıyıcısı, yönlendiricisi, dağıtıcısı ve ileticisi bu masumiyete müdahil olup onları kendi istek ve amaçları doğrultusunda kullanıp yönlendirmektedir. Bu durum en masum gözüken bilimde söz konusu olduğuna göre, diğer kültür ve uygarlık öğeleri (felsefe, din, dil, ahlak, hukuk, sanat gibi) çıkışlı hümanizmalarda veya hümanizma denemelerinde ne şekilde ortaya çıkabileceğini çıkarsamak pek güç olmasa gerek.

Diğer taraftan, "küreselleşme" (globalisation) denilen olgunun insanın hem bireysel hem de toplumsal hayatlarının her sahasındaki etkileri gözler önündedir. Küreselleşmenin de içerik ve işlevini üretken ileten ülkeler grubu belirleyip tayin ettiği gerçeği ortadadır. Bu belirleme işlemi, insanlığın bilgisini kullanarak iletişim mekanizmasını çalıştırmak suretiyle yapılmaktadır. Bu mekanizma genel bilgi ve onun (olumlu veya olumsuz tarzlarda) özel formatlanmış şekli olan iletsel bilgiyi ileten konumundaki ülkelerin istediği şekilde alıcı durumunda olan iletilen ülkelere maddi ve manevi bedeller karşılığında taşımaktadır.

Çünkü, bilindiği üzere yeryüzü toplulukları ve toplumları çoğunlukla yalın halde kalamayıp, insanlık tarihi sürecinde çeşitli guruplara, bloklara ve birliklere yönelmek ve onlara tabi olmak zorunda kalmışlardır. Bu gurupları, blokları veya birlikleri ancak baskın ve ileten konumunda olan merkez ülke veya ülkeler ve yandaşları oluşturabilirler. Bunlara dahil olmak isteyenler veya kendilerinin dahil etmek istedikleri iletenler veya alıcılar konu-

munda olan toplumlar çeşitli derece farklılığına koşut maddi ve manevi bedeller ödemek zorundadırlar.

Tabi olmak istemeyenler ve isteyip zafiyet gösterenler bunlarca dışlanmışlardır. Bu dışlamada çeşitli alanlarda çeşitli amaçları güderler. Bu amaçlardan biri de, dışlanmış ülkeleri: kara, kötü, seviyesiz, barbar ve ilkel gibi göstererek olumsuz karşısında kendilerini olumlayarak üstün, uygar, rasyonel ve ileten insan gibi sıfatlarla kendi gurup, blok veya birliklerini idolleştirilmesidir.

İnsan topluluk ve toplumları değişik açılardan hareketle çok çeşitli şekillerde genel ve özel düzlemlerde kategorize edilmiş iseler de, bu çerçeveye bağlı olarak genelde şu kimlikleri taşıdıkları veya taşıttırıldıkları söylenebilir.

a-) Topluluk kimliği (I. seviye):

Etnisite merkezli veya motifli dağınık yalın topluluklar;

b-) Toplum kimliği (II. seviye):

Belli bir etnisite veya etnik gurupların asgari müştereklerini belli bir ölçüt dahilinde belirleyerek belli bir coğrafyada toplumsallaşmaları sonucu ulaşılan toplumsallaşıma;

c-) Grup, Blok, veya Birlik üst kimlikleri (III. seviye): Müstakil bir toplumun yine belli bir ölçüt çerçevesinde belli bir amaç ve beklentiler doğrultusunda bir üst kimliğe yönelip, bunların üyesi olma iradesine koşut Gruplaşarak, Bloklaşarak veya Birleşerek Grup, Blok, veya Birlik üst kimliğini taşıma; ve

d-) Dünya lideri toplumu veya ülkesi olma kimliğidir. (IV. seviye):

Bütün bunları bünyesinde barındırıp, toplum gruplarının, bloklarının ve birliklerinin merkezinde olan aktif toplum veya toplumların lider toplum veya ülke olmalarından kaynaklanan dünya lideri toplum veya ülke olmadır.

Pek tabi olarak, bu dört genel kimlik seviyeleri arasındaki özel ara basamak nitelikli kimlik seviyelerinin varlığını da unutmamak gerekir.

Bu durumda sorulması gereken soru şudur: Eğer böyle bir reel zeminde insan toplumları nefes alıp vermekteyseler, insan bireysel ve toplumsal kimlik ve kişiliklerini küreselleşme olgusu karşısında nasıl ortaya koyacaklardır?

Çoğu tarihte iletenler grubuna dahil olan ama bugün iletilenler konumundaki Doğu toplumları şu dört seçenek şıklarıyla karşı karşıya olup, bunlardan birine yönelmek zorundadır. Bunlar:

I-) Lokal seviyede küreselleşmeye başkaldırı;

II-) Teslimiyetçi bir anlayış ile küreselleşmeye yönelim;

III-) Eklektikçi bir anlayış ile küreselleşmeye yönelim: ve

IV-) Küreselleşmeye karşı evrenselciliğe yönelimdir.

Şimdi kısaca bu yönelim şıklarının sırasıyla açılımını yaparak kuramınıza uygun düşeni göstermeye çalışalım.

1. Küreselleşme Karşısında Lokaliteye Yönelim

Yeryüzünde var olan her topluluk ve özellikle toplum nefes alıp vermek için en azından kendi içsel yapı bütünlüğünü oluşturmak ve bu oluşumun sonucunu dışa vurup diğer toplumlara tescil ettirmek için, ontolojik, epistemolojik, etik ve estetik bilgi sahalarındaki yerini, önemini ve işlevini öncelikle kendileri sonraları diğerleri için tespit edip ilkesel yargı zeminine taşımak zorundadır. Aşağıda verilen ve her biri müstakil yeni perspektifle birer araştırma konusu olan bu dört madde ve diğerlerinin alt şıkları da mevcuttur.

Ancak araştırmamızın sonuç bölümünde bu tür bir yükün altına girmeyi diğer araştırmacılara bırakmanın daha uygun olacağı düşüncesindeyim. Biz araştırma formatımızın el verdiği oranda sonuç bağlamında bunları kısaca açıklayarak yukarıda yöneltilen soruya genel bir perspektifte cevap vermeye çalışalım.

A.) İlkeleşmiş ontolojik temel yargı:

Varolan benim toplumum, ülkem, coğrafyam, inancım, dilim, örfüm, adetim, geleneğim, göreneğim, sanat ve kültürümdür.

B.) İlkeleşmiş epistemolojik temel yargı:

Bilgi denilen şey bana ve toplumuma ait olan varlık, değer ve güzellikleri konu edinip açıklayıp yansıtandır.

C.) İlkeleşmiş etiksel temel yargı:

En yüksek değer veya değerler benim toplumum (biz), coğrafyam, onun bağımsızlığı ve bekasıdır.

D.) İlkeleşmiş estetiksel temel yargı:

En güzel olan toplumuma ait olup toplumumu (bizi) yansıtan varlıklar (toplum ve fertleri), bilgiler (bilgi adına bizce ortaya konan maddi ve manevi adamlığın bizce ürünleri) ve değerlerdir.

a.) Eylem Stratejisi: Açık ve doğrudan. Gelsinler gösterelim.

b.) Söylemi: Ben beni bilirim (veya biz bizi biliriz). Biz.

c.) Amaçsal önceliği: Benim ve bana özge olanlar esastır.

ç.) Eylem tarzı: Yalın, direkt ve gereğinde meydan okuyucu

d.) Bilgi kaynağı: Öncelikle toplumun kendisidir.

e.) İletişim türü: Yerel karakterli doğrudan Aracısız iletişim.

f.) İletişim kimliği: kapalı iletişim çevresinde etkileşimde olan iletenler ve iletilen topluluğu veya toplumu.

g.) İletişimin Amacı: Toplumsal milli kimliği içselleştirip yükseltme.

ğ.) İnsan tipi: Lokal karakterli dominant, baskın, riskçi, yalın, kendine güvenen, mağrur, özverili, diğergamcı vesair.

h.) Seçimin bedeli: Lokalitede izole edilip, en iyimser değerlendirmede kendi yağıyla kavrulmaya mahkum etmek vesair.

Böyle bir seçim sonuçları bakımından bağımsız bir toplum ve ülke oluşumuna yol açtığı için doğal olarak cazip görülüp, genel kabul görmektedir. Bu oluşum sürecinde devlet bütün kurum ve kuruluşlarıyla yukarıda karakterize edilen maddeleri ön plana çıkarıp uygulayarak toplum bireylerini millilik anlayış ve ruhu çerçevesinde şekillendirmeye çalışır. Bunu yaparken toplumsal tarihinden güç alıp coğrafyasına özel önem atfeder.

Muhakkak ki her normal insan, yine normal şartlarda hem kendi ortamında, coğrafyasında barış, huzur, dostluk, karşılıklı güven ve işbirliğini ister hem de başkalarının ortam ve coğrafyalarında. Fakat maalesef günümüz dünyasında bu anlayış geçerli olmadığı gibi, akli saflık olarak algılanıp yorumlanmaktadır. Bu bağlamda diğer bir nokta ise, söz konusu olan kavramların içeriğini ve dünya barış ve düzenini yeni etiketi ile dünyanın hakimi olan devletler ve toplumlar kendi amaçları doğrultusunda belirlemektedirler. Diğer devlet ve toplumlara bu kavramın olgusal açılımını yani uygulamasını yaptıklarında da kendi amaçlarını dikkatle göz önüne almaktadırlar.

Kaldı ki, bu tür baskın iletenler toplumu yeryüzüne siyasi, idari, coğrafi, askeri, teknik, kültürel düzlemlerinde şekillendirirken geliştirdikleri bir dizi gereğinde birbirlerin alternatifi olan

projeler dünde üretmişler ve bugün daha teknik seviyelerde üretmeye büyük bir iştah ile devam etmektedirler. Batı toplumlarının Doğuya karşı kullandığı bu stratejik projelerden biri de insanlık tarihinin ana nosyonlarından biri olan etnisiteyi ve milliyetçiliği (ki, toplumlarda mutedil ve radikal tarzlarda sergilenir) ve bunların unsurlarını ön plana çıkararak kendilerine alternatif olabilecek veya bu yönde irade gösterebilecek Doğu'daki muhtemel bloklaşmayı veya bloklaşmış ülkeleri bölüp parçalamalarıdır. Gereğinde bu stratejik silahı toplum bazında, etnik gruplar ve hatta bölgesel coğrafi faktörleri gündeme taşıyarak bir toplumu veya topluluklar grubunu parçalamada kullanır.

Kısacası, kendilerinin oluşturdukları orkestrayı (Birleşmiş Milletler hatırlansın) kendileri yönettikleri (daimi üyeler) gibi çaldıkları eserlerin (BM'nin kararları) kompozörü de (teorisyenler+pratisyenler) ve orkestranın enstrümanlarını da (diğer ülkeler), ses ayarı hatta dinleyicilerini de (Dünya toplumları) kendileri kendilerince seçmektedirler. Böyle bir orkestra düzeninde (yeni dünya düzeni) çatlak (çatlaklığın içeriği ve derecesi de kendileri tarafından belirlenir) sese (mazlum milletlerin kendi kişiliklerini şu veya bu şekilde ortaya koymalarına) yer yoktur.

Tarihi süreçte ağır bir şekilde ama ahlaki ama gayri ahlaki (çoğunlukla) formlarda bedelini ödeyen Batı'nın baskın ileten toplumları dünyayı organize, denetleme, yargılama, sevk ve idare etme borazanlarını öttürebilmekte ve bu keyfiyeti tabi vazgeçilmez hakları olarak görmektedirler. Meşruiyeti tartışmaya açık olan bu haklarını da diğerlerine devir etmeye hiçte niyetleri yoktur.

2. Teslimiyetçi Bir Anlayış ile Küreselleşmeye Yönelim

A.) İlkeleşmiş ontolojik temel yargı:

Ben toplum olarak varım ama benden üstün diğer toplum veya toplumların oluşturduğu küresel gruplar, bloklar ve birliktelikler de var. Bu reel durum göstermektedir ki, onlarsız ben varolamam veya varlığım bir anlam ifade etmeyecektir. Öyleyse asıl olan onların varlığı veya varlıktalıklarıdır.

B.) İlkeleşmiş epistemolojik temel yargı:

Gerçekten teorik ve pratik seviyelerde anlam ifade edip işlevselleştirilebilecek bir bilgi varsa, bu bilgi gerçek anlamda küreselleşme realitesini bayraklaştırmış olan küresel grupların, blokların ve birlikteliklerin kültür ve uygarlık adına ortaya koyup insanlara sunduklarının bilgisidir.

C.) İlkeleşmiş etiksel temel yargı:

En etkin ve yetkin değer (veya değerler) küresel kültür ve uygarlığın değerleridir.

D.) İlkeleşmiş estetiksel temel yargı:

Güzellik adına her ne (veya neler) var ise, bunlar küresel kültür ve uygarlığın (sanatta olduğu gibi) ortaya koyduklarıdır.

Aşağıdaki madde içerikleri, ancak başvurulan merkez ileten ülke ve ülkeler izin verirler ise, gerçeklik ve geçerlilik kazanır. Kısacası merkez ileten toplum (veya toplumlar) grubunun, blokunun veya birliğinin lütfuna bağlıdır.

a.) Eylem stratejisi: Teslimiyetçi olduklarından her hangi bir strateji Yok. Var olan ise; "aman küstürmeyelim"

b.) Söylemi: Biz ancak dostlarımızla birlikte varolup anlam ifade edebiliriz, bu durumun aksisi düşünülemez.

c.) Amaçsal önceliği: Küresel oluşumda ne pahasına olursa olsun yer alarak en azından ikinci sınıf iletilen ileten toplum olmak.

ç.) Eylem tarzı: Gönüllü olarak etkiye açık iletilenler ve gereğinde iletenler adına iş bitirmek. Gönüllü taşeron veya bayilik.

d.) Bilgi Kaynağı: Merkez ileticilerden gelen her türlü bilginin merkezin izin verdiği ölçüde işlenip kullanılması.

e.) İletişim türü: Edilgen iletişim. Merkezden verilen röle göre aracılı veya aracısız olabilir.

f.) İletişim kimliği: Merkez tarafından sınırları belirlenmiş iletişim çevresinde etkileşimde olan iletilenler ve bunları iletilenler toplumu.

g.) İletişimin Amacı: Merkezin iletilerini çeşitli seviyelerdeki resmi ve sivil eğitim kurum ve kuruluşları vasıtasıyla kendi toplumlarının en ücra köşelerine kadar taşımak.

ğ.) İnsan tipi: Uzlaşıcı, her türlü etkiye açık edilgen, ne pahasına olursa olsun gün kurtarıcı, risk almayan, silik ve kendine güveni olmayan, tavizde sınır tanımayan, kompleksli, iknaya açık aferinci, gereğinde gönüllü iş bitirici vesair.

h.) Seçimin bedeli: En iyimser değerlendirmede bedel olarak ödediği kültürel özgün kaynak ve ürünleri ve özgürlüğüne karşılık olarak üçüncü sınıf müreffeh bir toplum olma. Verilme oranı ne olursa olsun, merkez ileten toplumlar grubunun, birliğinin veya blokunun dağıttığı pastada payını garantilemektir.

Bu maddelerin içerikleri dikkate alındığında sormak durumundayız: Bir toplum böyle bir bedel karşılığında böyle bir seçimde bulunması rasyonel midir?

Soruya değişik zeminlerden hareketle cevaplar verilebilir. Bunlardan biri bu bölümün başında belirttiğimiz gibi: Artık iyice açık bir şekilde teori ve uygulamada gerçeklik arz eden yeryüzünün genel de alt kümesel oluşumlarını da kapsar bir çerçevede Doğu ve Batı diye iki Bloka bölündüğüdür. Diğer bir gerçekte toplumların geniş anlamda ekonomik, teknolojik, kültürel, sosyal, idari, coğrafi stratejik konum ve yapılarının zorlamalarından dolayı, bu Bloklardan birine yönelme ihtiyacı ve refleksidir. Başka bir deyişle, merkez blok ülkeler tarafından edilgen alıcı toplumlara veya ülkelere tayin edilen alt ve üst toplumsal kimliklerin bedeller karşılığında dikte edilip, onların böyle bir seçime zorlanmışlardır.

Doğal olarak böyle bir dayatma ve seçim ile karşı karşıya kalan toplum ve toplumların önünde dört tane çıkış kapısı vardır. Bunlardan ilkinin (lokal karşı çıkış) ve ikincisinin (teslimiyetçi yönelim) genel karakteristiğini gördük. Üçüncü (eklektikçi veya sentezci yönelim) ve dördüncüsüne (evrenselci karşı çıkış) ise birazdan aşağıda değineceğiz.

Fakat bu aşamada biz yukarıda soru çerçevesinde öncelikle ilgilendiren ikinci ve üçüncü yönelim kapısıdır. Küresel bloklaşma gerçeği ve dikteci etkisi karşısında eğer bir toplum veya ülke teslimiyetçi bir zihniyet ile bu bloka yöneliyorsa, doğal olarak olumlu olumsuz bedellerine kabul edip boyun eğerek gereğini yapmak zorundadır. Eğer bu teslimiyetçilik rasyonel bir irade sonucunda ortaya çıkmış ise, denilecek bir şey yoktur. Çünkü normal insani şartlarda başlangıç ve sonuçları bakımlarından ister olumluda ister olumsuzda tezahür etmiş olsun, bu tür bir iradi seçim olmaksızın herhangi bir konuda herhangi bir eylem ortaya konamaz. Teslimiyetçi bir eylem etki altında sergilenen gönüllü veya gönülsüz eylemdir. Tam yetkin iradi eyleme karşılık gelmez.

Bu açıdan bakıldığında eylemin anormal türü olan "güdülenmiş bir davranış" örneği olarak nitelenebilir.

Diğer taraftan böyle bir seçim iradesi ve eylemi rasyonel zeminde diktenin bilincinde olup, pazarlıkçı bir anlayışla eklekçi veya sentezci bir yaklaşımla sergilenebilir. Bu sergilemedeki ana motivasyon bilim ve iletişim silahının (gücünün) ideal seviyede insanlığın ortak malı olmasına rağmen yerküreye hükmeden küresel merkezi güçlerin tekelinde olduğundan bize düşen bu tekelcilere kendi toplumsal kültürel kimliklerinde mümkün olduğunca az taviz vererek bir Doğu ve Batı sentezine ulaşma amacını gerçekleştirmektir.

Şimdi merkez küresel grup, blok veya birliklerin bilginin her alanındaki etkin güçlerinin şuurunda olup, bu şuurla onlara yaklaşıldığı göre, bu eklektikçi veya sentezci iradi yönelimin çeşitli bakımlardan hareketle kısaca açıklamasını yaparak ne kadar iradi ve rasyonel olduğunu göstermeye çalışalım.

3. Eklektikçi veya Sentezci Bir Anlayış ile Küreselleşmeye Yönelim

Öncelikle belirtmekte yarar görüyorum ki, eklektikçi veya sentezci yönelimin yukarıda kısaca açılımını yaptığımız teslimiyetçi yönelimden farkı, yöneliminin iradi olup rasyonel fayda zemininde yapıyor gözükmesidir. Bu yüzden ii. madde açılımındaki ana nosyon ve ilkesel yargılar rasyonel iradilik cephesi dikkate alınarak bu yönelim tarzı içinde geçerlidir.

A.) İlkeselleşmiş ontolojik temel yargı:

Ben toplum olarak varım ama benden üstün diğer toplum veya toplumların oluşturduğu küresel gruplar, bloklar ve birliktelikler de var. Bu reel durum göstermektedir ki, onlar ile birlikte belirli ilkesel çerçeve dahilinde ben bence varolmalıyım. Böylece onların ve benim varlıktalığım kimsenin varlığına veya varlık alanına gölge düşürmeyecektir. Ben onların varlıktalıklarını tescillerken onlarda benimkini tescillemek durumunda olacaklardır.

B.) İlkeselleşmiş epistemolojik temel yargı:

Gerçekten teorik ve pratik seviyelerde anlam ifade edip işlevselleştirilebilecek bir bilgi varsa, bu insanlığın ortak malı olan bilgidir. Bugün bilgi dünde olduğu gibi, el değiştirerek küresel grup-

ların, blokların ve birlikteliklerin tekelinde toplanmıştır. Öyleyse bilgi benim toplumumun ve onların ortaya koyduklarının toplamıdır. Bu toplamda bilginin gücü ve etkinliği dikkate alındığında benim katkım daha çok olmalıdır. Bu da ortak mesaiyi gerektirmektedir.

C.) İlkeselleşmiş etiksel temel yargı:

En etkin ve yetkin değerler küresel kültür ve uygarlığa katkıda bulunan toplumların ortaya koydukları ortak değerlerdir ki, bu değerlerde benim toplumumun da katkısı vardır ve bu katkılar artırılmalıdır.

D.) İlkeselleşmiş estetiksel temel yargı:

Güzellik adına her ne (veya neler) var ise, bunlar küresel kültür ve uygarlığın sanatına katkıda bulunan toplumların ortaya koydukları ortak estetiksel eserlerdir, bu eserlerde benim toplumumun da katkısı vardır ve bu katkılar artırılmalıdır.

Yine yukarıda ifade edildiği gibi, burada da aşağıdaki madde içerikleri, ancak başvurulan merkez ileten ülke ve ülkeler izin verirler ise, gerçeklik ve geçerlilik kazanır. Kısacası merkez ileten toplum (veya toplumlar) grubunun, blokunun veya birliğinin lütfuna bağlıdır.

a.) Eylem stratejisi: Dürüst olalım ki, dürüst olsunlar. Gereğinde açık oynamaya zorlama.

b.) Söylemi: Birlikte kavgasızca varolalım.

c.) Amaçsal önceliği: Küresel oluşumda mümkün olduğunca kendi özgünlüğü ve özgürlüğü ile yer almak.

ç.) Eylem tarzı: Bilinçlice etkiye açık iletilenler ve gereğinde bir ilke dahilinde iletenler adına iş görmek. Rasyonel taşeron veya bayilik.

d.) Bilgi Kaynağı: Merkez ileticilerden gelen her türlü bilginin merkezin izin verdiği ölçüde işlenip kullanılması. Bu kullanımda yer yer "biz" veya "bizim" demeye çalışma.

e.) İletişim türü: Rasyonel, edilgen ve karma iletişim. Merkezden verilen röle göre aracılı veya aracısız olabilir. Yer yer kendini gösterme gayreti.

f.) İletişim kimliği: Merkez tarafından sınırları belirlenmiş iletişim çevresinde etkileşimde olan iletilenler ve bunları iletilenler toplumu. Yarı ileten; iletirken iletilen, iletilirken ileten olmaya çalışma.

g.) İletişimin Amacı: Merkezin iletilerini çeşitli seviyelerdeki resmi ve sivil eğitim kurum ve kuruluşları vasıtasıyla kendi toplumlarının en ücra köşelerine kadar kendi toplumsal motiflerini de ön plana çıkarmaya çalışarak taşımak.

ğ.) İnsan tipi: Sentezci, eklektik, rasyonel uzlaşıcı, pazarlıkçı, seçici, etkiye açık edilgen, bedel ödemeye açık, kurtarıcı, kontrollü risk alan, kapasitesi dahilinde kendine güvenen, rasyonel tavizci ve pragmatist, gerek gördüğünde gönüllü iş bitirici vesair.

h.) Seçimin bedeli: En iyimser değerlendirmede bedel olarak ödediği kültürel özgün kaynak ve ürünleri ve özgürlüğüne karşılık olarak üçüncü sınıf müreffeh bir toplum olma. Verilme oranı ne olursa olsun, merkez ileten toplumlar grubunun, birliğinin veya blokunun dağıttığı pastada payını rasyonel çerçevede garantilemektir. Bedel bilinci vardır.

Günümüz Doğu toplumlarının merkezi güçler karşısındaki durumlarına baktığımızda, maalesef bu yönelim ve seçimde ortacılık veya sentezcilik, eklektikçi tavır söz konusu olamamaktadır. Yani, hem Doğulu orijinal kimliğimizi koruyalım, hem de Batılı olalım anlayışı ve yaklaşımı teori de mümkün olsa da günümüzdeki dünya devletleri ve aralarındaki ilişkiler dikkate alındığında pratikte yürümeyeceği açıktır. Örnek olarak uzağa gitmeye gerek yok ülkemizin yakın tarihteki macerası hatırlansın yeter.

Bu açıklığa rağmen bu güne kadar anlamayan ülke ve devletlere, yönetici ve yönlendirici devletler, yeri geldiğinde talepçi devlet ve ülkelere geçmiş tarih, kültür ve uygarlık çevrelerini, kimliklerini A'dan Z'ye kadar hatırlatarak birinci elden açıklayıp anlatmaktadırlar. Bu tarihi, kültürel, siyasi ve ekonomik brifingdeki ortaya koyduğu iletinin ana teması:

"Biz Batılıların (Avrupa Birliğinin Türkiye'nin üyelik başvurusuna karşı tutumu ve beyanatları hatırlansın) asgari müşterekleri ile siz Doğuluların (ister kabul edin bu sıfatı ister kabul etmeyin) asgari müşterekleri uyuşmadığı gibi birbiriyle ciddi bir şekilde zıtlaşmaktadırlar (ama farkındasınız ama değilsiniz). Sonuçta, siz bizim standart Batı tiplememize uymadığınız gibi aykırı düşmektesiniz de. Bizim de aykırı, standart dışı tiplerle bu anlamda işimiz de, ilişkimiz de olamaz. Fakat, diğer yandan, bu tür bir taleple bizim Dünya idarecisi, yönlendiricisi, uygar, kültürlü, hümanist, sosyal, akılcı, ilerici ve bilimciliğimizi tasvip ve tescil edip

bizi tatmin ettiğiniz için gereğinde yanınızdayız ve bu anlamda da varlığınıza ihtiyacımız var demektedirler. Değil mi ki, bir şey zıttı ile kaimdir."

Ortacı, sentezci, eklektik tavrın bir ciddi sakıncası da Dünya dinamikleri değiştiğinde bu ruh haleti ile Doğu'ya yönelirseniz orada da (şayet, şimdide, böyle müstakil nevi şahsına münhasır bir Doğu bloku varsa) yerinizi bulamadığınız gibi kabulde göremezsiniz. Seçiminizi ya tam Batı yönünde Batılıca yapacaksınız ki, bu Doğu toplumları için kendini inkar demektir. Ve bugün Batı'nın Doğu ülkelerine hatırlatıp önemle üzerinde durduğu nokta budur. Ya da geçmişinize, kökünüze, gerçek kimlik ve kişiliğinize dönüp eşyanın kanunu gereği bir Doğulu olarak Doğu cephesinde yerinizi lider olarak almanızdır ki, tarihi birikiminiz buna el vermektedir.

4. Küreselleşme Karşı Evrenselciliğe Yönelim

Bu uygarlık cephesinde pasif bir üye olabileceğiniz gibi tarihte bir döneme damgasını vurmuş, kültür ve uygarlık potansiyelinizi kullanarak yönetici, yönlendirici, belirleyici bir aktif üye de olabilirsiniz. Bu, her iki Doğu ve Batı kültür ve uygarlık çevresine yönelimin kesin şartı, yönelimci devlet ve ülkelerinin kendi içlerinde, kendi toplumlarının asgari müştereklerini belirleyerek bir milli alt kimlik oluşturmalıdırlar. Eğer gerçekten bu kimliğin iç ve dış dinamik ve ilkeleri belirlenmişse üst kimliğe yönelik seçimin ne yönde olacağı da kendiliğinden ortaya çıkmış demektir. Tabii bu yönelim olayının, yönelen veya yönelenler yüzü bir de asıl olan yönelim mercii ve merkezi olan Batılı devletlerin tutumu var ki, günümüzde asıl olan da bu yüzün tutumudur. Bu tutumun algılanıp bilinçli bir şekilde okunması, onunla bilginin her sahasında hesaplaşarak, aşılması gerekir.

Bunun yolu da öncelikle bu yönde bir bilinç oluşturarak; bir toplumun asgari müştereklerini belirleyip ve buna bağlı olarak geniş kapsamlı ilk etapta lokal seviyede milli bir kimlik ve hümanizma; global seviyede dünya hümanizması oluşturması sürecinde ise, kendisinin Doğu veya Batı kültür ve uygarlık çevreleri öğelerinin oluşumuna ve ürünlerinin ortaya konmasında geçmişte, şimdide ve gelecekte hali hazırdaki gücü ve potansiyeli

ile ne tür bir katkıda (veya katkılarda) bulunduğu, bulunmakta olduğu ve bulunacağının her yönden dökümünü yapıp, kendi doğal akışında nasıl şekillenmişse bu şekillenmenin iç ve dış dinamiklerini tespit edip bütüncü ve kapsamlı bir sistematiğe bağlayıp, anlamlandırıp, adlandırıp, aktarılmasından geçer.

Bu süreci, biz, insanın kendi tarihinde yine kendisini (kendi toplumsal varlığını Doğu Batı kültür ve uygarlık tarihinde ve coğrafi çevresinde) arama, anlama ve adlandırma süreci olarak kısaca ifade edebiliriz. Böyle geniş kapsamlı hümanizmanın insan anlayışı fizyolojik yönünü ihmal etmemek şartıyla insanın aşkın (akli, iradi, duygu ve ruhi) yönünü ön plana çıkarıp bu yönde bir insan ve insanlar; toplum ve toplumlar; ve sonuçta da dünya veya dünyalı insan tiplemesi yapmak durumundadır.

Böyle bir alternatif seçimin aciliyetinin lüzumu gerekçeleriyle birlikte görmek isteyenler için açıkça ortadadır. Bugün insanın medeni, kültürlü, sosyal, rasyonel ve bilimci sıfatlarını ve etiketlerini gerçek insanı yapı özellik ve güzelliklerini yok etme pahasına elde edip yapay kişilik ve kimliklere bürünmesi ve insani yönünü sadece sanatta (sinemada) kurgular yoluyla dışa vurup kendini tatmin etmesi. Başka bir ifadeyle yapayın doğala veya sahtenin gerçekliğe yetkin ve etkin bir şekilde teoride de pratikte de baskın çıkması. Çizginin (çizgi filim kahramanları), resmin ve görüntünün (hangi form ve tarzlarda olurlarsa olsun) gerçekliğe geride ve gölgede bırakmasıdır.

Medeni insanın kendi yaratısı ve ilahlığının tescili olarak gördüğü kültür uygarlık öğe ve ürünlerine bakarak kendine tanrılık atfederken, aslında kendi eksikliği (hayvani hatta kimi zaman hayvandan da daha aşağı olan fizyolojisi) ve fazlalığını (fizyolojisine baskın özellikte olan ve kendine insan adam, adem dedirtiren akli, ruhi, duygu yönü) onda (bu iki yönünü kendi yaratısında barışık ve anlamlı kılma çabasının nesnel yönü ve bu yönün yine kendisine olan etkisi) bulup kimi zaman (belki de çoğu zaman) adını koyamasa da genelde var olmak veya var edilmek sırrını çözmeye çalışırken uyuşturucu, alkol ve sanat yoluyla yapay mutluluklar, mekanlar, zamanlar, durumlar, tatminler, cennetler oluşturmaları.

Tarih boyunca insanlar, çeşitli derece farklılıklarıyla kendilerini ön plana çıkarma, gösterme, pazarlama, paketleme, satma ve

makyajlama ihtiyacını hissetmişlerdir. Bu uğurda kendilerine gereğinde pazara satışa sunulmalarına engel olabilecek fizyolojik kusurların giderilmesi için diyete, plastik cerrahiye, yapı, kişilik ve karakter bozukluklarını gizleyecek çeşitli ısmarlama, ithal maskeler, konuşma ve vucud dili kullanım kılavuzları, gereğinde mürebbiyeler getirttirerek, gereğinde kendileri bunların imal yerlerine gidip gönüllü işçi olarak çalışmışlardır. Hatta böyle bir anlayış ve bu anlayıştan kaynaklanan aşağılık duygusu sonucu yakın tarihte "damızlık erkek ithali"ni bile gündeme getirilmiştir.

Polyana tatlı limon yaklaşımıyla insan bundan doğal ne olabilir, şayet insanlar bu yolla kendilerini mutlu ediyorlarsa diyebilir. Bir bakıma bu değerlendirme bireysel seviyede insanın ayna karşısındaki kendi kendiyle olan iletişimi söz konusu olduğunda doğru olarak nitelenebilir. Fakat, pazar ve satış denildiğine göre burada sosyal hayattaki çoğul iletişim söz konusu olsa gerek. Burada doğru olmayan veya önemle dikkate alınması gereken şey, kendilerini, uygarlık, kültürlülük, bilimselcilik, sosyallik, rasyonellik, münevverlik, uzmanlık ve tecrübe adına edindikleri bilgileri başkalarına iletirken iletiye yükledikleri içerik, anlam, yorum, ve iletim tarzıdır.

Yani masum iletsel bir bilgi parçacığı (ileti) bu tür bir anlayış ve yaklaşımın doğal ürünü olan insanın elinde bilinçli bir oyuncak olup, gerçek içerik ve anlamından bilinçli olarak önceden belirlenen amaçlar doğrultusunda saptırılıp kullanılması tehlikesidir. Evet, doğrudur, güzellik, cazibe, makam, mevki, para bir güç kaynağı olabilir. Fakat, öte yandan, bütün bunların kullanımı ve elde edimi ancak bilgi ve ona sahip olmak ve kullanımıyla mümkündür. Yani bilgi, araçlar üstü araç ve güçler üstü bir güçtür.

Bu çalışmanın da ortaya koyduğu gibi, insan bilgisi analiz edildiğinde çoğunu iletişim mekanizmasının işletilmesiyle elde edilen iletsel bilgi oluşturur. Sonuçta bu motivasyonlu, amaçlı insan tiplerinin bu mekanizmayı bu tarzda işletimlerinin ne demek olduğunu ortaya koyduğu kanaatindeyim. Bu noktayı bir adım daha ileri götürelim. Düşünün ki, bir toplum yukarıda portresi çizilen insan tipleri tarafından oluşturulup yönetiliyor. Sonuç ne olurdu acaba?

İşte bu araştırmanın temel amaçlarından biri de bu tür bir soruya cevap vermek idi ve ilgili bölüm ve konularda gerekçeleriyle

birlikte vermeye çalıştık. Araştırmamızda pozitivist metot, indirgemeci yaklaşım, pragmatist etik ve hedonist hümanizması ile Batı kültür ve uygarlık çevresinin bugünkü konumuna geldiğini eleştirel bir şekilde ortaya koydık.

Peki Doğu kültür ve uygarlık çevresi bu yarışta yerini Batının düştüğü ciddi problematik çıkmazlara düşmeden nasıl bir alternatif kültür ve uygarlık metodu ve yaklaşımı oluşturarak yarışta tekrar yerini alabilir mi? Alabilir ise, hangi zeminde? Nasıl?

Şimdi bu soruların cevabını aşağıdaki madde içeriklerimiz vasıtasıyla genel çerçevede kısaca vermeye çalışalım.

A.) İlkeselleşmiş ontolojik temel yargı:

Varlık adına zikir edilen her şey (canlı, cansız) gerçekten vardır.

Bu varlıklar kendilerini değişik ontolojik katmanlarda ilgililerine açarlar.

Evrendeki bütün varlıklar birer iletidir.

İnsan, kompleks yapı, donanım yeti ve işlevine sahip bir varlıktır.

İnsan, madde ve mana örgülü birbirini tümleyen ikil yapılı özel bir varlıktır.

İnsan, maddi yönüyle en, boy ve derinlik alanına ait olup, zaman ve mekanla kayıtlı olup, dünyalı bir varlıktır.

İnsan, mana yönüyle aşkın alana ait olup, zaman ve mekanı aşabilen öteli bir varlıktır.

Insan, toplumsal özellikli olup, gerçek anlamda bir toplulukta ve toplumda varlığını sergileyendir.

B.) İlkeselleşmiş epistemolojik temel yargı:

Bilgi kozmik menşelidir.

Evren, içindekilerle birlikte potansiyel bir iletiler yumağıdır.

Bu varlıklar işarete, söze ve yazıya dökülerek iletilerin bir üst yapıda kodlanması demek olan bilgi kalıplarına dökülür.

Doğru bilgi bir ve tektir ve hiç bir toplumun veya zümrenin zimmetli malı değildir.

Bilgide tekelleşme olamaz.

İletilmeyen bilgi, bilgi değildir.

İnsan bu iletilerin kendince resmini çeker, çoğunlukla bu resimlerin içerikleri aynı olmasına rağmen değerlendirip yorumlamaları farklılık gösterebilir.

İnsanın kendisi de kompleks bir ileti yumağıdır.

Fakat insan yapı, donanım potansiyeli ve yetenekleri gereği varlıklar içerisinde hem ileten hem de iletilen olan bizim bildiğimiz tek varlıktır.

İnsan, ileten, ileti oluşturan ve iletilen sıfatlarına bireysel seviyede sahip olduğu gibi, grup, topluluk, toplum, kültür ve uygarlık seviyelerde de sahip olup yüklenir.

Bilgi ile iletişim eylemi arasında doğrudan bir bağ söz konusudur.

C.) İlkeselleşmiş etiksel temel yargı:

İnsan, bilme ve bilerek, seçerek iradi eyleme faaliyetlerinde bulunan bir varlıktır.

İnsandan beklenilen sağduyusunu kullanarak kozmik bilince ulaşmasıdır.

İnsanın bütün eylemleri içsel ve dışsal iletişim bağlamlarında iletişimsel bir özellik arz eder.

İnsanın genel eylemleri içersinde iletişim eylemi özellik arz eder.

İnsan, varlığına ve diğer varlıklara akıl yetisinden dolayı anlam yükleyen bir varlıktır.

İnsan, her ikil yapısı ve aşkın donanım yetilerinden dolayı iki alanda da sorumlu bir varlıktır.

İnsan, bütün varlığın içerisinde aşkın özelliğinden dolayı kendi ve diğerlerinin varlık nedenlerini sorgulayan tek varlıktır.

İletiyi iyide kötüde, doğruda yanlışta, güzelde ve çirkinde manüpüle eden tek varlık insandır.

Her bilişsel, amaçsal ve iradi eylem gibi, iletişim eyleminin de etiksel, estetiksel yaptırım yönleri vardır.

İnsan dünyalı (beden) yönüyle zaman zaman yanılan ve yanıltan bir varlıktır.

İnsan, nesnel ve aşkın alanda ileten ve iletilen konumundadır.

İnsan, ileti kurguculuğu yapan, anlayan, anlamlandıran, analiz eden, çözümleyen, değerlendiren, özümseyip yorumlayabilen bilen ve bildiğini ileten bir varlıktır.

İnsan, ilettiği ve iletildiği sürece varolandır.

İletilerinin içeriğini kendisinden ve doğadan elde eder.

D.) İlkeselleşmiş estetiksel temel yargı:

Özü itibarıyla bütün varlıklar güzeldir ve tümcü evrensel bir bakışı gerektirir.

Genel çerçevede dile getirilen bu maddelerin özelleriyle birlikte detaylı bir açılımının yapılacağı geniş kapsamlı bir "kozmik felsefe"nin ortaya konmasına acilen ihtiyaç vardır. İleride başka bir çalışmada böyle bir çabanın içinde olacağız.

Bu yönelimler zorunlu olarak bizi şu gerçeğin altını çizmeye zorlamaktadır. Her şeyin açık ve seçik (Doğu kültür-uygarlık çevresi toplum ve ülkeleri, Batı kültür-uygarlık çevresi toplum ve ülkeleri ayrımının Batı tarafından keskin bir şekilde ortaya konduğu gerçeğinden hareketle) bir şekilde ortada olduğu günümüzde artık iletilenler konumundaki dünya toplumları ve ülkeleri hangi siklette (hafif, orta, ağır ve ağır üstü) ringe çıkacaklarına karar vermelidir. Benim tercihim doğal akışta, mümkünse (ki inanıyorum mümkün) eğer ağır siklette.

Bu siklette ringe çıkmanın benim düşünebildiğim kadarıyla tek muhtemel ve tecrübe edilmiş modeli yukarıda çok genel bir şekilde çerçevesi çizilmeye çalışılan: Kaynağını Ademe verilen "Akıl" ve üflenen "Ruh"tan alıp; onun "Beden" denilen biyolojik elbise ile yeryüzüne indirilmesiyle başlayan İletiler zinciri ve bu zincirin birbirlerini tamamlayan halkaları olan taşıyıcı İletenlerin insanlık tarihi sürecinde beden elbisesi (indirgemeci maddi medeniyet) ile onun örttüğü akıl ve ruhu (indirgemeci manevi medeniyet) barışık tutmak için ortaya koydukları (maddi medeniyet + manevi medeniyet = tümcü evrensel insani) medeniyettir.

Doğruları ve yanlışlarıyla bu medeniyet zincirinin tarihi seyirde evrensel boyutta uygulamasının en son örneklerinden olan Türk İslam Kültür ve Uygarlığının iç ve dış dinamikleridir. Bu dinamiklerin günümüze uyarlanması da ancak kısmı bir şekilde iletişim eylemini Ada düşünce çevresi örneğinde çok genel çerçevede ortaya koyup ileri sürdüğümüz "sağduyu felsefesi tümcü yaklaşımı, aşkın etik ve hümanizması" vasıtasıyla yapılabilir. Başka bir ifadeyle: "'Fıtri akıl ve ruh' hamaliyeliği" (fıtrat felsefesi); onun "aklı selim tevhidçi yaklaşımı"; "kozmik ahlak" ve "mevcudatçılık"ının analiziyle ancak mümkün olacağıdır.

Diğer taraftan, "21. yüzyıl, değişim çağı" iken, böyle bir seçim tarihsel bir nostalji veya melankoli durumunun veya anti-

realist tutumun tipik örneği olarak geçmişte kalmaklık olarak değerlendirilebilir.

Cevaben, araştırmanın ta başından buraya kadar yazılan şeyleri hatırlatmayacağım. Bütün bu tespitlerden sonra, sadece yakın geçmişte yeryüzünde olan olayları hatırlamaya davet ederek, aşina oldıklarını düşündüğüm bir kaç tespitte bulunacağım:

Evet, "21. yüzyıl 'Değişme Çağı' olarak tarihe geçip, bu değişimden doğal olarak 'iletişim mekanizması'na işlerlik kazandıran 'ileten', 'ileti' ve 'iletilen' de nasibini alacaktır" değerlendirilmesi yapılabilir. Ama buradaki değişimin genel hayati karakteristiği gözden kaçırılmamalıdır.

Araştırmamız bize gösterdi ki, teknoloji merkezlerine sahip Batı ülkeleri değişirken: 'veren (ileten) el, alan (iletilen) elden üstündür' anlayışını kendi tarzlarında faydacı bir histeriyle, sadistçe, gayri insanı formlarda sergileyip; bu değişimi geçmişlerini göz önüne alıp; hatta Amerika ve eski Sovyetler Birliği örneklerinde olduğu gibi, yapay bir geçmiş (tarih) oluşturarak; Dünya'ya ve Gök'e dair ileriye yönelik uzun ve kısa vadeli projeksiyonlar yapmaktadırlar (Rusya'nın durumunda yapmaktaydılar).

Oysa bunlar teknolojik ürünlerini diğer uydu alıcı ülkelere pazarlar iken, onlara ilericilik, uygarlık, bilimsellik, çağdaşlık, insancılık, refah, mutluluk, barış, sosyallik, rasyonellik, liberallik, demokratlık, sekularite ve aydınlık adına geçmişlerini sistematik bir metot ile unutturmaya çalışmaktadırlar. Bu yönde çeşitli senaryolar yazıp hedef ülkelerde ama resmi ama sivil lokal bayilerinin veya taşeronların yardımlarıyla sahneye koymaktadırlar. Bu oyunun esas oğlanı (baş aktörü) Medya ve İmajolojidir. Oyunda kullanılan repliklere gelince onları şöylece sıralayabiliriz:

"Haydiii, koşuuun! 'Yeni Dünya Düzeni' treni kalkıyooooor"

"Her türlü Ham Madde, Dil, Din, Düşünce, Gelenek, Görenek, Kimlik, Kişilik, Bireyler, Toplumlar ve Ülkeler karşılığında bilet kesilir."

"Pahada malın ne kadar çoksa, Trende yerin (her ne kadar birinci mevki olmasa da, ki olamaz) o kadar geniş, rahat ve havadar olur."

"Biz dostlarımızı yalnız bırakmayız, yeter ki, siz bizi madden manen (onların anladığı anlamda) istediğimiz zaman, mekan ve tarzda tatmin edin."

"Gök'e ve yerdeki Gökçülere karşı savaş ilan edildi, Dünyalılar Sam Amca ve Müttefiklerinin size ihtiyacı var (Uncle Sam Needs You)"

"'Öküz öldü ortaklık bitti', ayrıca 'yeterince tatmin olup, sıkıldık sizden'. Bu yüzden bize 'bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı var' duygusal mantığıyla gelmeyiniz. O ancak Brezilya'da veya Yemen'de mümkün olabilir."

Şiirsel söylemlerine gelince, ona dair de şöyle bir örnek verebiliriz:

"'Yurtta sulh, cihanda sulh' ha;
Ben karar veririm ona;
İtaat et bana;
Vaah, vah deme sonra;
Bildiriyeyim düşmanını dostunu sana;
Bulamayım yoksa seni kana;
Bayrağındaki ala bir baksana;
Şehitler kanı diyorsun ona;
Hemen yazarım seni teroristler arasına;
Unut geçmişi, al aklını başına;
İç Beyaz Saray ve Avrupa patentli şarapları kana kana;
Boşuna mı ürettik onları, baksana markasına;
Ne gam, inlesin Gök, çatlasın Dünya;
Çın, çın, yarasın dostum hem bana hem sana;
Tabi, bir de Yeni Dünya düzeni ve barışına..."

Isteyen okurumuz: hayatı boyunca seyrettiği ve seyretmekte olduğu; ve seyrederken de, ama farkında olarak ama olmayarak figüran durumuna düştüğü; bu minvaldeki oyunları hatırlayarak rahatlıkla bu repliklere eklemeler yapabilir. Fakat istikbal dikkate alındığında beklenilen figüranlıktan (iletilenlik konumundan) kurtulup kendi varlık oyununun senaryosunu (iletisini) uzak ve yakın geçmişi ile hem dünde hem bugünde hesaplaşarak kendisinin (evrenselci bir ileten olarak) yazmasıdır.

Işte bu anlamda, bu araştırma vasıtasıyla "Iletişim Felsefesine Giriş" adı altında 'sağduyu felsefesi tümcü iletişim bilgi kuramı'nı ortaya koyarak 'iletişimin insani temelleri'ni gösterip bu tür gayri-insanı oyun yazarlığının sahne gerisine uzanmaya çalıştık. Ne mutlu yeni bir yaklaşım ile yapılan bu entelektüel yolculuğa katılıp, "merdi kıpti"liğin bütün versiyonlarına inat bu yolda:

sağduyusunu; vicdanını; inancını; kimliğini; kişiliğini; kendiliğini; söylemlerini; eylemlerini; iradesini; ve aklını hiç çekinmeden dürüstçe ve doğruca hem kendisi, hem insanlık, hem de bütün mahlukat için evrensel zeminde içtenlikle ortaya koyanlara.

EK-1
Habermas Ve İletişimsel Eylem Kuramı

Yirminci yüzyılın başlarında başlayıp, ortalarında gelişip, son çeyreğinde tepe noktasına ulaşan bilgi temelli modernitenin eleştirisi hareketine Frankfurt Okulunun son temsilcilerinden biri olan Habermas "İletişimsel Eylem Kuramı" adlı kitapları ile katılıp onlarla eklektik tarzda mutedil bir çizgide tartışmıştır. Habermas'ın diğer eleştirmenlerden farkı onun eleştirirken yerine alternatif bir kuram geliştirmenin zorunluluğunu açıkça vurgulayıp, bu yükün altına girmesidir. Habermas bu kurama "İletişimsel Eylem Kuramı" adını vermiştir.

Bu kuramın eleştirel değerlendirmesine geçmeden önce bir kaç ön tespitte bulunmanın gereğine inanıyorum ki, bunlar onun kuramının ileri sürülmesinin gerekçelerini ve kuramın kendisini anlama da bize yardımcı olacaklardır.

a-) İki dünya savaşı tecrübesi yaşayan Avrupa ve Britanyada değerlerin daha doğrusu insan bilgi sahasına giren her şeyin değerinin sorgulanması.

b.) Kişisel ve toplumsal eylemlere kaynak oluşturan her türlü felsefi düşüncenin, doğa bilimleri (ürünü olan teknolojinin), beşeri bilimlerin, dinin, ideolojinin ve dünyagörüşünün yeniden gözden geçirilmesi.

c.) Birey(ler), toplum(lar), devlet(ler) ve uygarlık(lar) ilişkilerinin yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacının ortaya çıkması.

ç.) Bu sorgulamalar sonucunda, teori ile pratiğin uyuşmazlığının veya realitenin teoriye kurban edilmesinin tesbiti.

d.) Spekülatif sistemlere pek iltifat edilmemesi.

e.) Her türlü spekülatif teoriye temkinle yaklaşıp, insana olan yararın ön plana çıkarılması gayreti.

f.) Bu gayretin Batı felsefesi geleneğinde Avrupa, Britanya ve Amerikada çeşitli filozoflar ve sosyal bilimciler tarafından dile getirilmesi.

g.) Rasyonel sağduyuculuğun veya konvensiyonalist yaklaşımın bir kez daha ortaya çıkması.

ğ.) Tümcü bir yaklaşımın gereğine olan inancın farkına varılması ve teorilere geri dönüş.

ı.) Modern veya Yeniçağ felsefesi rasyonalite anlayışının 20. yüzyılda modernizm sonrasında (postmodernizm sürecinde) eleştirisi ve alternatif arayışlar.

İşte Habermas "iletişimsel eylem teorisini" ileri sürürken ama direkt ama dolaylı bu maddelerin etki alanında bulunmaktaydı. Bir düşünürün sistem veya teorisini ele alırken değerlendirmenin filozofun içinde bulunduğu tarihsel ortamdan bağımsız soyutluyarak yapılmasının yanlışlığı ortadadır. En azından böyle bir değerlendirme eksik olacaktır. Habermas, doğal olarak Kant geleneğinden yetişen büyük Alman filozoflarının sistem ve teori ileri sürme alışkanlığından etkilenmiştir. Ama o, gerekli gördüğü yerlerde bu geleneğin dışında çıkmayı da göze almıştır. Örneğin, birazdan kuramını incelediğimizde görüleceği üzere, "toplumbilimi ve felsefesinde İngiliz ve Amerikan eğilimleri Alman toplum kuramından ortaya çıkan eğilimleri birleştirmeye bilinçli bir biçimde çaba harcamıştır." (Giddens, 1997: s; 156-177)

Bizim açımızdan Habermasın iletişim teorisinin önemi beş maddede toplayabiliriz:

a-) Kendi zaman dilimimizde ileri sürülen çağdaş bir iletişim teorisi olması;

b-) Bizim tümcü yaklaşım dediğimiz yaklaşımı insanın maddi (bedensel) ve dünyalı yönünü esas alarak, idealist aşkınsal tarih felsefesi anlayışından tarihsel materyalizmi kurtarma iddiasını ileri sürmesi;

c-) Anglo-Sakson ve Anglo-Amerikan geleneği dışında Avrupa düşünce geleneğinde her ne kadar açıkça ifade etmese de, sağduyu anlayışını önplana çıkarması;

d-) Yukarıdaki maddelere rağmen parçada tümcülük icrasında bulunmasıdır ki, bu da yanlış olmasa da, eksik ve sakıncalı bir parçacı tümcülüğe karşılık gelmesidir.

e-) Bütüncülük iddiasına rağmen yasakçı anlayışa mensub olmasıdır.

Bu maddelerden hareketle Habermas'ın nasıl bir iletişim teorisi geliştirebileceği veya bu teorinin hangi beklentilere cevap verebileceğinin kaba bir ön kestirimini yapılabilir. Şimdi biz bu ön kestirimler yapmaktan ziyade teorinin kendisinin takdim ve analizine başlayalım. Öncelikle belirtelim ki, Habermas sosyal bilimler ağırlıklı bir düzlemde teorisini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu yüzden teorisi felsefeden daha çok sosyolojik motifleri içerir. Bu bağlamda onun için felsefe spekülatif bir araçtır. Öyleyse ilkin Habermas'ın felsefeden ne anladığına bakarak teorisinin takdimi ve eleştirisine geçiş yapalım.

Habermas'a göre, felsefi düşüncenin: "Bilmede, konuşmada ve eylemede cisimleşen aklın düşünsemeli oluşundan kaynaklandığı söylenebilir." Felsefenin temel konusu ise, akıldır. (Habermas, 2001: s; 25) Felsefenin amaçsal işlevini ortaya koyan Habermas Batı felsefe geleneğinde yaygın olan yasakçı anlayışı şunları söyleyerek sergiler: "(Felsefe), başlangıcından bu yana, bir bütün olarak dünyayı, görüngülerin çeşitliliğindeki birliği aklın içinde bulunması gereken ilkelerle açıklamaya çalışmıştır - dünyanın ötesindeki bir tanrıyla iletişim kurarak ya da doğayı ve toplumu kapsayan bir kozmos temelinde ve geri dönerek değil kesinlikle." (Habermas, 2001: s; 25)

Ayrıca, ona göre, felsefe, günümüzde artık bütünleştirici bir bilgi anlamında dünyanın, doğanın, tarihin, toplumun tümüyle ilgili olamaz. Buyüzden de bütünsellik ilişkisinden vazgeçen felsefi düşünce kendi kendine yeterliliğini de yitirmektedir. Çünkü: "ilk felsefenin yönelimlerinin içinde yaşamaya devam ettiği sonul temellendirme çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu durumda, felsefe ve bilimler ilişkisinde yeni bir konstelasyonun yolu açılmaktadır." (Habermas, 2001: s; 26)

Peki, felsefe ve bilimler arasındaki bu konstelasyonu kim, hangi amaç doğrultusunda nasıl yapacaktır? Habermas rasyonellik kavramının analizini yaparak böyle bir çabaya girişeceğini ve bunu da şu dört aşamadan geçirerek yapacağını söyler. Bunlar:

I-) Rasyonellik kavramını genel analizi;

II-) Bu analizin modern bir dünya anlayışının oluşumunda evrimci bir çerçeveye taşıması;

III-) Bu zeminden hareketle rasyonellik kuramıyla toplum kuramı arasındaki içsel bağıntıyı kanıtlama çabasının yanı sıra bu

bağıntıyı bir yandan üstkuramsal bir düzleme taşırken, diğer taraftan bugün kullanılan sosyolojik eylem kavramlarının rasyonellik içeriklerini göstermeye çalışma; ve

IV-) Aynı zamanda metodolojik düzlem içersinde, sosyolojinin nesnel alanına anlam anlayıcı yaklaşımların benzer içermelerle sonuçlandığını göstererek bir nihai bir sonuca, yani toplumsal rasyonalite temelli bir iletişimsel eylem kuramına, ulaşılması aşamalarını içerir. (Habermas, 2001: s; 31)

Böyle bir argümantasyon taslağının gerçekleştirilmesi için, rasyonalitenin toplumbilimsel zemininde analiz edilerek kapsamlı bir sonuca ulaşma çabası, Habermas'a göre, bize "iletişimsel eylem kuramına gereksinimimizin olduğunu gösterecektir." Bu süreçte, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Habermas Alman sosyal bilimcileri ve felsefe geleneğinde zamanına kadar ulaşan motifler ile kendi zamanının motiflerinin bir harmanlamasını yapmaya çalışmıştır.

Anahtar kelime olarak kullanıp, onun analiz sürecinde ilkin tümevarımsal yaklaşımı kullanmaktadır. Sonra Weber, Dürkheim ve Marks örneklerinde tarihe geri adımlarla yolculuk yaparak, şimdiye tekrar tümdengelimsel dönüşler yaparak bir karşılaştırmada bulunup, kendi anladığı rasyonalite çerçevesinde iletişimsel eylem kuramını temellendirmeye çalışır. Argümanlarının bu metodik yüzü dikkate alındığında bizim tümcü yaklaşım adını verdiğimiz yaklaşımı kullanmaktadır. Bu kullanımın her ne kadar bizim anladığımız şekilde adını koymasa da, sağduyucu metot ve tümcü yaklaşımın işlevsel özelliklerinin bilincinde gözükür ki, bu tespitimizin ileride açılımını yapacağız.

Habermas rasyonellik veya rasyonalite kavramının takdimi sürecinde onun bilgi ile olan varsayımsal bağından söz eder. Sonra rasyonelitenin bilgiye sahip olmaktan ziyade, "konuşma ve eyleme yetisi olan öznelerin *bilgiyi nasıl edindiğiyle* ve *nasıl kullandığıyla* ilgisi"ni Anglo-Sakson ve Anglo-Amerikan analitikçi gelenekte yetişmiş olan "sıradan dil felsefesi"nin temsilcilerinin görüşlerinden yararlanarak açıklama yoluna gider. Bu bağlamda, Ryle ve Carr örneklerinde, eylemle ilişkileri bakımlarından "*know-how* (genel uygulama bilgisi)" ve "*know-that* (neyin bilindiğinin bilgisi) dönüştürülebilir)" değerlendirmesini yapar.

Rasyonalite merkezli bu ön değerlendirmede Habermas, dil açısından işlevsel özneler göz önüne alındığında bize:

a-) "Bilgiye sahip olan kişiler" (iletenler demek istiyor) ve

b-) "Bilgiyi cisimleştiren simgesel anlatımlar" (ileti bileşenleri) olmak üzere iki inceleme alanı önerir.

Bunlardan dilsel ve dilsel olmayan, iletişimsel ve iletişimsel olmayan eylemler, ona göre, az ya da çok rasyonel olabilir. Sonra Habermas, bu ikili ayrım çerçevesinde şu genel iki soruyu sorar ki, bunlar onun ileri sürdüğü kompleks kuramının kaba çerçevesine karşılık gelir: Kişilerin belli bir konumda 'rasyonel' davranmaları ne anlama gelir? Kişilerin anlatımlarının 'rasyonel' olarak kabul edilmesi ne demektir?

Habermas bizim önerdiğimiz sağduyu merkezli tümcü yaklaşım ve metodumuzun gereğini bu sorulara cevap verilirken geliştirilecek olan argümantasyon mantığından söz ederken kendi çerçevesinde ortaya koyar. Haklı olarak, o, artık günümüzde filozof ve sosyal bilimcilerin "biçimsel mantıkta olduğu gibi anlamsal birimler (tümceler) arasındaki tümdengelimli bağlantılara değil, argümanların oluşturduğu pragmatik birimler (söz eylemleri) arasındaki içsel, tümdengelimli olmayan ilişkilerle bağlantılı" olabileceği görüşlerini ileri sürdüklerini söyler. Bu yüzden artık, önceki bölümümüzde de belirttiğimiz gibi, "biçimsel olmayan mantık" adıyla klasik metot ve yaklaşımlara alternatif fikirlerin gündeme getirildiği tespitinde bulunur. (Habermas, 2001: s; 47)

"Rasyonel" deyiminin yukarıdaki söz konusu edilen iki alanda rehber olarak kullanmaya çalışan Habermas, bu kavram bireyselci, tarihsel olmayan yapısından dolayı sosyolojik bir inceleme için pek de kullanışlı olmadığının bilincindedir. Bu nedenle, o, tek tek kişilerin rasyonelliğinin yargılama durumunda bile şu ya da bu anlatıma başvurmanın yeterli olmayacağını söyler ki, ileride bu görüşünden geri adım atarak, Anglo-Sakson ve Anglo-Amerikan örneklerinde sergilendiği üzere, bu tür başvuruların fenemenolojik açıklamalardan daha yetkin ve gerekli olduğunu söyleyecektir.

Habermas bu zorluğu aşmak için, kendisine tikel ve tümel düzlemlerde olmak üzere, bireylerin ve toplumların yaşama evrenlerine psikoanalitik bir yaklaşımla nasıl rasyonelleştirildiğinin iletişimsel etylem kuramı çerçevesinde nasıl açıklanabileceğini

"yaşama evreninin bireyler ve guruplar için rasyonel eylem yönelimlerini olanaklı kılan yapılarını" incelemenşin gereğinden söz eder. Sonra bu incelemeyi sonraya bırakarak, öncelikle "sosyal grupların arka plandaki bilgilerini yansıtan ve onlara eylem yönelimlerinin çeşitliliği içinde bir bağıntı güvenceleyen kültürel yorumlama dizgelerine ya da dünya imgelerine" yönelme ihtiyacını hisseder.

Onun bu yönelimden amacı, ilkin "böyle bir dünya imgesini paylaşan kimselerin yaşamlarını rasyonel bir biçimde sürdürebilmesinin olanaklı olması için eylem yönlendirici dünya imgelerinin yapılarının yerine getirmesi gereken koşulları" araştırmaktır. Başka bir deyişle, onun bu araştırması, sağduyu donanımlı bilinçaltları anlam düzlemlerine toplumsal ve bireysel seviyelerde giriş yapmayı içerir. Nitekim ona göre, Batılı dünya bileşke teriminden anlaşılan şeyi, "örtük olarak bir evrensellik iddiasına bağlanmaktadır". Fakat ileri sürülen evrensellik iddiasının önemini görmek için onu mitsel dünya anlamasıyla karşılaştırmak gerektiği kanaatindedir. Çünkü, mitler bugünkü anlamdaki rasyonelleşmenin dışındadır. Bu anlamda moderinetenin karşıtıdır. (Habermas, 2001: s; 69-70)

Bu bağlamda, Habermas, mitsel ve modern dünya anlamalarının çeşitli ayıt edici özelliklerini: Goldelier'in mitsel dünya anlamasının yapıları ve nesne alanları arasında farklılaşma ile dünyalar arasındaki farklılaşmalarının karşıtlığını; Winch görüşleri çerçevesinde Britanya'da sergilenen evrenselci görüş lehine ve aleyhine dair yapılan rasyonellik tartışması; ve dünya imgelerinin Piaget'in yaşama evreni kavramı bağlamında tespit ve değerlendirmesini yaparak geçici çerçevede ortaya koymaya çalışır. Sonra Habermas, bu altyapıdan hareketle, dört sosyolojik eylem kavramında eylemin dünyayla ilişkileri ve rasyonellik görünümlerinin incelemesine gerçer ki, bu incelemenin değerlendirmesine geçmeden önce burada bir tespit yapmanın yararlı olacağı kanaatindeyim.

Habermas'ın gözden kaçırmaması gereken bir sorunun burada altının çizilmesi gerekir. Peki, modernitenin ve postmodernitenin mitlerine karşı nasıl bir tavır alınacaktır? Çağdaşlarıyla birlikte moderniteyi çeşitli bakımlardan eleştiren Habermas, diğerleri gibi her şeyi katıcı eleştirerek bilgiyi ve bilgi

hamalını çaresiz bir durumda bırakmaz. Aksine o, kendince rasyonalite ve iletişimsel eylem kuramını devreye sokarak, akılın yine akıl tarafından doğrultulacağı anlayışını sergiler. Nitekim, ona göre: "Dünya imgelerinin rasyonelliği mantıksal veya anlamsal özelliklere göre değil, dünyalarını yorumlamalrı için bireylerin hizmetine sundukları temel kavramlara göre ölçülür. Felsefe içinde bu kavrama karşılık gelen ve hem sosyal ve öznel dünyayla hem de nesnel dünyayla bağıntıyı kapsayan bir kavram kurulmamıştır. Habermas'a göre işte bu bağıntıyı kuracak olan iletişimsel eylem kuramı olmalıdır." (Habermas, 2001: s; 71)

Öte yandan, ne yazık ki, kendisi de, felsefi spekülatif alanda her felsefi ve sosyal teorinin durumunda olduğu gibi, kuramının geliştirilmesi çabası boyunca kendi tarzında sergilediği yasak bölge ve yasakçı sekülar anlayışından dolayı çelişkili bir açmaza düşmeden kurtulamaz. Bu açamazın çeşitli sebepleri vardır. Bence Habermasın çelişkisi kendisini bu noktada gösterir. Çünkü gerçek anlamda tekil insan ve gruplarından, çoğul insan ve gruplarına geçiş yapamamaktadır. O'da Batı felsefe geleneğindeki çoğu diğer düşünür gibi, bütüncül bir sistem olan insan doğasının nesnel yönünü ön plana çıkarıp empirik alandaki incelemeerin konusu edinip, aksini ortaya koymaya niyetlenmesine rağmen içinden çıktığı geleneği aşamayarak insanı bütüncülük söylemine rağmen parçada bir dizi spekülasyonlar zinciriyle boğmaktadır.

İleride göreceğimiz üzere kuramının oluşum süreçlerinin kimi noktalarında bu hayati yanlışın farkında gibidir. Ama malesef geri dönüş yapamayıp, Batı entellektüelizminin genel ırsı hatasına düşmekten kurtulamaz. Fakat burada şunu da belirteyim ki, onun kaçınılmaz bir şekilde bu açmaza düşmesinde sosyal bilimler motifini ön plana çıkarmasının epeyce bir katkısı olduğu kanaatindeyim. Ama denemede bulunması hiç şüphesiz Batı dışı felsefe anlayışı için takdire şayandır.

Habermas, dört sosyolojik eylem kavramında eylemin dünyayla ilişkileri ve rasyonellik görünümlerini iletişimsel rasyonellik kavramı bağlamında ele alır. Habermas'a göre, "anlaşma kavraımı katılanların ulaştığı, rasyonel olarak güdülenmiş eleştirilebilir geçerlilik iddialarına göre ölçülen bir anlaşmaya işaret eder." (Habermas, 2001; s; 101-2)

Sonra Habermas savının ilk bölümünde sosyal bilimlerde kuram oluşturma açısından önem kazanan dört eylem kavramının geniş anlamda 'ontolojik' varsayımlarını açıklayarak temellendirmek ister: Bu kavramların rasyonelliğe ilişkin içermelerini her birinde varsayılan aktör ile dünya arasındaki ilişkiler açısından çözümleme çabasına girişir. (Habermas, 2001; s; 101-2)

Fakat böyle bir denemeye kendince Popper üç dünya kuramını ortaya atarak girişmiştir ve bu kuramı Jarvie uygulama alanına taşımıştır ki, Habermas kendi kuramının oluşumunda bunlardan ciddi anlamda yararlanmıştır. Nitekim diğer sosyolojik eylem kuramlarının serimini yapmadan önce Popper'ın bu üç dünyayı ayrımını ele alarak diğer kuramların aktör-dünya ilişkileri kavramlarıyla çözümlemesinde zemin olarak kullanır. Bu kullanımdan amacı, iletişimsel eylem kavramını geçici bir biçimde ortaya koymasını sağlamaktır.

Popper, 1967 de yaptığı "Bilen Bir Özne İçermeyen Bilgi Kuramı" adlı konuşmada şu üç dünyayının veya evrenin takdimini yapıyordu: ı-) fiziksel nesneler ya da fiziksel durumlar dünyası; ıı-) bilinç durumları ya da tinsel durumlar veya belki eyleme yönelik davranış eğilimleri dünyası; ve ııı-) nesnel düşünce içerikleri, özellikle de bilimsel ve yazınsal düşüncelerin ve sanat yapıtlarının dünyası." Daha sonra Popper genel olarak "insan tininin ürünlerinin" dünyasından söz ediyor. Popper simgesel yapılanmalar arasındaki henüz insan tini sayesinde keşfedilmeyi ve açıklanmayı bekleyen içsel ilişkilerinde üçüncü dünyaya ait sayılması gerektiğini vurguluyor.

Popper bu genel dünya tasarımından yola çıkarak, birinci, ikinci ve üçüncü dünya kavramlarını nesnel durumlarının varoluş biçimleriyle özelleştiriyor. Kendilikler, üç dünyadan birine ait oluşlarına göre özgül bir varoluş biçimine sahiptirler, bunlar: fiziksel nesneler ve olaylar; zihinsel durumlar ve içsel olaylar; ve de simgesel yapılanmaların anlam içerikleridir. Bu "cisimsiz üçüncü dünya nesneleri" nesnel tin dünyasının bağımsızlığının önemli bir göstergenidir. İnsan tininin ürünleri, kendisine derhal sorunlar olarak geri döner: "Bu sorunlar açıkça bağımsızdır. Hiçbir şekilde bizim tarafımızdan yaratılmış değildir; daha çok biz onları keşfederiz ve bu anlamada onlar keşfedilmelerinden önce de vardır. Dahası bu sorunların en azından bazıları çözümsüzdür.

Ve bu sorunları çözmek için yeni kuramlar uydururuz. (Habermas, 2001; s; 103-4)

Böylece bu üçüncü dünya, dünyalar arası etkileşime ve bu dünyanın bilişsel olarak daraltışmış olması iki özelliğini gösterir. Popper'a göre, birinci dünya ile ikinci dünya, ikinci dünya ile üçüncü dünya arasında doğrudan bir alışveriş vardır. Buna karşılık birinci dünya ile üçüncü dünya ancak ikinci dünya aracılığıyla etkileşimde olur. Bu da iki temel empirist görüşün inkar edilmesi anlamına gelir. Bir yanda üçüncü dünyanın kendilikleri öznel tinin zihinsel durumlarına, yani yani ikinci dünyanın kendiliklerine dair anlatım biçimlerine indirgenemez; öte yandan birinci ve ikinci dünyanın kendilikleri arasındaki ilişkiler sadece, birinci dünyanın kendilikleri arasındaki için geçerli olan nedensel modele göre kavranamazlar. Popper hem nesnel tinin psikolojist kavranışına, hem de öznel tinin fizikselci kavranışına kapıları kapatıyor. (Habermas, 2001; s; 106-7)

Popper'in üç ayrı dünyalar kuramını eleştirel bir şekilde takdimini yapan Habermas, rasyonaliteyi birinci derecede önem vermedikleri iddasında bulunduğu teleolojik, normatif ve dramatürjük eylem modellerinin takdim ve eleştirisine geçiş yapar ki, birazdan göreceğimiz gibi, gerçekte tıpkı Popper'in üç ayrı dünyalar kuramında yaptığı gibi, kendi eklektik teorisinin oluşum sürecinde kuramın kullanım alanına onların motiflerini taşır.

Bu üç eylem kavramının açıklamasından sonra, Habermas, bunların dil ile olan bağıntısını kurarak genel bir değerlendirmelerini yapar. Ona göre, bu üç eylem kuramının her biri ortak bir dil düzleminde rasyonelleştirip ortaya çıksalar da dili kendi anlayışları merkezinde tek taraflı belirleyip kullanırlar. Oysa, kendisinin ileri sürdüğü iletişimsel eylem modeli dili daraltılmamış bir anlatım modeli olarak tasarlıyor iken: aynı zamanda, "konuşucu ve dinleyici ortak durum tanımları hakkında görüşebilmek için önceden yorumlanmış yaşama evrenlerinin ufkundan, eşzamanlı olarak, nesnel, sosyal ve öznel dünyada bir şeyle ilişki kurulmasını" amaçlamaktadır. (Habermas, 2001; s; 122)

Schutze örneğinden hareketle Habermas, iletişimsel eylem kuramının diğerlerinden farklı olarak ortaya konan yorumlamacı dil tasarımı, biçimsel bir pragmatik kurma yolundaki çeşitli çabalarının ana itici motoru olarak görür. Birazdan değineceğimiz

üzere, onun amacı ortak, bütünleyici ve kapsamlı bir iletişim teorisi ortaya koymaktır ama kendi kuramıda diğer teorilere dair yaptığı eleştirilerden doğal olarak kendine düşeni alır. Oysa, diğer üç eylem teorisinin dil tasarımının tekyanlılığı, bu tasarımların her birinin seçtiği iletişim tipi, onların iletişimsel eyleıni nasıl kendi çıkış noktaları çerçevesinde sınırladıklarını da göstermektedir.

Habermas'a göre, bu teorilerin tek yanlı ileşimsel eyleme sınır çizen amaçları şu şekilde sıralanabilir: Bu teorilerden birincisi yalnızca kendi amaçlarını gerçekleştirmeyi gözetenlerin dolaylı anlaşması; ikincisi var olan bir normatif anlaşmayı sadece güncelleştiren görüş birliğine dayalı eylemi; ve üçüncüsü izleyicilerle bağlantılı kendini sahneleme durumlarını içermektedir. Kısacası, bu kuramlarda iletişimsel eylem pratiği söz konusu olduğunda, her defasında dilin yalnızca bir işlevi söz konusu ediliyor. Pratiğin sonucunda elde edilen ise: "Etkisözsel etkilerin etkilerin uyandırılması, kişilerarası ilişkilerin kurulması ve yaşantıların dışavurulması"durum durumlarıdır. (Habermas, 2001; s; 123)

Öte yandan, burada Habermas kuramlar alanına giren her teori felsefenin veya spekülasyonun doğası gereği kendi terminolojisini ortaya koyar, hatta bu sistem veya teoriler evrensellik iddiasında bulunsalar bile. Bu çerçeveye Habermas'ın kendi iletişimsel eylem kuramı da dahil edilebilir. Evet, bu üç eylem teorisinin belli anahtar öğeleri ön plana çıkarması doğru ve son derece tabiidir. Hatta bunların eksik, kapsamı dar teoriler olarak ta değerlendirmek mümkündür. Fakat doğal olmayan Habermas'ın bu öğelerden bağımsız bütüncü ve kapsamlı bir iletişim eyleminin ortaya konabileceği yanlış izlenimini uyandırmasıdır. Bu öğeleri dikkate almayan hiç bir teori bütüncülük iddiasında bulunamaz. Bulunursa, Habermas'ın durumunda olduğu gibi, teorisyen ciddi bir yanlışa düşer ki, nitekim Habermas kuramının nihai değerlendirmesini yaparken bu yanlışın farkında olduğu izlenimini verir.

Habermas'ın bu teorilere dair eleştirileri daha ziyade eylem öznesi olan eyleyenin aktif zihinsel formatlarının açılımının bir değerlendirilmesi olarak ele alınmalıdır. Bunlar bir nevi eyleyenin yapı potansiyelini eylemin ontolojik zemininde iletişim bağlamında dışavurumu olarak değerlendirilebilir. Habermas'ın da eylemin hem bireysel hem de toplumsal zeminde rasyonalite

merkezli olarak araştırılması sürecinde bu noktayı gözönünde tuttuğu kanaatindeyim.

Habermas incelemesinin ikinci aşamasında ise, özne merkezli işlevsel eylem formatların epistemolojik zeminde çözümlemesinde sıradan dil felsefesi temsilcileri ve Gadamer'in görüşlerinden yaralanarak kuramının oluşum sürecinde bir ileri adım daha atmayı planlar. Bu çözümlemer aynı zamanda iletinin ratsiyo-dilsel çözümleımelerine karşılık gelir. Popper'in üç anlam düzleminde de yararlanan Habermas, bu çözümleıneleri kendi kuraını-nın geçerliliğine bir nevi şahit tutar. Diğer eylem kuramlarının tek taraflı ve eksiklikliğine karşın, ona göre: "Mead'in simgesel etkileşimciliğine, Wittgenstein'ın dil oyunları tasarımına, Austin'in dil edimi kuramına ve Gadamer'in yorumbilgisine dayanan sosyal bilimsel gelenekleri belirleyen iletişimsel eylem modeli, dilin tüm işlevlerini eşit ölçüde göz önünde bulunduruyor." (Haberınas, 2002: s;128)

Çünkü, yine Habermas'a göre, teorik ayrım dünyalarını Popper'dan alan "iletişimsel eylem nesnel, sosyal ve özıiel dünyalar arasındaki uyumu veya bütünselliği yakalamalıdır." Ayrıca bence yanlış olan şu vurguyu yapma ihtiyacını hisseder: "yanlış anlaınaları önlemek için, iletişimsel eylem modelinin, eylemi iletişimle eş tutmadığını yinelemem gerekiyor". (Habermas, 2002: s;129) Bence böyle bir ayrım ve son derece yapaydır. Çünkü, biz diğer bölümlerimizin içeriklerinden de biliyoruz ki, bir eylem (davranış değil) insanın diğer insanlara hatta kendisine karşı varlığını hem bireysel hem de toplumsal seviyelerde iletişimsel bağlamda ortaya koymasıdır.

Öyleyse, eylemin kendisi başlı başına bir iletişimdir. Bu noktalar dikkate alındığında bir "iletişimsel eylem" ifadesinden söz edemeyiz. Eğer böyle bir adlandırmadan Habermas'ın maksatı eylemin toplumsal yönüne veya insanın toplumsallaşma, rasyonelleşme ve uygarlaşmasına vurgu yaparak toplumsal bir iletişimin teorik yapısını oluşturup, buna da "toplumsal iletişim" demek istiyor ise, öncelikle genel eylem kavraımı ile iletişim arasındaki zorunlu ilişkiyi hem bireysel hem de toplumsal seviyelerde analiz etmek durumundadır. Her ne kadar Habermas bu tür bir çaba içindeyse de, toplumun bireyler bileşkesi olmasına rağmen bireyi ikinci plana itip, bileşik yapı olan toplumu ön plana çıkarmaktadır

ki, bu durumda izafi özelliğe sahip olan toplumsal bileşkede bileşenler işlevlerini yitirmektedir.

Oysa, böyle bir analiz de yasakçı Batı felsefesi geleneği dışına çıkarak (ama onu yok sayarak değil) ancak insanın yapısına, aktif ve pasif yapı donanımlarına, yetilerine ciddi anlamda spekülatif bir yolculuğa çıkmak ile mümkündür. Yani, öncelikle genel olan insanın biyo-ontolojik; ratsiyo-ontolojik ve psiko-ontolojik yapı düzlemlerine bireysel ve toplumsal seviyelerde içebakış ve dışabakış yöntemlerini kullanarak genel bir insan resmi çizmek gerekir. Bu da üç şekilde:

1-) İnsana tarihsel bir yolculuk yapma;

2-) Şimdideki insanı araştırıcının en azından kendinden hareketle; ve

3-) İki yolculuğun öznel ve nesnel zeminlerde incelenerek bir senteze ulaşma yoluyla gerçekleştirilebilir.

Ancak bu aşamalardan geçirildikten sonra bir sistem veya teori bütünlük kapsamlılık ve evrensellik sıfatlarını alabilir. Her ne kadar Habermas, ansiklopedik bir yaklaşım ile Weber vasıtasıyla bu tür kısa yolculuklara çıksa da, daha doğrusu Weber'e yolculuğunda arkadaşlık etse de, Marksist etki ve toplumsal motiflere gereğinden fazla ağırlık vermekten kurtulamaz. Fakat zaman zaman çözümleyici eylem (sıradan dil) felsefelerine sığınmaktan da geri duramaz. Ve onları belirli bir aşamadan sonra, iletişimsel eylemin kişilik, kültür ve toplum düzlemlerinde ortaya konmasında temel ve çekirdek disiplin olarak değerlendirmek zorunda kalır.

Zorunludur, çünkü kişilerin, toplumların ve kültürlerin yaşama dünyalarının yansıtan bilinçaltlarına belirli bir yaklaşım ve metot dahilinde girme; oradaki içerikleri yine tayin edilmiş bir yaklaşım ve metot çerçevesinde okumada; ve okunanları da ortak bir anlaşma dil kodlamalarını kullanarak diğerlerine aktarma süreçlerinde çıkış noktasını sağduyu dil felsefesinden alan çözümleyici eylemlerin argümanlarını en azından başlangıç noktasında kullanmak durumundadır.

Ayrıca şu noktaya bir kez daha açıklama getirelim ki, her eylemin ama dolaylı ama doğrudan iletişimsel bir özelliği olmasına rağmen, iletişimin kendisi başlı başına özel formatlı bir eylemdir. Başka bir deyişle, eylemin dışa açılım özelliğinin özel formatlı

ifadesidir. Kişiler eylemleri vasıtasıyla düşüncelerini, psikolojik durumlarını dışa vurur ve eylem her zaman ve her durumda ama direkt ama dolaylı bir şeye ilişkindir. Bir eylemin sonucu eyleyenini bağlar. Yine felsefede sıklıkla karşılanan teori uğruna gerçekliği kurban etme bilinçli veya bilinçsiz bir çabanın tipik örneğidir. Bu çabanın nitelik ve nicelikçe büyük olması bu durumu değiştirmez veya yanlışı meşrulaştıramaz. Fakat burada hemen belirtelim ki, Habermas bu eleştirilerin farkında olduğu izlenimini verir. Bu yüzden birazdan göreceğimiz üzere, Habermas'ta sağduyu veya sağduyucu anlayış adını koymasa da, baskın çıkar.

Nitekim, Habermas toplumsal bir iletişim kuramı oluşturma çabasından dolayı, sosyoloji tarihinin figürlerine, özellikle Weber, Marks, Durkheim'a teorisinin oluşumu sürecinde Batı toplumlarında rasyonelleşme bağlamında epeyce bir yer verir. Örneğin, Max Weber'in: "Neden Avrupa dışında bilimsel sanatsal, devletsel ve de iktisadi gelişmelerin, Batı'ya özgü rasyonelleşme yollarına girmediği" sorusunu kendisine sorun edinerek; onun "Batı kültürünün özgün bir biçimde biçimlenmiş rasyonalizmi"ne işaret olarak saydığı bir çok fenomenin analizini kendine iş edinir. Habermas'ın amacı buradan elde edeceği verilerden hareketle iletişimsel eylemine rasonaliteden süzülmüş toplum, kültür ve kişilik bağlamlarında toplumsal bir yön kazandırmaktır. (Habermas, 2001: s; 184)

Yine Habermas'a göre, çözümleyici teoriler bu yönleriyle toplum kuramının amaçları açısından pek de önem arz etmeyen çeşitli felsefi problemler oluşturur. Bu problemler şöylece sıralanabilir: "Empirizm, çözümleyici eylem kuramı alanında çok önceden yapılmış kavgaları yineliyor; konular yine aynı: Tin ve beden ilişkisi (idealizm karşısında materyalizm), gerekçeler ve nedenler (istenç özgürlüğü karşısında determinizm), davranış ve eylem (nesnelci eylem betimlemesi karşısında nesnelci olmayan eylem betimlesi)" karşıtlıklarıdır. (Habermas, 2001: s; 294-98)

Bu problerin aşılması için Habermas, "geçerlilik kipleri ve iddiaları"nın incelenmesi bağlamında Weber'ci iki eylem kuramından yola çıkarak, her ne kadar rakip cephede olanlar diye niteleyip eleştirse de sıradan dil felsefesi temsilcilerinden Austin, Searle, Kreckel (temelci anlambilim kuramcıları); H. P. Grice, D. Lewis, R. Schiffer, J. Bennett (yönelimsel anlambilim kuramcı-

ları); Frege, Wittgenstein, Davidson, Dummett (anlambilim kuramcıları); ve Carnap, Peirce ve Morris'in (pragmatist gösterge kuramcıların) görüşlerinden yararlanır.

Şeyleşme olarak rasyonelleşme başlığı altında Lukacs'tan Adorno'ya kadar olan süreçte Batı Marksist gelenekte Weber'in söz-eylemi, yaşama evrenlerinin rasyonelleşmesi karşısında eylem dizgelerinin artan kaotik yapısı çerçevesinde neo-Marksist bir yaklaşımla değerlendirmesini yaparak şu tür bir tespitte bulunur: "Son on yılın toplumdilbilimsem, etnodilbilimsel ve ruhdilbilimsel incelemelerinin birbirine yakınlaştıkları bir nokta varsa, o da konuşucuların ve dinleyenlerin kendi belirtik sözcelerinin yorumlayışlarını büyük ölçüde ortak arka plan ve bağlam bilgisinin belirlendiğine ilişkin, çok yönlü bir biçimde gösterilen bilgidir." (Habermas, 2001: s; 354)

Habermas bu tespiti kalkış noktası yaparak, yaşama evrenleri arasında (gerek bireysel gerekse özellikle toplumsal seviyelerde) söz-edimlerin anlam dizgeleri arasında bir koordinasyonun gerekliliğinden söz edip, bunu ancak iletişimsel eylem kuramının sağlayabileceği tezini ileri sürerken eylem-çözümleyici kuramların işlevini bu kez görmezden gelmeyip, aksine onu çekirdek temel kuram olarak takdim eder. Ona göre: "Koordine edilmiş eylemin gerekli oluşu, toplumda belirli bir iletişim gereksinimi üretir; eğer gereksinimlerin doyurulması amacıyla eylemlerin etkin bir koordinasyonun olanıklı olması gerekiyorsa, bu iletişim gereksinimi de karşılanmak zorundadır. Eylem koordinasyonu mekanizması olarak dilsel anlaşmayı ilgi alanının odağına koyan bir iletişimsel eylem kuramı için, çözümsel felsefe çekirdek disiplini olan imlem kuramıyla, düpedüz ümit verici bir bağlantı noktası oluşturur." (Habermas, 2001: s; 346-53)

İşte bu aşamada sağduyucu Habermas ile karşı karşıya geliriz. Kendi kuramı dışında tutup, eleştirdiği eylem kuramlarının rasyonel görünümlerini tek yanlı eksik bulan Habermas, bu açığın kapatılma yollarından biri olarak *içselleştirilmiş bilginin rolüne* yeter derecede ilginin gösterilmesinde bulur. Bu da ancak gündelik yaşam eylemelerinden elde dilen bilgilerinin sökün edilmesi ile mümkün olur. Habermas'a göre: "Anlaşmaya yönelmiş eylem kavramının bütünüyle *başka* bir yararı da, ortaklaşa yorumlama süreçlerine arka plandan giren *bu art alanda içerilen bilgiyi* ay-

dınlatmasıdır. İletişimsel eylem, iletişime katılanların art alanındaki bir yaşama evreni içersinde gerçekleşir. İletişime katılanlar için yaşama evreni ancak doğal art alan kabullerinin düşünseme öncesi biçiminde ve naif bir biçimde edinilmiş beceriler biçiminde vardır." (Habermas, 2001: s; 352-54)

Diğer taraftan gündelik hayat eylemelerinden çıkarsanan bilgilerin göreceliliğe dair itirazlara ve göreceli yapıdan dolayı ortaya çıkan geçerlilik problemlerine karşı, Habermas şunları söyler: "Ancak göreli olarak derinde yatan ve bildik *art alan kabüllerini* değiştirmeye başladığımızda, görünüşte bağlama göre değişmeyen geçerlilik koşullarının anlamlarını yitirdiklerini, yani kesinlikle mutlak olmadıklarını fark ederiz. Bu geçerlilik koşullarının bilgisini üstü kapalı bir biçimde bütünlemesi gereken bu temel art alan bilgisinin dikkat çekici özellikleri vardır: Bu bilgi sonlu sayıda önermede serimlenemeyecek örtük bir bilgidir; unsurları hep birbirine göndermе yapan tekçi yapıda bir bilgidir; ve istediğimiz zaman bilince çıkarmadığımız ve ondan kuşkulandığımız sürece hemen elimizin altında bulunmayan bir bilgidir." (Habermas, 2001: s; 355-56)

Bilindiği üzere, felsefede veya her türlü spekülatif düşünce genel, geçer ve evrensellik iddiasında olup sistem ve teoriler önerisinde bulunanların üstesinden gelmesi gereken bir dizi temel soru ve sorunlar vardır. Bu soru ve sorunlara Habermas'ın iletişimsel eylem kuramının genel eleştirisinde değineceğiz. Bu aşamada biz bunlardan birinden söz edinerek yetinelim. İleri sürelen sistem veya teorinin en azından ideal anlamda ve ilkesel seviyede göreceli anlama ve yorumlara fırsat vermeyen ortak bir çıkış noktasını esas alması durumudur. Yani, ideal olan teori ile pratik arasındaki uyumdur ki, böylece ileri sürülen sistem veya teorinin geçerliliğiden söz edilebilinsin.

Kitabımızın ilgili bölümlerinde (özellikle, VI., VII. ve VIII. Bölümlerinde) düşünce tarihinde spekülasyon ciddi boyutta sınırları zorlanıp, teori ile pratik arasındaki uçurum irrasyonel yapıya büründüğü dönemlerde (ki, felsefede bu tür durumlar hem sistem hem de teoriler bazında sıklıkla görülür) rasyonel sağduyucu arayışlar yeniden gündeme gelir. Çünkü, fenomenal seviyede bilen insanlar (özneler, eyleyenler, iletenler ve iletilenler) arasında yapı donanım ve yetileri bakımlarından bir fark yoktur. Aynı şekilde,

bilen insanın bilmek için yöneldiği varlıkların ontolojik konumları bakımlarından da ilkesel bağlamda bir fark yoktur.

Öyleyse, özneler, toplumlar ve kültürler arasındaki bilgi spekülasyonlarındaki ciddi hatta çoğu zaman birbirini çelen farklılaşmalar, aykırılıklar ve çelişkiler nereden kaynaklanıp, nasıl ortaya çıkmaktadırlar? İşte önceki bölümlerimizde de belirttiğimiz gibi, genel olarak Avrupada Kant, Anglo-Sakson ve Anglo-Amerikan çevrelerinde Hume ve Reid sonrasında düşünce tarihinde kırılmalar oldu ama genel çizgi ama doğrudan ama dolaylı hep bu üç filozof çerçevesinde şekillendi. Örneğin Reid Platon'dan başlayıp, Avrupa'da Descartes üzerinden Britanya'da Hobbes, Locke, Berkeley ve özellikle Hume düşüncesinde yıkıcılıkta zirveye ulaştırılan idealist ve empirist geleneği sağduyu çağırıyordu. Reid'i okumadığı belli olan veya okuduysa anlamak istemediği ortada olan Kant, Hume sonrasında Avrupa'da aynı daveti kendi tarzında yapıyordu.

Düşünce tarihinde 20. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayıp, ikinci dünya savaşından sonra gelişip, yüzyılın son çeyreğinde zirvesine ulaşan bilginin içerik, yaklaşım, metot ve sonuçları bakımlarından değerlendirilip, söylem ile eylem arasındaki bağın bireysel, toplumsal ve uygarlıklar seviyelerinde kurulmasını içeren diğer bir kırılma noktasının çeşitli işlevsel görüntüleri olmuştur. Bunlar: fenomenolojizm, varolmakta oluşçuluk, Viyana çevresi, Frankfurt okulu, sıradan dil felsefesi, hermenötikizm, pragmatizm ve bu yansımalardan nasibini alan çeşitli eylem teorileri olarak sıralanabilir.

Böyle bir bilgi kültürü ortamında bulunan Habermas, bilgiyi eleştirirken ortaya teoriler koyan anlayış ve uygulamadan etkilenmiştir. Bölümümüzün başında da belirttiğimiz gibi, toplumbilimsel motifleri ön plana çıkarsa da, o, hemen hemen ihtiyaç duyduğunda yukarıda söz edilen düşünce okullarının görüşlerini kullanmıştır. İşte bunlardan biri de, her ne kadar Habermas dile getirmese de, kendisinin "çözümleyici eylem teorileri" adını verdiği ve kökenini 18. yüzyılda Reid'in sağduyucu epistemolojisi ve eylem felsefesinden alan "sıradan dil felsefesi" akımıdır. Geleneksel bağlamda, Victor Cousin, Reid'in Schopenhaur ve Hegel üzerine olan Avrupa'daki etkileri dikkate alınırsa bu durum olağanlaşır.

Ayrıca, bu etkiden nasibini almasında Anglo-Sakson ve Anglo-Amerikan çevrelerindeki sıradan dil felsefesi temsilcileri ile olan kontağının da ciddi katkısı vardır. Nitekim, incelemesini yaptığımız eserinin Dipnotunda şunları yazar: "Berkeley'de 1980 ilkbahar yarıyılında J. Searle ve H. Dreyfus'un yönettiği "Background Knowledge" seminerlerinden yeni fikirler aldım. Yaşama evrensel alt alanının yapısını anlamak için, bağlam modeline yönlenmiş dil çözümsel denemeler, bana görüngübilimsel olarak yapılan yeniden yapılandırma denemelerinden daha ümit verici görünüyor." Bu dipnotu Habermas, neyi, nasıl bileceğiz ("know-how" ve "know-that" ayrımı tartışmaları) bağlamında düşer." (Habermas, 2001: s; 663-64)

Şimdi bu tespitlerimizi de dikkate alarak, Habermas, filozofların yukarıda değindiğimiz temel örtük bilgilerle (ki, onlar gerçekte sağduyunun ilkesel temel bilgileri) uğraştıklarını belirterek G. E. Moore'a, Wittgenstein'a, A. Schütz'e ve Searle'e gönderme yaparak bir dizi değerlendirmelerde bulunur. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

I-) "Bu tür örtük temel bilgiler G. E. Moore'un ilgilendiği ve Wittgenstein'ın düşünsemelerinde ilişki kurduğu sağduyu kesinlikleri biçiminde kendini gösterir."

II-) Wittgenstein bu kesinlikleri, dünya imgelerimizin bileşenleri olarak görüp, özelliklerini genelde şöylece ifade eder:

a-) Bu bileşenler, "tüm sorularımda ve yanıtlarımda öylesine sağlama alınmışlardır ki, onlara dokunamam."; ve

b-) "Bu temel kanılar dizgesini betimleyebileceğimden değil. Ama benim kanıların bir dizge, bir bina oluşturur."

III-) "Wittgenstein'ın, *gündelik yaşamdaki art alan kabulleri ve becerileri dogmatizmini* karakterize edişi, A. Schütz'ün *yaşama evrenin* düşünseme öncesi art alan olarak var olduğu doğallık kipinin karakterize edişine benzer.".

IV-) "Searle, gündelik yaşamda işlev gören dünya imgesinin bu katmanını, bir dinleyicinin söz edimlerinin imlemini anlaması ve iletişimsel eylemde bulunması için bilmesi gereken arka plan olarak değerlendirir."

Habermas'a göre, bu tür bir değerlendirme kişiyi (iletileni), "kuramcının söz eylemlerini kuşku sözcesiyle nesnel, toplumsal ve öznel dünyadaki bir şeyle ilişki kuran konuşucunun bakış açı-

sıyla çözümlediği süreci gizli kalan bir sahaya yöneltir." Biz bu sahayı iletenin bilinçaltı sahası diye ifade edebildiğimiz gibi, toplulukların, toplumların, kurum ve kuruluşların, kültür ve uygarlık çevrelerinin bilinçaltlarından da söz edebiliriz.

Bu bilinçaltlarını öznel, nesnel ve kültürel dünyalarla iletişimsel eylem bağlamında koordine etme çabasında olan Habermas, iletişim tarafları birbirleriyle bir şey hakkında anlaşmasını sağlayan yaşama evreninin bağlam oluşturan ufku esas alındığında, "görüş alanı eylem kuramından toplumu kuramına bağlantı kurulacak noktaların belirginleşebileceği biçimde genişler" iddiasında bulunur. Çünkü, ona göre: toplum kavramı, iletişimsel eylem kavramını bütünleyen bir yaşama evreni kavramıyla birleştirilmelidir.

Burada Habermas'a sormak durumundayız: Peki, toplum kavramı ile iletişimsel eylem kavramının rasyonel çerçevede bütünleyen bir yaşama evreni kavramıyla hangi gerekçelerden hareketle nasıl birleştirebiliriz? Bu tür muhtemel soruya Habermas cevabının açılımını da aşağıda maddelenen aşamalardan geçirerek yapmaya çalışır:

I-) Öncelikle, "yaşama evrenin anlaşmaya yönlenmiş eylemde bulunan öznelerin kendi ortak durum tanımlarının temelinde yatan üç dünya ile ilişkisi"nin açıklanması gerekir ki, bu açıklama sürecinde Popper'in üç dünya veya evren ayrımından yararlanır.

II-) "İletişimsel eylemde bağlam olarak mevcut bir yaşama evreni kavramı, görüngübilimsel yaşama evreni çözümlemelerinin ışığında geliştirilip, Durkheim'ın kollektif bilinç kavramıyla ilişkilendirilebilir."

III-) "Anlayıcı sosyolojide kullanılan yaşama evreni kavramları, öncelikle tarihsel olayların ve toplumsal ilişkilerin anlatısal betimlenişine dayanan gündelik yaşam kavramlarına dayandırılır."

IV-) "İletişimsel eylemin, yapısal olarak farklılaşmış bir yaşama evrenin korunması için üstlendiği işlevlerin incelenişi, bu ufuktan uzaklaşır. Bu işlevler sayesinde, yaşama evreninin rasyonelleştirilmesinin zorunlu koşulları açıklanabilir."

V-) "Bu açıklama sırasında toplumu yaşama evreniyle özdeşleştiren kuramsal yaklaşımların sınırlarına takılırız. Bu yüzden

toplumu eşzamanlı olarak dizge ve yaşama evreni biçiminde kavramak" gerekir. (Habermas, 2001: s; 551-52)

Ayrıca, Habermas, kitabının VII. Bölümünde (Talcot Parsons: Toplum Kuramının Kuruluş Sorunları), normatif eylem kuramından topluma geçişe dair dizge kuramının oluşturulma sürecinde (1937'den itibaren) çeşitli tespitlerde bulunur. Aynı zamanda, Habermas, bu süreçte elde edilen bulguları Parsons'ın kuramıyla karşılaştırıp, kültür, toplum ve kişilik bağlamlarında eylem koordinasyonları ve bu koordinasyonlarda kullanılan dizgelerin aşamalı açıklamalarını yapar. Bunların sonucunda, o, modernlik kuramı çerçevesinde yaşama evreninin rasyonelleştirilmesini iletişimsel eylem bağlamında yeniden kurmaya çalışır.

"Yaşama evreninin yapılarıyla ilgilendiği sürece, hiç kimsenin keyfi olarak kullanamayacağı bir art alan bilgisini açıklamak zorundadır."

I-) "Yaşama evreni, sıradan insana olduğu gibi kuramcıya da, öncelikle onun kendi yaşama evreni olarak ve paradoks bir biçimde "verilmiştir".

II-) "Onun sayesinde birlikte yaşadığımız, birbirimizle eylemde bulunduğumuz ya da konuştuğumuz yaşama evreninin ön anlaşılmasının ya da sezgisel bilgisinin kipi, daha önce gördüğümüz gibi, herhangi bir şeyin belirtik bilgisinin türüyle tuhaf bir karşıtlık oluşturur."

III-) "İletişimsel gündelik yaşam pratiğini, dile getirmeden sahip olduğu ufuk bilgisi, yaşama evrensel art alanın onunla birlikte mevcut olduğu kesinlik için paradigma oluşturur." (Habermas, 2001: s; 858)

IV-) "Yaşama evreni yine de, geçerlilik iddialarıyla içsel bir ilişki içinde bulunan ve bu yüzden eleştirilebilen bir bilgi kıstasını karşılamaya yetmez." (Habermas, 2001: s; 859)

V-) "Her türlü kuşkudan uzak olan, asla sorunsal olamazmış gibi görünür; bir yaşama evreni düpedüz sorunsal olmayan olarak yine de çökebilir." (Habermas, 2001: s; 859)

VI-) "Ancak yaklaşan bir sorunun durum baskısı altında, böyle bir arka plan bilgisinin önem taşıyan bileşenleri sorgulanmaz kesinlik kipinden koparılırlar ve emin olunmayı gerektiren bir şey olarak bilince getirilirler." (Habermas, 2001: s; 859)

VII-) "Her gün üzerinde durduğumuz ve yürüdüğümüz zemini sarsılmaz zannettiğimizi, bize ancak bir deprem gösterebilir. Böyle durumlarda art alan bilgisinin sadece küçük bir kesiti belirsizleşir, karmaşık geleneklerden, dayanışmacı ilişkilerden ve telafilerden dışalınır." (Habermas, 2001: s; 859)

VIII-) "Sorunsallaşmış bir durum hakkında anlaşmamız için nesnel bir neden bulunduğunda, art alan bilgisi, sadece parça parça, belirtik bir bilgiye dönüştürülür." (Habermas, 2001: s; 859)

IX-) "Kültürel gelenekle, sosyal bütünleşmeyle ve bireylerin toplumsallaştırılmasıyla ilgilenen bilimler için önemli bir yöntembilgisel sonuç çıkar." (Habermas, 2001: s; 859)

X-) "Pragmatizm ve yorumbilgisel felsefe, kartezyen kuşkunun olanaklılığından kuşku duyduklarında, her biri kendi tarzında, bu sonucu görmüşlerdir." (Habermas, 2001: s; 859)

XI-) "Bir yaşama evreninin mat kendiliğinden anlaşılırlığı içinde görüngü bilimcinin bakışından kaçması ya da kendini bu bakışa açması, kuramsal bir tutumun seçimine bağlı değildir."

XII-) "Görüngübilimci de, herhangi bir sosyalbilimci gibi, yaşama evreninin yapısı için kurucu olan art alan bilgisinin bütünlüğüne sahip değildir - meğer ki, yaşama evreninin tümünü sorunsal hale getiren nesnel bir meydan okuma ortaya çıksın."

XIII-) "Bu yüzden yaşama evrenini genel yapılarından emin olmak isteyen bir kuram, aşkınsal olarak uygulanamaz."

XIV-) "Bu kuram, sadece kuramcının kendini içinde bulduğu nesnel yaşam bağlamının, ona ratio cognoscendi'yi açtığını kabul etmek için bir neden varsa, kendi nesnelerinin ratio essendi'sine eşit olmayı umabilir."

Kaynakça ve Önerilen Eserler

Ahmad, A. "The Reorientation of Islamic History", in 'Islam : Source and Purpose of Knowledge', IIIT, Virginia,U.S.A., 1988.

Anscombe, G. E. M. "Hume and Julius Caesar", in The Collected Philosophical Papers of G E M Anscombe, pp; 82-92, Oxford, 1981.

Ayer, A. J. "Man as a Subject for Science", London, 1964.

Ayer, A. J. "Metaphysics and Common Sense", London, 1969.

Avrum, S. "Foundationalism and Common Sense", Philosophical Investigations, 10 : 4, 1987.

Austin, J. L "Other Minds", Philosophical Papers, Oxford, 1961.

Ardıç, E. "'Hard' geyik, 'light' geyik ve de 'animal interest'", Star Gazetesi, 04/ 05/ 2002.

Akarsu, B "Felsefe Terimler Sözlüğü", savaş yay., Ankara, 1984.

Arslan, A. "Felsefeye Giriş", Izmir, 1995.

Arslan, A. "İlk Çağ Felsefesi", Izmir, 1995.

Aydın, M. "Din Felsefesi", Izmir, 1997.

Bennett, J. "Locke, Berkeley and Hume", London, 1971.

Barker, S. F. And BEAUCHAMP, T. L. (editors) "THOMAS REID : Criticals Interpretations", U.S.A., 1976.

Bar, R., Barth, J. L. And Shermıs, S. S. "The Nature of the Social Studies", An ETC Publication, California, USA - 1978.

Broadie, A "The Tradition of Scottish Philosophy", Edinburgh, 1990.

Barnes, B. "Bilimsel Bilginin Sosyolojisi", çev. H. Arslan, vadi yay., Ankara, 1980.

Başaran, İ. E. "Eğitime Giriş", 4. Baskı, Yargıcı Matbaası, Ankara - 1996.

Başaran S. Ve Sönmez, M. A. 'Hadis Usulü ve Tarihi', ss;56, 67-8-9, 70, Bursa, 1993.

Baltaş, A. Ve Baltaş, Z "Bedenin Dili", Remzi Kitapevi, Istanbul, 1992.

Bottomere, T. B. "Elites and Soceity", Penguin Books, U.K., 1966.

Bloch, M. "Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği", çev. M. A. Kılıçbay, Ankara, 1985.

Berkeley, G. "Of The Principles of Human Knowledge", London, 1988.

Brown, J. R. "The Miracles in Science", The Philosophical Quartely, 1982.

Burnyeat, M. F. "Sokrates and Jury", proceedings of the Aristotelian Soceity, supp. vol., 1980.

Collingwood, R. G. "The Idea of History", Oxford, 1946.

Chisholm, R. M. "Person and Object", London, 1976.

Coady, "Testimony", s; 32-42, Oxford, 1992.

Coady, C. A. J. "Testimony and Observation", American Philosophical Quarterly, 10 (1973), 149-55.

Chalmers, A "Bilim Dedikleri", vadi yay., çev. H.Arslan, vadi yay., Ankara, 1990.

Coates, J "The Claims of Common Sense", p; xi-xii, Cambridge, 1996.

Dani, A. H. 'A Typology of Muslim Historiography from the Perspective of the Islamic Philosophy of History', in "ISLAM : Source and Purpose of Knowledge", IIIT, Virginia, U.S.A., 1988.

Daniel, N. "Islam and the West", Edinburg unv. press., U.K., 1980.

Dampier, W.C "A History of Science", 'The Riddle of the Sphinx', Cambridge Univ. Press.-USA, reprint in 1989.

Dretsk, F. "Knowledge and the Flow of Information", Oxford, 1981.

Dalgarno, M And Matthews, E. (editors) "The Philosophy of Thomas Reid", Netherlands, 1989.

Dennett, D. D. "Elbow Room", Oxford, 1984.

Duverger, M. "Sosyal Bilimlere Giriş", 5. basım, Çev: Ü. Oskay, Bilgi Yayınevi, Ankara - 1999.

Edwards, P. (editor) "Encyclopedia of Philosophy", London, 1967.

Erdoğan, İ. "Çağdaş Eğitim Sistemleri", Gen. 3. Basım, Sistem Yayıncılık, Istanbul - 1998.

Erasmus, D. "The Praise of Folly", Translated with int. and com. by C. H. Miller, Yale University Press, Binghamton, New York - 1979.

Emre, M., Kendi çevirisi olan Imami Nevevi'nin "Riyazu's -Salihin" ne yazdığı 'Mütercimin Önsözü' kısmında, Istanbul, 1974.

Eroğlu, F "Davranış Bilimleri", İstanbul, 1995.

Ekman, P. "Telling Lies", USA., 1992.

"Eğitim Bilimine Giriş", ed. F. Varış, Konya, 1994.

Frankfurt, H. G. "The Problem Of Action", American Philosophical Quarterly, Vol.15 (1978).

Fraser, C "Thomas Reid", Aberdeen, 1898.

Fazlur Rahman "İslam", M. Aydın ve M. Dağ Çevirisi, 3. baskı, Istanbul, 1993.

Feyerabend, "Against Method : Outline of an anarchistic Theory of Knowledge", London, 1975 - "Yönteme Hayır : Bir Anarşist Bilgi Kuramının Ana Hatları", çev; A. İnam, İstanbul, 1989.

Feyerabend, P. "Bilim Kilisesi - Özgür Bir Toplumda Bilim", C. Cerit, Pınar yay., Istanbul, 1991.

Finley, P. "They Dare To Speak Out", USA, 1989.

Fidan, N. "Okulda Ögrenme ve Öğretme", Ankara, 1985.

Febvre, "*E.H. Carr Ve J.Fontana'nın* 'Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık'", çev. Ö. Özerkaya, Ankara, 1992.

Fricker, E "The Epistemology of Testimony", Proceedings of the Aristotelian Society, supp. vol. 61, 1987.

Gardels, N. (Editör) "Yüzyılın Sonu", Çev. B. Ç. Dişbudak, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Istanbul - 2000.

Gay, L. R. 'Educational Research', 4th.ed, New York, 1992.".

Grave, S. A "Common Sense", in Encyclopaedia of Philosophy, ed. P. Edwards, London, 1960.

Gettier, E 'Is Justified True Belief Knowledge?', Analysis, 1963.

Grice "*Meaning*" in P. F. Strawson, Philosophical Logic, p; 45, reprint, Oxford, 1968.

Grice "*Utterer's meaning*", in Searle, Philosopy of Language, p; 59, London, 1975.

Graham, K. "J L Austin, A Critique of Ordinary Language Philosophy", Hassocks, 1977.

Garnett, J. C. "Common Sense and The Theory of International Politics", U.S.A., 1984.

Guilebaud, J. C. "A Mysterious Medium", Paris, 1992.

Ginet, C. "On Action", Cambridge, 1990.

Güngör, E. "Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik", Istanbul, 1990.

Habermas, J. "İletişimsel Eylem Kuramı" 1. Cilt: Eylemin Rasyonelliği ve Toplumsal Rasyonelleşme; 2. Cilt: İşlevselci Aklın Eleştirisi Üzerine, Çev. M. Tüzel, Kabalcı Yayınevi, Istanbul - 2001.

Hume, D "A Treatise of Human Nature", int. L. A. Selby-Bigge, second ed. by P. H. Nidditch, Oxford, 1989.

Hume, D "An Enquiry Concerning Human Understanding", Selby-bigge, L.A. (ed), Oxford, 1957.

Hatipoğlu, M.S. 'Batı' daki Hadis Çalışmaları Üzerine', Türkeli, (Ağustos-1996).

Hayano, D. M. "Communicative Compotence among Poker Players", Journal of Communication 30, 1980.

Hempel, C. "Philosophy of Natural Science", USA, 1966.

Hempel, C. "Aspect of Scientific Explanation", USA, 1966.

Joad, C. E. M "Guide to the Philosophy of Morals and Politics", London, 1947.

Kaplan, Y. (Der. ve Çev.) "Enformasyon Devrimi Efsanesi", Rey Yayınları, Istanbul - 1991.

Küyel, M. T. "Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak TÜRKÇE" adlı TTK

basımı kitapta "'Ileri Dil' ve 'Dil Transferi' Üzerine Ön Düşünceler"adlı makalesi, Ankara, 1978.

Küyel, M. T. "Felsefeye Giriş", Ankara, 1976.

Küyel, M. T."Islam ansiklopedisi"inde 'Islam felsefesi' maddesi,

"Kuran-ı Kerim" Türkçe Meali, Bakara Suresi, Ayet :30-33.

Khun,T 'Keşfin Mantığı mı Yoksa Araştırmanın Psikolojisi mi?', "Bilginin Gelişimi ve Bilginin Gelişimi ile Ilgili Teorilerin Eleştirisi", adlı kitapta, ed. I. Lakatos, A. Musgrave, çev. H. Arslan, Istanbul, 1992.

Lipson, L. "Uygarlığın Ahlaki Bunalımları", Çev. J. Ç. Yeşiltaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Istanbul - 2000.

Lehrer, K "Thomas Reid", London/New York, 1989.

Lamb, C. "Dictionary of Quatations and Proverbs", The Everyman ed., haz. ; D. C. Browning, London, 1987.

Lehrer, K. "Knowledge", Oxford, 1974.

Michaelis, J. U. And Garcia, J. "Social Studies for Children", eleventh ed., Allyn and Bacon, USA - 1996.

Magee, B. "Büyük Filozoflar", Çev. A. Cevizci, Paradigma, Istanbul - 2000.

Madden, E. H "The Metaphilosophy of Common Sense", American Philosophical Quarterly, v. 20, n.1, January 1983.

Macintosh, J.J. 'Knowing and Believing', Proceedings of the Aristotelian Society, 1980.

Magee, B "Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı", Remzi Kitabevi, Çev. M. Tunçay, Istanbul, 1990.

Mcdowell, "Meaning, Communication and Knowledge", in Zak van Straaten (ed), *Philosophical Subjects*, Oxford, 1980.

Oktay, M "Armenian Propaganda in the United States and The Historiography of The 'Armenian Question'", Master Thesis, Istanbul, 1984.

Önder, A. "Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve Ilgili Bazı Mevzuat", Istanbul.

Önder, A. "Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler", 4. bas. Istanbul, 1994.

Öztürk, A. "Imajoloji: Teorik Bir Deneme", Basılmamış Yük. Lisans Tezi, Muğla 2001.

Plato, 1.'Meno' and 2.'Theaetetus.

Popkin, R. H. And Stroll, A. "Philosophy", U.K., 1989.

'Philosophical Logic', ed. P.F. Strawson, Oxford, 1968 reprint.

Quine, W. V., And Ullian, J. S. "The Web of Belief", p; 50-1, New York, 1978.

Quinton, A. "Thoughts and Thinkers", London, 1982.

Reid, T "Essays on the Intellectual Powers of Man", int. by Brody B, M. I. T., 1969.

Reid, T "Essays on the Active Powers of Man", int. by Brody B, M. I. T., 1969.

Reid, T "An Inquiry into the Human Mind", ed. with int. by T. Duggan, USA, 1970.

Raelin, J. A. "Kültürlerin Çatışması", Çev. K. Tuncay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Istanbul - 1999.

Roubiczek, P. "Ethical Values in the Age of Science", Cambridge University Press, Cambridge - 1969.

Russell, B. "The History of Western Philosophy, reprint, Allen&Unvin, London, UK, 1989.

Rescher, N. in "The Nature of Human Action". ed. M. Brand, U.S.A., 1970.

Russell, B. "The Problems of Philosophy", Oxford, 1912.

Rigel, N. "Elektronik Rönesans", Der yay., Istanbul, 1991.

Ryle, G. "The Concept of Mind", London, 1949.

Rigel, N "Medya Ninnileri", Istanbul, 1993.

Rigel, N. "Şahlanan Şiddet", Der yay., Istanbul, 1995.

Rosenbaum, W. A. "Political Culture", U.K., 1975.

Sönmez, V. "Sosyal Bilgiler Öğretimi", Pegem, Ankara - 1994.

Santayana, G. "The Life of Reason", Prometheus Books, New York, USA - 1998.

Santayana, G. "Scepticism and Animal Faith", Dover Publications, New York, USA - 1955.

Skinner, Q. (Editör) "Çağdaş Temel Kuramlar", Çev. A. Çiğdem, Vadi Yayınları, 2. Basım, 1997.

Sarıhan, H. İ. "Teknoloji Yönetimi", Alcatel, Istanbul - 1998.

Said, E. 'Oryantalizm' adlı kitabında, çev. S. Ayaz, üç. bas., pınar yay., Istanbul, 1991.

Strawson, "*Meaning and Truth*, Logico-linguistic Papers, Oxford, 1970.

Sinanoğlu, S. "Türk Humanizmi", Ankara, 1988.

"*Social Studies:* Curriculum Resource Handbook", ed. by D. W. Cheeck, New York, 1992.

Şahin, N "Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak TÜRKÇE" adlı TTK basımı kitapta "'Dil ile Zihin İşleyişinin Etkileşimi", s;183-5, TTK Basımı. Ankara, 1978.

Togan, A. Z. V., "Tarihte Usul", Istanbul, 1985.,

Toprak, M. "Güney Doğu Anadolu'nun Sosyo-Kültürel Yapısı ve Ortaya Çıkardığı Sorunlar", Yayınlanmamış Mastır Tezi, İzmir, 1996.

Thomson, M. "Who Knows?", Journal of Philosophy, 1971.

"The Nature of Knowledge", New Jersey, 1982.

Tekinalp, Ş "Elektronik Kitle İletişim ve Değişim", Beta bas., Istanbul, 1990,

Türkkahraman, M. "Political Socialization in Turkey: A Study in History and Politics", Unpublished Master Thesis, Bristol, U.K., 1991.

Türker, E. ile yapılan söyleşi, Muğla, 1997.

"Tarih Eğitimi ve Tarihte 'Öteki' Sorunu", 2. Uluslararası Tarih Kongresi, Istanbul, 8-10 Haziran 1995, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Istanbul - 1998.

"Türkiye I. Eğitim Felsefesi Kongresi", 5-8 Ekim 1994, Org. N. Tozlu, Van.

Uğur, A "Keşfedilmemiş Kıta", İletişim yay., Istanbul, 1991.

Vendler, Z "Telling the Facts", in French, Ueling and Wettstein (eds) *Contemporary Perspectives in the Philosophy of Language*, p;223.

Welton, D. A. And Mallan, J. T. "Children and Their World", sixth ed., Houghton Mifflin Company, USA - 1999.

Wittgenstein, L "The Blue and Brown Book", Oxford, 1958.

"A Dictionary of Philosophy", ed. A. FLEW, London, 1979.

Walsh, M. J. "A History of Philosophy", London, 1985.

Welbourne, M. "The Community of Knowledge", Aberdeen, 1986.

Wilson, F. "The Logic of Probabilities in Hume's Argument Against Miracles", *Hume Studies*, 1988-89.

Wootton, D. "*Hume's "of miracles" : Probablity and Irreligion*", p; 196, Oxford studies in the Hist. of Phil., vol.I., ed. by M. A. Stewart, Oxford, 1990.

Watt, M., E. R. Fığlalı çevirisi, 'Islam Düşüncesinin Teşekkül Devri', Ankara, 1981.

White, A. R. "What We Believe", American Philosophical Quarterly Monography 6, 1972.

Walker, L. J. "Theories of Knowledge", London, 1910.

Wolf, R. P. "In Defence of Anarchism", New York, 1970.

Williams, B. "Problems of the Self", Cambridge, 1976.

"What is it to Believe Someone?", ed. by C. F. Delaney, in 'Rationality and Religious Belief', Notre Dame, 1979.

Yılmaz, E. "Yemin", Yetkin yay., Ankara, 1989.

Yılmaz, D. ile yapılan söyleşi, Muğla, 1997.

Ziff, P. "Understanding Understanding", London, 1972.

Ziman, J. "Public Knowledge", Cambridge, 1968.

Izzetbegovic, A. A "Islam Between East and West", reprint, USA, 1994

birey - Felsefe

- **Aforizmalar**

  F. Nietzsche

- **Bilginin Arkeolojisi**

  Michel Foucault§

- **Psikoloji ve Ruhsal Hastalık**

  Michel Foucault

- **Yapısalcılık ve Post Yapısalcılık**

  Michel Foucault

- **Metafizik Nedir?**

  G. Marshal, Bergson, R. Guenon

- **İslam Felsefesine Giriş**

  Dr. Muhsin Gerviyani

- **Felsefi Tasavvuf**

  Dr. Muhammed Akil

- **Albert Camus ve Başkaldırma Felsefesi**

  Doç. Dr. Ali Osman Gündoğan

- **Sağduyu Eylem Felsefesi**

  Dr. H. Mustafa Açıköz

- **Güç İstenci**

  F. Nietzsche

- **Felsefede Bir Çıraklık- Gilles Deleuze**

  Michael Hardt

- **Filozofların Tutarsızlığı- Tehafüt'ül- Felasife**

  Gazali

- **Düşünmede Doğru Yöntem**

  Gazali

- **F. Nietzsche Hayatı ve Felsefesi**

  Ahmet Nebil - Baha Tevfik- Memduh Süleyman

- **Deleuze ve Guattari**

  Ronald Boue

birey yayıncılık

Sosyal Bilimler

- **Sosyoloji (Eleştirel Bir Yaklaşım)**
  Anthony Giddens
- **Müslümanların Avrupa'yı Keşfi**
  Bernard Lewis
- **Afaroz'dan Diyalog'a**
  Roger Garaudy
- **İleri Toplumların Sınıf Yapısı**
  Anthony Giddens
- **Sosyal Antropoloji**
  E. Evans Pritchard

İletişim-Medya

- **Demir Kafes'ten Plastiğe**
  Kimliklerimiz
  Edibe Sözen
- **Medyatik Türkiye**
  Kenan Akın
- **Bab-ı Ali'den Çiftetelli'ye**
  - Türk Medyasının Kartelleşme Öyküsü -
  Canan Barlas
- * **İletişim Felsefesine Giriş**
  Mustafa Açıköz

iletişim felsefesine giriş

dr. h. mustafa açıköz

Bilen, bildiğince eyleyen ve söyleyen insan kimdir? Bilgi ile insan arasındaki ilişki nedir? Bilgi mi insanın efendisidir, yoksa insan mı bilginin efendisidir? Bilgi ile iletişim arasındaki ilişki ne türdendir? Kişiler, topluluklar, toplumlar, kültür ve uygarlıklar arasındaki bilgi alış-verişinde iletişim mekanizmasının yapısı, yeri, önemi ve işlevi nedir? İnsanın (toplumların, kültürlerin ve uygarlıkların) hayatı iletmek ve iletilmelik eylemine koşut mu gerçekleşir? İnsan bilerek eyleyen bir varlık türü ise, iletişimde bir insan eylemi olduğuna göre, iletişim bilişsel bir eylem midir? Her eylemin ontolojik, epistemolojik, etiksel ve estetiksel bir örgüsü olduğuna göre, iletişim eylemi söz konusu olduğunda, bir iletişim ontolojisi, epistemolojisi, etiği ve estetiğinden söz edebilir miyiz?...

Bu eserin özce içerik, varlık nedeni ve amacı şu şekilde ifade edilebilir. "Yeryüzünde bilgi (ileti konusu) güçtür, ona sahip olan dünyaya sahip olur" düşüncesini esas alıp, insanları (toplulukları, toplumları ve uygarlık çevrelerini) bilgi satıcıları (ileticileri) ve alıcıları (iletilenleri) diye genel de iki gruba özelde çeşitli alt guruplara bölen baskın, aktif ve dikteci anlayış ve uygulamalarının arka plânına veya bilinçaltına inme denemesidir.

ISBN 975-8618-56-3

BİREY • İLETİŞİM - MEDYA